

7

T. C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

XX. YÜZYIL GAZİANTEP TARİHİ VE
GÜNÜMÜZ İNANÇ COĞRAFYASI

(DOKTORA)

Tez Yöneticisi : Prof. Dr. Şaban KUZGUN

Hazırlayan : Numan Durak AKSOY
(9309)

MALATYA - 1998

ÖNSÖZ

Gaziantep şehri kurulduğu bölge açısından, ekonomik ve stratejik yönden önemli merkezlerden birisidir. Coğrafi konumu itibarı ile Güney Doğu Anadolunun en önemli merkezlerinden biri olup, Fırat nehri ile Halep şehrine yakın ve önemli bir geçiş noktasıdır. Bu özelliklerinden dolayı Gaziantep şehri tarihin en eski dönemlerinden günümüze gelinceye kadar öneminden bir şey kaybetmemiştir. Ayrıca yine en eski dönemlerden beri farklı din ve mezheplerin zaman zaman yaşandığı ve izlerinin günümüze kadar geldiğini görmek mümkündür.

XI. yüzyılın ortalarına doğru Türk hakimiyetine giren Gaziantep'e daha önceleride bir takım Türk akınları olsada ancak 1084 yılından sonra sürekli ve kalıcı bir geliş ile hakimiyet sağlanmıştır. Bölgede Türk hakimiyetinin başlaması ile birlikte iskan ettirilen Türk boyları, Akkoyunlu ve Dulkadirli'ler dönemide yaşanmıştır.

Osmanlı Devletinin Antep'i ele geçirmesi ise Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde olmuştur. Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Antep Vilayet-i Arap'a bağlanmış ve daha sonra 1865 yılında yapılan bir düzenleme ile Haleb vilayetine bağlı olarak kalmıştır.

Gaziantep'in Osmanlı hakimiyetine girdiği yıllardan sonra değişik zamanlarda yapılan nüfus tahrirleri, il'in dini coğrafyasını yansıtmıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde uzun süre böyle çalışmalara rastlanılmamıştır.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında Batı dünyasında yapılan araştırmalar bir takım ön yargılarla yapıldığından bu alandaki boşluk ciddi bir şekilde doldurulamamıştır. Bundan dolayı biz toplumun sahip olduğu bazı sosyal gerçekleri il bazında araştırmayı gerekli gördük. XVI. yüzyıldan başlayarak, günümüz de dahil dini yapısını tarihi gelişme içerisinde vermek suretiyle bu alandaki eksikliği gidermeye çalıştık. Ancak bazı dönemlerde bilginin eksikliğinden mükemmel bir çalışma olduğunu iddia etmemiz mümkün değildir. Bununla birlikte yaptığımız çalışmanın bir boşluğu dolduracağı kanatindeyiz.

İl'in dini yapısı hakkında bilgiler verirken bölgenin tarihi hakkında da kısı da olsa bilgiler vermeye çalıştık. Zira bölgenin tarihi hakkında gerekli bilgilere ulaşmadan diğer konularda sağlıklı bir çalışma yapılmasının eksik olacağı kanatindeyiz.

Giriş bölümünde Gaziantep'in tarihini ilk çağlardan başlayarak XX. yüzyılın başına kadar verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümünde Gaziantep'in XX. yüzyıl siyasi, iktisadi ve kültürel yapısını anlatmaya çalıştık. İkinci bölümünde ise Gaziantep'in Osmanlı hakimiyetine geçişinden günümüze kadar mevcut olan dinler, mezhepler ve bunların İl'deki varlığı hakkında bilgi verdik. Üçüncü bölümde ise günümüzde İl'deki mevcut dinler, mezhepler, tarikatlar ve cemaatlar hakkında elde ettiğimiz bilgileri vererek İl'in sosyal ve dini yapısını tesbit ettik.

Konunun seçimi ve araştırılmasını tavsiye eden ve bu esnada da fikirlerinden faydalandığım hocam Prof. Dr. Şaban Kuzgun Bey'e, her konuda yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Salim Cöhçe Bey'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırmam esnasında bir çok konuda faydalandığım ve benden yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Malatya 1998

Numan Durak AKSOY

(9309)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	
KISALTMALAR.....	
KAYNAKLAR ve ARAŞTIRMALAR.....	
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

XX. YÜZYIL GAZİANTEP TARİHİ

A- XX. YÜZYIL GAZİANTEP'İN SİYASİ TARİHİ.....	15
1- XX. Yüzyıl Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar Gaziantep..	15
a- Mondros Mütarekesi ve Antep'in İngilizler Tarafından İşgali.....	15
b- İşgallere Karşı Kuvayı Milliye Teşkilatlarının oluşturulması. ve Anadolu Müdafayı Hukuk Cemiyeti Antep Şubesinin Açılması.....	20
1) Antep'te Kuvayı Milliye'nin Teşkilatı.....	28
c- Suriye İtilafnamesi ve Antep'in Fransızlar Tarafından İşgali.....	29
ç- Antep Savunması.....	35
1) Araptar Vakıfı ve Antep Savaşının Başlaması.....	36
d- Antep Müdafilerinin Şehri Teslim Etmeleri.....	45
e- Ankara İtilafnamesi ve Fransızların Antep'i Tahliyesi.....	47
2- Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Gaziantep.....	49
3- Çok Partili Dönemden Günümüze Kadar Gaziantep.....	49
B- XX. YÜZYILDA GAZİANTEP'İN İKTİSADİ TARİHİ.....	55
1- Cumhuriyetin İlanına Kadar Gaziantep'in İktisadi Yapısı.....	55
a- Tarım ve Hayvancılık.....	56
b- Sanayi ve Ticaret.....	66
2- Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadar Gaziantep'in İktisadi Yapısı.....	66

a- Tarım ve Hayvancılık.....	66
b- Sanayi ve Ticaret.....	70
C- XX. YÜZYILDA GAZİANTEP'İN KÜLTÜR TARİHİ.....	81
1- XX. Yüzyıl Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar İl'in Kültür Tarihi.....	81
a- Okullar ve Medreseler.....	82
b- İbadethaneler ve Kütüphaneler.....	84
c- Tekke ve Zaviyeler.....	88
2- Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadar İl'in Kültür Tarihi....	88
a- Okullar.....	88
b- Kütüphaneler.....	92
c- Tarihi Eserler.....	94
d- Ziyaret Yerleri.....	96
e- Basın- Yayın.....	99

II. BÖLÜM

OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE GAZİANTEP'İN DİNİ YAPISI

A- GAZİANTEP'TE DİN VE MEZHEPLER.....	104
1- Yahudilik ve Mezhepleri.....	104
2- Hristiyanlık ve Mezhepleri.....	107
a- Hristiyanlık.....	108
b- Hristiyan Mezhepleri.....	109
1) Katolikler.....	109
2) Ortadokslar.....	111
3) Protestanlar.....	112
4) Monofizit Kiliseler.....	113
a) Ermeniler.....	113
b) Süryaniler	115
3- İslâm Dini.....	116
a- İslamiyet.....	116
b- İslam Mezhepleri.....	118
1) Sunni Mezhepler.....	

a) Hanefi Mezhebi.....	118
b) Şafii Mezhebi.....	119
c) Şii Mezhepler.....	119
a) Alevilik.....	120
b) Bahailik.....	121
B- TARİHİ SEYİR İÇİNDE DİNİ HAREKETLİKLER.....	122

III. BÖLÜM

GAZİANTEP'İN DİNİ DURUMU

A-ŞEHİR MERKEZİNDE DİNİ HAREKETLİLİK.....	140
a- GAZİANTEP MERKEZ İLÇELER.....	141
aa- Şahinbey İlçesi.....	141
ab- Şehitkamil İlçesi.....	149
B- GAZİANTEP'İN ÇEVRESİ.....	155
a- ARABAN İLÇESİ.....	155
b- İSLAHİYE İLÇESİ.....	159
c- KARKAMIŞ İLÇESİ.....	164
ç- NİZİP İLÇESİ.....	167
d- NURDAĞI İLÇESİ.....	174
e- OĞUZELİ İLÇESİ.....	178
f- YAVUZELİ İLÇESİ.....	183
C- TARİKAT ve CEMAATLARv.....	187
1-Tarikatlar.....	187
a- Sunni Tarikatlar.....	188
1) Nakşilik.....	188
2) Kadirilik.....	191
3) Rıfailik.....	192
4)Aczimendilik.....	192
b- Alevi Tarikatlar.....	192
1) Bektaşilik.....	193

2) Kızılbaşlık.....	194
2- Cemaatlar.....	195
a- Geleneksel Cemaatlar.....	196
b- İdeolojik Cemaatlar.....	196
1) Nurcular.....	196
2) Süleymancılar.....	197
3) Işıkcılar.....	198
4) Mücadeleciler.....	199
5)- Diğerleri.....	199
SONUÇ.....	201
BİBLİYOGRAFYA.....	206
EKLER.....	213

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.g.md.	: Adı geçen madde.
a.g.tez	: Adı geçen tez.
C.	: Cilt.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
Çev.	: Çeviren.
Haz.	: Hazırlayan.
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
T.D.	: Tahrir Defteri.
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi.
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi.
T.D.A.	: Türk Dünyası Araştırmaları.
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi.
T.B.M.M.G.C.Z.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.
T.C.D.İ.E.	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet İstatistik Enstitüsü.
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
vd.	: Ve devamı.
G.N.S.	: Genel Nüfus Sayımı.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Gaziantep, tarihi ve dini yönden çok eski bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla tarih boyunca pek çok milletin, dinin ve kültürün etkisi altında kalmıştır. Bu sebepten dolayı ilin nüfus yapısıyla bereber dini dokusunda da değişik şekillenmeler olmuştur. Buna rağmen Gaziantep'in nüfus ve dini yapısına ışık tutacak kaynaklar sınırlıdır. Şehrin nüfus ve dini durumunu ortaya koyan belgeler, XVI. yüzyılda Osmanlının bölgede hakimiyeti ile başlar. Haliyle bu yüzyıldan önce nüfus ve dini özellikleri yansıtan kaynakların olmamasından dolayı bu çalışma söz konusu yüzyıldan itibaren başlatılmıştır.

A- KAYNAKLAR

Çalışmanın özelliği düşünüldüğünde tarihin kaynakları arasında yer alan paleografik, mumizmatik ve epigrafik malzemenin bulunamayacağı anlaşılmıştır. Onun için Nüfus Sayımı Sonuçları, Devlet İstatistik Enstitüsü istatistikleri, umumi mahiyetteki tarih eserleri, Hatırat ve Seyahatler, ile Salmeler bu çalışmanın belli başlı kaynaklarını oluşturmaktadır.

a- İstatistikler

Araştırmamızda nüfus istatistikleri yanında DİE'nin hazırladığı çeşitli istatistikler ve bu arada Sağlık Müdürlüğü ETF çalışmalarından önemli ölçüde istifade edilmiştir.

1- Nüfus İstatistikleri.

Toplumlar çok eski zamanlardan beri nüfusları hakkında bilgi toplamaya büyük önem vermişlerdir. Bugün de, dünyamızın değişik ülkelerinde nüfusla ilgili bilgiler farklı yöntemler ve sistemler uygulanarak toplanmaktadır. bunların başlıcaları, nüfus sayımları, nüfus kayıtları ve örnekleme metoduyla yapılan demografik araştırmalardır. Hangi yöntem ve sistem uygulanırsa uygulansın bu çalışmaların amacı; nüfusun sosyal, demografik ve ekonomik yapısının ortaya konulması, ayrıca zaman içinde

gösterdiği değişikliklerin tespit edilmesinin yanısıra, yerleşim birimlerinin dini yapısının tespit edilmesidir.¹

Ülkemizde nüfusumuzun sayı ve niteliklerini tespit amacıyla Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar yapılan nüfus sayımları 1927, 1935, 1960, 1965 yıllarında yapılmış olanları diğerlerine göre farklılık arzeder. Bu dört sayımda yerli yabancı tüm nüfus sayılırken din ve mezhepler de tespit edilmiştir. 1970 yılından sonra yapılan genel nüfus sayımlarında ise bu konuda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Günümüzde nüfus sayımları daha çok iktisadi - sosyal yapıyı incelemekte ama din ve mezhep farklılıklarını tespit etmekten uzak durmaktadır.

1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarını gösteren istatistikte, Gaziantep vilayetine ve buraya bağlı bulunan, Behisni, Kilis, ve Nizip kasabalarında nüfus yapılarını, erkek- kadın, ve toplam nüfusu metrekareye kaç kişinin düştüğünü bulmak mümkündür.² Yine 20 Ekim 1935'de yapılmış olan genel nüfus sayımının neticelerini gösteren istatistikte de merkez, İslahiye, Kilis, Nizip ve Pazarcık kazalarından teşkil eden vilayetin kesin ve ayrıntılı nüfusu, sosyal ve iktisadi yapı , Din ve mezhebi yapıya ait neticeleri verilmiştir. Buradaki farklı mezheplerden kasıt Gayrimüslimlerin farklılığıdır.³ 23 Ekim 1960 tarihli genel nüfus sayımında da genel nüfusun yanı sıra Gaziantep nüfusu dinler itibarıyla da tespit edilmiştir.⁴ Bu husus 24 Ekim 1965'de yapılan genel nüfus sayımında da görülür.⁵

1965 - 1990 yılları arasında yapılmış olan nüfus sayımlarını gösteren istatistiklerde bu çalışmada kullanılabilecek nitelikte bilgi bulunmamaktadır. Bunlarda sadece nüfus tespiti yapılmış dini- mezhebi açıdan tespitlerde

¹ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, **1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Gaziantep İli, Ankara 1993, s. III.

² 1927 yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara 1927, s. VIII, XXXIX, LIII, 215 -216

³ 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'i ve Mufassal Neticeler- Gaziantep Vilayeti Kısmı, Ankara 1935,s. 1-131

⁴ 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1960, s.169-190

⁵ 1965 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Ankara 1965, s. 227-239

bulunulmamıştır. Ancak 1990 yılında yapılan nüfus sayımı neticelerini gösteren istatistikler günümüze ışık tutması açısından kullanılmıştır.⁶

2- Tarih İstatistikleri

Sosyal, ekonomik ve kültürel atılım çerçevesinde, geçmişimizin geleceğimizi kurma amacına yönelik değerlendirilmesi olgusunu taşıyan tarihi istatistiklerin ilgili kurum tarafından yayınlanması, içinde bulunduğumuz toplumun temel yapısını, birikimini ve geleceğe yönelik potansiyelini oluşturma anlamında büyük önem taşımaktadır. Türkiye, içinde bulunduğumuz yüzyılda çok hızlı demografik, iktisadi ve sosyal gelişmelere sahne olmuştur. Bilhassa cumhuriyet öncesi ve sonrası toplumsal ve iktisadi tablonun en önemli temel taşlarını oluşturan nüfus, tarım, maliye ve dış ticaret istatistikleri, bu dizi ile araştırmacıların yararlanacakları biçimde derlenmiştir.

Cem Behar tarafından hazırlanmış olan bu dizinin ikinci cildinde " Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927) konu edilmiştir.⁷ Bu yıllar arsında Gaziantep'in nüfus durumu ve dini yapısına dair istatistiki bilgiler ve değerlendirmeler için eserden istifade edilmiştir. Bu dizinin üçüncü cildini " Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914" teşkil eder.⁸ Cumhuriyetin ilanına kadar ki dönem Gaziantep'in iktisadi ve ticari yapısı hakkında bu çalışmada teferruatlı bilgi bulmak mümkündür. Aynı zamanda arşiv vesikalarının kullanılmış olması söz konusu çalışmanın önemini artırmaktadır.

⁶ 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri- Gaziantep İli-, Ankara 1993, s.1 -146 ; 23 Şubat 1990 tarih ve 403 sayılı kanun hükmünde kararname gereği ülkemizde bundan sonra genel nüfus sayımları on yılda bir sonu"0" ile biten yıllarda yapılması ve bir sonraki sayımın 2000 yılında yapılması kararına rağmen, gelişen sosyal ve siyasal hadiseler karşısında alınan bir başka kararla 1998 de genel nüfus tesbiti yapılmıştır. fakat bu tespitler çalışmamız esnasında resmi olarak açıklanmamıştır.

⁷ Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500- 1927- Tarihi İstatistikler Dizisi-II**, Ankara 1996, s. VII vd

⁸ Bu husuta geniş bilgi için bkz, Tevfik Güran, **Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914- Tarihi İstatistikler Dizisi III-**, Ankara 1997

“ Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897” adlı eserin. Gaziantep’le ilgili kısımları da önemli olup dikkatlice değerlendirilmiştir.⁹

3- Milli Eğitim İstatistikleri

Eğitim faaliyetlerinin ileriye dönük planlanmasında ve plan hedeflerine uygun yönetilmesinde, aksayan noktaların tespiti ancak tam, doğru, güvenilir istatistiki bilgilerin derlenmesi ile mümkündür. Cumhuriyet döneminde Türk Milli Eğitimine dair bilgilerin toplandığı istatistiklerde okullar, öğretmen-öğrenci sayıları, eğitim hizmetleri konusunda Gaziantep’in durumu DİE tarafından hazırlanan “ Milli Eğitim İstatistiklerinde” bulmak mümkündür. Gaziantep’le ilgili olan kısımlar bu istatistikler tespit edilmiş ve kullanılmıştır.¹⁰

4- Kültür İstatistikleri

Kültür, toplumların binlerce yıllık birikiminin çeşetli boyutlarının bir bileşimi ve hayata yansıma biçimidir. Bu anlamda kültür istatistikleri de, bu birikimin istatistiki yöntemler ile ifadesidir. Kültür değerlerinin bir bölümünü oluşturan kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, opera, bale ve sinema ilgili enstitünün yayınladığı “ Kültür İstatistikleri 1990” dan¹¹ Gaziantep’teki durumu tespit açısından faydalanılmıştır. Gaziantep’te bu yıl itibarıyla mevcut kütüphaneler kitap sayıları, personel, faydalanan kişilerin sayısı , müze sayısı, tiyatrosu, sinemaları tespit edilmiştir.

5-Sağlık Müdürlüğü Ev Halkı Tespit çalışmaları

Sağlık taraması çerçevesinde nüfus tespitlerinde yapıldığı bu istatistikler araştırmaya en çok malzeme sağlayan kaynaklardandır. Bunlar diğer nüfus istatistikleri kadar sıhhatli bilgi vermemekle birlikte, mukayese açısından önemlidir.

⁹ Tefik Güran, *Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı 1897- Tarihi İstatistikler Dizibi- V.*, Ankara 1997

¹⁰ T.C. D.İ.E., *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1988-1989*, Ankara 1991; *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 1989-1990*, Ankara 1991

¹¹ T.C.B.D.İ.E, *Kültür İstatistikleri 1990*, Ankara 1992

b- Genel Tarih Kitapları

Çalışmada bilhassa Apap kaynak eserlere müracat edilerek, bunlardan Antep'le ilgili verilen bilgiler tespit edilmiştir. Antep adı, coğrafi yapısı, jeopolitik durumu, bölgenin islam orduları tarafından fethi gibi bilgilerin yanısıra bölgeye ait dönemin siyasi olayları da bu kaynaklarda bulunmaktadır. Bilhassa Antep'in siyasi tarihi, coğrafyası, jeopolitiği ve adı ile ilgili kısımlarda bu eserlerden istifade edilmiştir. Başta İbn İshak, Yakut El Hamevi, İbnü'l Adim, Ebu'l Fida ve İbn Hurdadbih gibi müelliflerin yazdığı tarihi coğrafya türü eserler¹² bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır.

c- Hatırat ve Seyahat Notları

Hatırat eserler, müelliflerin yaşadıkları dönemin hadiselerini gözlemlerine dayanarak yansıtmaları açısından önemli kaynaklardır. Gaziantep'le ilgili istifade edilen hatıratlardan Fransız kumandan Abadi'ye ait olan "Türk Verdünü Gaziantep- Antep'in Dört Muhasarası " adlı eserde¹³ milli mücadelede Gaziantep'in durumu ve işgalinin yanısıra XX. yüzyıl başlarında Antep'in coğrafi yapısı Antep halkı, şehrin fiziki görünümü, sancağın idari teşkilatı, şehre ejnebi tesiri hakkında da bilgi verilmiştir. Ançak batılı gözüyle yapılan bu değerlendirme çalışmamızda ihtiyatla kullanılmıştır. Nurettin Lohanlızade'ye ait "İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep" adlı hatırat türü eseri¹⁴ istifade edilen kaynaklardır.

Tarih ve saha araştırmalarında seyahatnameler ve gezi raporları büyük önem arz etmektedir. Seyahatnamelerde verilen bilgiler ve tasvirler dikkatli ve diğer kaynak gruplarıyla mukayeseli kullanmak kaydıyla gezilen bölgenin

¹² İbn İshak, **Siretü İbni İshak**, (Nşr. M. Hamidullah), 1981; Yakut el Hamavi, **Mucemü'l-Buldan II**, Beyrut 1990; Ebu'l- Fida, **Takvimü'l Buldan**, (Nşr. J. T. Reinaud- de Slane), Paris 1840; İbnü'l Adim , **Buğyetü't Taleb fi Tarih-i Haleb II**, (Nşr. M. Seka- J. el- Ebyari- A. es-Selbi)

¹³ Abadi, **Türk Verdünü-Antep'in Dört Muhasarası**, Gaziantep 1959

¹⁴ Nurettin Lohanlızade, **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep**, (Nşr. M. Sağlam), Gaziantep 1974

veya şehrin iktisadi-sosyal, dini ve idari yapısını belirlemede önemli bir yere sahiptir.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde¹⁵ Antep'le ilgili verdiği malumat çalışmamızda değerlendirilmiştir. Ayrıca Vital Cuinet'in gezi notlarından istifade edilmiştir. V. Cuinet, " La Turguie d'Asie" adlı eserinde¹⁶ Osmanlı Devletinde bulunan bütün vilayet ve kazaları idari, sosyal-kültürel, dini ve nüfus yapısı açısından incelenmiştir. Antep kısmı çalışmanın ikinci cildinde yer almaktadır. V. Cuinet, Osmanlı Devletinde Fransa'nın elçisi olarak görev yapmıştır. Bundan dolayı verdiği bilgilerin büyük kısmı resmi kayıtlara dayanmaktadır. yle ki döneme ait Vilayet Salnamelerinde de hemen hemen aynı bilgileri bulmak mümkündür. Fakat Cuinet'in bazı konularda verdiği bilgilerin taraflı olduğu muhakkaktır. Onun için bilgileri ihtiyatla kullanmak gerekir.

ç- Salnameler

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti Maarif, Devlet ve Vilayet salnameleri hazırlamıştır. Bunlar Cumhuriyet sonrasında İl yıllıkları adı altında hazırlanacaktır. Bunlar vilayet ve kazaların idari, sosyal, kültürel, iktisadi ve dini durumları hakkında ayrıntılı bilgiler veren kaynaklardır. Bu bilgiler, mahalli görevliler tarafından bizzat tespit edildiklerinden önemli olmakla beraber çarpıdılmaları da mümkün olduğundan dikkatlice kullanılmalıdır.

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Haleb eyaletine bağlı bir sancak durumunda olan Antep ile ilgili bilgiler, Halep Salnamelerinde yer alır. Onun için 1286, 13132, 1316, 1318, 1319, 1322, 1324 yıllarına ait " Haleb Vilayet Salnamelerinden " de faydalanılmak suretiyle, söz konusu dönemle Antep'in idari, içtimai, sosyal ve dini yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi X*, İstanbul 1985

¹⁶ Vital Cuinet, *Turguie d'Asie II*, Paris 1891

B- ARAŞTIRMA ESERLERİ

XX. Yüzyılda gaziantep inanç coğrafyasını tespitite, çok sayıda araştırma eserinden faydalanılmıştır. Bunlar arasında Kemal Karpat'ın " Ottoman Population (1830 - 1914)" adlı eseri¹⁷ bu sahada yapılan ciddi araştırmalardan biridir. Bu eserde, Osmanlı Devleti'nin nüfus durumu araştırılmış ve dini yapısı değerlendirilmiştir. Bu yapılırken de istatistik'i bilgiler kullanılarak sonuca varılmıştır.

Peter Alford Andrews'ın " Ethnic Groups In The Republic Of Turkey " adlı eserinde¹⁸ Türkiye'nin etnik ve dini yapısını incelemektedir. Ancak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji kürsüsünde yer alan pek çoğu yıllar önce yaptırılmış lisans tezi ve ödevlerine dayanan bu kitap belirli bir politik maksata matuf olarak hazırlandığından dolayı fazla ciddiye alınacak bir çalışma değildir. Kitabın Türkçeye tercümesi yapılmıştır.¹⁹ Yalnız Antep'le ilgili verdiği bilgiler yer yer yapılan mukayeselerde bazı imkanlar sağlamıştır.

Gaziantep'le ilgili olarak XX. yüzyıl öncesine ait bazı araştırmalar da kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi, Hüseyin Özdeğer'in XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Antep'in sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyduğu eseridir.²⁰ Antep'in tarihi geçmişini izah ederken giriş kısmında bu eserden istifade edildi. Ayrıca, Necdet Sevinç'in, " Gaziantep'te Yer Adları, Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları " adlı eseri²¹ Gaziantep ve çevresinde Türklerin yerleşmesi, Osmanlı devrinde yapılan iskanlar ve Gaziantep'teki Türk boyları hakkında yapılmış ciddi bir araştırmadır. Bu kaynaktan konumuzla ilgisi nisbetinde istifade edilmiştir. Yine, Cemil Cahit Güzelbey'in Gaziantep'le ilgili çalışmaları,²² Refet Yinanç'ın " Dulkadir Beyliği " adlı eseri,

¹⁷ Kemal Karpat, **Ottoman Population (1830-1914)**, Medison 1985

¹⁸ Peter Alford Andrews, **Ethnic Groups in The Republic of Turkey**, Weisbaden 1989

¹⁹ Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar,

²⁰ Hüseyin Özdeğer, **XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul 1982

²¹ Necdet Sevinç, **Gaziantep'te Yer Adları ve Türk Boyları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları**, İstanbul 1983

²² Cemil Cahit Güzelbey, **Gaziantep'ten Kesitler**, Ankara 1992; Aynı Müellif, **Gaziantep Evliyaları** Gaziantep 1990

Ayhan Öztürk'ün Milli Mücadelede Gaziantep başlıklı doktora tezi, Abdulhaluk Çay ile " Milli Mücadelede Gaziantep ", adlı makalesi yanında Yusuf Halacoğlu'nun, Ejder Kalelioğlu'nun ve Hulusi Yetkin'in makalelerinden yararlanılmıştır.²³ başında yer alır.

²³ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989; Ayhan Öztürk, **Milli Mücadelede Gaziantep**, Kayseri 1994; Abdulhaluk Çay, "Milli Mücadelede Gaziantep" **Şahinbey Semineri Bildiri Kitabı** Ankara 1988 ; Yusuf Halaçoğlu, **XVII-XVIII. Yüzyıllarda Gaziantep ve Yöresindeki Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1988; Ejder Kalelioğlu, "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faliyetler" **AÜ.DTCFD XXVIII/3-4**, (Ankara 1977), s. 39-98;Hulusi Yetkin, **Gaziantep Tarihi ve Davaları**, Gaziantep 1968; Aynı Müellif, "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler", **Yeni Gazete**, (29.4.1988)

GİRİŞ

Şehrin kurulduğu bölge Güney Doğu Anadolu'nun en önemli mevkilerinden biri olup, Fırat nehrine 55, Halep şehrine ise 100 km. mesafededir. Antep, Halep şehrinin kuzeyinden itibaren gittikçe yükselerek devam eden yaylanın merkezi bir kısmında, deniz seviyesinden ortalama 900 m. yükseklikte engebeli bir arazide kurulmuştur.¹

Fırat nehrine karışan Salur çayının kollarından biri üzerine kurulan şehir, Fırat nehrinin kuzey- güney istikametini takip eden vadisinden itibaren batı ve kuzey batıya doğru tedricen yükselen ve gittikçe daha dalgalı bir manzara alan yaylaların merkezi bir noktasındadır.²

Güneydoğu Anadolu bölgesinde vadiler tarafından yarılan geniş alanların en önemlisi Gaziantep platosudur. Bu plato ve hemen yakın civarı, kendine özgü özellikleri ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde bambaşka bir ünite meydana getirir, ve bu coğrafi birliğe Gaziantep yöresi adı verilir. Bu yöre, doğudan Fırat nehri, batıdan Hatay-Maraş çöküntü hendeği, kuzeyden Araban ovası ve güneyden Türkiye-Suriye hududu ile sınırlıdır.³

İl topraklarının yaklaşık %52 'si dağlık, %27'si ova, %21'i yayladır. İl topraklarının %99'u kullanıma elverişlidir

Gaziantep platosunun yüksekliği güneyden kuzeye, doğudan batıya doğru bir miktar artar. Yörenin batısı, dağlık bir görünüm kazanır. Kurtdağı (1150 m.) Hatay-Maraş oluğundan 750 m. yükseklikte olduğu için dağ adına layık görülmüştür. Halbuki Gaziantep platosundan bakıldığında 500 m. yükseklikte görülür. Güneydoğu Torosların ön sıraları sayılan bu kabartıları Toroslar gibi çok kıvrımlı dağlar sınıfına sokmak doğru değildir.

Gaziantep platosu, Urfa platosundan biraz daha yağışlı olup (yılda ortalama 85 mm. kadar) batıdaki tepelik kesimin 1000 m.' ye kadar olan

¹ Hüseyin Özdeğer, XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul 1982, s. 5

² Turhan Dağlıoğlu, "Antep", İ.A. II, İstanbul 1993, s. 64-67; Şemseddin Sami, Kamusu'l A'lam V, Ankara 1996, s. 3232

³ Ejder Kalelioğlu, "Gaziantep Yöresinde Yerleşme Meskenler Nüfus ve Ekonomik Faliyetler", DTCFD, XXVIII/ 3-4, (Temmuz-Aralık 1977), s. 39

kısımları ormanlıktır. Kurt dağlarında 500 m.' ye kadar olan kısımların maki, daha yukarı kısımların kızıl çamlarla örtülü oluşu, yağış artışıyla birlikte Akdeniz sahasında bulunduğunu haber verir ; ancak kış ve yaz mevsimleri, Akdeniz bölgesine nazaran daha serin, yağışlar daha azdır.⁴

Hatay ve Kahramanmaraş Çukur alanları ile Fırat nehri alanları arasında yer alan Gaziantep platosunun kuzeyindeki Araban ovası ayrı bir düzlük oluşturur. İl topraklarının en yüksek yeri 1900 metreyi aşmaz.En alçak düzlükler deniz düzeyinden 300 metre yüksekliktedir. İl topraklarının denizden ortalama yüksekliği 750 metre, il merkezi Gaziantep dışındaki yüksekliği ise 850 metredir.

Güneydoğu Torosların uzantısı olan dağlar, Araban ovasının batısından il merkezi Gaziantep'in batısına doğru düzgün sıralar halinde devam eder. İlin batısındaki dağlar düzgün sıralarla Gaziantep'i Hatay - Kahramanmaraş çukur alanlarından ayırır.

İl merkezinin kuzeyindeki Dülük Baba dağlarının en yüksek yeri 1250 metredir.Sof dağları ile Dülük Baba dağları arasında yer alan Sam dağlarının en yüksek noktası ise 1050 metredir. Dülük Baba dağlarının Fırat nehrine doğru uzanan bölümüne Güreniz dağları denir.Bu dağların en yüksek noktası 1069 metredir. Güreniz dağlarının güneyinde Gaziantep Platosu ile Oğuzeli ve Barak ovaları yer alır.⁵

Antep, bütün bu özelliklerinden dolayı Güneydoğu Anadolu coğrafyasında müstesna bir yer edinmiştir. Urfa'nın son kazası olan Birecik'le Antep'in ilk kazası olan Nizip'in arası 17 Km. dir. Birecik köprüsünü geçtikten sonra, ilk adımdan itibaren, doğunun bozkırları ve çırılçıplak stepleri yerine yemyeşil, zümrüt gibi bir manzara ile karşılaşılır.Gqaziantep'in o müstesna canlılığı, istikbake güvenle bakan bir insanın yüzüyle sizi Birecik köprüsünden sonra Nizip topraklarında böylece karşılar. Bundan dolayı Birecik köprüsü sadece iki sahili birbirine bağlayan bir köprü olmakla kalnaz;

⁴ Talip Yücel, **Türkiye Coğrafyası**, Ankara 1987, s. 117-118

⁵ Rifat Gökçen, **Gaziantep ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi**, İstanbul 1991, s. 4-6.

iklim, yaşayış, iş ve endüstri hamleleri ile birbirinden çok farklı iki alemi birleştiren bir halka görüntüsü verir.⁶

Antik devirlerde iktisadi ve siyasi bütün faaliyetlerin yoğun bir şekilde devam ettiği bilinen Kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı Orta Anadoluya bağlayan yolların geçtiği yerler, Antep'in ilk kurulduğu bölge olan Dülük'te birleşmektedir. Ayrıca Fırat nehri takip ederek Mezopotamya'dan gelen kervanların bu nehri terkettikleri Apema (Birecik) ve Germanica (Maraş) arasında mühim bir kavşak yeri olan Dülük, Edessa (Ruha-Urfa), Maraş ve Halep yollarının kesiştiği yerdir.⁷

Antep'in kurulduğu bölge Hatay- Maraş depresyonu arasında bulunduğundan, Akdeniz bölgesini Güneydoğu Anadolu bölgesine, Doğu Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan yolların birleşip düğümlendiği bir sahada yer alır.⁸Bu stratejik özelliğinden dolayı Antep Ortadoğuda bir çok devletin ilgisini çekmiş ve mücadelelere sahne olmuşt Bu günkü Antep şehrinin kuzey kenarında kalmış olan Ayntap kalesi, şehrin stratejik önemini daha da artırmıştır.Kalenin bulunduğu tepe şehrin müdafaa kabiliyetini arttırdığı için, eski devirlerden beri insanların nazar-ı dikkatini celbetmiştir.⁹

Eski çağlardan beri yolların geçtiği işlek bir yer olan Antep, bu özel konumunu günümüzde de sürdürmektedir. Adana doğrultusunda uzanan demiryolu, Amanos tünellerinden geçerek Gaziantep'te iki kola ayrılır; bu kollardan biri kuzeydoğuya (Malatya) doğru uzanırken, diğeri güneyde Halep doğrultusunda uzanarak Barak'a, oradan da Suriye sınırını boyunca giderek yoluna devam eder.Böylece Fevzipaşa-Malatya ve Fevzipaşa -Halep demiryolları Gaziantep ilinin batısından geçer. Ayrıca kara ve hava yolu bağlantıları Gaziantep'i yakın ve uzak çevresindeki şehir ve limanlarla düzgün bir şekilde birleştirir.¹⁰

⁶ Adım Adım Türkiye Vilayeti Külliyyatı, Ankara 1958, s..6

⁷ H. Özdeğer, a.g.e. s. 5-6

⁸ Ejder Kalelioğlu, a.g.e, s. 43

⁹ T. Dağlıoğlu, a.g.m., s. 64

¹⁰ T. Dağlıoğlu, a.g.m., s 190

Gaziantep bu ismini almadan önceki dönemlerde değişik isimlerle anılmıştır. Bunları en önemlisi olan Ayıntap ismi hakkında bir çok rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetleri şöyle sıralayabiliriz. Ayntap ismi burada hüküm süren Aynı adındaki Kraldan gelmektedir. Kelimenin aslı "Hantab" tır. Han sözü hükümdar, Tab ise Eti dilinde arazi demektir. Dolayısı ile kelimenin manası Han arazisi demektir. Tab kelimesinin toprak, arazi, yer anlamına geldiği bu gün bile Gaziantep dilinde yaşayan, sınırlanmış tarla, ok manasına gelen "Tapkır" sözünden anlaşılmaktadır¹¹. Şehrin eski adı Entap'tır. Tap keldani lisanında güzel demektir ve Entap en güzel manasına gelmektedir. Şehre suyun iyiliğinden dolayı Aynitab adı verilmiştir. Ayn pınar, kaynak Tab iyi güzel demektir. Şu halde Aynitab güzel kaynak iyi pınar manasını ifade ediyor. Bir diğer rivayete göre şehre suyunun iyiliğinden dolayı Aynitab adı verilmiştir. Burada Tap sözü Farscadır. abetkudret anlamındadır.¹²

İlk çağa ait belli kaynak ve tetkiklerde Antep ismi yer almamakla birlikte, Antep'in 12 km kuzeyinde, Anteb Maraş yolu üzerinde bulunan Dülük'ün ismine sık sık tesadüf edilmektedir. Zira antik devirlerde iktisadi ve siyasi bütün faaliyetlerin kesif bir şekilde devam ettiği bilinen, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'yı Orta Anadolu'ya bağlayan yollar Dülük'ten geçmektedir. Bu sebeple tarihi bir önem kazanan Dülük bölgesine Asur'lular Babigü, Bilabhi, Doluk, Yunan ve Roma'lılar Doliçhenus, Dolichia, Doliche, Bizans'lılar ise Tolobh demişlerdir¹³.

Gaziantep'te güneş başka taraflardan daha parlaktır. Şüphesiz bu hal beyaz taşlarla yapılmış olan şehirden güneşin daha fazla aksetmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple şehre Ayntab denilmiştir. Farsçada ziya ve sıcaklık verici güneş gibi parlayan şehir demektir¹⁴

¹¹ Mustafa Güzelhan, **Ayıntap Tarihinden Notlar**, Gaziantep 1959, s.13

¹² M. Güzelhan, a.g.e., s. 15

¹³ Hüseyin Özdeğer, a.g.e, s. 5 vd.

¹⁴ M. Güzelhan, a.g.e, s. 13-14

Gaziantep adının menşei, Arapların verdiği Ayntap ismidir. Ayn Arapçada göz, mecazen kaynak demektir. Türkler asırlarca bu adı kullanmışlar, fakat halk kısaca Antep demiştir.¹⁵

Yakut El- Hamevi 'ye göre Ayntab'a Daluk da denmiştir. Dülük burada Halebin nahiyelerinden bir avasım (hudud şehri. ve bölgesi) şehirdir şeklinde geçmektedir.¹⁶ Haçlı seferleri Vekayinamelerinde Hamtab şeklinde geçen şehre, Ermeni kaynakları Anthaph demiştir.¹⁷ Yine Antep' e Dülük denilmesi değişik bazı kaynaklarda geçmektedir. İbnü'l Adim, "Burası kadim bir şehirdir, buradan bazı alimler çıkmıştır. Burası imar edilmiş bir şehir idi ki burada Rum'un binalarından, taşlarla bina edilmiş yüce bir kale bulunmaktaydı ve Raşit orayı benzeri olmayan bir şekilde tek başına yapmıştı. Burayı Avasım'dan yaptı. Çünkü burası şimal çihetinde Cezire suğurundan buraya yaklaşan tehlikelerden koruyordu. Ayrıca burada kemerli köprüler üzerinden kaleye su kanalı geliyordu ve buranın çevresi nakışlı taşlarla muhkem olarak bina edilmişti. Çevresinde bol sular ve bostan vardı. Buranın meyvaları ve üzümleri pek bol idi. Davut Aleyhisselamın makamının burada bulunduğu söylenmektedir"¹⁸ demektedir.

Takvimü'l Büldan'da da Antep için "Burası çok büyük ve güzel bir beldedir. Orada kayalıklarda kurulmuş muhkem bir kale vardır. Orasının suları ve bostanları, bahçeleri oldukça boldur. Buranın nahiyeleri oldukça esaslıdır. Oradaki çarşılar o kadar muhkemdir ki buraya Şam tarafından üç merhale uzaklıkta ve ayıntap yakınlarında olan Dülük'ten, Haleb taraflarından yolcular ve tüccarlar adeta akın edip gelirlerdi." şeklinde bilgi mevcuttur.¹⁹

El-Mesalik ve'l Memalikte de " Dülük suğur-u Avasım şehirlerinden birisidir "²⁰ şeklindebu bölge hakkında bilgi vardır.

¹⁵ "Gaziantep İli", **Tarih Mecmuası**, S. 6, Gaziantep 1918, s. 413

¹⁶ Yakut el- Hamevi, **Mu'cemu'l Buldan II**, (nşr. Ferit Abdül Aziz el Cüdi.) Beyrut 1990. s. 525

¹⁷ T. Dağlıoğlu, a.g.m., s. s. 64

¹⁸ İbnü'l Adim, **Buğyetü't Taleb fi Tarih-i Haleb I**, Beyrut.....,s. 261

¹⁹ İmadüddin İsmail b. Muhammed b. Umer Ebi'l Fida, **Takvimü'l Büldan**, (nşr. M.le Bon Malguckın de Slane), Paris 1840,s. 269 (Beyrut Basımı tarihsizdir)

²⁰ Ebil Kasım Ubeydullah b. Abdullah ibn Hurdadbi, **el Mesalik ve'l Memalik**, (nşr. Kudime ibn Cafer), (Basım yeri ve yılı yazılmamıştır.)

Gaziantep bölgesinin ilk çağ tarihi iki kısma ayrılır: Yazılı vesikalardan önceki çağ ve Yazılı tarih vesikalarının bulunduğu çağ. Şehrin ilk tarihi çağı Neolitik, yani taş aletlerin kullanıldığı çağdır. Bu çağda şehirlerin sayısı çok az olup, Avrupa Asya ve daha doğuda iki kavim bulunmaktaydı. Antep bölgesi ön Asya ve Avrupa da şehirler kuran kavimle daha doğuda Tel Halef adı verilen kültürü kuran kavimlerin dil sınırı üzerinde bulunmaktadır.²¹

Anadolu neolitik kültürü hakkında şimdiye kadar yapılan tetkikler, bu kültürün iki merhalede geliştiğini göstermiştir. Bunlardan er neolitik denilen ilk safhanın ortaya çıktığı üç bölge arasında Antep Sakçagözü 'de bulunmaktadır.²²

Sakçagözün'de yapılan kazılarda beş tabaka tesbit edilmiştir. Bunlardan IV. ve V. tabaka tarih devirlerine aittir. En alttaki I. Neolitik tabakada gri veya siyah renkte elle yapılmış, kaba, bazen çentiklive perdaklı bir seramik bulunmuştur. Buz benzeri monokrom kaplardan ise Tel el- Cüdeyde, Çagarbazar, Arpacıya ve Ninive I 'de de bulunmuştur. II. tabaka da ise Tel Halef stilinde boyalı kaplar da vardır ki bunlar da yine Çagarbazar, Ninive, Arpacıya ve Tel Caura ile yakın münasebet gösterir.²³

Asur ticaret kolonisi devrinde, emin yol bulmak isteyen tüccarlar, kuzey yolundan ziyade güney yolunu kullanarak Birecik civarından Fırat'ı aşmışlar, Gaziantep- Maraş üzerinden Kaniş'e uzanan yolu tercih etmişlerdir. M.Ö. 1850 tarihine kadar giden ticaret kolonisi devrinden yaklaşık 80 sene sonra, Şams-i Adat isminde bir Sami kabile reisi Cizrede büyük bir devlet kurmuştur.

Şams-i Adat'ın devletinin güneyden kuzeye doğru uzanan sınırında Halep, Kargamış, Urşu ve Harşu memleketleri görülür. Urşu ve Harşu memleketleri, bugünkü Gaziantep'in güney ve kuzey parçalarını teşkil ediyordu. Önemli bir ticaret merkezi olan Urşu, Asur ile Kaniş arasında mühim bir istasyondur. M.Ö. 1600 yıllarında I. Murşil hakimiyetini Babil'e kadar ulaştırdığı zaman Gaziantep'i de almıştı. M.Ö 1540-1520 arasında ise

²¹ M. Güzelhan, a.g.e, s. 3

²² Firuzan Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara 1991, s. 13

²³ Firuzan Kınal, a.g.e, s. 15

Sakçagözü Eti hakimiyetine girmiştir.Ancak M.Ö. 1500' den başlamak üzere bir asır sürecek Mitani hakimiyeti, Antep bölgesine kadar ulaşmıştır.²⁴ Kargamış şehri, Mezapotamya, Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yollar üzerinde kurulmuş önemli bir şehirdir. Boğazköy ve Marı-Ugarit'teki arşiv vesikalarından, şehrin M.Ö.I.bin yıllarında önemli bir şehir olduğu anlaşılmaktadır.²⁵

Asur devletinin gerileme döneminde,Anadolu ve Suriye'deki vasal devletler, başka devletlerle ittifak yapmaya başlamışlardır.Her devlet sınırındaki güçlü devletlerin vasalı olmaya çalışmış, Antep bölgesinde de Kommagene ve Kargamış kralları, Asur kralı II. Sardur'la ittifak yapmışlardır.²⁶

M.Ö. 613-612 yıllarında Med kralı Kiyaksar' ın Asurluları mağlup edip Ninova'yı almasıyla, Dülük bölgesi de İranlıların nüfuz alanına girmiştir. Ancak M.Ö.334'te Asya seferine girişen Büyük İskender, İssus savaşını kazandıktan sonra Dülük ve bölgesini de sınırlarına almıştır.²⁷

Makedonyalı İskender'in Anadolu'ya hakim olduğu dönemde,Dülük şehri Antep ve civarının en önemli merkezi durumuna gelmişti.Aynı prensler zamanından Büyük İskender dönemine kadar devlet merkezi olan Dülük, Helenistik devirle birlikte dini merkez de olmuştur. Bu devirde Targontes veya Tahond adı verilen tanrıdan Zeu Dolicenus denilen tanrı meydana gelmiştir. Gumuk hanedanı döneminde bölgenin önemi devam etmiş, ancak 72 yılında Romalılar tarafından Gumuk krallığı kaldırılmış ve burada Komegen eyaleti kurulmuştur.²⁸

Dülükteki hakimiyet değişimi, şehrin kültürel dokusunu da etkilemiştir.Kent'in höyüğü olan Keber de Yunan ve Roma eserlerine sıkça rastlanırken,Etilere ait eserlere nadiren tesadüf edilir.²⁹

²⁴ Sabahat Aragügüş-Cemile Koral, "Gaziantep Şehri ve Vilayetinin Tarihi Durumu ", **Adım Adım Türkiye,S.1**, (Haziran 1958), s. 10 vd.

²⁵ Firuzan Kinal, a.g.e, s.244

²⁶ Afif Erzen, **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara 1992, s. 33

²⁷ Nazmi Sevgen, **Anadolu Kaleleri I**, Ankara 1959, s. 125

²⁸ M. Güzelhan, a.g.e, s. 5

²⁹ M. Güzelhan, a.g.e, s. 7 vd.

Dülük'te M.Ö.190 yılında başlayan Roma hakimiyeti M.S. 395'e kadar sürmüş, Romanın ikiye bölünmesi ile yöre Bizans İmparatorluğunun egemenliğine girmiştir.³⁰

Bizans devleti sınırları içerisinde Dülük ve bölgesi, Bizans'ın Arap sınırının mühim bir bölümünü teşkil etmiştir. Bu bölgedeki Arap-Bizans mücadelesi, uzun süre sürmüştür. Sınırları korumak isteyen Bizans Antep kalesini inşaa etmiş ve bu suretle Antep, Dülüğün devamı olarak tarih sahnesine girmiştir.³¹

İslam orduları, H.z. Ebubekir ve H.z. Ömer dönemlerinde Suriye ve el Cezire bölgelerini fethedikten sonra Toros dağlarına ulaşmışlardır. Suriye 'yi kaybeden Bizans imparatoru Heraklius hudud bölgesi ahalisini iç kısımlara çekerek bu bölgede garnizonlar kurmuş ve İslam ordularına saldırmıştır; Müslümanlar da bu akınları önlemek için bölgeye küçük birlik ler istihdam etmişlerdir. Emeviler dönemi ile birlikte bu hat müslüman lar tarafından işgal edilmeye başlanınca, Bizans tarafından çeşitli müstahkem mevkiiler kurulmuştur ki Gaziantep hududunda bulunan Merziban Kalesi de bunlardan birisidir.³²

Emevi halfesi Mervan, Antep kalesini tamir ettirmiştir.³³ Çünkü 604 yılı başında Bölgede yapılan kuşatmada, şehrin surları büyük hasar görmüştür.³⁴ Şehrin güvenlik problemini böylece hallettikten sonra, halifenin Halep'e vali olarak atadığı Velid b. Abdülmelik, Antep'i Bizans 'a karşı İslam devletinin sağlam bir sınır boyu yapmıştır. 718'de hilafet Emeviler den Abbasilere, idare merkezi Şam'dan, Bağdat'a geçtiği halde, Antep'in öneminde her hangi bir değişme olmamıştır.³⁵

³⁰ N. Sevgen, a.g.e, s. 125, H. Özdeğer, a.g.e, s. 6

³¹ Naimi Sevgen, a.g.e, s. 125

³² Nejdet Sevinç, **Gaziantep'te Yer Adları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları.**, s. 6

³³ N. Lohanlızade, a.g.e, s. 11

³⁴ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vakaynamesi ve Papaz Grigor Zeyli Tercümesi**, (nşr. H. D. Andreasyon), Ankara 1987

³⁵ N. Lohanlızade, **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası**, Gaziantep 1974, s. 11 vd.

VIII. ve IX. yy. itibaren Bizans'a karşı gaza yapmak için Anadolu'ya gelen Türkler, özellikle Tarsus - Malatya hattına mühim bir şekilde nüfuz etmeye başlamışlardır. Bizans idaresi boyunca bu topraklardaki nüfusun azalması, bölgeye gelen Türlerde siyasi hakimiyeti kurma amacını kamçılamıştır.³⁶

Tarih boyunca nüfus hareketlilikleri devletlerin kurulmasında ve yıkılmasında önemli rol oynamıştır. Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesinde ve Selçuklu devletleri ile Osmanlı devletinin kurulmasında Orta Asya'dan gelen Oğuz boylarına mensup Türkmen aşiretlerinin yeri tartışılmaz bir şekilde ortadadır.³⁷ Bizans tebası vatandaşların yukarıda zikredildiği gibi batıya göç etmeleri, gaza maksadıyla bölgeye gelen Türklerin Anadolu'da devlet kurmalarına müsait zemin hazırlamıştır.

26 Ağustos 1071 Malazgirt muharebesinde Sultan Alparslan'ın kazandığı zafer Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış ve Anadolu, kısa zaman içinde Türk yurdu haline gelmiştir. XIII. asrın son yarısında İran Moğollarının tazyiki ile Türkiye Selçuklu Devleti çökse bile, XIV. asır başlarından itibaren Kuzey batı Anadolu'da yeni bir Türk Devleti, Osmanlı Devleti kurulmuştur.³⁸

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya gelen müslüman Selçuklular, daha önce bölgeye gelip Hıristiyanlığı benimsemiş ırkdaşları ile karşılaşmışlardır. Suriye, Irak ve Doğu Anadolu hudutlarındaki bu Hıristiyan Türkler, Tuna boyundan Anadolu'ya Bizans tarafından nakledilen Peçenek, Uz ve boylarıdır eski Türk dininden Hıristiyanlığa geçen Peçenek ve Uz'lar, milliyetlerini unutmamışlardır. Fakat Selçuklular, dini ayrılıkları sebebi ile bu Türkleri soydaşları olarak kabul etmemişler, Peçenek ve Uzlar da Ermenilerle birlikte güneye göç ederek Gregoryan mezhebine girmişlerdir. Ancak Antep'te XIX. asrın ilk yarısına kadar mahalli şive ile Türkçe konuşan ve

³⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 45

³⁷ Yusuf Hallaçoğlu, *XVII-XVIII. Yüzyıllarda Gaziantep ve Yöresindeki Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 109

³⁸ M. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul 1986, s. 23

Ermeni olarak adlandırılan bu insanlar, Ermenice bilmedikleri gibi, kiliselerde bile ibadetlerini, ayinlerini ve vaazlarını Türkçe yapmışlardır.³⁹

Abbasi- Bizans mücadelesi esnasında ilginç bir mahiyet kazanan Güneydoğu Anadolu bölgesine Türklerin iskan edilmesi faaliyetlerinde, Abbasiler güneyden Müslüman Türkleri, Bizanslılar da kuzeyden Hıristiyan Türkleri getirerek aynı bölgeye yerleştirmişlerdir.⁴⁰ Malazgirt Savaşı'nı takip eden dönemde ise Türk boylarının hemen hemen hepsi Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır. Bu genel durum Antep içinde geçerli olmuş ve başta Kayılar, Salurlar, Bayındırlar, Beydilliler ve Gargunlar olmak üzere birçok Türk aşireti gelmiştir. Bu boylar Musul civarından kuzeye doğru ilerledikleri için, Çevrede hem doğu, hem orta Anadolu lehçesi göze çarpar.⁴¹ Türklerin Antep ve yörelerine sürekli ve sistemli olarak yerleşmeye başlamaları, XI. yüzyılın ortalarına doğru mümkün olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman Şah, 1084 yılında Antakya'yı fethettikten sonra, Gaziantep'in de içinde bulunduğu Bagras, İskenderun, Artak ve Telbaşar kalelerini ele geçirmiştir.⁴² Böylece Selçuklu emirlerinden Gümüş Tegin döneminde başlayan ve 1066 da Nizip ve çevresindeki bazı kalelerin alınmasını sağlayan keşif seferleri, 1084 yılında bölgenin ele geçmesi ile son bulmuştur.⁴³

Bölgede Türk hakimiyeti nin başlaması ile birlikte iskan ettirilen Türk boyları, Akkoyunlu ve Dulkadirli dönemleride dahil olmak üzere göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Bu göçebe Türkmenleri yerleşik hayata geçirmek amacıyla, sayıları 80.000 çadıra ulaşan 500.000 kişi, Gaziantep vilayetinin çeşitli nahiyelerine dağıtılarak iskan ettirilmiştir.⁴⁴

³⁹ N. Sevinç, a.g.e, s. 9 vd.

⁴⁰ N. Sevinç, a.g.e, s. 6

⁴¹ M. Güzelhan, a.g.e, s. 12

⁴² Mehmet Bıcık, "Selçuklular Zamanında Gaziantep", **Türk Dünyası Tarihi Dergisi**, İstanbul 1995, s. 42 vd., M. Güzelhan, a.g.e, s. 14 vd.

⁴³ M. Bıcık, a.g.m, s. 42

⁴⁴ Abdulkadir İnan, "Gaziantep Vilayetindeki İli-Beyliler", **Halk Bilgisi Haberleri**, S. 4, İstanbul 1934, s. 73 vd

Halep atabegi Nurettin Zengi, 1065 yılında Aantep' e bağılı bir ilçe olan Kilis'i almıştır.⁴⁵ Ayntap ve Dülük bölgesi ise, Dulkadir Beyliği'nin Bizans valileri ile yaptığı mücadeleyi kazanmaları sonucu Türk hakimiyetine girmiştir. 1149 yılında ise, Selçuklu Sultanı Mesut bölgeyi Selçuklu topraklarına katmıştır.⁴⁶

XIII. yüzyıl sonlarında Halep ile Antep arasındaki bölgelere yerleşen Bozok Türkmenleri, bazen Memluk sultanları ile sefere çıkmışlar, bazen de kendi insiyatifleri ile Çukurova'daki Ermeniler üzerine veya Moğol hakimiyeti altında bulunan Anadolu içlerine akınlar yapmışlardır. Türkmenler Memlük fetihlerini müteakip Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri ele geçirmişlerdir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin Antep'i ele geçirmesi Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde olmuştur. Doğu Anadolu'yu kaybeden Şah İsmail Memlûklüler'e başvurarak Osmanlılara karşı ittifak yapmak istemiş ise de, Osmanlıların yeniden İran üzerine hareket edeceklerini düşünen Memlûklüler buna yanaşmamışlardır. Fakat olaylar Memlûklüler'in umduğu gibi gelişmemiş ve Yavuz Sultan Selim Mısır seferine çıkarak, Antep'in de dahil olduğu bölgeyi Osmanlı topraklarına katmıştır.⁴⁸

Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra Antep, Vilayet-i Halep'e bağlanmıştır. 1865 yılındaki düzenlemelerde bazı sancaklar Halep vilayetinden ayrılırken, Antep, Halep'e bağılı kalmıştır.⁴⁹

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren imanlı Avşar obalarının bir kısmı kışlak ve yaylaklarında yerleşmek suretiyle göçebe hayata veda etmişlerdir. 971 (1563-1564) tarihli bir defterden bazı İmanlı Avşar obalarının Antep şehri dolaylarındaki köylere yerleştiklerini görüyoruz.⁵⁰

⁴⁵ N. Sevinç, a.g.e, s. 15

⁴⁶ Refet Yınanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989, s. 1 vd.

⁴⁷ R. Yınanç, a.g.e, s. 8-9

⁴⁸ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, Ankara 1988, s. 284, Selahatdin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969, s. 90 vd; E. Kalelioğlu, a.g.e, s. 44

⁴⁹ T. Baykara, a.g.e., s. 88 vd.

⁵⁰ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, İstanbul 1992, s. 271 vd.

XVII. yüzyıldan itibaren nüfusu gittikçe artan Kızık oymağının mühim bir kısmı Antep bölgesine yerleşmiştir. Oturak - Kızık olarak da adlandırılan bu Türkmenler Sultan İbrahim döneminde Antep bölgesindeki Ovruc, Damlıca, Çay- Kuyu, Sakal, Kara -Direk, Yalan- Kaz, Üç- Kilise ve Taşlıca adlı Köyler ile Antep şehrinde ve yine Antep'e bağlı diğer bazı köy ve kasabalara yerleşmişlerdir.⁵¹

Türkmen boylarının bu bölgeye yerleştirilmelerinin sebebi Suriye'deki Şammar ve Aneze adlı Arap aşiretlerinin kuzeye doğru ilerleyerek Suriye üzerinden Antep ve bölgesini tehdit etmeleridir. Osmanlı Devleti de tedbir olarak, Gaziantep ve çevresindeki Türk aşiretlerinin sayısını artırmıştır.⁵²

XVII. yüzyılda bölgeye iskan ettirilen Türk oymaklarından biri de İlbeyli oymağıdır. İlk önce Rakka Eyaleti'nde bulunan topraklara yerleştirilmeleri düşünülen İlbeyliler, bu bölgede ki su arklarının tamir edilemez durumda olması ve kurak topraklarda yaşamalarının zor olacağı ihtimali ile Antep ve çevresine yerleştirilmişlerdir. Nüfusları tahmini 1038 kişidir.⁵³

Antep köyleri tedkik edilirse bir kısmının vakıf, bir kısmının hassa çiftlikleri, bir kısmının sipahi, derebeyler ve köylülere ait olduğu görülecektir. Antep livası köylerinin çok zengin oldukları ve birçok ürün yetiştirdikleri de ayrıca anlaşılacaktır. Gerçi ilk bakışta tımar sipahilerinin köylü üzerinde mutlak bir hakimiyeti olduğu zannedilecektir. Fakat Osmanlı İmparatorluğunda sahip-i arz veya sahip-i raiyet sıfatıyla köylünün karşısına çıkan kimseleri tam manasıyla ne arz ne de raiyetin sahibi olmadıkları ve bu sıfatları ancak son derece teşkilatçı ve merkezîyetçi bir devletin memuru sıfatıyla haiz buldukları muhakkaktır⁵⁴.

XV. ve XVI. yüzyıllarda dünya ölçüsünde bir sanayi ve transit merkezi olan Halep'te ipekli ve pamuklu dokuma ürünleri ihraç ediliyordu. Bu durum XIX. asır sonlarına kadar devam etmiştir. Fransız araştırmacı Cuinet Antep'te

⁵¹ F. Sümer, a.g.e., s. 289

⁵² N. Sevinç, a.g.e., s. 17

⁵³ Cendiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı**, İstanbul 1987, s. 61

⁵⁴ H.Turhan Dağlıoğlu, a.g.e., s. 5

3.815 pamuklu dokuma tezgahı olduğunu kaydederken, bu tezgahlarda 4.000 kadın işçinin çalıştığını belirtmektedir⁵⁵.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Güneydoğu Anadolu ve Halep eyaletinde bulunan aşiretler, güneyden gelen Arap aşiretlerinin baskısı ile yerlerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Halep eyaletinin Çöl tarafında ve Fırat nehri çivarında bulunan Beni Said aşiretleri, Aneze aşiretleri ve bazı Türk oymakları 1815 yılında bütün Suriye çölünü kaplayarak Halep etrafındaki köyleri tahrip etmişlerdir. 1837 yıllarında Mardin-Bağdat arasında bulunan Tayy ve Aneze aşiretleri de aynı şekilde hareket ederek aşiretlerini yerinden oynatmışlardır. Bütün bu hareketler sonucu kışlakları Arap toprakları olan aşiretler, kışlak yapmak için Anadolu'daki uygun yerlere gitmeye başlamışlardır⁵⁶.

Tezin giriş kısmında, çeşitli Arapça ve Türkçe kaynaklardan yararlanarak Gaziantep ilinin adı, coğrafi konumu, Jeopolitiği ve genel olarak tarihi gelişimini XX. yüzyılın başına kadar ele almaya çalıştık.

Yaptığımız araştırmanın birinci bölümünde XX. yüzyılda Gaziantep'in siyasi, iktisadi ve kültürel tarihini incelerken elden geldiğince kaynaklardan istifade etmeye çalıştık. Bu bölümü oluştururken konuları dönemleri itibarı ile ele alarak karşılaştırma metodu ile değerlendirme yapmaya gayrî gösterdik..

Araştırmamızın ikinci bölümünde Gaziantep ilinin dini tarihini, bölgenin Osmanlı hakimiyetine girdiği XVI. yüzyıldan itibaren, ele alarak günümüze kadar getirdik. Bölümle ilgili bilgileri elde etmek için bölgenin tarihteki dini yapısı hakkında bilgi veren arşiv belgeleri, istatistikler ve araştırma eserlerinden faydalandık. Elde ettiğimiz verileri karşılaştırmalı olarak değerlendirerek yörenin tarihi seyri içerisindeki dini yapısını ele aldık.

Tezimizin üçüncü bölümünde Gaziantep'in bugünkü inanç coğrafyasını incelerken alan çalışmasını esas aldık, ve bizzat araştırma mahallerine giderek mülakat ve anket metodlarını kullanmak sureti ile bilgiler topladık. Bu

⁵⁵ N. Sevinç, a.g.e, s. 180

⁵⁶ C. Orhonlu, a.g.e, s. 113

bilgileri toplarken öncelikle bölgedeki Kaymakamlık,Müftülük,Muhtarlık ve Nüfus idareleri gibi resmi kuruluşların yanında yöre halkı ve yerleşim bölgelerinin insanları ile mülakat yaparak sağlıklı bilgi elde etmeye çalıştık. Ayrıca 1996 tarihi itibarı ile ilin tahmini nüfusunu tespit etmek için D.İ.E. ve Nüfus Sayım Sonuçları, Sağlık Müdürlüğünün yapmış olduğu E.T.F. çalışmaları,Belediye bina sayım sonuçları ve seçmen sayılarından hareketle ilin nüfus yapısını ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmamızda nüfus ile beraber bölgede mevcut dinler, mezhepler ve cemaatleri de tespit etmeye çalıştık. Bunun için ayrıca çeşitli din, mezhep, tarikat ve cemaat mensuplarının görüşlerine başvurduk.

I.B Ö L Ü M

XX. YÜZYIL GAZİANTEP TARİHİ

A- XX. YÜZYIL GAZİANTEP'İN SİYASİ TARİHİ

1-XX.Yüzyıl Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar Gaziantep

Gaziantep XX. yüzyılın başlarında Haleb vilayetine bağlı bir kaza merkezi iken vilayetin, İngilizler tarafından işgali ile beraber bağımsız bir liva haline dönüştürülmüştür.

a- Mondros Mütarekesi ve Gaziantep'in İngilizler Tarafından işgali

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamış, diğer bölgelerde olduğu gibi bu cephede de mütareke hükümleri tatbik edilmeye başlanmıştır. Fakat, işgal kuvvetleri istikbal için gerekli gördükleri yerleri, mütareke ahkâmındaki muğlak ifadelerden istifade ile elde etmeye başladılar. Hatta, mütarekenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra da ileri harekâta devam ederek hem mütarekenin ahkâmını hem de Osmanlı Devleti'nin sınırlarını ihlâl ettiler.

Osmanlı Orduları'nın Mondros Mütarekesi imza edildiği tarihlerde buldukları mevkiileri daha doğrusu bölgede işgal kuvvetleri tarafından ele geçirilememiş Osmanlı topraklarının sınırlarını şu şekilde çizmek mümkündür: Asi Nehri mansabından başlayıp Antakya ve Katma'nın güneyinden geçerek Cerablus Köprüsü'nün güneyinde Fırat'a varmakta ve oradan Deyrizor'a inerek doğuya doğru uzanmakta ve Musul ile Süleymaniye'yi de içine almak suretiyle İran sınırına ulaşmakta idi.¹ Fakat, İngilizler Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini gerekçe gösterip dilediklerince tefsir ederek işgallere başladılar. Bölge de bundan nasibini almakta gecikmedi.Nitekim, Mondros Mütarekesi imza edildiği gün, bu bölgedeki İngiliz birlikleri Musul ve Erbil'den 50'şer km uzaklıkta bir mesafede

¹ A. Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi*, Ankara 1948, s. 103

bulunmalarına rağmen, 7. Maddeyi öne sürerek ileri harekâta devam ettiler. Bu, aynı zamanda mütarekenin 25. Maddesinin de ihlâli anlamına gelmekte idi.²

İşgal kuvvetlerinin bölgede hakim duruma geçmelerini temin eden bir başka mütareke hükmü de 16. Madde muhteviyatı ile yakından alakalı idi.³ Mütareke imzalandığında harp halinde bulunan Osmanlı Ordu Birlikleri'nin teslimini öngören bu hükme göre; bölgenin kısa bir zaman zarfında Osmanlı hakimiyetinden çıkarılması düşünülmüş ve 7. Maddenin işletilmesi suretiyle de bölgedeki İngiliz hakimiyetinin tesisi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün, 30 Ekim 1918 tarihinde Yıldırım Orduları Grup Komutanı tayin edilen Mustafa Kemal Paşa, sadâret ile yaptığı yazışmalardan sonra mütareke hükümlerini öğrenmiş ve uygulanması gereken emirleri almıştı. Fakat, mütareke hükümlerinin aynen uygulandığı takdirde bütün vatanın işgal ve istilâ edilebileceğini düşünen Mustafa Kemal, bu husustaki düşüncelerini Başkumandanlık makamına iletmesine rağmen bir sonuç alamadı. Zira aralarında görüş ayrılıkları söz konusu idi. Bu görüş ayrılıklarının başında da Toros Tünelleri'nin durumu gelmekte idi. Nitekim, 3 Kasım 1913 tarihli İzzet Paşa'ya ulaşan telgrafında şu hususları sormakta idi:⁴

"... 1- Madde 10'da Toros Tünelleri'nin işgali var. Bunlar en son açılan iki tüneldir, işgal edilecek yalnız buralar mıdır; bu, o kısımdaki hattın işletmesine de şamil midir, yoksa muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır? Büsbütün ayrı bir grup teşkil eden Amanos Tünelleri bu meyanda mıdır. Toros Tünellerini işgal edecek kuvvetin miktarı ne olacaktır ve nereden gelecektir?"

² Mütarekenin 25. Maddesinde: "Müttefikler ile Türkiye arasında düşmanca eylemler 31 ekim 1918 Perşembe günü yerel saatle öğleden itibaren başlayarak kesilecektir..." şeklinde ifade edilmekte idi. Bkz., Ali Türkgeldi, age., s.73; S.L.Meray, O.Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, ilgili Belgeler)**, Ankara 1977, s. 5

³ Mondros Mütarekesi'nin 16. Maddesi ise şu şekilde kaleme alınmıştı: "Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan bütün garnizonların en yakın müttefik komutanına teslim olmaları ve beşinci maddede tespit olunacak düzenin korunması için gerekenler dışında bütün birliklerin Kilikya'dan çekilmeleri..."

⁴ Genelkurmay Başkanlığı, **Harp Tarihi Vesikalari Dergisi**. (HTVD), S. 27, Belge: 174

2- Suriye hududunu Suriye vilayetimizin hududu şimalisi addetmekle beraber bu hususta başkaca bir noktai nazar ve karar varsa bildirilmesi icab eder.

Kilikya'nın hududu nedir?..."

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafına 4 Kasım 1918 tarihinde verilen cevapta ise Amanos Tunelleri'nin haricinde bütün Toros Tünelleri'nin İngilizler'ce işgal edilebileceği ve işgal kuvvetlerinin miktarının da yine İngilizler'ce belirleneceği, Kilikya Sınırı'nın ise gerekirse bildirileceği kaydediliyordu⁵ Ayrıca, Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı'na gönderilen bir yazıda da İtilaf Devletleri Kuvvetleri'nin, bizim de yardımımızla, İskenderun Liman'ındaki torpilleri tarayabileceklerini, ancak şehri işgâl etmeğe hakları bulunmadığını, bununla beraber şehre zorla girmeye kalkarlarsa da "üzerimize ateş etseler dahi" karşılık verilmemesini, durumun sadece İngilizler nezdinde protesto edilmesini salık veriliyordu.⁶

Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına verilen emirden de anlaşılacağı üzere, İstanbul Hükümeti işgalcilerin her dediklerini yerine getiren ve o doğrultuda emir veren bir makamdan başka bir işlevi olmayan konumda idi. Nitekim yukarıdaki emir doğrultusunda ortaya çıkabilecek gelişmeler kısa süre içinde hakikat oldu. İngilizler, önce torpil taramak bahanesiyle İskenderun Limanı'nın kullanım hakkını elde ettiler. Daha sonra da İskenderun'u dışa açılacak bir kapı olarak telâkki ettiklerinden işgâlini talep edip, İskenderun-Halep şosesini de onarmak bahanesiyle karaya asker çıkartmak istemişlerdi.⁷

Mustafa Kemal Paşa, işgal kuvvetleri mensuplarının bu isteklerini reddederek durumu 5 Kasım 1918'de İzzet Paşa'ya iletmişti. İngilizler'in Haleb'in kuzeyinde ve kuzeybatısında bulunan Türk kuvvetlerini daha kuzeye çekmeğe karar verdiğini ve İskenderun'a çıkararak İtilaf kuvvetleri askerine ateş açılması için emir verdiğini belirtmiştir.⁸

⁵ Tefik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**,(TİH I.) Ankara 1962 s. 52

⁶ HTVD.,S. 28, Belge 721

⁷ Sabahattin Tansel, **Mondrostan Mudanya'ya Kadar I**, Ankara 1978, s. 39

⁸ HTVD.,S. 28, Belge:735

İzzet Paşa'nın bu telgrafa cevabı ise oldukça ilginçti. Zira; O, "... Gerçi Mondros Mütarekesi'ne göre İngilizlerin İskenderun'u işgal etme hakkı yoktur. Ancak Halep çevresindeki ordularını besleyebilmeleri için İskenderun'dan faydalanmak istemeleri de haklı bir istektir. Ayrıca, Mütareke müzakereleri sırasında İngilizler'in bizim lehimize yaptıkları değişiklik ve centilmenliğe karşılık vermek gerekir. Onları memnun etmek bir taraftan da Yunanlılar'ın kıpırdanışını önlemek demektir. Esasen İngilizler'in İskenderun Limanı'ndan faydalanmaları ve Halep İskenderun şosesini onarmaları bu yerlerin onlara bırakılacağını da göstermez. Onlar bu yerlerden sadece konuk olarak faydalanacaklardır, ..." demektedir.⁹

İzzet Paşa'nın cevabını oluşturan telgraf, Mustafa Kemal Paşa'nın eline geçtiğinde, artık o her ne pahasına olursa olsun İngilizler'e karşı koyulması gerektiğini sert bir dille İzzet Paşa'ya bildirmişti. O, İzzet Paşa'yı tenkid ederek düşüncelerinde ısrarlı olduğunu şu şekilde beyan ediyordu.¹⁰ " ... İngilizler'in Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri muhik değildir. Çünkü İngilizler'in eline geçmiş bulunan Halep Vilâyeti'nde ve nefsi-i Halep şehrinde milyonlarca erzak olduktan başka mütareke şartnamesinin 21 inci maddesine nazaran filhakika Halep'teki İngiliz ordusuna iâşece muavenet etmek lâzım gelirse pek çok erzaka malik bulunan Kilis, Ayıntap havalisinden tertibat ve tedabir-i mahsusa ile erzak satılabilir. Zat-ı samilerini temin ederim ki maksat Halep'teki İngiliz ordusunun iâşesini temin etmek olmayıp İskenderun'u işgal (İskenderun - Kırıkhan - Katma) yoluyla hareket ederek (Antakya - Dircemal - Ahterin) hattında bulunan 7 inci ordunun hatt-ı ricatini kesmek ve bu orduyu 6 ıncı orduya Musul'da yaptığı gibi teslimden içtinap edilmeyecek bir vaziyete sokmaktır.

Yunanistan'ın saha-i faaliyete çıkarılmasını temin ile İngilizler'in İskenderun ve (İskenderun - Halep) yolu üzerinde yerleşmelerindeki münasebet-i mantıkıyeyi anlayamadığım gibi bu hususta müsamahayı da bilâkis pek mahzurlu görüyorum.

İngilizler'in iğfalkâr muamele, teklif ve hareketlerini İngilizler'den ziyade

⁹ S. Tansel, age., I, s. 40

¹⁰ Y.H. Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, Ankara 1973, s. 28 vd.

muhiik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazını mutazammın olacak evamiri hüsn ü tatbiki yaradılışım müsait olmadığından ve halbuki başkumandanlık erkânı harbiye riyaseti celilesinin içtihadına tatbiki hareket tabii bulunduğundan kumandayı hemen teslim etmek üzere yerime tayin buyuracağınız zatın sūrat-i emir ve tebliğini hassaten istirham eylerim."

Mustafa Kemal'in haklı fakat sert çıkışı, 7 Kasım 1918 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı ve VII. Ordu Kumandanlığı'nın lağv edilmesi ile sonuçlanmış fakat gelişmeler onu haklı çıkarmıştı. Zira, Amiral Calthorpe, İskenderun hakkındaki İngiliz isteklerini Osmanlı Hükümeti'ne resmen bildirmiş ve buna dayalı olarak General Allenby'nin tanıyacağı süre içinde İskenderun'un teslimini istemişti. Aksi takdirde zorla işgâl edeceğini ima etmişti.¹¹

İzzet Paşa ise İşgal Kuvvetleri komutanlığından aldığı nota doğrultusunda, İskenderun'un İngilizler tarafından işgalini hem General Allenby'e karşı koyacak kuvvet bulunmaması hem de güçlkle imzalanmış bulunan Mondros Mütarekesi'nin bu yüzden bozulmaması gerektiğine kanaat getirerek mazur göstermeye çalışıyordu. Fakat, Mustafa Kemal bu ve benzeri düşüncelere cevap olabilecek şu açıklamayı da yaparak ileride mütareke hükümlerinin ne şekilde tefsir eilebileceğine de ışık tutmaktaydı. Bu aynı zamanda onun sezış kabiliyetini ve birkaç hamle sonrasında ortaya konmansı muhtemel projeleri kavrayabildiğini de göstermesi bakımından fevkalade önem arz etmektedir. Zirâ; O, İzzet Paşa'nın mütalaasına cevap olmak üzere "... Her ne sebeble binâen olursa olsun İngilizler'le akt olunan mütarekenin imzâ tahtına giren şekl-i mazbutu Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin hayat ve selâmetini kâfil mânâ ve mahiyette değildir. Mevâd-ı mezkûrenin mühim ve şâmil medlûllerinin biran evvel tesbiti lâzımdır. Yoksa İngilizlerin tekâlifine bu güne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün Payas-Kilis hattına kadar olan mıntıkayı isteyen İngilizler'in teklifini yarın "Toros"a kadar "Kilikya" mıntıkası ve daha sonra Konya-İzmir hattının luzûm-ı işgali tekâlifinin yekdiğerini velyedeceğine ve bi'n-netice ordumuzun

¹¹ S. Tansel, age., I, s. 40

kendileri tarafından sevk ve idaresi, hatta Heyet-i Vükelâ-yı Osmanîyenin Britanya hükümeti tarafından lüzum-ı intihabı gibi tekâlifi karşısında da kalmak müstebâd değildir. Acz ve zaafımız derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedâkârlığın derecesini de ta'yin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederim..." şeklinde düşüncelerini serdetmişti.¹²

İzzet Paşa, 8 Kasım 1918 tarihinde istifa etmek mecburiyetinde kalmış ve Osmanlı Devleti aleyhinde gerçekleştirilen faaliyetler, bu hadiselerle hız kazanmıştı. Gerçekten de İzzet Paşa'nın istifasından bir gün sonra taraflarca imza edilen bir sözleşme ile İskenderun'un statüsü kararlaştırılmıştı. Yapılan anlaşmaya göre, İskenderun'da Osmanlı mülkî idaresi devam edecek, polis ve jandarma eskiden olduğu gibi görev yapacak, fakat Osmanlı Ordusu bölgeyi terkedecekti. Daha sonra ise Halep'e erzak götürmek üzere kasabaya bir İngiliz müfrezesi çıkacaktı. Nitekim 9 Kasım 1918'de İskenderun'a on beş kişilik bir İngiliz müfrezesi gelmişti.¹³ Fakat 11 Kasım 1918'de, erzâk anbarı önünde birikmiş olan halkın yaptığı gürültüyü bahane eden Fransız Cautelas Torpidosu Komutanı David Beauregard, şehirde bulunan Türk memur, polis ve jandarmalarının hemen şehri terketmelerini tebliğ etti.¹⁴

İlgililer bu tebliğe boyun eğerek kasabayı terkettiler. Halbuki hükümet onlara yerlerini terketmemeleri için gerekli direktifleri vermişti. Bu sebeple kaymakam ve liman reisi İskenderun'a geri gelmişlerdi. Fakat onlar bu defa da Cautelas torpidosunun komutanı tarafından tutuklandılar; şehir içinde süngülü askerlerle dolaştırılıp teşhir olunduktan ve bir ahırda 24 saat tutulduktan sonra asker muhafazasında bir kayıkla Payas'a tard edildiler.¹⁵ Bu davranış Türk komutanlarını çok üzmüş, hatta II. Ordu Komutanı Nihat Paşa, Fransız subayını İngiltere'nin Filistin Orduları Başkumandanı'na şikayet ederek cezalanmasını istenmişti.¹⁶ Ancak bu şikayetten bir sonuç

¹² Y.H. Bayur, age., s. 30 vd.

¹³ HTVD., S.29, 30. Belge 754, 763

¹⁴ HTVD., S.29, 30, Belge 763, 765

¹⁵ HTVD., S.31, Belge 775

¹⁶ HTVD., S.31, Belge. 775

alınmadığı gibi, aynı subay, Kırıkhan mevkiindeki Türk silâh ve cephane depolarına el koydu.¹⁷ Halbuki Filistin cephesindeki ordumuzun elindeki bütün silahların alınmaması için İngilizler'le anlaşmaya varılmıştı,¹⁸ Onun için 18 Kasım 1918'de bu Fransız subayı tekrar şikayet olunmuş ve hareketlerini sürdürdüğü takdirde iki taraf kıtaları arasında istenilmeyen hallerin meydana geleceği hatırlatılmıştı.¹⁹ Fakat girişilen bütün teşebbüsler bir fayda sağlamadı. Üstelik; İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nden aşağıdaki isteklerde bulundular:

"Kilis- İslâhiyye hattının" güneyinde ve Misis tren yolu boyunca bulunan Türk askerleri, 1 Aralık 1918 tarihine kadar Ceyhan Nehri'nin batısına çekilecek, Seyhan Nehri'nin batısı ile Adana-Tarsus demiryolunun kuzeyine kadar yapılacak ikinci çekilme 5 Aralık'da tamamlanmış olacak ve Pozantı kuzeyine yapılacak olan son çekilme ise, 15 Aralık 1918'de bitmiş olacaktı. Bütün Türk birlikleri Haleb-Katma-İskenderun yolu kuzeyine çekilecek ve bu yol ile Haleb-Toprak-kale demiryolundan İngilizler serbest bir surette faydalanacaktı.²⁰ Halbuki onların bu istekleri Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı idi. Çünkü bu mütâreke hükümlerine göre Kilikya'daki Türk kuvvetlerinin güvenliği korumak için, gerekli olanlar dışında kalanlarının İtilâf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti ile yapılacak müzâkereler sonunda, kararlaştırılacak şekilde, geri çekileceği kabul olunmuştu. Şimdi ise Türk birlikleri, tek taraflı olarak Pozantı'ya kadar olan toprakları boşalmak zorunda bırakılmak isteniyordu. Ancak Osmanlı Hükümeti, Kilikya'nın boşaltılmaması ve silâhların teslim edilmemesi hakkında yaptığı girişimlerden bir sonuç alamadığı gibi tehdit bile edilmişti. Nitekim işgal kuvvetleri Osmanlı Hükümeti'ni 22 Kasım 1918 tarihini taşıyan bu notada, isteklerini yerine getirmemekle ithâm ediyor; gerekirse yeniden muhasamata girişebileceklerini, bu takdirde Osmanlı Devleti'nin daha zararlı çıkacağını bildiriyorlardı. Bundan dolayı Osmanlı Hükümeti, Adana havâlisini Pozantı'ya

¹⁷ HTVD., S.31, Belge 777

¹⁸ HTVD., S. 31, Belge 780

¹⁹ HTVD., S. 31, Belge 772

²⁰ HTVD., S. 31, Belge 78

kadar boşaltmayı zorunlu gördü.²¹ Bu tarihten sonra Adana-Tarsus hattı güneyinde rastlanacak olan Türk Ordusu mensublarının tutuklanacağı açıklandı. 21 Aralık 1918 tarihinde de Fransız ve Ermeni askerleri Adana'ya girip,²² işgalle birlikte hakaret ve tutuklamalara başladılar. 27 Aralık 1918 tarihinde de Pozantı işgal edildi.²³ Diğer taraftan İngilizler, 1919 yılı başlarında yine Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak, Maraş²⁴, Urfa²⁵, Antep²⁶ ve Antakya'yı işgal etmişlerdi.²⁷

İngiltere, petrol sahası olan Musul vilayeti ile birlikte Kilis, Cerablus, Birecik, Urfa, Maraş ve Antep'i Fransa'ya karşı pazarlık konusu yapabilmek amacıyla işgal etmeyi tasarlamıştı.²⁸ Zira, adı geçen yerler Sykes-Picot gizli anlaşmasında Fransa'nın payı olarak belirlenmiştir.²⁹ Buna karşılık Fransız Başbakanı Clemenceau; "Ben Kilikya'yı, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Beyrut'u ve Musul'dan elde edilecek petrolün akacağı İskenderun Limanını alabilmek için bir yem olarak Musul'u İngilizlere verdim." diyerek İngilizlerin oyununa geldiğinin farkında bile değildir.

Antep'e giren İngiliz kuvvetleri; 5. İngiliz Tümeni'nden 3. Süvari Tugay'ı, bir istihkam müfrezesi, bir batarya ve otomobilli ağır makinalı tüfek kıtalarından ibaretti.³⁰ Birlikler önce şehrin ortasından çarşı içine doğru gösteri yaptıktan sonra, mutasarrıfın tavsiyesi üzerine kasabaya hakim bir mevkide bulunan Amerikan Koleji'ni³¹ işgal ederek ortaya yerleştiler. Aynı

²¹ TİH I, s. 66

²² Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I*, Arkara 1970, s. 11

²³ TİH I, s.74

²⁴ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)*, Ankara 1990, s.10 vd.

²⁵ İsmail Özçelik, *Milli Mücadelede Urfa*, Ankara 1992, s.55 vd.

²⁶ Ayhan Öztürk, *Milli Mücadelede Gaziantep*, Kayseri 1994, s. 27 vd.

²⁷ Y.H. Bayur, age., s. 31.

²⁸ TİH I, s. 82.

²⁹ Sykes- Picot Gizli Anlaşması için bkz., Y.H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, III/2*, Ankara 1983, s.1-33; Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası*, İstanbul 1985, s. 27; E.E. Adamof, *Anadolu'nun Taksimi Planı, Rus Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgeleriyle* (Çev:Hüseyin Rahmi), İstanbul 1972, s.181-182; Osman Olcay, *Sevres Andlaşması'na Doğru - Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler -*, Ankara 1981, s. LIV - LV; Mehmet Gönübol, Cem Sar vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 - 1990)*, Ankara 1993, s.20; Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devrimi'nden Milli Mücadele'ye)* İstanbul 1977, s. 35 vd.

³⁰ TİH IV, s. 49 Abadi; *Türk Verdünü Gaziantep*, Gaziantep 1959, s.18.

³¹ "1876 senesinde müesses olan Ayıntab Amerikan Koleji şehrin batısındaki bir tepe üzerine inşa olunmuştur. Mektep, dersaneleriyle yatakhaneleri bulunan gayet büyük bir bina olup

gün bir İngiliz albay ile birlikte müfreze kumandanı binbaşı Milis, hükümet konağına gelerek mutasarrıf Celal Bey'le bir görüşme yaptılar. Görüşmede Antep'e gelmelerinin sebebinin, Haleb'de fazla asker ve hayvanları bulunduğundan dolayı, yalnız kışı çıkarmak lüzum ve maksadından ibaret olduğunu, bu hareketlerinin bir işgal mahiyetinde anlaşılmaması ve hiç bir emel ve maksada dayanmadığını söylediler.

Sadece kışlamak ve yalnız iaşelerinin temini maksadıyla Antep'e kadar gelme zahmetine katlanan İngilizler'e karşı herhangi bir tepkinin gösterilmemesi, hatta gereken kolaylığın mahalli idare tarafından sağlanması üzerine İngilizler kuvvetlerini gündün güne artırmaya başladılar.³² 1 Ocak 1919 tarihinde General Mac Donald'ın emrinde 100 İngiliz süvarisi Antep'e girdi.³³

Bu durum memurların ve aydınların endişelerine sebep oluyorsa da, halkı kuşkulandırmamak ve heyecana sebebiyet vermemek için ses çıkarmıyorlardı. 1919 senesi Ocak ayı ortalarına kadar İngilizler tarafından henüz kimseye saldırılmamış ve bir şeye müdahale edilmemişti. Yalnız arasıra iki, üç, günde bir İngilizler Hindli süvarilerini kasaba içinde bütün çarşı ve mahalleleri dolaştırarak gösteri yapıyorlar ve iaşeleri de eskisi gibi belediye vasıtasıyla sağlanıyordu. Hatta ekmek, et ve hayvan samanı kolaylıkla sağlanarak, arabalarla karargâha kadar gönderiliyordu.

15 Ocak 1919'dan itibaren Antep'de durum birden değişmiş, İngilizler tarafından telsiz telgraf haberleşmesine başlanarak telgrafhaneye sansür konulmuş, hükümetin resmi şifresi derhal yasaklanmıştı. Ayrıca, resmi ve gayr-i resmi haberleşmesinin sansüre tabi bulunduğu tebliğ olunmuştu.

kalorifer, telefon... ilâh ile teçhiz edilmiştir. Mektep tarafından ve çevre duvarı içinde ikinci nevi binalar da vardır. Memurlara ait mesken, mutfak, hastahane, çamaşırhane, furun, ameliyathanesi vardır" bkz. Abadi; **Gaziantep Fedailer (Gazi Ayıntabın Dört Muhasarası)** Türkçeye Nşr: Necmeddin, (Bugünkü Dile sadeleştiren H.F. Ayberk) İstanbul 1970, s. 16, Abadi; **Türk Verdünü**, s. 13.

³² **Esaret hatıraları**, (Haz. N. Sefercioğlu) İstanbul, 1978 s. 13.

³³ **TİH I**, s. 97, Utkan KOCATÜRK; **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)**, Ankara 1973, s. 12.

Böylece Antep 15 Ocak 1919 tarihinde İngilizler tarafından resmen işgal edilmiş oluyordu.³⁴

İngiliz işgaliyle birlikte savaş sırasında tehcir edilen Ermeniler şehre geri gelmeye başladılar. Bunlara, Anadolu içlerinden Sivas'tan, dönemeyen Ermeniler de katıldılar.³⁵ İngiliz müfreze kumandanı her gün bir kaç defa hükümet konağına gelerek, memlekete dönmekte olan Ermeniler'in yerleştirilmesi, iaşeleri ve rahatlarının sağlanması hakkında emirler veriyor ve dairelere tenkit ve tebligatta bulunuyordu. Ermeniler'in gösterdiği evler, gerek kendi mülkü olsun ve gerek başkasına ait bulunsun hemen boşalttırılıyordu³⁶. İngilizler, maiyetlerinde istihdam ettikleri, Ermeni tercümanlarının özellikle Antep'li tercümanlarının tahrik ve teşviki ile Türkler'e karşı kin, nefret ve düşmanlıklarını günden güne artırdılar. Bundan istifade eden Ermeniler de rast geldikleri yerlerde Türkler'i tahrik ediyor ve hatta hakârette bulunuyorlardı. Bu konuda yapılan müracaatlar bir netice vermedi.³⁷

Antep eşrafından bu sırada Taşcızade Abdullah Efendi, cereyan eden hadiselerden dolayı Kürt Hacı Osman Ağa, Mamat Ağazade Ali Efendi ve başkalarıyla, anlaşmış bir topluluk halinde bulunmak için, halkı gayrete, getirerek tüccardan Ağazade Ali Ağa'nın evinde umumi bir toplantı yapmaya muvaffak oldu. Memleketin düşmandan temizlenmesi çarelerini etraflıca düşünmek ve gerektiğinde müdafaa etmek maksadıyla, ileri gelenlerle görüştü. Fakat bu teşebbüsten bir fayda temin edilemedi.³⁸ 23 Ocak 1919 perşembe günü Hükümet Konağı İngilizler tarafından basıldı. İngilizler Kollej

³⁴ **Esaret Hatıraları**, s. 15, "İngilizler 15 Ocak 1919'da Antep'i ve Şubat ayında Maraş ve Urfa'yı işgal ettiler". bkz. Ali Nadi ÜNLER; **Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, İstanbul 1969, s. 11, "Maalesef arası çok geçmeden bilhassa İngilizler mütareke şartı hilafına olarak (15 Kanun-u sani 349'da Ayıntab'ı işgal ettiler" bkz. Mustafa Nuredin Lohanlızade; **İstiklâl Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası** (Osmanlıca aslından sadeleştiren) Mehmet Sağlam, Gaziantep 1974, s. 16, 120, "İngilizler Halep'teki kuvvetlerinin emniyetini sağlamak ve süvarilerinin atlarına yem temin etmek bahanesiyle 15 Ocak 1919'da Gaziantep şehrine girdiler." bkz. Hulusi Yetkin; **Gaziantep Tarihi ve Davaları**, Gaziantep 1968, s. 40, ".. adı geçen yedinci maddeye dayanarak Ocak 1919'da Antep'i işgal ettiler." bkz. Abadi; **Gaziantep Fedaileri**, s. 1, Abadi; **Türk Verdünü**, s. 17,

³⁵ A. N. Ünler, a.g.e., s. 12.

³⁶ **Esaret Hatıraları**, s. 20.

³⁷ N. Lohanlızade, a.g.e., s. 16, a.g.e., s. 13, H. YETKİN; "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler", **Yeni Gazete**, Gaziantep 29.4.1988, Sayı :964.

³⁸ **Esaret Hatıraları**, s. 21.

Müdürü Mr. Meryi³⁹, Mutasarrıf Celal Beyle görüşerek memleketin ileri gelenlerinin toplanmasını istediler. Antep ileri gelenleri, aydınları, Hükümet konağı önünde bekleyen otomobillere bindirilerek İngilizlerin karargâhı olan Amerikan Kolejine götürüldüler. Karargâhta yapılan sorgulamalarında, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeniler'e zulm ettikleri, techir esnasında kötü muamelelerde buldukları ve Ermenilerin pek çok eşya vesairesini alarak bu yüzden mühim bir servet elde ettikleri bahanesiyle suçlu bulunarak tutuklanıp, Halep üzerinden Mısır'a gönderildiler.⁴⁰ Her ne kadar tutuklanan şahısların muhakeme edilmek üzere hükümete teslimleri talep ve ısrar edilmiş ise de etkili olunamamış ve Hükümet Konağı makinalı tüfekler ile silahlandırılmış bir bölük İngiliz askeri ile sarılarak harp ve Ermeni techiri hakkında mevcut evrak ve vesikayla dolu bir çuvala zorla alıp götürmüşlerdi.⁴¹

İşgalin başlangıcından itibaren yapılan bütün muamelelere karşı protestolar ve müdafaalar yazılmış, İstanbul Hükümeti olaylardan etraflıca haberdar edilerek yardım istenmişse de söz konusu protestolar ve müdafaalar ne İngilizlere tesir etmiş, ne de İstanbul Hükümeti'ne yapılan müracaata bir cevap alınabilmiştir.⁴² Üstelik, 8 Mart 1919'da İngilizler tarafından sıkı yönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ile birlikte yayınlanan beyannamede;

1. Allenby'nin İstanbul'da Türk Hükümeti'ne tebliğ eylemiş olduğu evamirin üçüncü maddesi mucibince, "Ayıntab şehri ahalisinin yed'inde esliha ve cephaneye bulunmayacaktır ve Ayıntab şehri, İngilizler İdar-i Örfiyesi tahtında bulundurulacaktır.

³⁹ "Otuz seneden beri Kolej Müdürlüğü'ne hizmette bulunmakta olan bu kindar Misyoneri bu müddet zarfında halkın çoğunluğu özellikle memleketin ileri gelenleri kendisini iyi tanırlar ve daima ona karşı bir hocaya yapılacak hürmeti yaparlardı. Maril, liva memurları ile dahi genellikle temasta bulunur, dairelere her ne zaman ve her ne iş için olursa olsun serbestçe girer, memlekette bir yabancı değil, adeta bir üstâd gibi memurlardan ve halktan yardım ve kolaylık görürdü." bkz. **Esaret Hatıraları**, s. 33.

⁴⁰ A.Öztürk, a.g.e.,s.30; Selahattin Tansel; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar II**, Ankara, 1978, s. 213, **TİH,IV**, s. 50, İhsan İlgar hükümet binasının işgalini "25 Ocak olarak almıştır." bkz. "Türk İstiklâl Harbi", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi III**, Sayı: 17, İstanbul 1969, s. 17, adı geçen makaleden mülhem, Abdulhalûk Çay; "Millî Mücadelede Gaziantep", **Millî Mücadelede Gaziantep**, Ankara 1989, s. 19.

⁴¹ N. Lohanlızade, a.g.e., s. 17.

⁴² A.Öztürk, a.g.e.,s.31

2. Her nev-i av silahı, tabancalar ve hançer nev-inden olan alât-ı câriha her nev-i bomba ve dinamitler teslim edilecektir.

3. Silah teslimi için zaman 9 Mart 1919'da saat 8 evvelden 3 sonraya kadardır. Bu zamandan sonra bir adamın yanında silah bulunursa İngiliz zabitanından müteşekkil divan-ı harb huzurunda muhakeme edilip, azami ceza olarak yüz altın cezayî nakdî ile beraber idâmı hükmedilecektir."

İngilizlerin tazyiki üzerine memleketin eşraf ve ileri gelenleri bir araya toplanıp mevcut silahların teslim edilmemesi hususunda yaptıkları müzakere neticesinde teslim etmeye karar verdiler. Teslim edilen silahlar 14 arabayla taşınmış, halkın elinde bir tek mermi bile kalmamıştı.⁴³ Halkın silahlarının toplanması Ermeniler'in katliam yapmasına zemin hazırlamak demektir.⁴⁴ Fakat, Amerikan Koleji Müdürü Mr. Merll'in Antep de daha 26.000 silah bulunduğunu ve teslim edilen silahların, miktarının ancak dörtte biri olduğunu İngilizlere tekrar haber vermesi üzerine İngilizler 15 Mart'ta ikinci bir beyanname yayınladılar.⁴⁵ Türkleri tehdit etmeye, şüphe ettikleri evleri birer birer aramaya başladılar. 17 Mart'tan itibaren şehrin bütün işyerleri kapatılmış camilerde ibadet hizmetlerinden başka bütün toplantılar yasaklanmıştı. Bu kapama yasağından yalnız ekmekçiler, un değirmenleri, eczaneler, buğday ve süt satanlar istisna edilmişlerdi. 15 gün devam eden yasaklardan sonra 30 Mart'ta yayınlanan üçüncü bir beyanname ile 31 Mart'tan itibaren dükkan ve kahvehanelerin saat 19.00'da kapatılması, halkın saat 21.00'den sabahın 4.00'üne kadar evlerinden çıkmamaları isteniyordu.⁴⁶ Nisan ayı başından itibaren Antep'deki İngilizlerin baskısı yarı yarıya azaldı, dükkanlar tamamen açıldı.⁴⁷

⁴³ A.N. ÜNLER, a.g.e., s. 14, N. Lohanlızade, a.g.e., s. 17, Yetkin, "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler", *Yeni Gazete*, Sayı , 1964, Gaziantep, 29.4.1988.

⁴⁴ İ. ILGAR, a.g.m., s. 17.

⁴⁵ A.Öztürk, a.g.e.,s.32, N. Lohanlızade, a.g.e., s. 18.

⁴⁶ A.N. ÜNLER, a.g.e., s. 15.

⁴⁷ A.Öztürk, a.g.e.,s.33

b- İşgallere Karşı Kuvayı Milliye Teşkilatlarının Oluşturulması ve Anadolu Rumeli Müdafayı Hukuk Cemiyeti Antep Şubesinin Teşkili

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra, 8 Ağustos 1919'da memleketi haksız olarak işgal eden İtilâf Devletleri'ne karşı, Türk bağımsızlığını koruma uğrunda milli kuvvetlerin kurulması, devlet ve milletin kendi iradesine hakim olması bütün Türk Milleti'ne bildirdi. Komutanların, emir dahi verilse, güvenilir kişiler yerlerine geçmedikçe, komuta kademelerini bırakmamaları orduya emredildi.⁴⁸

Bu emirler, bütün kolordu ve tümen komutanlarına, vilayetlere, sancaklar ve Müdafai Hukuk teşkilatlarına ulaştırılmış ve memleket ileri gelenlerine duyurulmuştu.

Kısa sürede bölgede gerek yabancı işgali ve istilalar gerekse perde arkasından uygulanmak istenen Ermenilik gayelerini derhal durdurmak ve çoğunluğu teşkil eden Türk halkının haklarını koruyarak bu bölgedeki düşmanları kovmak ve işgalden kurtarmak amacıyla yer yer milli teşekküller kurulmuştu. Ayrıca bu teşekküllerin 13., 2. ve 12. Kolordular bölgelerine bağlanması gerektiğinden bölge, kolordulara aşağıdaki gibi bölündü;

Birinci Bölge: Develi-Niğde-Ulukışla-Lâmas çayı (dahil) hattı ile Bahçecik-Kozan-Osmaniye-İskenderun (dahil) hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge 20. Kolordu ile bölge içindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne verildi. Bu bölgenin batısında 12. Kolordu bulunuyordu. 20. Kolordu bölgedeki güvenlik işlerini Niğde'deki 11. Tümen ile sağlayacaktı.

İkinci Bölge: Birinci bölgenin doğu sınırı (hariç) ile Adıyaman-Samsat-Birecik (hariç) Antep-Kilis (dahil) hattı arasındaki bölgedir. Bu bölge 3. Kolordu ile bölge içinde bulunan Müdafai Hukuk Cemiyetleri'ne verildi. 3. Kolordu'nun tümenleri Amasya, Samsun bölgesinde bulunduğundan fiilen yardım yapılması mümkün değildi.

Üçüncü Bölge: İkinci bölgenin doğusunda İran sınırına kadar uzayan geniş arazi kısımları olup burası da 13. Kolordu ile bölge içinde bulunan

⁴⁸ TİH. IV, s. 63.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne verildi.⁴⁹ Fakat Kolorduların mevcutları çok az ve bunlara bağlı tümenler de bölgeye çok uzak idiler. Esasen İstanbul Hükümeti tarafından kıtaların İtilaf Kuvvetleri'ne silahla karşı koymamaları emredilmiş olduğundan bu kolorduların kendi bölgeleri içinde yapacakları işler, milli teşekkülleri takviye ve yardım etmekten ileri gidemiyordu.

1) Antep'de Kuvayi Milliye Teşkilî

İngiliz işgali sırasında, İstanbul ile alakası kesilmiş olan Antep'te idare mekanizmasını elinde tutmak Türk ve İslam halkı her türlü taarruza karşı korumak maksadı ile Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Ayıntab merkezi kuruldu. Dr. Hamit, Tahrirat Müdürü Ragıp, Alay Katibi Avni, telgraf muhabere memuru Mahir, Hakim Kuşuczâde Hamdi Beyler toplanarak Sivas Kongresi beyannamesini okumuşlar ve cemiyeti oluşturmuşlardı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatlanmasını süratli bir şekilde tamamlamış, gün geçtikçe köylere varıncaya kadar dal budak salmaya başlamıştı. Artık Fransızlar'a karşı koyabilecek bir kuvvet vucut bulmuş oluyordu.⁵⁰

Cemiyet genişledikçe yeni yeni teşekküllere ihtiyaç duyulmuş, para ve hesap işleriyle uğraşmak üzere bir idare Heyeti ve genel idare heyetine bağlı bir maliye, bir satın alma komisyonu kurulmuş, İdare Heyeti'ne bağlı bir maliye, bir satın alma komisyonu kurulmuş, İdare Heyeti'nin kadrosu genişletilmiştir.⁵¹

Toplantılar önceleri bütün cemiyet üyelerinin iştiraki ile üyelerden birinin evinde yapılıyordu. Üye sayısı çoğalınca gizli çalışan cemiyetin dışardan duyulması tehlikesi dikkate alınarak müteşebbis heyet, Heyet-i merkeziyle adı altında toplanmaya, alınan kararları diğer üyelerine bildirmeye mecbur oldu.⁵² Cemiyetin teşkilatlanması Fransız işgali ile birlikte yıldırım hızıyla gelişmeye başladı. Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin 23 Ekim 1919 tarihinde teşkil edildiğini dikkate alırsak, bunun 15 Eylül 1919'da yapılan

⁴⁹ TİH. IV, s. 65.

⁵⁰ A.Öztürk, a.g.e. ,s.74

⁵¹ A.N. Ünler, a.g.e. ,s. 18-19, Uzel, a.g.e. ,s.12

⁵² A.Öztürk, a.g.e.,s.41, "Cemiyet, beyannamesini Hükümete vererek teşekkül ruhsatı alınmıştı (23 Ekim 1919). "bkz. ÜNLER, a.g.e., s. 18.

Suriye İtilâfnâmesine özellikle de Anteb'in Fransızlar tarafından ikinci defa işgal altına alınacağı düşüncesine bir tepki olarak ortaya çıktığına hükmedilebilir. En azından "nefs-i müdafaa" nın sembolü haline gelen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşuna gerekçe ve meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamıştır.

c-Suriye İtilafnamesi ve Antep'in Fransızlar Tarafından İşgali

Paris Barış Konferansı ile başlatılan süreç içerisinde hazırlanan ve Almanya ile 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Andlaşması'nda Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir takım kararlar da alınmıştı. Andlaşmanın ilk yirmialtı maddesini oluşturan Cemiyet-i Akvâmın kuruluşu ile ilgili hükümler içinde Osmanlı Devleti'nden ayrılacak yerler ve bunların statüleri belirtilmişti. 28 Haziran 1919'da tesis edilen Cemiyet-i Akvâm Misâkının 22. Maddesine göre istiklâlleri muvakkaten tanınan cemaatler üzerinde bazı devletlere tevdi edilen "A" sınıfı manda prensibi kabul edilmişti.⁵³

Alınan kararlar, Suriye, Filistin ve Irak konusundaki nüfuz bölgelerinin belirtilmesine önemli derecede bir açıklık getirmekte ve 1918 Aralık ayında Fransız Başbakanı Clemenceau'nun Londra'yı ziyaretinde İngiliz başbakanı Lloyd George ile yaptığı görüşme sırasında verilen şifahi kararın da önemli bir aşaması idi. Zira, iki başbakan 1918'in son ayında aldıkları bir kararla Musul'un Fransız bölgesinden çıkarak İngiliz bölgesine dahil edilmesini ve İngiliz yönetimine sokulmasını kararlaştırmışlardır.⁵⁴ Yine bu görüşmeler esnasında İngiliz Başbakanı, yapılacak olan takas nedeniyle, Fransa'ya Türk Petrolleri Şirketin'deki Alman hissesinden % 25'inin verilebileceğini belirtmişti.⁵⁵ 1919 Temmuzunda ise Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan görüşmeler sonucunda Adana, Maraş, Antep ve Urfa ile Suriye'nin

⁵³ Bkz., **İskenderon- Antakya Meselesi II**, Ankara 1936, s. 6 vd.,

⁵⁴ O. Olcay, age., s. LXII, vd

⁵⁵ Y. Akbıyık, age, s. 49., Petrol üzerine yapılan pazarlıktan sonra 26 nisan 1919'da Fransa ile İngiltere Long Berenger Petrol Andlaşması'nı yapmışlardır. Bu Andlaşmaya göre, diğer bölgelerdeki petrol kullanımlarının yanısıra, Fransa, Irak (Mezopotamya)'da bulunan petrolün % 25'inden istifade edilebilecekti. Bkz., Müge Yıldız, "Paris-Sant Remo Türkiye'yi Yoketme Planları", (Harwad Harry, N. The Partition of Turkey 1913-1923 University of Oklahamg Press, 1931 adlı doktora çalışmasından) **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 36, (Eylül 1970) s.24

bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız askerlerinin geçmesini, Şam ve Halep'te ise Şerif Hüseyin ve Faysal'ın birliklerinin bulunmasını ilke olarak kabul ettiler. Görüldüğü gibi Fransız Başbakanın Londra'yı ziyareti ve burada alınan kararlar Ortadoğu'daki dengeleri ve nüfuz alanlarını altüst edecek mahiyette önem arz etmekteydi. Ortadoğu ile alakalı gelişmeler zincirindeki bir başka halka ise 15 Eylül 1919 tarihinde cereyan etmiş, Paris Savaş Bakanlığı'nda Clemenceau, Loyd George ile İtalyan Dışişleri Bakanı Titoni ve ABD Dışişleri Bakanı F. L. Polk'un dahil olduğu toplantıda Kilikya ve Suriye konusunda ilginç görüşmeler olmuştur.⁵⁶

Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ya da çeşitli nüfuz bölgeleri olarak düşünülen toprakların işgali konusu üzerine Loyd George, Clemenceau'ya bir mektup vermiş ve özetle şu açıklamayı yapmıştı:⁵⁷ "... İngiliz kuvvetleri Kilikya'dan derhal ve 1 Kasım'dan sonra da Suriye'den çekilecektir. Sykes-Picot Andlaşması'na göre Şam, Humus Hama ve Halep Arap Devleti sınırları içinde alınmış bulunuyor. Bu nedenle İngilizler, garnizonları Emir Faysal'a teslim hazırlanmaktadır. Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonlar da Fransızlar'a teslim edilecektir. Bu bölgede, Suriye, Mezopotamya ve Suriye-Filistin sınırları konusunda Fransız Hükümeti ve Faysal bir Andlaşmaya varamayacak olursa İngiltere, Başkan Wilson'un önereceği bir hakemin kararını kabule hazırdır...". Fransız Başbakanı Clemenceau ise belirtilen bölgelere İngiliz İşgal kuvvetlerinin yerini almak üzere Fransız askeri göndermeyi kabul etmiş ve yukarıda işaret edilen, sözlü anlaşmayı da hayatiye geçirmiştir.⁵⁸

Suriye İtilafnâmesi olarak bilinen 15 Eylül 1919 tarihli bu anlaşma başta Urfa, Antep, Maraş Kilikya ve Suriye olmak üzere büyük bir bölge Fransız işgali altına giriyor, Şam, Hama, Humus ve Halep ise Arap devleti sınırları içinde kalıyordu. Bu durum ise adı geçen yörelerin Türk halkının da büsbütün

⁵⁶ O. Olcay, age., s. LXVI-

⁵⁷ Mektubun tam metni için bkz., O. Olcay, age., s. LXVII.vd.

⁵⁸ G. Jaschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara 1971, s. 46, ilgili kaynakta adı geçen andlaşma "**Paris uzlaşması**" adı ile zikredilmektedir. Andlaşma ile ilgili olarak Bkz., Lourence Evans, **Türkiye'nin Paylaşması 1914-1924** (Nşr. Tefik Alanay) İstanbul 1972, s.216-218; Nimet Arsan, **Atatürk'ün Tamin Telgraf ve Beyannameleri, IV,**(ATTB. IV) Ankara 1984 s. 1119

dehşete düşmesine sebebiyet veriyordu.⁵⁹ İngilizler, Türkler tarafından savunulacağını düşündükleri bir coğrafyayı Fransızlar'a bırakırken onların Arap memleketleriyle olan alakalarının kesilmesini, dikkatlerinin dağılmasını temin etmeye çalışmışlardı. Nitekim, G. Kidston bu hususta: "... Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz Böylece, onların sonuç alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha makul olabilecekleri alanlarda dikkatlerini dağıtmağı başarabiliriz..." demektedir.⁶⁰

15 Eylül 1919 Suriye İtilâfnâmesi ile İngiltere, emellerine ulaşmış sayılıyordu. Bu suretle Musul'u elde eden İngiltere, Filistin'in de kendi nüfuz alanı içinde kalmasını temin etmişti. Bütün bunların ötesinde de, yukarıda değinildiği gibi, bölgede Fransızlar'a önemli bir mesele bırakıyorlardı. Bu mesele ise Suriye'deki Faysal'ın durumu idi. Diğer taraftan Anadolu'da uyguladıkları yanlış politika nedeniyle Türkler'in de kısa sürede tepkilerini çekmeye başladıklarını düşünerek,⁶¹ Fransızlar'ın Ortadoğudaki akibetlerinin İngilizler'in düşündüklerinden hiç de farklı olmadığını görmek mümkündür.

15 EYLÜL 1919'da, "Suriye ve Kilikya'da işgal kuvvetlerinin tebdili hakkındaki İngiliz-Fransız mukavelesinin" imzalanması⁶², bu yörelerin Türk halkını büsbütün dehşete düşürmüştü. Çünkü bir anlaşmaya göre⁶³ Maraş, Antep ve Urfa şehirleri ve civarları İngilizler tarafından boşaltılarak⁶⁴ Fransızlara terk olunacaktı. İngilizler bu suretle, durmadan kaynaşan ve

⁵⁹ S.Tansel, age , II, İstanbul 1991,s.208

⁶⁰ **Documents On British Foreign Policy 1919-1939**, Fist series (DBFP) volüm IV. 1919, s. 588; Taner Baytok, **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970, s.25

⁶¹ Fransızlar'ın uğrayacağı akibeti çok iyi kavrayan İngilizler, onların durumunu dışişlerinden L. Philippe'in"Fransızlar nihayet eşek arısının yuvasını kızıştırdıklarının farkına vardılar." sözleri ile ifade etmişlerdi. Bkz, **DBFP, IV**. s. 1086.vd.

⁶² G. Jaeschke, I, s. 64.

⁶³ "Suriye İ'tilâfnâmesi", Bkz, N. Arsan, age.,s. 119.

⁶⁴ İngilizler Antep'i 15 Ocak 1919'da, Maraş'ı 22 Şubat 1919'da ve Urfa'yı da 24 Mart 1919'da işgal etmişlerdi. Suriye İ'tilâfnâmesinin Türkiye'yi ilgilendiren kısımlarını Mustafa Kemal Paşa aşağıdaki şekilde açıklamaktadır: "1- Vatanımızda İngilizler'in haksız işgal etmiş oldukları ve bu defa tahliye eyledikleri manatıkı Fransızlar, haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ile işe başlayacaklar. 2- Haleb'i hariçte bırakarak şehir-i mezkûr'un garbindan geçmek ve Urfa, Antep, Maraş ile Adana vilâyetimizdeki ekseriyet-i kahiresini islâm ve Türk teşkil eden en zengin topraklarımıza havza-i zulüm ve i'tisafına dahil eden ve şimale doğru da Harput ve Sivas'a kadar uzanıp bu mübarek şehirleri de dahiline alarak badehu Sivas'tan Cenuba Mersin garbına kadar temadi eden bir hudud ile şarkî Anadolu ile garbi Anadolu'yu yekdiğerinden ayıran bir mıntaka Fransız nüfuz ve idaresine girecek" tir. Bkz. N. Arsan, s. 120.

Türkler tarafından mutlaka savunulacağını düşündükleri bir toprak parçasını Fransızlara bırakırken ve onların Arab memleketleri üzerindeki dikkatlerinin dağılmasını sağlarken⁶⁵, aynı zamanda bu bölgede yaşayan Türk halkını da Fransız zulmüne terketmiş oluyorlardı. Bütün bunlar olup biterken İstanbul Hükümeti görüşmelerden habersiz İstanbul Hükümeti bu haberi belki de, Antep Mutasarrıfı'nın gönderdiği telgraftan öğrenmişti. Çünkü Mutasarrıf bu telgrafında, İngilizlerin Antep'den çekilmekte olduklarını, üç bin kişilik bir Fransız kuvvetinin şehri işgal edeceği söylentilerinin dolaştığını ve bir gün önce şehre iki Fransız subayının gelmiş olduğunu İstanbul'a bildirmişti⁶⁶. Öte taraftan bu haberi duymuş olan Mustafa Kemal Paşa hemen meseleye el koymuş ve 26/27 Ekim 1919'da 13. Kolordu Komutanına çektiği bir telgrafla, Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin engellenmeğe çalışılmasını, bu yapılamadığı takdirde, Fransızların bu bölgede barınmalarına imkân bırakılmamak için her çareye baş vurulmasını istedi⁶⁷. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın istedikleri yerine getirilemedi ve Maraş, Antep ve Urfa sıra ile ve eskiden verilmiş olan kararlara ve planlara uygun olarak Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlandı. İşgalin arefesinde 30 Ekim'de Antep'deki İngiliz generali J. Wayer ile Fransız komutanı Felix Saint Marie tarafından bir beyannâme yayımlanmıştı. Bu beyannâmede İngilizlerin Antep'ten çekilecekleri, yerlerini Fransızlara bırakacakları, şehri teslim alacak olan Fransızların, bu bölgede yaşayan çeşitli milletlere mensub insanlar arasında ayrılık gözetmiyecekleri, "Mahalli Türk Hükümetinin" işlerine karışmayacakları, sadece kontrol edecekleri, âsâyiş muhâfaza olundukça bu hâli devam ettirecekleri açıklanıyor, müslüman ve hristiyanların, Barış Konferansı'nın kararlarını sükûnetle beklemeleri tavsiye olunuyordu.⁶⁸

⁶⁵ İngiliz diplomatı G. Kidston bu hususta: "Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz. Böylece onları sonuç alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha ma'kul olabilecekleri alanlardan dikkatlerini dağıtmağı başarabiliriz" diyordu. Bkz., T. Baytok, age., s. 25.

⁶⁶ Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken II**, Ankara 1965 s. 84.

⁶⁷ T. Gökbilgin I, Ankara 1959, s. 56

⁶⁸ T. Gökbilgin II, s. 185.

Suriye itilâfnâmesi'nin tatbikatı, Fransa tarafından Suriye ve Adana Bölgesi Yüksek Komiseri olarak General Gouraud'nun atanması ile hayatiyete geçirilmeye başlandı. İtilâfnâme mucibince İngilizler 1 Kasım 1919'dan itibaren Kilikya, Maraş, Antep, Urfa ve Suriye'nin yukarıda belirtilen kısımlarını boşaltmaya başladılar. Bunların yerini de peyder pey Fransız işgal birlikleri almaya başladı.⁶⁹ Bu hadise aynı zamanda bölgedeki Kuvay-ı Millîyenin başlamasına da meşruiyet kazandırmıştır.

İşgal başlar başlamaz⁷⁰ Fransızlar yersiz bir takım teşebbüslere girişmiş, bu arada Akyol Karakolundaki Türk bayrağını indirmişler, engel olmak isteyen Türk polisini de tutuklamışlardı. Bu olay, şehirde ve bölgede büyük ve heyecanın doğmasına sebep olmuş, bu yüzden İstanbul Hükümeti, mahallî hükümet, Belediye ve Cemiyet-i İslâmiyye durumu protesto etmişti. Fakat ne protestolar ne de halkın gösterdiği heyecan Fransızlar üzerinde bir etki yapmadı. Tersine olarak onlar şımarıklıklarını artırdılar. Türk polislerini tahrîke; peçeli müslüman kadınlara tecâvüze başladılar; hareketlerine engel olmak isteyenleri de merhametsizce öldürdüler; bu arada, annesine tecavüz etmek isteyenlere taş savuran 7-8 yaşındaki Mehmet Kâmil'i de süngülediler⁷¹. Bu olay Antep'ileri çok üzdü, sisnirlendirdi, oç alma duygularını kamçıladi. Bir taraftan da Cemiyet-i İslâmiyye olayı protesto etmiş ve Fransız makamlarına, halkın zaptedilemeyecek bir hale geldiğini bildirmişti. Durumun çok tehlikeli bir hal aldığı görülen Fransız komutanı Felix Saint Marie, bunun üzerine, Cemiyet-i İslâmiyye'ye gelerek, katillerin yakalanacağı va'dinde bulundu, Mehmet Kamil'in babası Ökkeş ağaya tazminat teklif etmişti. Fakat "benim oğlum öldü. Milletim intikamını alacaktır. Ben çocuğunu para ile satacak vicdansızlardan değilim" diyen bir babanın red cevabıyla karşılaşmıştı⁷².

Fransızlar'ın, İngilizler tarafından tahliye edilen bölgeleri işgal etmeleri ve işgal güçleri arasında Ermeni gönüllülerine de yer vermeleri, milli

⁶⁹ Maraş, Antep ve Urfa'daki İngiliz birlikleri ile Fransız birliklerinin yer değiştirme görevi Kolonel De Piepape'ye tevdi edilmişti. Bkz., Y. Akbıyık, age., s. 55

⁷⁰ Fransız'lar Antep'i 29 Ekim'de işgal ettiler. Bkz., G. Jaeschke I.s.72, Ermeni gönüllüleri ile birlikte Fransızlar, 5 Kasım 1919 da Antep'i işgal ettiler. Bkz., G. Antep Yıllığı, 1968, s. 102.

⁷¹ G. Antep Yıllığı, 1968, s. 102. Kâmil'in şehid edildiği yerdeki okul'a, "Şehid Kâmil İlkokulu" adı verildi.

⁷² A.N. Ünler, age., s.28, Abadi, Türk Verdünü, s.33

mücadele harekâtını sevk ve idare eden Mustafa Kemal Paşa'yı ve diğer erkânı oldukça gücendirmişti. Fransızların işgal ettikleri bölgeleri hakimiyetleri altına almalarından kaynaklanabilecek tehlikeleri sezen Mustafa Kemal Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine ve belediye başkanlarına hitaben, 6 Kasım 1919 da gönderdiği yazıda bu durumu Avrupa ve Amerika Kamuoyunda protesto etmelerini ve bu haksızlığın düzeltilmesini istemeleri gereğini ifade etmişti.⁷³ Diğer taraftan Fransızlar'ın bu tutumu, milli mücâdeleciler arasında Fransa'ya karşı biraz olsun duyulan yakınlığı hemen tamamıyla ortadan kaldırmış, Fransızlar'la İngilizler aynı gözle görülmeye başlanmıştı.

Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa marifetiyle başlayan protestolar Fransızlar'ı harekete geçirmişti. 22 Kasım'da yapılan bir toplantıda Fransızların Adana Askerî Valisi Norman, Barış Konferansı'nın vereceği karara kadar, Maraş, Antep ve Urfa'nın, âşâyîşi korumak maksadiyle, Fransız askerî işgali altına alındığını, fakat Kilikya'da uygulanan işgal şeklinin buralarda tatbik edilmeyeceğini, "Kürt'lerin şekavetlerini" kesin olarak ortadan kaldırmak için jandarmanın islâh edilmesi lâzım geldiğini söylemişti⁷⁴. Fransızların, İngiliz ve İtalyanlar gibi yalan söylemediğini de sözlerine ekleyen Norman'dan sonra "Fransız Askerî Kumandanı Felix Saint Marie de Türklerin, siyâhîlere yapılan muâmeleye tâbî' tutulmağa lâayık görülmediklerini beyan etti"⁷⁵. Diğer taraftan Suriye'deki yüksek komiserleri Georges Picot'yu Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e gönderen Fransızlar, resmî olmayan görüşmeler yaptırmak suretiyle Türkler'in kendilerine duydukları nefret ve tepkileri izale etmeye çalıştılar. Picot, Sivas'a geliş nedeninin; ekonomik ayrıcalıklara karşılık Adana, Antep ve Urfa'nın ileride Türkiye'ye geri verilmesi için Mustafa Kemal'le bir anlaşma yapılması olduğunu ve bölgeden ileride çekileceklerini, öteki itilaf devletlerini de bu konuda Fransa'yı örnek almaya iknaya çalışacaklarını ifade etmişti.⁷⁶

Mustafa Kemal, Picot ile 8 Aralık 1919 tarihinde yapmış olduğu görüşmeden pek tatmin olmamıştı. Çünkü, Picot'un ifadeleri inandırıcılıktan

⁷³ ATTB. IV, s. 115

⁷⁴ T. Gökbilgin II, s. 193.

⁷⁵ T. Gökbilgin II, s. 193.

⁷⁶ S.R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Ankara 1986, s. 198

uzaktı. Buna rağmen, Fransızlar'ın millî mücadeleyi gayr-ı resmi de olsa kabul etmiş olmaları, Mustafa Kemal'i ihtiyatlı hareket etmeye sevk etmiş ve güney cephesi kumandanlarına⁷⁷ ve Urfa Mutasarrıfı'na⁷⁸ gönderdiği yazılarda Fransızlar tarafından sebebiyet verilmedikçe silaha müracaat edilmemesini tavsiyede bulunmuştu. Fakat; Fransızlar, Mustafa Kemal'in bu konudaki düşüncelerini kısa sürede geçersiz hale getirdiler. 13 Aralık 1919 da Antep'e gelen General Querette, Antep, Maraş ve Urfa halkına bir beyânname yayınlarak Fransızlara itaat etmelerini emretmişti.⁷⁹ Maraş ve Antep'teki diğer hadiseler de Fransızlar'a karşı takınılan tavrın değişmesine sebebiyet vermiş ve mücadele dönemi başlamıştı.

ç-Antep Savunması

Fransız işgali ile başlayan Ermeni taşkınlıkları, Türkler'e yapılan zulüm ve hakaret, Türk kadınlarına yapılan tecavüzler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yıldırım hızıyla gelişmesini sağlamış ve silahlı direnmenin zeminini hazırlamıştır.

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızlara karşı gerçekleştirilecek olan gerilla harbinin yapılış tarzı hakkında ilgili birliklere gönderdiği talimata I, XV' nci Kolordulara 61 nci Tümen kumandanının verdikleri karşılıklarda hareketin muvafık olacağı hakkında hem fikir oldukları görülüyordu⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, tali cephe olan Güney cephesindeki müstevli devletlerin kuvvetlerine karşı orduyla değil, halkla savaşmayı tercih etmişti. Yüzyıl önce Halk Savaşı adını alan bu savaş, aslında Gerilla Savaşının bir parçasıdır, fakat Milli Mücadele'de Güney Cephesinde halk gerilla savaşı değil tam anlamıyla halk savaşı yapmıştır. Halk açıkça silahlanmış ve işgal edilen kentlerini bayrağını savunmuştur⁸¹.

⁷⁷ T. Bıyıklıoğlu, age., s. 6

⁷⁸ ATTB. IV, s. 132,137

⁷⁹ Y. Akbıyık, age, s. 135 vd.

⁸⁰ HTVD, 1956, S.15, Bel.:385-387

⁸¹ Nurettin Türsan, "Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi", Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri III, Ankara, 1983, s. 28

1) Araplar Vakası ve Antep Savaşlarının Başlaması

12 Ocak 1920'de Antep'ten hareket eden ve piyade süvari kuvvetleriyle dört dağ topu, altı makinalı tüfek,mühimmat yükü yirmibeş arabadan ibaret 450 kişilik bir Fransız müfrezesi Maraş'a yardım için gönderilmişti.12-13 gecesini Araplar köyüne ulaşan müfrezeye, geceyi orada geçirmek, konak mahalli, erzak vesaire tedarik maksadıyla zulme başladılar. Özellikle Fransız elbisesi giymiş olan paralı Ermeni askerleri evlerin kapılarını kırarak mal ve ırza sarkıntılığa başlayınca köylüler etraf köylülereve dağlara kaçmaya mecbur oldular. Ertesi gün Araplar köyünden hareket eden Fransız müfrezesinin civar dağ ve tepelerde görülen şahıslar üzerine ateş açmasıyla çarpışma başladı⁸². Çevreden gelen silahlı çeteler, Boynoğlu Memik Ağa ve Yamaç Obalı Dede Ağa'nın gayretleri ile toparlanan kuvvetlerle, Fransız müfrezeleri arasındaki şiddetli çarpışma akşama kadar devam etti⁸³. Çarpışmada Türkler on şehid, Fransızlar altmış ölü verdi⁸⁴.

Şehirde Türklerin direnişi,Ermeni ve Fransız taşkınlıklarına şiddetle karşı koyuşları iki taraf arasındaki gerginliği artırıyordu.⁸⁵

Fransızlar'ın, yolları üzerindeki köyleri yaptıkları kötülükler⁸⁶ duyulunca köylüler ve milli kuvvetler, Çatalmazı Boğazında Fransızları sıkıştırmış ve onlardan bir çoğunu öldürmüşlerdi. Bu hareket gerçi Antep'teki Fransız komutanını kızdırdı, fakat belki de Fransızların kabahatli olduklarına kanaat getirdiği için her hangi bir harekete girişmedi. Diğer taraftan Fransızları sinirlendiren olaylar bundan sonra büsbütün artmıştı. Çünkü onlar sözlerini

⁸² A. Öztürk, a.g.e. ,s.77

⁸³ N. Lohanlızade, a.g.e. ,s.29, A.N. Ünler, a.g.e. ,s.28

⁸⁴ A. Öztürk, a.g.e. ,s.77

⁸⁵ 21 Ocak 1920 akşama doğru ana caddede, askeri fırının önünde onbeş-onaltı yaşlarında oğlu ile geçmekte olan Türk kadınına fırındaki iki Fransız askeri yılışik bir eda ile tecavüz etmek maksadıyla peçesini açmak istemişlerdi. Mehmet Kamil anasını savunmak için Fransızlara taşla hücum etmiş ve iki bedbaht tarafından süngenerek şehit edilmişti⁸⁵. Kadının feryadına koşan civardaki Türklerin hücumu karşısında katiller askeri fırına sığınarak kurtulmuşlardı. Bu alçakca davranış şehirde bomba gibi patladı, halk galeyana geldi, bütün dükkanlar kapatıldı. Şehirde muazzam bir cenaze töreni düzenlendi. Fransız işgal kumandanlığına şiddetli protestolar yağdırıldı. Albay Saint-Maire Cemiyet-i İslamiyenin toplantı yaptığı Nakş-i Bendi tekkisine gelerek tarziye verdi. Suçlunun şiddetle cezalandırılacağını söyledi. Şehit Kamil'in babasına ikiyüz altın lira tazminat vermek teklifinde bulundu ise de, bu asil Türk babası teklifi reddetti.Bkz., A. Öztürk, a.g.e. ,s.79; Ünler, a.g.e.,s.28,

⁸⁶ A. ÖZTÜRK., a.g.e, s.194.

tutmamış⁸⁷ ve maksatlarını gerçekleştirmek üzere, bu bölgeye durmadan takviye birlikleri getirmeye başlamışlardı. İşte bu durumu önlemek için Antep "He'yet-i Merkeziyesi", bir takım tedbirler aldı ve bu arada Şahin Bey'i de Antep-Kilis yolu Kuvay-i Milliye Kumandanlığına getirdi⁸⁸. Şahin Bey, karargahını Ulumeşe köyünde kurmuş ve Antep-Kilis yolu üzerinde üç savunma hattı meydana getirmiştir. Bu suretle Antep'le Kilis arasındaki bağlantı kesilmiş veya hiç olmazsa çok tehlikeli bir hal almış ve bu yüzden Antep'teki Fransız kuvvetlerinin yedirilip içirilmesi işi çok güçleşmişti. Çünkü milli kuvvetler, Kilis'ten Antep'e erzak getirmekte olan ve 1000 kişi ile iki top ve 8 makineli tüfekten kurulu bir Fransız kuvvetini bile yenmişlerdi. 8 martta yine Kilis'ten Antep'e hareket etmiş olan, süvari ve piyadelerden kurulu bur Fransız birliği de Şahin Bey'in saldırısı karşısında Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı. On gün sonra bu yoldan geçmekte olan Fransızlar da fena halde hırpalanmışlardı. Çok güç durumda bulunan Antep'teki Fransızlar ise, telsizle Kilis ve Katma'daki Fransızlardan, her çareye baş vurularak, kendilerine yardım edilmesini istemekte idiler. Bunun üzerine, " Üç piyade alayı, 200 süvari, bir batarya, top, dört tank, bir çok ağır ve hafif makinalı tüfeklerle" donatılmış olan bir Fransız kuvveti Antep'e hareket etti⁸⁹. Şahin Bey bunlara karşı da harekete geçmekte duraksamamış, 26 mart 1920'de onlarla savaşa girerek üç gün savaşmış, fakat sonunda kuvvetleri dağılmış ve kendisi de Fransız süngüleri altında şehid olmuştur. Şahin Bey'in şehadetinden sonra, ayrı birer kuruluş halinde çalışan bu müfrezelerin, daha etkili bir hale gelebilmeleri için bir elden idare edilmesi gerekmekte idi. Bu sebeple daha önce bu taraflardaki milli kuvvetleri örgütlemeye memur edilmiş bulunan Kılıç Ali Bey, işte birbirinden ayrı iş gören bu müfrezeleri bir idare altında toplamış, Antep "Hey'et-i Merkeziyesi" ile sıkı bir işbirliği yapmaya başlamıştı. Bu gelişmeler karşısında 1 nisan 1920'de, Antep'te Türklerle Fransızlar ve Ermeniler arasında çok korkunç bir savaş başladı. Fransızlar Antebi, insafsızca bir top ateşi altına almışlardı. Kılıç Ali Bey, bir an

⁸⁷ S. Tansel III., s.218.

⁸⁸ Şahin, Birinci Dünya Savaşında esir düşen ve esirlikten kurtulduktan sonra Antep savaşına katılan Üsteğmen Said'in takma adıdır.

⁸⁹ Sahir Uzel, **Gaziantep Savaşının İç Yüzü**, Ankara 1952 s.18.

Ermeniler'i, Fransızlar'dan ayırmayı düşündü ve bundan dolayı 6 Nisan 1920'de gerekli teşebbüsleri yaptı ise de bunda başarılı olamadı. Onun için Fransız ve Ermeniler'e karşı savaşı sürdürmek zorunda kalan millî kuvvetlerin, bir an geldi ki, çevredeki köylerle bağlantıları kesildi. Onlar şimdi sadece şehrin dışında bulunan Kılıç Ali Bey'le haberleşebiliyor, fakat kendisinden, direnmeye devam etmelerini tavsiye etmesinden başka bir yardım göremiyorlardı.⁹⁰ 17 Nisan'da 800 kişilik bir takviye kuvveti alan Fransızlar ise, 18 Nisan'da Mutasarrıfa bir mektup göndererek, vuruşmaktan vaz geçilmesini, Fransız idaresine tabi' olunmasını istemiş, aksi takdirde şehrin daha şiddetle bombalanacağını bildirmişlerdi. Fakat bu tehdide kimse aldırmadı, hatta 19 Nisan'da Türk millî kuvvetleri şehrin etrafındaki Fransız çemberini parçalayarak, içeriye 200 kişilik bir kuvvet sokmayı başardı. Bu suretle güçlenen Türk milisleriyle Fransız ve Ermeniler arasında 26 Nisan'da başlayan ve Birinci Mağarabaşı savaşı adını alan bu çatışmada millî kuvvetler büyük bir başarı sağlamış ve dışarı ile olan bağlantıyı yeniden kurmuşlardı. Bundan sonra, Fransızlar'ın elinde bulunan Kurbanbaba tepesine saldırıldı, kanlı bir savaştan sonra bu tepe de ele geçirildi ve Fransızlar bu suretle tehlikeli bir duruma düşürüldü. Bundan dolayı, Fransızlar, Türk millî kuvvetleri ateş etmedikçe, kendilerinin ateş etmeyeceklerini bildirdiler ve anlaşma isteğinde bulundular. Buna karşılık, 2 Mayıs'ta kendilerine bir mektup gönderilerek, 3 Mayıs günü saat on ikiden önce şehri terketmeleri istendi, fakat bu isteğe uyulmadığı için 3/4 Mayıs gecesi harekete geçildi. Gerçi bu defaki saldırının sonundabir zafer sağlanamadı⁹¹, ancak, Fransızların sıkıntı içinde oldukları da anlaşıldı.

Bununla beraber Antep'ilerin de güç anlar geçirmekte oldukları görülmektedir. Nitekim, Antep Hey'et-i Merkeziyesi'nin, 27 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, dört aydır uğraş halinde bulunan Anteb'in, 100 bin altına varan gelirin harcandığı, Anteb'e yardım için gönderilmiş olan 9. Kafkas Alayı'nın, Antep'iler tarafından

⁹⁰ S. Uzel, s. 38.

⁹¹ Antep halkının fedâkârlığını ve kahramanlığını takdir eden Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendilerine teşekkür etmeye karar vermiş ve Mustafa Kemal Paşa Meclisin bu isteğini 5 Mayıs 1920'de yerine getirmişti. Bkz, S. Üzel, a.g.e, s. 50.

tepeden tırnağa kadar donatılmış olmasına rağmen, herhangi bir yardımda bulunmadığı bildirilmekteydi.

Özellikle Adana'daki Fransız komutanı, 25 Mayıs'da Binbaşı Menil'e, bundan sonra herhangi bir şey yapılamayacağını, kurtuluş için bir "Huruç hareketi" yapmaktan başka bir çâre kalmadığını, böyle bir harekete başvurulduğu takdirde, kendilerini Mersin'e götürebilecek yolları bildirdi.⁹² Bunun üzerine Menil,⁹³ bir çıkış hareketi yaptı ve zayıf Türk kuvvetleri çenberinden kurtulmayı başardı. O, Toros'ların üstündeki sarp yerlerden ve patikalardan ilerleyerek, Namrun-Gözne yolundan Mersin'e inebileceğini ummuştu. Fakat yolu şaşırды. Bunun üzerine Panziçukuru köyünden para vermek ve zor kullanmak suretiyle Kumcu Veli'yi ve Hatice adındaki kadını kılavuzluğa aldı. Ancak kılavuzlar Fransızlara dostluk göstermemişlerdi. Nitekim Hatice kadın, bir yolunu bulup Fransızların yanından kaçmış ve Kumcu Veli'nin, Fransızları Karboğazına götüreceğini köylülere anlatmıştır. Onun için, kendilerine katılanlarla birlikte 44 kişiye varan Panziçukuru köylüleri, hemen harekete geçerek, Ağaçkesen deresindeki Sünedir boğazında Fransızlarla pusu kurudlar. İşte 27 Mayıs 1920'de bu boğaza sokulmuş olan Fransızlar, 28 Mayıs'da Türk millî kuvvetlerine teslim olmak zorunda kaldılar.⁹⁴

⁹² 25 Mayıs'da, Binbaşı Menil'e uçakla gönderilen mesajın bir yerinde, "Yardım kuvvetlerimiz düşman müdafaalarını yaramadılar. Bunu tekrarlayacağımıza imkan olup olmadığını bilemiyoruz. Yiyecek ve mermileriniz, sizi karar almaya mecbur ediyorsa, taşınacak herşeyi imha ile bir huruç hareketi yapınız" deniliyordu. Bkz, Kasım Ener, **Çukurovanın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, İstanbul 1963, s. 57.

⁹³ Bu sıralarda Binbaşı Menil'in karısı Türkler tarafından esir edilmişti. Türk millî kuvvetleri Binbaşı Menil'e bir mekup yazarak, "Madam Menil ile yarbay Pommier" nin esir edildiklerini, bunların "Daha ziyade sıkıntı çekmesi istenmiyorsa" kendisinin teslim olması gerekeceğini bildirmişlerdir. Bkz, K. Ener, age., s. 56.

⁹⁴ Binbaşı Menil, teslim olacağı sıralarda askerlerine aşağıdaki sözleri söyledi: Fransız Hükûmeti, bizim Pzanti'da mahsur bulunduğumuz sırada iki defa Kavaklıhan şoseini, bir defa da şimendifer hattını ta'kiben göndermek istediği imdad kuvvetleri, Pozanti'ya ilerlemek için yaptıkları taarruzda muvaffak olamadı. Tayyare vasıtasıyla gönderdikleri ta'limatla bizim kurtulabilmemizi kendi irâdemize terkederken Pozanti'dan huruç hareketi yaparak, gönderdikleri kroki'de gösterdikleri yolu ta'kiben Namrun-Gözne istikametine hareketle Mersin civârına vardığımızda deniz topraklarının himâyesinde bizi içeri (Mersin'e) alabileceklerini ve şose yolunu kat'iyen ta'kib etmememizi, çünkü Kavaklıhan ile Çamalan arasında 15000 kişilik Türk kuvvetleri bulunduğunu bildiriyordu. Biz de pusuya düşürüldüğümüz mevkie kadar vazifemizi tamamen ve harfiyyen yaptık. ne yapalım ki, talih bize yardım etmedi. Hepiniz vazifelerinizi çok güzel ifâ ettiğinizden dolayı ellerinizi sıkıkmak isterdim. Fakat şimdi bana ne sizin ve ne de benim vaktim müsâit değildir. Yine de şerefli Türk ordusuna teslim olduğunuzdan dolayı müteselliyim. Hayatımız taht-ı emniyete alınmıştır." Bkz, İ. Ferahim Şalvuz, **Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar**, İstanbul 1938, s.15.

Maraş ve Urfa'da yenilen, Antep'de ve Kilikya'da sıkışık duruma düşmüş olan Fransızlar⁹⁵, 1920 Mayıs'ının başından itibaren önce İstanbul Hükûmeti ile onun aczi anlaşılınca, Ankara ile temas aramaya başladılar. Bundan dolayı İstanbul'dan Ankara'ya, "Bir binbaşı ile bir sivil geldi"⁹⁶, fakat bunlarla yapılan konuşmalardan bir sonuç alınamadığı için ayın sonlarına doğru "Suriye Fevkalâde Komiseri namına hareket eden"⁹⁷, de Caix Robert'in başkanlığında bir hey'et Ankara'ya gelmiş ve yirmi günlük bir mütâreke imzalanmıştı. Buna göre 29 / 30 Mayıs gece yarısından itibaren "Bütün Fransız cephesinde" yirmi gün için düşmanlığa son verilecek, Pozantı ve Sis'de (Kozan) bulunan Fransızlar, silâhları ve eşyalarını da götürmek suretiyle Adana-Mersin şimendifer hattına, Antep şehri içindeki Fransız kuvvetleri de şehrin dışındaki Fransız ordugâhına çekilmiş olacak, düşmanlığın kesilmesinin ilk on günü içinde Pozantı, Sis ve Antep'in boşaltılması işi sona ermiş bulunacak, eserlerin değiştirilmesi işine ise düşmanlığın kesildiği ilk günden itibaren başlanacaktı.⁹⁸

Fransızlar'ın mütâreke hükümlerine ne derece bağlı kalacakları belli değildi. Çünkü onların şimdiye kadar olan davranışlarında Ankara'ya karşı

⁹⁵ Kilikya'da Fransızlar pek kötü duruma düşmüş ve Türklerle anlaşmaktan başka çıkar yolları kalmamıştı. Bkz, B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II* Ankara 1975, s. 122.

⁹⁶ M. K. Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul 1934, s.16.

⁹⁷ *Nutuk II*, s.16

⁹⁸ Mütâreke şartlarını bildiren ve Feke Kuvâ-yi Milliyye Komutanı Ruhi Bey'e çekilen telgraf aşağıdadır: "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden 30 / 31.5.36 gecesi alınan telgraf sureti ber-vech-i âtidir. Fransızlarla icra edilen müzâkerat neticesinde tarafeyn arasında bervech-i ati hususat kabul edilmiştir. 1- Mayıs'ın 29/30. gece yarısından itibaren bütün Fransız cephesinde Fransızlarla ta'til-i muhâsamât edilecektir. Ta'til-i muhâsamât müddeti yirmi günden ibarettir. 2- Pozantı ve Sis'te bulunan Fransız kıtaatı silâhları ve bilumum eşya ve malzemeleriyle Adana-Mersin şimendifer hattına kadar çekilecekler, Antep şehri Fransızlar tarafından tahliye edilecek ve şehir dahilinde bulunan Fransız kuvveti kasaba haricindeki Fransız ordugahına çekilecektir. Ta'til-i muhâsamâtın ilk on günü zarfında Pozantı, Sis ve Antep tahliyesi hitam bulacaktır. 3- Ta'til-i muhâsamâtın ilk günü zarfında yedimizde bulunan Fransız üserâsının kendilerine îadesine başlanacak ve Fransızlar tarafından gerek siyâseten tevkif olunan müslümanlar, gerek esir edilen (silik okunamadı) bize îade edilecektir. 4- Adana valisi ile Osmanlı me'mûrûn-i hükûmeti arasında serbestçe açık muhâbere icra edilecektir. Pozantı, Sisi ve Antep'in şerâit-i tahliyesi ve üserâ mübâdelesini hakkında ayrıca tebligat yapılacağından şimdilik yalnız Mayıs'ın otuzuncu günü sabahından itibaren ta'til-i muhâsamât edilmesi te'min edilmelidir. Bu emir, 30 Mayıs 336 sabahına kadar en ileri hattaki kıtaata tebliğ edilmiş bulunacaktır. Tekarrür eden mevadda kemâl-i ciddiyet ve dürüstü ile tamâmen riâyet olunması ve riâyet ettirilmesini kat'iyyen talep ederim. 29 / 31 Mayıs 336. Kilikya Kuvâ-yi Milliyye Kumandanı Kozanoğlu Doğan", Bkz, N. Arsan, age., s. 333.

dâima bir samîmiyetsizlik hâkim olmuştu. Nitekim bu defa da aynı tutum içinde olduklarını gösterdiler. Çünkü Adana'daki Fransız işgal komutanı, mütâreke'nin imzalanmasından bir gün sonra yani 31 Mayıs 1920'de bir beyannâme yayımlayarak, Adana'da Türk çetelerinin gizlenmiş olduğunu, bunların teslim edilmesini, aksi takdirde gizlenmiş oldukları yerlerin topa tutulacağını açıkladı.⁹⁹ Yine bu mütârekenin imzalanmasından sonradır ki, Ermenilerin taşkınlıkları ve azgınlıkları büsbütün artmış, hatta Mustafa Kemal Paşa, olaylardan bazılarını, 13 Haziran 1920'de General Gouraud'ya duyurmak lüzumunu duymuştu. Bu telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Kilikyalı müslümanların çok heyecanlanmasına sebep olan bazı olayların, "esirlerin teslimi için" yapılmakta olan hazırlıkların uygulanmasını engellediğini, bu hallere hemen son verilmediği takdirde, Kilikya'da çıkacak olaylardan sorumluluk kabul etmeyeceğini bildiriyordu.¹⁰⁰ Bundan üç gün sonra yani 16

⁹⁹ B. Şimşir, II, s. 180. K. Ener, age.,s. 69.

¹⁰⁰ "Bursa'da 56. Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Beyefendiye, 13 Haziran 336. Âtidedi hususâtın General Gouraud'ya hemen keşide edilmek üzere kumandan Brissot'ya tebliğini rica ederim: Kilikya da ta'til-i muhâsamattan sonra Ermeniler tarafından ahâli-i islâmiyye'ye karşı yapılan ve yapılmakta olan mezâlîm ve fecâyî, âtiye derc ediyorum. İşbu vekâyî bütün Kilikya ahâli-i islâmiyyesinin fevkâlade galeyân ve heyecanını mucip olmuş ve bu heyecan, üserâ'nın teslimi için yaptığımız istihzârâtın tatbikine mâni' olmakta bulunmuştur. İşbu fecâyie derhal nihâyet verilmesi için ciddî teşebbüsatta bulunmanızı rica ederim. Aksi takdirde bizim arzumuz ve emrimiz hilâfında olarak orada vuku' bulacak hadisattan hiç bir mes'ûliyyet kabul etmeyeceğini beyan ederim. Bu ahval, muhâsamâtın bizim tarafımızdan ta'til edilmesine rağmen taraf-ı mukabilden idâme edilmekte olduğunu göstermektedir. Fecâyî' hülâseten ber-vech-i âtidir: 1- 11 Haziran 1336'da sabahleyin Hacıbayram kapusundaki islâm mahallâtına hücum eden Ermeni muhâcirleri, bütün islâmları cebren evlerinden sürüp çıkararak bütün eşyalarını gasbetmişlerdir. Neye uğradıklarını bilemeyen islâmlar, Kâhyaoğlu çiftliği ve Kûçuk Dikili tarifiyle muhâcerete mecbur olmuşlardır. 2- 11 Haziran öğleden sonra saat üç'te bu bi'çare ahâli yolda Kâhyaoğlu çiftliğine muvâsalatlarında otuz müsellâh Ermeni'den mürekkep bir çetenin taarruzuna uğrayarak bütün erkekler bir eve ve kadınlarla çocuklar diğer bir eve doldurulmuş, kırk üç erkek, yirmi bir kadın ve mikdarı tesbit edilemeyen çocuklar kamadan geçirilmişlerdir. Ayrıca dördü erkek ve on sekizi kadın olmak üzere yirmi iki mecruh vardır. kadınların kollarını ve kulaklarını kesmek suretiyle bilezik ve küpelerini almışlardır. 3- Adana'nın 10 kilometre şarkındaki incirlik köyünde 9 Haziran 336 günü Ermeni çeteleri bütün köy halkını bir yere doldurup bomba ile berhava etmişlerdir. 4- 8/9 Haziran gecesi Ermeniler, Karaoğlan köyünde Çerkes Hasan Beyin çobanlarından dört kişiyi öldürmüşlerdir. 5- Adana'nın civarında Çotlu ve İkizce (?) ve Gemisürek (Düzce), Karaoğlan, Camili ve Hergel (?) (Belki Herekli) karyeleriyle civarlarındaki çiftliklerin tekmiil hayvânâtı Ermeniler tarafından gasbedilmiş ve Karaoğlanlılardan Çerkes Hasan Bey'in bin beşyüz koyununu gasbetmişler ve bu gasb ve garetler esnâsında Hergel'den (Herekli'den) ve bir Karaoğlanlıdan altı kişi öldürülmüştür. 6-11 Haziran'da Adana'dan gelen bir tren, derunundaki topla Kürkçü istasyonundan Kürdcü (?) karyesi bombardıman edilmiştir ve bombardımanı müteâkib Ermeniler köyü abluka etmişlerdir. Büyük Millet meclisi Reisi M. Kemal", Bkz, **Harb Tarihi Vesikaları Dergisi**, Sayı 14, Belge, 372.

Haziran'da Mustafa Kemal Paşa, 12. ve 13. Kolordulara ve bazı kişilere gönderdiği bir şifrede Fransızlar'ın mütâreke şartlarına riayet etmediğini ve niyetlerinin sadece esirlerini kurtarmak ve ondan sonra yapacakları taarruzun, hazırlıklarını tamamlamak olduğu şeklinde kanaatini belirtmişti. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, bu tarihten itibaren hiç bir Fransız esirinin bırakılmamasını ve 18 / 19 gece yarısında, bütün Fransız cephesinde, düşmanlığın yeniden başlayacağını ilgililere bildirmişti. Gerçi, Fransızların isteği ve Antep Hey'et-i Merkeziyesi'nin uygun görmesi üzerine Antep'te Türk-Fransız mütârekesi, 29 Temmuz tarihine kadar uzatıldı. Ancak bu süre içinde olaylar hiç bir zaman eksik olmadı.

10 Ağustos 1920'de imzalanmış olan Sevr (Sévres) antlaşmasıyla Fransızların yalnız Adana ve Maraş'tan vazgeçtikleri, fakat Antep, Urfa ve Mardin'i istemekte devam ettikleri görülüyordu.¹⁰¹ O takdirde savaşın sürdürüleceği de tabii idi. Ancak Antep'in Fransızlar tarafından ele geçirilmesi şimdi biraz daha zorlaşmış bulunuyordu, bunun türlü sebepleri vardı ve bunlardan birisi de Şefik Özdemir Bey'in Antep kuvvetleri başına geçmesi idi. Gerçekten, Suriye'de Faysal idâresine karşı harekete geçen ve bu toprakların yeniden Türkiye'ye katılması hususunda büyük çabalar harcayan Özdemir Bey; Antep'liilerin isteği üzerine 8 Ağustos 1920'de Antep millî kuvvetlerinin komutanlığını üzerine almış¹⁰² ve bu iş Antep'liiler için faydalı olmuştu. Çünkü Özdemir Bey, hem çok tecrübeli hem çalışkan, hem de sağlam karakterli bir kişi idi. Nitekim işe el koyar koymaz, millî kuvvetleri yeni baştan düzenlemiş, cephele arasında bağlantı kurmuş ve Antep'deki Türk mahallelerini bir savunma alanı haline getirmişti. Çünkü Antep'deki durum, her gün biraz daha Antep'liiler aleyhine bir hal alıyordu. Diğer taraftan, gelen takviyelerle birlikte Antep etrafındaki Fransız kuvvetleri, 11 Ağustos 1920'de 7 piyâde taburu ile iki süvari bölüğüne yükselmişti, bunların çok sayıda topları vardı. Şehir her gün topa tutulduğu için ölenlerin sayısı çok oluyor hatta

¹⁰¹ G. Jaeschke, age., s. 212.

¹⁰² 1289'da Mısır'da doğmuş olan Şefik Özdemir Bey, bir Kölemen ailesindedir. Çok cesur bir kişi olan Özdemir Bey, Faysal idaresine ve Fransızlara karşı mücâdele de bulunmuş, Suriye savaşı hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya gerekli bilgileri vermek üzere Antep'e gelmiş ve Suriye'nin Fransızlar tarafından işgali üzerine bir daha oraya dönmemişti. Bkz., S. Tansel, age. III, s. 226,

bunlardan bazılarını gömmek bile mümkün olmuyordu. Öte taraftan 11 Ağustos'da Fransız kumandanları, Andréa ile Abadie, Antep'i kuşatan Fransız kuvvetlerinin top ve tankları karşısında direnmenin mümkün olamayacağını, şehrin tahribi istenmiyorsa, aşağıdaki tekliflerin kabul edilmesi lâzım geleceğini aksi takdirde meydana gelecek kötülüklerden Fransızların sorumlu olmayacağını Antep'lilere bildirmişlerdi. Fakat ileri sürdükleri şartlar çok ağırdı. Bunlara göre: 1- Şehrin iki saate kadar kayıtsız ve şartsız teslim olması, 2- İki saat içinde bütün me'murlarla millî kuvvetlerin komutanının, Hey'et-i Merkeziyye üyeleri ve memleket ileri gelenlerinin, Fransız karargahına giderek "Arz-ı mutâvaat etmesi, 3- Silâhlı birliklerin, silâhları ile teslim olması, 4- Antep halkının bir buçuk milyon altın lira tazminat vermesi gerekiyordu. Bu teklifleri Özdemir Bey, "Antep halkı ya ölmeyi veyahud vatanını kurtarmayı kendisine düstûr ittihaz etmiştir", bu sebeple Antep'de canlı bir insan buldukça ve memleket baştan başa yıkılmadıkça "Fransız askeri bu kasabaya kat'iyyen giremeyecektir" şeklinde gayet sert bir cevapla reddetmişti.¹⁰³ Bu cevabı aldıktan iki saat sonra Fransızlar bu defa da Mutasarrıf'a bir mektup gönderdiler ve Antep'in, Türkler tarafından imza edilmiş bulunan barış antlaşması ile Fransız mandasına bırakıldığını, Fransızların din, mezheb ve millî âdet ve geleneklere saygı göstereceklerini, Fransa'nın kontolu altında Antep'in, yine Türk me'murları tarafından idare edileceğini açıkladılar, "Vatanperver kisvesine bürünen entrikacılar" uyulmamasını tavsiye ettiler, Fransa'nın kudretli ve hayır sever olduğunu, kendisine itaat etmeyenleri gerekirse, kuvvet ve kudretini kullanarak zorla yola getireceğini bildirdiler.¹⁰⁴ Bunun üzerine, Özdemir Bey dâhil, ilgililer Mutasarrıfın yanında toplanarak durumu bir daha müzâkere ettiler ve bombardımanı durdurmuş olmak, aynı zamanda vakit kazanmak için Fransızlara, Mutasarrıfın imzası ile bir mektup göndererek Antep'in Fransız mandasına bırakıldığının bilinmediğini, durumun öğrenilebilmesi için çalışılacağını, bunun için de biraz zamana ihtiyaç olduğunu ve Fransızlarla savaşmakta olan Türk milislerinin şehir dışında dövüştüklerini ileri sürerek

¹⁰³ S. Üzel, a.g.e, s. 126.

¹⁰⁴ S. Üzel, a.g.e, s. 127.

şehrin bombardıman edilmemesini istediler.¹⁰⁵ Ancak bu cevap, Fransızları tatmin etmedi. Onun için 13 Ağustos'da doğrudan doğruya Antep'lilere "İki günden beri yediğiniz dayaktan aklınız başınıza gelmedi mi ve hâlâ uslanmadınız mı" diye başlayan bir yazı göndererek, akşama kadar teslim olduğu takdirde eski tekliflerin belki biraz hafifletilebileceğini, teslim işareti olarak KALE BURCUNA bir beyaz bayrak çekilmesi gerekeceğini, aksi takdirde şehrin daha şiddetle bombalanacağını bildirdiler.¹⁰⁶ Bunun üzerine Karatarla câmiinde bir toplantı yapılmış, savaş istemeyenlerle isteyenler arasında tartışmalar olmuş ve sonunda, savaşın sürdürülmesi fikri üstün geldiği için¹⁰⁷ kale burcuna, beyaz bayrak değil Türk bayrağı çekilmişti. Fransızlar şehri yeniden bombalamaya başladılar. Bu sıralarda halkın moralinin yükseltilmesi gerekiyordu. Bu sebeple "Mıntaka Kumandan İrfan Bey", 16 Ağustos'da "Yedi Oymak Pazarı, Harran, beziki, Barak, Türkmen aşiretlerinden" binden fazla atlı geldiğini ve öteki yardımcı kuvvetlerin de şehrin dışında toplanmakta olduğunu Antep'lilere bildirdi.¹⁰⁸ Doğru olmayan bu haber, Antep'lileri çok sevindirmiş, hatta davul ve zurna çalmak suretiyle bunu her tarafa duyumuşlardı. İşte estirilen bu havadan faydalanan Özdemir Beyle İrfan Bey, 18719 Ağustos gecesini Fransızlara saldırmış ve kuşatma hattını yarararak dıştaki Türk kuvvetleriyle yeniden bağlantı kurmuşlardı. Bununla beraber şehirde yaşama şartları gittikçe güçleşti, özellikle yiyecek meselesi kaygılanacak bir hal aldı. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa'dan ve Antep mebuslarından, acele asker gönderilmesi istendi, fakat bunun mümkün olamayacağı ve mahallî kuvvetlerle düşmana karşı durulması gerekeceği cevabı alındı. Bu umut kırıcı haber, her tarafta yankılar yaptığı bir sırada Haçin'in Ermenilerden geri alındığı işitilmişti.

Fransızlar, General Goubeanun başında bulunduğu bir tümeni Antep'deki Fransızlara yardımla görevlendirdiler. Onun için tümen, Adana - Tarsus - Mersin şimendifer hattını tekrar Fransız hakimiyetine aldıktan sonra

¹⁰⁵ Bkz., S. Tansel, a.g.e. III, s. 228

¹⁰⁶ Aynı gün Antep'li Ermeniler de bir mektup göndererek, akşama kadar teslim olunmadığı takdirde bütün kuvvetleriyle düşmanlığa yeniden başlayacaklarını ihtar ettiler. S. Üzel, s. 129.

¹⁰⁷ T. B. M. M. Zabıt Cerîdesi III, s. 268.

¹⁰⁸ S. Üzel, a.g.e, s. 137.

21 Kasım 1920'de Antep'deki kuvvetlere katıldı ve o günün akşamından itibaren Antep yeniden kuşatılmış oldu.¹⁰⁹ 1 Aralık 1920'de General Goubeau'nun, Kuvâ-yi Milliye komutanına gönderdiği bir yazıdan sonra durum daha da ciddi bir hal almıştı. Çünkü, general bu yazısında, Sévres antlaşmasının Antep şehri ile ilgili hükmünü yerine getirmeye me'mur olduğunu söyledikten sonra Antep dışındaki Türk kuvvetlerinin Fırat'ın doğusuna atıldığını, Maraş'tan gönderilmiş olan imdad kuvvetlerinin de dağıtıldığını bildiriyor ve eğer yeniden huzur ve rahat içinde yaşamak istiyorsanız, savaş tazmînâtı ödememek suretiyle, aşağıdaki şartları kabul etmelisiniz diyordu: 1- Fransa mandasının kabulü, 2- Savaşa katılmış olan askerlerle Jandarmaların savaş esiri kabul edileceği, 3- Bütün silâhların ve savaş gereçlerinin teslimi, 4- İstihkâmların 24 saat içinde yıkılması, 5- Adları verilecek olan kışkırtıcıların teslimi, 6- Aralık ayının ikinci günü öğle vaktine kadar bunlara cevap verilmesi.¹¹⁰ Fakat Antep'li hem bu teklifleri hem de 5 Aralık'da yapılanları reddetmeleri için General Goubeau, şehri şiddetle bombardımana başlamıştı. İşte Antep'i, düştüğü bu sıkışık durumdan kurtarabilmek için bazı tedbirler düşünüldü, bu arada Arab millî teşkilâtını idâre eden liderlerle temasa geçildi, kendilerine gerekli direktifler verildi ve "Cenup Akıncıları" ile Suriye'de bazı hareketlere girişildi. Bundan sonradır ki, Kuzey Suriye'de ayaklanmalar olmuş ve durum, Fransızları kaygılandırır bir hal almıştı. Onun için, Antep'deki kuvvetlerden bir kısmı, Goubeau'nun idaresinde, 18 Aralık 1920'de Suriye'ye hareket etti. Bununla beraber Antep'de bir rahatlık meydana gelmemişti. Çünkü, geri kalan Fransız kuvvetleri kuşatmayı devam ettirecek kadar fazla idi. Bu sebeple Antep'deki sıkışık durum sürüp gitti.

d-Antep Müdafilerinin Şehri Teslim Etmeleri

Antep'de durum 10 Ocak 1921'den itibaren Fransızlar lehine bir hal almış bulunuyordu. Çünkü onlar tarafından kuşatılmış bulunan bu şehirde

¹⁰⁹ Antep'i kuşatan Fransız kuvveti, "13 piyâde taburu, 4 sahra bataryası, 5 dağ bataryası, 15,'luk batarya, 10,5'luk batarya" ile 1 uçak ve bir kısım süvariden ibaretti. Bkz, S. Üzel, a.g.e, s. 191.

¹¹⁰ S. Üzel, a.g.e, s. 205.

yiyecek sıkıntısı o kadar artmıştı ki, ekmek yapılan arpa un'una, "Yarı yarıya acı zerdali çekirdeği unu katılmaya başlanmıştı"¹¹¹. Durum yazı ile ve hatta düzenlenen bir açlık bildiriyle her tarafa duyurulmuş olmasına rağmen Antep, hiç bir taraftan yardım alamadı. Bunun üzerine Millî komutan Özdemir Bey, 30-31 Ocak 1921 tarihinde, şehir çevresindeki düzenli birliklerle de anlaşarak, bir çıkış hareketi yapmayı kararlaştırdı. Fakat vakit geldiği halde dışarıdaki kuvvetler harekete geçmediler.¹¹² Buna rağmen Özdemir Bey, çıkış hareketini yalnız bunlarla yapmış ve düşman çemberini bir noktada parçalayarak dışarıya çıkmayı başarmıştı. Ancak savunma hattının her tarafında aynı fedakarlık gösterilmemiş, özellikle bir yerde hücumla bile kalkılmamıştı. Onun için çıkış hareketi bütünü ile başarılı olmamış, millî kuvvetlerden çok kişi şehid düşmüş, bir çok kişi de yaralanmıştı. Öte taraftan, halkın moralinin bozulduğunu sezen Fransızlar, 4 Şubat 1921'de Antep halkına bir bildiri yayımladılar.¹¹³ Fakat Fransızların bu bildirisine bir cevap verilmedi. Çünkü millî kuvvetler yeni bir çıkış hareketiyle kuşatma hattını yararak dışarı çıkma kararını almışlar ve bu iş için yine Antep dışındaki nizâmiye kuvvetleriyle anlaşmışlardı. 6-7 Şubat 1921 gecesi yapılacak olan bu hareket sırasında bazı aileler de dışarıya çıkacaklardı.

Yeni çıkış hareketi tam vaktinde başladı ve kuşatma hattı yarılarak bir kısım kuvvetler ve aileler şehrin dışına çıktı.¹¹⁴ Ertesi gece yapılan ikinci bir hareket ile de "Hey'et-i merkeziyye" üyelerinden bazıları ile bir kısım savaştı şehri terk ettiler. Fakat bu yüzden şehrin savunulması biraz daha zayıflamıştı. Zaten uzun süreden beri, yalnız başlarına şehirlerini savunan

¹¹¹ S. Üzel, a.g.e, s. 249.

¹¹² Taarruz, sabahın saat altısında başlayacaktı. Buna göre içtekiler tertiplenmiş, çıkış noktalarına yerleşmiş, hatta bazı noktalardadüşman askerlerinin konuşmalarını duyacak kadar ileri sokulmuşlardı. Saat altıda atılacak beş el silah bütün kuvvetleri harekete geçirecekti. Fakat saat geldi; geçti; sekiz oldu, silahlar patlamadı. Çünkü dıştaki düzenli birliklerde bir hareket görülmemişti. Bkz., S. Tansel, age. IV, s. 47

¹¹³ Bu Bildiride: 1) Şehir teslim olduğu takdirde ne halka ne de şehri şimdiye kadar savunmuş olanlara asla kötülük yapılmayacak, evler işgal olunmayacak ve Ermeniler Türk mahallelerine giremeyecektir; 2) Herkese hemen yiyecek dağıtılacak ve yaralılar tedavi altına alınacaklardır; 3) Herkes mallarını tasarruf edebilecek ve şehirde yağma yapılmayacaktır; 4) Esirler, karşılıklı olarak geri verilecektir deniliyordu. Bkz., S. Üzel, s. 298.

¹¹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 6 Şubat 1921'de, 93 numaralı Kanunla, Antep adını Gaziantep'e çevirdi.

Antep'iler'de artık savunma gücü de tükenmiş bulunuyordu. Fransızlar ise şehri, hâlâ bombarduman etmekte idiler. Onun için şehrin ileri gelenleri 8 Şubat 1921 sabahı Şih Câmîinde bir toplantı yaparak teslim olma kararı almış ve bu kararlarını, Fransız komutanının isteğine uyararak, kaleye beyaz bayrak çekmek suretiyle onlara bildirmişlerdi. 9 Şubatta iki taraf arasında konuşmalar başladı ve 11 maddelik bir teslim şartnâmesi düzenlendi.¹¹⁵

e-Ankara İtilafnamesi ve Fransızların Antep'i Tahliyesi

Fransızlar Antep'i Anadolu'da bir yerleşme imkanının kolay, hatta mümkün olamayacağını ve Türklerle uzlaşmanın, Fransa'nın çıkarlarına daha uygun düşeceğini anlamış bulunuyorlardı. Bekir Sami Bey de, Londra Konferansından faydalı bir sonuç alınamayacağını anladığı için müttefiklerle ayrı ayrı anlaşmayı lüzumlu saydı ve 9 mart 1921de Fransızlarla bir mukavele imzaladı.¹¹⁶ Fakat, öteden beri kabul edilmiş olan prensiplere aykırı düşen ve Bekir Sami Bey'in kimseye danışmadan imzaladığı bu

¹¹⁵ Bu şartnamede özet olarak: 1) Şehir Fransızlara teslim edilecek ve Sévres andlaşması gereğince "Antep Sancağı'nın" Fransız mandasına girdiği kabul olunacaktır. 2) Jandarmalar ile askerî birliklerebağlı kişiler, savaş esiri kabul edilecek, kemalistler'in elinde bulunan Fransızlar bırakıldığı vakit bunlar da silâhsız olarak serbest bırakılacaklardır. 3) Antep'li nizâmiye askeriyle Antep'li milisler, hüviyetleri tespit edildikten sonra, hemen serbest bırakılacak, fakat Antep köylerinden olan savaşçılar, köyleri teslim oluncaya kadar, savaş esiri sayılacaklardır. 4) Silâhlar ve cephaneler Fransızlara teslim edilecektir. 5) Türk mahallerinde yapılmış olan bütün "Tahkimat tahrib" edilecektir. 6) Silâhlı Türkler ve Ermeniler, karşılıklı olarak birbirlerinin mahallelerine girmeyeceklerdir. 7) Fransızların kontrolü altında yeniden bir Türk idaresi kurulacaktır. 8) Güvenlik için yeniden yerlilerden polis ve jandarma teşkil olunacaktır. 9) Antep'li "Rüesâ-yi milliye ile müşevvikler affolunacak, şahsa ve dine" saygı gösterilecektir. deniliyordu. Bkz., S. Üzel, s. 317.

¹¹⁶ Bu mukavele gereğince: a- Fransızlarla yapılmakta olan savaş durdurulacak, b- Onların saflarında çarpışan çetelerin silâhları onlar tarafından, Türk Mücâhitleri'nin silâhları da Ankara Hükümeti tarafından toplanacak, c- İki taraf arasında esirler değiştirilecek, d- Savaş bölgesindeki Türk zâbita kuvvetlerine Fransız sunayları katılacak, e- Daha önce "Fransızlarca teşkil olunan zâbita muhafaza edilecek f- Fransızlarca kullanılmış olan me'murlar makamlarında kalacak, g- Fransızların boşaltacakları yerlerle Kilikya, Adana, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin ekonomik gelişmesi için gerekli teşebbüslerde, o iş yerli sermaye veya hükümetçe yapılmadığı takdirde, "Fransızlara rüchan hakkı" tanınacak ve Ergani ma'den imtiyazı da onlara bırakılacaktı. Yine bu mukavaleye göre Payas'ın hemen güneyinden başlayan Türkiye-Suriye sınırı, Meydanekbez Suriye'de kalmak suretiyle, Çobanbey istasyonuna varıyor oradan itibaren Nusaybin'e kadar demiryolu Türkiye'de kalmak üzere doğuda Fırat'a varıyordu. Iskenderun bölgesinde Fransızlar husûsî bir idare ile buradaki Türklerin kültürlerinin gelişmesi hususunda her türlü kolaylığı göstermeyi kabul ediyorlardı. Bu hususda daha geniş bilgi için bkz., G. Jaeschke, age., s. 213 ; Âlî Türk geldi, **Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara 1948, s. 139.

mukavaleyi, Türkiye Büyük Millet Meclisi reddetti. Buna rağmen Fransızlar, Türklerle yeniden bir anlaşma yapmayı lüzumiu saydılar ve Ankara Hükümeti'nin bu husustaki görüşünü anlamak üzere, Franklin Bouillon'u¹¹⁷, resmi olmayarak, Ankara'ya gönderdiler. 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Bouillon, 13 Haziran'da konuşmalara başladı.¹¹⁸ Bu konuşmalarda Mustafa Kemal Paşa, Türkler için "Nokta-i hareketin Mîsak-ı Millî muhteviyatı" olduğunu söyledi. Bir ara müzâkerelere, Adana bölgesinde Yenice yakınındaki Kütüklü köyünde devam olunmuş¹¹⁹, bu arada Ankara'ya gidip gelinmiş, fakat bir türlü uzlaşmaya varılamamış ve Franklin Bouillon Fransaya dönmüştü. Bu sıralarda Türkler lehine bazı olaylar cereyan etti, 20/21 Haziran'da, küçük Türk kuvvetleri karşısında Fransızlar Zonguldak'ı, Yunanlılar Adapazarı'nı, biraz sonra da İtalyanlar (5 Temmuz 1921'de) Antalya'yı terkettiler. Ancak 5 Temmuz'da başlayan Yunan saldırısı hızlı bir gelişme göstermiş ve Türk ordusu Sakarya doğusuna çekilerek orada yaptığı savaş sonunda büyük bir zafer kazanmıştı. Bundan sonradır ki Fransa, Türklerle kesin olarak anlaşmağa karar vermiş, bu sebeple de Franklin Bouillon 15 Eylül'de İstanbul'dan hareket ederek İnebolu yolu ile 20 Eylül'de Ankara'ya varmıştı. 24 Eylül'de müzakereler yeniden başladı. Netice itibariyle anlaşma 20 Ekim 1921 de imzalandı. "Ankara İ'tilâfnâmesi" adını alan bu anlaşma ile Fransa, işgal etmekte olduğu Türk topraklarından, İskenderun, Antakya hariç, çekilmeği, İskenderun ve Antakya'da da özel bir idare kurarak Türk kültürüne hizmet etmeği teahhüd ediyordu. Anlaşmanın imzasından sonra Türk topraklarının Fransızlar tarafından boşaltılması 4 Kasım'da başlamış, 1 Aralık 1921'de bir Türk heyeti, Adana'daki resmi daireleri işgal etmiş, 20 Aralık 1921'de Fransız askerleri Adana'dan çekilmiş ve 21 Aralık'da Türk kuvvetleri Adana'ya girmiştir.¹²⁰ 25 Aralık 1921'de de Gaziantep kurtulmuştur.

¹¹⁷ Y.H. Bayur, *Yeni Türk Devletinin..* s. 91.

¹¹⁸ Konuşmalarda Fevzi (Çakmak) Paşa ile Dışişleri Bakanı Y. Kemal (Tengirşenk) Bey bulunmuştur.

¹¹⁹ İ. F. Şalvuz, age., s. 123.

¹²⁰ G. Jaeschke, age., s. 196.

2-Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Gaziantep

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce 1912 yılında Haleb vilayetine bağlı 80.000 nüfuslu bir kaza merkezi olan Antep aynı yıl Kilis ve Halfeti kazalarının da bağlanması ile bir sancak merkezi haline gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanına kadar sançak merkezi olan yerler 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi ile beraber il merkezleri haline dönüştürülmüştür. Bir sancak merkezi olan Antep'te il merkezi haline getirilmiştir. Bu dönem de Akcakoyunlu ve Cingife bucakları Antep 'e bağlı iken 1926 senesinde Malatya'nın Besni ilçesinde buradan ayrılarak Antep'e bağlanmıştır. Yine aynı yıl içerisinde firat nehrinin batısında kalan, Halfeti ve Birecik'in köyleri Nizip'e balanarak burası ilçe merkezi haline getirilip Antep'e bağlanmıştır. Ancak aynı yıl halfeti ilçesi lağvedilerek bucak haline getirilip Urfa iline bağlanmıştır.1933 senesine gelindiğinde ise Besni ilçesi Antepten koparak tekrar Malatya'ya bağlandığı gibi Maraş ilinin Pazarcık ilçesi ile Cebelibereket (Osmaniye) ilinin İslahiye ilçesi Gaziantep vilayetine katılmıştır. 1946 yılına gelindiğinde ise merkez ilçeden bir kısım köyler ayrılarak Oğuzeli ilçesi oluşturulmuştur.

Çok partili döneme kadar Gaziantep'in ilçeleri merkez, Kilis, Pazarcık, İslahiye, Nizip ve Oğuzeli'nden müteşekkil olduğu görülmektedir.

3-Çok Partili Dönemden Günümüze Kadar Gaziantep

Atatürk'ün ölümü ile Cumhuriyetin kuruluş devri tamamlanmış oluyordu. Bundan sonraki devreler cumhuriyeti ve inkılaplarını toplumun temel görüşleri, duyguları, istekleriyle bağdaştırmakla geçecektir.

İnönü devri toplumun inkılapçılığı bir aşırı idolojik ortamdan ziyade daha ılımlı, tabii ve toplumun daha yalın bir hayat şekline geçişini ifade eder. İnönü devrinin 1945'e kadar olan ilk kısmı II. Dünya savaşının ortaya çıkardığı bunalımlardan etkilenmiş, ikinci kısmı ise yani 1950'ye kadar olan süre çok partili demokrasiye geçiş mücadelesi içinde çalkalanmıştır.

Çok partili hayata geçişin hazırlıkları esnasında ilk kez 6 Haziran 1945'de Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisini kurmuştur. Fakat asıl muhalefet partisinin ise 7 Haziran 1945'de Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes kurmuşlardır. Partinin kuruluşu esnasında bazı endişeler olsa da gerçek bir muhalefet partisi olduğu anlaşılınca vatandaş partiye görülmemiş bir rağbet göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez muhalefet partilerinin katıldığı tek dereceli secime gidilmiştir. 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan ve hiç de sıhhatli olmayan seçimi CHP kazanmakla beraber DP meclise 64 mebusla gelebilmiştir. Bu tarihten sonra yapılan bir takım tartışmalar ve değişikliklerden sonra yapılan 14 Mayıs 1950 seçimini DP oyların %53'ünü alarak 408 mebusluk kazanmış, CHP ise oyların %39'unu elde etmesine rağmen 69 mebus çıkarabilmiştir. Bu gelişmeler sandık başında şiddet ve baskıya başvurmadan sulh ve sukun içinde halkın oyuna dayanarak köklü siyasi ve sivil bir inkılap olmuştur.¹²¹

Çok partili döneme geçildiği yıllardan itibaren İl'de büyüme hızla devam etmektedir. Hem nüfus artmakta hem de sanayi ve ticaret alanında ciddi adımlar atılmaktadır. Bu arada 1957 yılında merkez kazadan ayrılan köylerle Araban ve Yavuzeli ilçeleri kurulmuştur. Böylece Gaziantep iline bağlı ilçeler, Merkez, Araban, İslahiye, Kilis, Oğuzeli, Nizip ve Yavuzeli olmak üzere yedi ilçe merkezine kavuşmuştur. Gaziantep ili 1980'li yıllara doğru gelindiğinde Türkiye'nin gelişen ve büyüyen illerinin başında gelmekteydi. 1987 yılına gelindiğinde 20 Haziran 1987 gün ve 3398 sayılı kanunla Gaziantep il merkezi, Şahinbey ve Şehitkamil'den oluşan iki merkez ilçeye ayrılarak Büyük Şehir olmuştur. Daha sonra 1990 yılında Nizipten ayrılarak yeni bir ilçe durumuna getirilen Karkamış ile İslahiye ilçesinden ayrılarak ilçe durumuna getirilen Nurdağı ile birlikte Gaziantep'in ilçe sayısı merkez ilçelerle on'a yükselmiştir. Ancak 1995 yılında Kilis'in Gaziantepten ayrılarak il olması ile birlikte ilçe sayısı tekrar dokuz'a düşmüştür. Bugün Gaziantep

¹²¹ Kemal Karpat, "Türkler (Cumhuriyet Devri)", İ. A. XII/2, İstanbul 1988, s. 401-403; Geniş bilgi için bkz, Feroz-Bedia Turgay Ahmet, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971 İstanbul 1976; Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul 1952

Büyük Şehir ile beraber dokuz ilçe ve onaltı belde olmak üzere yirmialtı belediyelik olarak idare edilmektedir.

1950'den itibaren Türkiyede çok partili döneme geçilmiş ve 5 Ağustos 1950'de yapılan ilk Milletvekili Genel Seçimlerine Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi katılmıştır. Daha sonra 1957 yılına gelindiğinde iki partinin daha kurulduğunu görmekteyiz. Bu dönemlerdeki kurulan partiler ve seçimlerde aldıkları sonuçları genel bir bilgi olması açısından özet olarak vermeyi düşündük.

Çok partili dönemde Gaziantep'teki Siyasi durum¹²²

Seçim Yılları	DP	CHP	CMP	HP	YTP	MP	TİP	AP	CKMP
1950	69.935 %58.64	49.319 %41.36	-	-	-	-	-	-	-
1954	83.019 %58.93	57.854 %41.07	-	-	-	-	-	-	-
1957	70.843 %47.93	69.760 %47.19	2.294 %1.55	4.923 %3.3	-	-	-	-	-
1961	-	73.766 %47	-	-	32.776 %20.9	-	-	46.066 %29	4.313 %2.7
1963	-	65.350 %45.80	-	-	-	-	1.334 %0.9	75.022 %52.5	125 %0.09
1965	-	56.133 %37.80	-	-	4.412 %2.97	3.788 %2.5	5.064 %3.4	76.799 %51.7	2.282 %1.54

Çok partili dönemin ilk dönemlerinde (1950-1954) seçimlerine Türkiye genelinde olduğu gibi Gaziantep'te de sadece Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi katılmış ve her iki seçimde de CHP'si DP'ye oranla daha fazla oy almıştır. 1950 yılında oyların %58.64 (69.935)'ini CHP, %41.36 (49.319)'unu da DP almıştır. 1954 yılındaki seçimlerde yüzde oranlarında bir değişiklik olmamakla beraber seçmen sayısında bir artış olmuş ve bu seçimde CHP 83.019, DP ise 57.854 oy almıştır. 1957 yılında Gaziantep'te DP ve CHP'nin yanında CMP ve HP' de seçime katılmıştır. Ancak bu seçimlerde de Gaziantep toplam oylarının %47'sinini DP, %47'sini de CHP alırken diğer partiler ciddi bir oy potansiyeline ulaşamamışlardır. Bu seçimlerde CMP %1.5, HP ise %3.3 oranında kalmışlardır. 1960 yılında Demokrat partinin kapatılması ile birlikte 1961 yılında yapılan seçimlere CHP, ile birlikte yeni kurulan Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve

¹²² "Gaziantep Seçim Sonuçları", Gaziantep Kültür Dergisi, Gaziantep 1965, C. 8, s. 228

Yeni Türkiye Partileri katıldı. Bu seçimlerde de CHP %47 oy alırken, AP % 29, YTP % 20.9 ve CKMP'si %2.7 civarında oy almıştır.

15 Ekim 1961 günü yapılan Genel seçimler ve Sonuçları¹²³

İlçeler	Sandık Sayısı	Seçmen Sayısı	Katılan Seçmen	Geçerli Oy	AP	CHP	CKMP	YTP
Merkez	328	87.377	72.858	68.836	23.909	35.159	2.061	8.241
Kilis	175	30.875	25.959	24.552	9.756	9.029	871	5.049
Nizip	170	30.063	26.064	25.343	717	10.751	393	13.487
Oğuzeli	98	13.100	11.629	11.229	2.110	6.442	157	2.520
İslahiye	95	19.288	16.458	26.456	8.099	7.212	632	515
Yavuzeli	32	5.089	5.072	5.089	312	2.982	106	1.689
Araban	30	5.550	5.004	4.840	1.193	2.219	158	1.270
Toplam	928	192.342	163.044	156.907	46.091	73.194	4.318	32.671

Bu seçim sonuçlarından sonra Gaziantep'te CHP'de Dr. Nizamettin Özgül ve Zeki İslam Senatörlüğe, İ. Hüseyin İnceoğlu, Muzaffer Canpolat, Ali İhsan Göğüş ve Osman Bilen Milletvekilliğine seçilmişlerdir. Yine bu seçimlerde AP'den Kudret Mavitan ile Süleyman Ünlü ile YTP'den de Mithat San milletvekili olarak Gaziantep'i temsil etme hakkını elde etmişlerdir.

5 Haziran 1977 yılında yapılan Milletvekilliği Genel Seçiminde Gaziantep'te 367.858 seçmen kayıtlarda yazılı olmasına rağmen seçimlerde ancak 253.592 kişi oy kullanmıştır. Bu kullanılan oyların 244.454'ü geçerli oylar arasında sayılmıştır. Oyların partilere göre dağılımı aşağıdaki tabloda teferruatlı olarak verilmiştir.¹²⁴ Seçim sonucunda oylara göre sıralama CHP, AP, MHP, MSP, CGP, DP ve Bağımsızlar şeklinde oluşmuştur.

Partinin Adı	Aldığı Oy	Yüzdesi
AP	79.306	32.4
CHP	109.255	44
CGP	2.901	1.2
DP	2.868	1.2

¹²³ "Gaziantep Genel Seçim Neticeleri", Gaziantep Kültür Dergisi, Gaziantep 1961, C. 4 s.242

¹²⁴ T. C. Başbakanlık D.İ.E., 5 Haziran 1977 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, Ankara 1978, s. 27/2-3

MSP	20.870	8.5
MHP	27.172	11.1
TBP	-	-
TIP	-	-
Bağımsızlar	2.082	0.9

1983 yılı Milletvekili seçimlerine Gaziantep'te katılan partiler ve aldıkları oylar şu şekildedir.

Partinin Adı	Aldığı Oy	Yüzdesi	Milletvekili sayısı
ANAP	115.097	% 41.7	3
HP	95.011	% 34.4	2
MDP	65.971	% 23.9	2

1980 yılında siyasi partilerin kapatılmasının ardından tekrar çok partili siyasi dönem 1983 yılında geçilerek yapılan seçimlere yeni kurulan ve seçime katılma hakkını elde eden partilerden Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi katılmıştır. Türkiye genelinde olduğu gibi Gaziantep'te de ANAP bu seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Gaziantep'te oyların %41.7'sini Anap, %34.4'ünü HP ve %23.9'unu da MDP olarak millet vekilliklerini paylaşmışlardır. Yedi milletvekilliğine sahip olan Gaziantep'te üçünü Anap, ikişer tanesini de MDP ve HP kazanmışlardır. Seçime katılan partiler ve aldıkları oylar aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmektedir.

1987 Milletvekili Genel Seçim sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy	Yüzdesi	Milletvekili Sayıları
RP	26.023	6.5	-
DYP	67.553	16.7	-
ANAP	147.244	36.4	6
DSP	21.442	5.3	-

SHP	125.853	31.1	2
IDP	3.222	0.8	-
MÇP	12.987	3.2	-

1987 yılında yapılan seçimlerde seçim kanunlarındaki yapılan değişikliklerden dolayı seçim sonuçlarında Gaziantep milletvekili sayısı sekize yükselmiş ve bunun altı tanesinin Anap, iki tanesinin de Sosyal Demokrat Halkçı Parti kazanmıştır.

1991 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Aldıkları Oy	Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
RP	71.270	17.7	-
DYP	110.579	27.5	4
ANAP	77.296	19.2	-
DSP	28.820	7.2	-
SHP	112.777	28	5
SP	1.602	0.4	-

1991 yılında yapılan Milletvekilliği Genel Seçimlerine de Gaziantep'te altı parti katılmıştır. Bu seçimlerde dokuz milletvekilliğine sahip olan İl'in milletvekilliklerinin beşine SHP, dördünü de DYP kazanmıştır. Seçimlerde SHP %28, DYP %27.5 oy alırken ANAP %19.2, RP %17.7 civarında oy almalarına rağmen seçim sisteminin getirdiği şartlardan dolayı milletvekilliği kazanamamışlardır.

1995 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları Şöyledir¹²⁵.

Partiler	Oyları	Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
RP	100.286	23.8	3
DYP	57.678	13.7	1

¹²⁵ -T.C.D.İ.E, Milletvekili Genel Seçim Sonuçları, 24.12.1995, Ankara, 1996, s. XXIV-XXV

ANAP	71.857	17	2
DSP	68.413	16.2	2
CHP	44.108	10.5	1
HADEP	28.115	6.7	-
IP	908	0.2	-
MHP	42.758	10.1	-
MP	1.792	0.4	-
YDH	2.980	0.7	-
YDP	1.814	0.4	-
YP	518	0.01	-

1995 Milletvekiliği genel Seçimlerine Gaziantep'te 12 tane parti katılmıştır. Seçimlere katılan partilerden RP'si %23.8 oyla 3 milletvekiliği çıkarırken ANAP %17 oyla 2, DSP %16.2 oyla 2, DYP % 13.7 oyla 1 ve CHP % 10.5 ile 1 milletvekiliği kazanmış oldular. Bu seçimlerde % 10.1 oranında oy larak milletvekiliği kazanan MHP'si Türkiye genelindeki barajı geçemediğinden dolayı bu hakkını kaybetmiş oldu. Bu seçimler sonucunda RP'sinden Kahraman Emmioğlu, Bedri İncetahtacı ve Nurettin Aktaş, ANAP'tan Mustafa Taşar ve Ünal Yaşar, DSP'den Mustafa Yılmaz ve Ali İliksoy , DYP'den Mehmet Batallı ile CHP'den de Hikmet Çetin seçimler sonucunda milletvekiliğini kazanmışlardır. 1995 seçimleri sonucunda kurulan hükümetlerde Hikmet Çetin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilirken değişik dönemlerde kurulan hükümetlerde Mustafa Taşar, Mustafa Yılmaz ve Mehmet Batallı Bakanlık görevlerine getirilmişlerdir.

B-XX. YÜZYILDA GAZİANTEP'İN İKTİSADİ TARİHİ

1-Cumhuriyetin İlanına Kadar Gaziantep'in İktisadi Yapısı

Gaziantep ilinin toprak yapısının bir çok zirai ürünler için müsait olduğundan eski dönemlerden beri ciddi bir şekilde tarım alanında uğraş

verilmiştir. Bu alanda elde edilen gelirin ilin ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Çok eski dönemlerden beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilen hayvanlar ve bunların ürünlerinin Arap ülkelerine satılmak üzere Gaziantep tüccarlarınınca buraya getirilip ihrac edildiği de bilinmektedir. Gaziantep'in yöresinde yer alan alanlarda üretilen pamuk ve kendir gibi maddeler de il'de iplik haline getirilerek binlerce tezgahta dokunarak İran'dan Avrupa ülkelerine kadar ihracat yapılmaktaydı.¹²⁶

Türkiyede gelişmiş olan dokumacılık sanayinin önemli merkezlerinden birisini de Antep oluşturmaktadır. Halep-Şam-Antep yöresindeki lüks dokumaları zengin alıcılar her yerde aramakta ve bulmaktaydı.¹²⁷

a-Tarım ve Hayvancılık

Tarım ve hayvancılığı önemli merkezlerinden birisi de Antep ilidir. Cumhuriyetin ilanından önce bölgede bu alanda uğraşanların genel durumunu elde ettiğimiz bilgiler dahilinde vermeye çalışacağız. Bu manada İstatistik enstitüsünün yaptığı çalışmalar bize ışık tutmaktadır. Bunlardan faydalanarak bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1909 yılında Gaziantep'te ekili olan tahıl ile ilgili dökümanlar aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir.¹²⁸

	Buğday	Arpa	Cavdar	Darı	Mısır	Burçak	Pirinç
Ekili Alan (Dönüm)	620.000	280.000	400	45.000	10.000	80.000	6.000
Miktar (Ton)	63.380	23.094	64	981	642	9.032	189
Tutarı (Bin guruş)	80.600	18.000	50	1.125	500	5.120	281
Tahıl Fiatları	1.272	779	779	1.146	779	567	1.488
T. Verimi Kg/Hektar	1.112	897	1.745	237	698	1.228	343

¹²⁶ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 141

¹²⁷ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559), İstanbul 1995, s. 149

¹²⁸ T.C.DİE, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, 1909, 1913 ve 1914, Ankara 1997, s. 30-39 arası

1909 yılındaki yapılan istatistiklerin de ortaya koyduğu gibi o yıllarda Gaziantep'te tahıl için ekili alan 1.041.400 dönüm olup buralarda çoğunlukla buğday, arpa, burçak, darı, pirinç, mısır ve cavdar ekilmektedir. Bu da bu bölgedeki ekime müsait olan arazinin daha ziyade bu cins tahıllara elverişli olduğunu ve bunlara ihtiyaç olduğunuz göstermektedir.

1909 yılındaki yapılan istatistik sonuçları bu yılda 63.380 ton buğday, 23.094 ton arpa, 64 ton cavdar 981 ton darı, 642 ton mısır, 9.032 ton burçak ve 189 ton pirinçin elde edildiğini ve bunlardan da toplam olarak 105.676.000 kuruş gelir elde edildiğini göstermektedir.

1909 yılında Gaziantep'te Baklagiller ve Köklü Bitkilerin Ekilişi ile ilgili bilgiler aşağıda tablo halinde verilmiştir.¹²⁹

	Nohut	Fasulye	Bakla	Mercimek	patetes
Ekili Alan (Dönüm)	7.000	100	100	34.000	100
Üretim Miktarı (Ton)	532	6	6	2.438	6
Üretim Değeri (Bin Guruş)	415	4	3	1.520	5
Fiatları (Guruş/Ton)	779	585	390	624	779
Verimi (Kg/Hektar)	828	698	698	780	698

Yine 1909 yılında Gaziantep'te Baklagiller ve Köklü bitkilerinde ekildiğini istatistik sonuçlarından elde etmek mümkündür. Bu yılda baklagiller ve köklü bitkilerin (nohut, fasulye, bakla, mercimek ve patetes) 41.300 dönümlük arazide ekili olduğu ve bunlardan da 3.157 türk lirası gelirin olduğu bilinmektedir.

Sınai Bitki Üretim Miktarı 1909¹³⁰

	Pamuk	Susam	Tütün
Ekilen (dönüm)	100	50.500	1.000
Üretim (ton)	39	513	321

¹²⁹ T.C. DİE, a.g.e, s. 40-49 arası

¹³⁰ DİE, Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914, Ankara 1997/ s.50-59 arası

Üret. Değeri (Bin Guruş)	50	800	500
Fiat (Guruş/ton)	2.328	1.559	1.559
Verimi (Kg/Hektar)	4.188	111	3.490

1909 yılında sınai bitki üretiminin de (pamuk, susam, tütün) 51.600 dönümlük arazide yapılmış olduğu ve bunlardan da 5.446 TL. gelir elde edildiği anlaşılmıştır.

Meyve Üretim Miktarı 1909 Yılı¹³¹

	Ceviz	Erik	Elma	Armut	İncir	Badem
Üretim Mik. (ton)	150	32	13	13	10.264	5
Üretim Değ. Binguruş	293	13	10	10	4.000	14
Meyva Fiatları (Guruş/Ton)	1.953	406	769	769	390	2.800

Meyve üretiminin de 1909 yıllarında 10.477 dönümlük arazide yapıldığını ve bunlardan da toplam olarak 7.087 TL. lik gelirin olduğu yine yapılan istatistik çalışmalarından anlaşılmaktadır.

1909 lu yıllarda , zeytincilikte de önemli bir yeri olan Antep'te o, yıllarda 2.200.000 zeytin ağacının bulunduğu ve bu ağaçlardan 2.940 ton zeytin elde edildiği bildirilmektedir. Bu dönemde zeytin fiatının ton başına 1.168 guruş olduğu ve değerinin de 3.435.000 guruş olarak hesaplandığı belirtilmektedir.¹³²

Bağcılık alanında da bu yıllarda antep'te 160.000 dönüm'lük yerde bağcılığın yapıldığı, buradan 29.509 ton üzümün elde edildiği,ton başına fiatının 312 guruş olduğu ve toplam olarak 9.200.000 guruş gelir sağlandığı anlaşılmaktadır.¹³³

¹³¹ DiE, a.g.e, s. 60-65 arası

¹³² DiE, a.g.e, s. 66

¹³³ DiE, a.g.e, s. 67

Bölgenin aynı zamanda Arıcılık ve kümes hayvanları yetiştirme açısından da elverişli olduğu ve 1909 lu yıllarda Antep'te 50.000 adet arı kovanının bulunduğu, bunlardan 770 ton civarında bal üretildiği ve tonu 3.897 guruş olan balın da toplam olarak 3.000.000 guruş gelir getirdiği belirtilmektedir.¹³⁴ Kümes hayvanlarının da toplam olarak sayılarının 51.000 adet civarında olduğu bunların yaklaşık 15.000.000 adet yumurtalarının olduğu, bunların da ortalama 1.500.000 guruş getirisinin olduğu bilinmektedir.¹³⁵

1909 yılındaki tespitler göre Antep'te 16.380 adet sığır, 20.300 adet koşu öküzü, 100 adet manda, 130.000 adet koyun, 176.000 adet kıl keçisi, 14.500 adet tiftik keçisi, 8.790 adet at, 2.180 adet katır, 25.950 adet eşek ve 3.080 adet de deve'nin bulunduğu tespit edilmiştir.¹³⁶ Söz konusu hayvanlardan cinslerine göre elde edilen üretimlerde şu şekilde ortaya çıkmaktadır. 13.218 ton süt, 231 ton yün, 192 ton keçi kılı, 14 ton tiftik, 140.000 adet koyun derisi ve 11.000 adet de sığır derisi elde edilmektedir. İşte bu ürünlerden de 12.552.000 guruş gelir elde edilmektedir.¹³⁷

1913 yılına gelindiğinde Gaziantep'teki tarım ve hayvancılığın genel durumu aşağıdaki şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tahılların Ekilişi ,1913¹³⁸

	Buğday	Arpa	Mısır	Pirinç	Darı	Kuş yemi
Ekili alan (dön)	256.514	212.493	102.170	3.200	12.817	40
Miktar (ton)	32.841	28.845	3.019	213	504	9
Üretim Değeri (Bin Guruş)	19.502	13.225	1.345	384	327	1
Fiat (ton/guruş)	594	458	445	1.799	650	142
Verim (Kg/hek)	1.393	1.477	321	726	428	2.334

¹³⁴ DiE, a.g.e, s. 69

¹³⁵ DiE, a.g.e, s. 71

¹³⁶ DiE, a.g.e, s.72-73

¹³⁷ DiE, a.g.e, s. 76-81

¹³⁸ DiE, a.g.e, s.87-96

1913 yılında Tahılların (buğday, arpa, mısır, pirinç, darı, kuş yemi) ekili olduğu alan 585.234 dönüm olup, burada daha ziyade buğday ve arpa ekildiğini daha sonra mısır, darı, pirinç ve kuş yemi ekiminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tahıl ürünlerinden 1913 yılında 34.400. TL. gelir elde edilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1909 yılına oranla hem ekilen alan hemde gelir bölümünde 1913 yılında büyük bir düşüş gözlenmektedir. Zira 1909 yılında 1.041.400 dönüm olan ekili alan 1914 yılında 585.234 dönüme düşmüştür. Buna bağlı olarak gelirden 1909 yılında 105.676 TL. iken 1914 yılında 34.000. TL. ye düşmüştür.

Baklagillerin Ekilişi, 1913¹³⁹

	Toplam	Bakla	Nohut	Mercimek	Burçak	Fiğ
Ekili (Dönüm)	60.326	360	19.170	18.470	12.286	10.040
Üretim (Ton)		30	1.552	573	447	649
Değeri (Bin guruş)	1.408	12	696	245	272	183
Fiati (Guruş-ton)		390	448	429	610	283
Verimi (Kg/Hektar)		892	881	337	395	704

1913 yılında baklagillerin ekili olduğu ayana baktığımızda toplam olarak 60.326. dönümlük arazide bu iş ile meşgul olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada da öncelik nohut, mercimek ve burçak ile fiğ ekildiği gibi kısmende bakla ekimi yapılmaktadır. 1913 yılında Baklagillerden toplam olarak 1.408. TL. gelir elde edildiği görülmektedir. Burada da tahıl ürünlerinin aksine 1909 yılına oranla baklagillerin ekili alanı ve geliri ciddi bir şekilde artmaktadır. 1909 yılında 41.300 dönüm olan ekili alan 1913 yılına gelindiğinde 60.326 dönüme ulaşmış ve yine 1909 yılında 1.947 TL. olan gelir 1913 yılında 1.408 TL. ye düşmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken bir olay vardır o da 1909 yılında 34.000. dönüme ekilen mercimek 1913 yılında 18.470 dönüme düşmüştür. Ayrıca 1909 yılında köklü bitkiler ve baklagiller beraber tasnif

¹³⁹ DİE, a.g.e, s.97-106

edilmesine rağmen 1913 yılında aşağıdaki talolarda da görüleceği gibi ayrılmış olarak tasnif edilmiştir.

Köklü Bitkiler, 1913¹⁴⁰

	Patates	Pancar	Havuc	Soğan	Sarmısak
Ekili alan /Dönüm	13	225	960	540	190
Üretim Mik/Ton	3	282	616	321	46
Fiat-Guruş/Ton	779	292	253	526	1.851
Üretim Değeri Bin guruş	3	83	156	169	86
Verim/kg-Hektar	2.684	13.649	6.980	6.463	2.645

1913 yılında köklü bitkilerin tasnifi 1909 yılında olduğu gibi baklagiller ile birlikte yapılmamış ve ayrı olarak köklü bitkiler (patates, pancar, havuç, soğan, sarmsak) tasnif edilmiştir. Bunlar 1913 yılında 1.928 dönümlük bir arazide ekilmiş ve bunlardan toplam olarak 497 TL. lik bir gelir elde edilmiştir.

Sınai Bitkilerin Ekilişi, 1913¹⁴¹

	Toplam	Pamuk	Tütün	Anason	Boya Maddeleri	Susam
Ekilen (Dönüm)	34.505	20.050	500	25	2.000	11.930
Üretim mik.(ton)		2.181	128	5	38	255
Ü.Değ.Bin guruş	13.554	11.668	400	12	360	1.095
Fiat (Guruş-Ton)		5.359	3.118	2.533	9.353	4.287
Verim (Kg-Hek.)		1.184	2.792	2.094	209	23

Sınai bitkilerine gelince tabloda da görüldüğü gibi 1913 yılında 34.505. dönümlük bir arazide sınai bitkilerinin (pamuk, tütün, anason, boya maddeleri, susam) ekildiği görülmektedir. Bu ürünlerden aynı yılın içerisindeki gelir ise toplam olarak 13.554.TL. olarak ortaya çıkmaktadır. Burada da 1909 yılına oranla büyük bir artış ortaya çıkmaktadır. Çünkü ekili alan 51.600 den 34.505'e düşse de gelir 1.350 TL den 13.554 TL. ye

¹⁴⁰ DİE, a.g.e, s.107-115

¹⁴¹ DİE, a.g.e, s. 117-126

çıkılmaktadır. Bunuda daha ziyade anason ve boya maddelerinin ekimi etkilemektedir.

Meyve Üretim Miktarı, 1913¹⁴²

	Toplam	İncir	Kayısı	Nar	Fıstık	Ceviz
Üretim (Ton)		1.540	321	96	1.232	38
Ü. Değ. Bin guruş	2.241	600	63	19	1.440	120
Fiat)Guruş/Ton)		390	195	195	1.169	3.118

1913 yılında meyve üretiminin başlıcaları yine, incir, kayısı, nar, fıstık ve ceviz gelmektedir. Bunlardan da 1913 yılında toplam olarak 2.241.TL. gelir elde edilmiştir.

Yine 1913 yılında Gaziantep'te 160.000 arazide zeytinciliğin yapıldığı ve burdan, 9.866 ton zeytin elde edildiği bilinmektedir. Bu zeytinin o dönemdeki ton fiatı 1.267 guruş olup ortalama olarak 12.496.000guruş gelir getirdiği tespit edilmektedir.¹⁴³

Aynı yıllarda Gaziantep de bağcılıkta önemli bir uğraş alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağcılık, 475.800 dönüm araziye işgal etmekte olup, burdan tahmini olarak 68.906.000 guruş elde edilmektedir. Zira bağcılıktan elde edilen üzüm 101.036 ton olarak karşımıza çıkmaktadır ki bunun ise ton fiatı o gün itibarı ile 682 guruştur.¹⁴⁴

1913 yılında Gaziantep'te 51.450 adet arı kovanının bulunduğu ve bundan 266 ton bal üretimi elde edildiği, bunun da 828.000 guruş gelir getirdiği bilinmektedir. Ayrıca arıcılığa dayalı olarak 1 ton bal mumu üretildiği bunun da 13.000 guruş gelir getirdiği hesaplanırsa, arıcılıktan toplam olarak 841.000 guruş kazanıldığı ortaya çıkar.¹⁴⁵

¹⁴² DiE, a.g.e, s. 127-131

¹⁴³ DiE, a.g.e, s. 133

¹⁴⁴ DiE, a.g.e, s. 134

¹⁴⁵ DiE, a.g.e, s. 138

Aynı yıldaki istatistiklere göre Antep'te büyük ve küçük baş hayvan olarak ; 31.500 sığır, 24.900 koşu öküzü, 13.000 manda, 268.715 koyun, 43.170 kıl keçisi, 35.600 at, 5.200 katır, 28.200 eşek ve 4.000 devenin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan cinslerine göre elde edilen ürünler ise şöyle ortaya çıkmaktadır; 22.082 ton süt, 76 ton yapağı, 144 ton keçi kılı, 2 ton deve kılı elde edilmekte olup bunun da toplam geliri 18.379.000 guruş tutmaktadır.¹⁴⁶

1914 yılına gelindiğinde Gaziantep ilindeki tarım ve hayvancılık ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

1914 yılı tahılların ekilişi ile ilgili bilgi¹⁴⁷

Tahılların Ekilişi	Toplam	Buğday	Arpa	Mısır	Pirinç	Darı	Diğer
Ekili Alan (Dönüm)	931.010	422.000	95.000	99.125	2.227	274.658	38.000
Ü. Miktarı (Ton)	-	53.913	12.018	23.466	612	66.871	7.021
Ü.Değ. (Bin guruş)	105.787	36.018	7.163	19.306	1.271	37.643	4.446
Fiatı. (Guruş-Ton)	-	668	596	823	1.979	563	-
Verimi.(Kg-Hektar)	-	1.390	1.376	2.576	2.990	2.649	-

1914 yılına gelindiğinde tahıl ürünlerinin ekili olduğu alan ve gelirleri geçen yıllara oranla büyük miktarda artmıştır. 1914 yılında 931.010 dönümlük arazide tahıl ürünlerinin ekildiği ve bunlardan da toplam olarak 105.787.TL. gelir elde edildiği görülmektedir.

1914 yılı Baklagillerin ekilişi ile ilgili bilgi¹⁴⁸

Baklagillerin Ekilişi	Toplam	Bakla	Nohut	Fasulye	Mercimek	Burçak	Fiğ
Ekili alan (Dönüm)	85.567	1.695	3.936	2.962	6.314	62.500	8.160
Üretim Miktarı (Ton)	-	406	1.220	698	389	12.241	971
Ü. Değ. (Bin guruş)	7.708	237	737	625	243	5.638	227

¹⁴⁶ DİE, a.g.e, s. 140-149

¹⁴⁷ DİE, a.g.e, s. 159-167

¹⁴⁸ DİE, a.g.e, s. 171-179

Fiat. (Guruş-Ton)	-	585	604	896	624	461	234
Verim (Kg-Hektar)	-	2.605	3.374	2.563	670	2.131	1.295

1914 yılında baklagillerde yine 85.567 dönümlük arazide ekilmekte ve bunlardan da toplam olarak 7.708. TL gelir elde edilmektedir. Burada 1913 yılı ile bir mukayese yaptığımızda önce 60.326 dönümlük arazi 85.567 ye yükselmiştir Aynı şekilde gelirden artmış ve önce 1.408 TL olan gelir 1914 yılında 7.708. TL'ye yükselmiştir.

1914 yılı köklü bitkilerin ekilişi ile ilgili bilgi¹⁴⁹

Köklü Btkilerin Ekilişi	Toplam	Patates	Pancar	Havuc	Soğan	Sarmısak
Ekil alan (Dönüm)	9.262	3.325	345	120	5.180	292
Üretim Miktarı (Ton)	-	4.403	419	77	1.258	37
Ü. değeri (Bin guruş)	4.727	4.290	90	45	221	82
Fiat (guruş-ton)	-	974	214	585	175	2.182
Verimi (Kg-hektar)	-	14.408	13.219	6.580	2.642	1.396

Köklü bitkilerde 1914 yılında geçmiş yıllara oranla büyük artış göstermiştir. 1914 yılında 9.262 dönümde ekilen köklü bitkilerden 4.727 TL gelir elde edilmesi geçen yıllara oranla farkı ortaya koymaktadır. Zira 1913'te 1.928 dönümlük yerden 1914 yılında 9.262'ye çıkmış ve gelirden aynı şekilde 497.TL. den 4.727.TL'ye çıkmıştır.

1914 yılı sınavi bitkilerinin ekilişi ile ilgili bilgi¹⁵⁰

	Toplam	Pamuk	Kenevir	Susam	Anason
Ekili alan (dönüm)	6.353	4.689	995	569	100
Üretilen mik.(ton)	-	227	33	88	3
Ü.değ.(bin guruş)	1.097	943	75	273	6

¹⁴⁹ DiE, a.g.e, s. 183-188

¹⁵⁰ DiE, a.g.e, s. 190-199

Fiat (guruş -ton)	-	3.653	4.482	3.118	1.871
Verim (kg-hektar)	-	526	364	1.676	349

Sınai bitkileride 1914 yılında 6.353 dönümlük bir arazide ekilmiş ve bunlardan da 1.097 TL. gelir elde edilerek ekonomiye bir ölçüde katkısı olmuştur.

1914 yılında Antep”teki Meyve üretimi ile ilgili bilgiler.

Meyve Üretimi	Ağaç sayısı (Bin adet)	Ü. Mik. (ton)	Ü. değeri (Bin guruş)	Fiatlar (Guruş -Ton)
İncir	46	819	638	779
Elma	2	53	51	974
Armut	2	32	32	974
Erik	5	185	90	487
Kayısı	5	120	147	1.228
Nar	7	212	356	1.676
Dut	13	15	3	195
Fıstık	105	314	2.200	7.015
Ceviz	6	340	199	585

1914 yılında meyve üretimi ile ilgili yapılan tasnife baktığımızda geçen yıllara oranla daha ayrıntılı bir çalışma yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Zira 1914 yılında yapılan istatistik çalışmasında meyve ağaçlarının sayısı, üretim miktarı ve gelirleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi 1914 yılında meyve ağaçlarının toplam olarak 191.000 ağaç olduğu ve bunlardan da aynı yıl 2.090 ton ürün elde edilerek 3.716 TL gelir elde edildiği anlaşılmaktadır.

1914 Yılında Gaziantep’te 922.725 adet zeytin ağacının mevcut olduğu ve bu ağaçlardan 49 ton zeytin elde edildiği bildirilmektedir. Bu yıllarda zeytinin tonu 1.949 guruş olduğu ve üretilen bu zeytinin 96.000 guruş gelir

getirdiği tesbit edilmiştir. Aynı dönemde Antep'te 346.120 dönüm arazide bağcılık yapılmakta olup 829.286 ton üzüm elde edilmektedir. Üzümün tonu ise 292 guruş olup toplam olarak 242.387.000 guruş geliri getirmektedir.¹⁵¹

1914 Yılı itibarı ile Antep'te arıcılığında önemli bir uğraş sahası olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira bu yılda Antep'te 10.350 adet arı kovanının bulunduğu ve bundan 55 ton bal elde edildiği tesbit edilmiştir. Balın tonu 2.927 guruş olup toplam olarak 161.000 guruş gelir getirmektedir.¹⁵²

b-Sanayii ve Ticaret

Haleb vilayetine bağlı olan Antep kazasında daha ziyade dokuma, iplik, Alaca bez, sabun, ve benzeri şeylerin imalatı yapılmaktaydı. 1313 tarihli Halep vilayet salnamesinde verilen bilgilere göre o yıllarda Antep'te 13 hamam, 1.935 dükkan, 4 bedesten, 10 han, 11 değirmen, 27 fırın, 1 tabakhane, 50 boyahane, 3 sabunhane, 15 masere, 1 mumhane 3.815 kumaş tezgahı 1 silahhane, ve 2 kolej hastanesinden bahsedilmektedir.¹⁵³

2-Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadar Gaziantep'in İktisadi Yapısı

a-Tarım ve Hayvancılık

Gaziantep geçmişte olduğu gibi cumhuriyet sonrasında da tarım ve hayvancılığın imkanlar lcsnde gelişmiş olduğu bir bölgedir. Tahıl rnlerinin, baklagiller ve köklü bitkilerin, kısmen sınai ürünlerinin, meveciliğin ve bağcılığın yapıldığı gibi gerek büyük baş gerekse de küçük baş hayvancılığının yanında az da olsa arıcılık ve kümes hayvancılığının da yapıldığını bilmekteyiz.

¹⁵¹ DiE, a.g.e ,s. 210-211

¹⁵² DiE,a.g.e, s. 214

¹⁵³ Salname-i Vilayeti Haleb 1313, s. 182

1970 yılı tarım sayımına göre Gaziantep ilinin sahip olduğu arazinin, 125.711 hektarının tahıl arazisi için, 130.236 hektarının nadas arazisi, 126.975 hektarının bağlar, 26.471 hektarının zeytinlik, 32.721 hektarının meyvalıklar, 16.993 hektarının baklagiller, 16.032 hektarının sebzelikler, 5.591 hektarının sınai bitkilerive 1.568 hektarının da yumru bitkilerile yağlı tohumların üretimi için ayrıldığı ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴

Şunu da belirlemek gereklidir ki tarım yapılan arazinin genişliği ve verimi yıllara göre değişmektedir. Burada da yağışların bol olması ve zirai aletlerin teknoloji ile beraber gelişmesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela 1960 yılında buğday ekim alanı 86.280 hektar iken, 1970 yılında 112.550 hektara, 1972 yılında 123.500 hektara çıkmıştır. Buğday ekim alanındaki bu artış üretime de yansımış ve 1960 yılında 92.964 ton olarak üretilen buğday, 1972 yılında 220.900 tona çıkmıştır.

Gaziantep'te önemli tarım uğraşlarından biri de zeytinciliktir. İl de zeytinciliğin en yaygın olduğu bölgelerin başında Kilis ve Nizip gelmektedir. Bölgedeki zeytinciliğin tarihi, hakkında yapılan araştırmalara göre çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Zira 400 yıl kadar öncesinde bölgeye gelen Müslüman Oğuz boyları Kilis ve çevresine yerleştikleri zaman burada zeytinciliğin yaygın olduğunu görmüşler ve 1800 adet zeytin ağacını devraldıkları bilinmektedir¹⁵⁵. Cumhuriyetten sonra da zeytinciliğin gaziantep ve çevresinde önemli bir yerinin olduğunu söylemek gerekmektedir. 1970 tarım sayımına göre Gaziantep ili zeytin bahçesi alanı bakımından Türkiye'nin yedinci sırasında yer almaktadır. Zira 1961 yılında 3.794.350 adet zeytin ağacına sahip olan Gaziantep, 1963 yılında 3.992.200, 1965 te 4.441.200, 1969 da 4.567.000 ve 1971 yılında 4.602.900 adet zeytin ağacına sahip olmuştur. Yine bunlardan da aynı oranda artış olmak üzere verim alınmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Gaziantep il Yıllığı 1973, s. 183

¹⁵⁵ -Süleyman Aksu, "Güneydoğu Anadolu Zeytinciliği" Gaziantep Kültür, Gaziantep, 10 Ekim 1961, C.IV, S. 4, s. 224

¹⁵⁶ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 187

Gaziantep müzesinde muhafaza edilen ve daha sonra Milli Kütüphaneye devredilen 500 adet belgeyi içine alan Gaziantep Şer'iyye Mahkeme siçillerine göre Gaziantep ili tarih boyunca, doğu ve güneydoğu Anadolu illerinde yetiştirilen hayvanların ve hayvan mahsullerinin toplanıp derlendiği en büyük satış merkezi olmuştur. Gaziantep bu konumunu günümüzde de büyük oranda korumaktadır. Burada ki en büyük etkende hiç şüphesiz yüzyıllar boyunca, hayvan yetiştiremeye müsait bulunmayan Arap ülkelerine sevkiyatın Gaziantep üzerinden yapılıyor olmasıdır. Bu ticaret günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

1995 yılında yapılan istatistik çalışmalarına göre Gaziantep'teki Tarla ürünlerinin ekili olduğu alan¹⁵⁷ ve gelirleri aşağıdaki şekildedir.

Tarla Ürünleri	Ekili Alan	Üretim/ton	Değer/milyon
Tahıllar	146.625	386.617	3.294.673
Baklagiller	55.405	65.599	1.807.598
Endüstriyel Bit.	17.009	66.849	1.404.525
Yağlı tohumlar	555	21.175	5.940
Yumru Bitkiler	3.711	83.722	1.039.628
Toplam	223.305	623.962	7.552.628

1995 yılı istatistikleri göstermiştir ki, tarla bitkilerinden tahıllar, (buğday, arpa, pirinç) baklagiller, (nohut, mercimek) endüstriyel bitkiler, (tütün, şeker pancarı, pamuk, anason ve diğerleri) yağlı tohumlar, (susam) ve yumru bitkiler (soğan, sarmısak) toplam olarak 223.305 hektarlık alanda ekilmiş olmakta ve bunlardan 623.962 ton gelir elde edilmektedir. Bunların ise getirdiği ekonomik 1995 'e göre 7.552.628.000.000.TL dir.

Yine 1995 yılı istatistiklerine göre meyve ağaçlarının sayısı, üretim oranı ve değerleride şu şekildedir.¹⁵⁸

Meyve çeşitleri	Ağaç sayısı	Üretim/ton	Değer/milyon
Yumuşak Çekirdekli	88.055	1.455	31.000
Taş Çekirdekli	2.097.290	8.912	268.644

¹⁵⁷ DİE, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Gaziantep, Ankara 1997, s. 334

¹⁵⁸ DİE, a.g.e, s. 344

İstanbul Üniversitesi
Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Enstitüsü

Sert Kabuklular	14.125.180	8.942	1.043.940
Üzümsü Meyvalar	481.080	151.069	3.140.165
Toplam	16.791.605	170.378	4.483.748

Meyvalardan da yumuşak çekirdekli, (armut, ayva, elma, yeni dünya) taş çekirdekli, (erik, kayısı, zerdali, kiraz, şeftali, vişne, zeytin) üzüksü meyvalar, (dut, incir, nar, trabzon hurması, üzüm) ve sert kabuklular (antep fıstığı, ceviz, badem) gibi meyvalardan 1995 yılında toplam olarak 170.378 ton verim alınmış ve bunlarda toplam olarak 4.483.748.000.000. TL'lik gelir getirmiştir.

Neticede 1995 yılında Gaziantep'teki toprak ürünleriyle¹⁵⁹ ilgili bilgileri şu şekilde verebiliriz.

Tarla Ürünleri	Üretim/ton	Değer/milyon
Tala Ürünleri	623.962	7.552.628
Sebzeler	94.460	1.014.983
Meyvalar	170.378	4.483.748
Toplam	880.800	13.051.359

Tabloda da görüldüğü gibi Gaziantep 1995 yılında büyük bir sanayi şehri olmanın yanında önemli bir tarım merkezi görünümündedir. Çünkü 1995 yılında tarla ürünlerinden toplam olarak 880.800 ton ürün elde edilmiş ve bunlarda toplam olarak 13.051.359.000.000. TL'lik bir gelir getirmiştir.

Hayvancılık ve ona dayalı olarak hayvan ürünleri konusunda da 1995 yılındaki istatistiklere göre Gaziantep'in durumunu şöyle özetleyebiliriz.¹⁶⁰

Canlı Hayvanlar	Sayısı	Fiat/baş	Değer milyon
Koyun	277.100	5.208.000	1.443.137
Kuzu	92.450	4.068.000	376.087
Kıl Keçisi	207.350	3.579.026	742.111
Siğır	36.441	116.954.000	1.293.878
Dana	12.239	83.148.000	332.235
Manda	120	36.493.025	4.379

¹⁵⁹ DİE, a.g.e, s. 332

¹⁶⁰ DİE, a.g.e, s. 356

At	8.070	-	-
Katır	790	-	-
Eşsek	4.810	-	-
Tavuk	747.648	247.000	184.669
Hindi	52.228	-	-
Ördek	23.717	-	-
Kaz	12.370	-	-
Arı Kovanı	11.440	-	-
Toplam	-	-	4.373.496

Tabloda da görüldüğü gibi 1995 yılında hayvancılıktan 4.373.496.000.000.TL'lik gelir elde edilmiştir.

Hayva ürünlerinden de 6.097.671.000.000. TL'li gelir elde edilmiştir¹⁶¹. Toplam olarak 10.471.167.000.000.TL' lik gelir sağlanmıştır.

b-Sanayi ve Ticaret

Gaziantep sanayii Teşvik-i Sanayii Kanunun sağladığı imkanların ve 1929 gümrük tarifesinin sağladığı korumacı önlemlerin etkisiyle önemli bir gelişme gösterdi. 1930'larda il sanayiinde en önemli gelişme dokuma dalında oldu. 1928'de açılan Ömer Şefik'in, Yüzbaşı Mensucat Fabrikasının 2 olan tezgah sayısı 1930'larda 48'e çıktı. Astar, renkli dokumala, yazlık kumaşlar, baş örtüleri, kuşak yatak örtüleri, mendil üreten fabrikada 15 işçi çalışıyor, 50 ton iplik işleniyordu. Fabrikaya 1937'de 2.350 iplik bölümü eklenmiştir.

Dokuma sanayiinde kurulan ikinci fabrika Veliç iplik fabrikası idi. 1933'de 1000 işlik olarak kurulan fabrikanın iş sayısı 2.200'e çıkarıldı. Yılda 300 ton pamuk işleyen fabrikada 200 işçi çalışıyordu. 1930'da toplam 1.200 tezgah ve 6.000 işçiyle 219 ton dokumanın üretildiği Gaziantep'te 1937'de tezgah sayısı 3.000'e, işçi sayısı 15.000'e ve üretim de 1.185 ton'a yükselmişti.

¹⁶¹ DİE, a.g.e, s. 357

1950'lerde Gaziantep'te geleneksel el tezgahları yerini otomatik tezgahlara terketmeye başladı. 1952'de Gaziantep'te 900.000 m. ipekli dokuma üretildi.

İlde yaygın olan bir dokumacılık faaliyeti de Merkez ilçede yapılan kilim dokumacılığıydı. 1952'de 2500 kilim dokuma tezgahı vardı. Yılda ortalama 6000-7000 balya kilim üretiliyordu. (Her balyada 10 çift kilim vardı.)

Cumhuriyet öncesinde birkaç un fabrikası bulunan Gaziantep'te yeni modern fabrikalar yapılmaya başlandı. 1932'de Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan 8 işyeriyle un sanayii ilde sabun sanayiinden sonra en çok teşvik olan sanayi dalı oldu. 1934-1940 arasında Gaziantep'te birkaç yeni fabrika daha açıldı. 1934'te Pürsefa ve Arıca, 1935'te Metanet ve 1940'da Örnek Un Fabrikaları kuruldu. Fabrikalarının verimliliği açısından Gaziantep'teki un fabrikaları Konya, İzmir ve İstanbul'dan sonra dördüncü sırayı alıyordu.

1930'da ilde büyük ölçekli ilk rakı fabrikası kuruldu. 1942'de içki üretiminin devlet tekeline alınmasıyla fabrika Tekel'e geçti. Fabrikanın 250 bin kapasitesi vardı.

Gaziantep'te imalat sanayiinde önemli bir yer tutan sabun yapımıcılığı 1930'larda önemli bir gelişme gösterdi. Sabun üretimi Gaziantep merkez, Kilis ve Nizip'te yapılmaktaydı. 1938'de sayıları 16'yı bulan yapım evlerine ek olarak, Merkez ilçede bir tuvalet sabunu fabrikası vardı.

1950'lerden sonra ilde kurulan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii A.Ş. 1957'de üretime başladı.

1955'te yapımına başlanan Çimento Fabrikası ise 1961'de üretime başladı.

Geniş çapta yapılan bağcılığa bağlı olarak Merkez ilçede 19 pekmez imalathanesi bulunuyordu. Yıllık ortalama pekmez üretimi 7.000 tondu. Kilis, Nizip ilçeleriyle pekçok köyde imalathaneler vardı.

1954'te Merkez ilçede 13, Nizip'te 15, Kilis'te 7 sabun yapım evi çalışıyordu. Ayrıca Nizip'te yeşil sabun üretiminde kullanılmak üzere apirina

yağı üreten iki fabrika vardı. Bu fabrikalar yılda 3.000 ton pirima işlemekteydi. Kiliste ise ilkel yöntemlerle atölyelerde yılda 100 ton yeşil yağ üretilmekteydi. Yeşil yağlar sabun yapımında kullanılıyordu.

1950'ler de Gaziantep Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tarım ve ulaştırma araçlarını onaran yada üreten bir sanayi merkezi olmaya başladı. İlde tornacılık, oto tamirciliği, karoserciliği, boyacılığı, elektrikçiliği, döşemeciliği, radyatörcülüğü, kaportacılığı ve şasi yapımı hızla gelişme gösterdi.

1970 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Gaziantep'te yaşayan 63.577 çalışan nüfusun %41'i, yani 26.169 kişi imalat, ulaştırma ve inşaat sektöründe çalışıyordu. 1970'lerde Gaziantep imalat sanayiindeki gelişme, özel kesim öncülüğünde ve özellikle tüketim malları üretiminde gerçekleşmiştir. Gıda-içki ve dokuma sanayiinde bazı atılımların yapıldığı 1970'lerde il katma değeri 1968 fiyatlarıyla 1964 - 1972 arasında %230 artarak 150 milyon TL. dolayına ulaşmıştır.

Gaziantep imalat sanayiinde faaliyet gösteren büyük kuruluş sayısı 1964'te 43 iken 1972'de 91'e yükselmiştir. (Bunların 5'i devlet, 86'sı özeldir.) Büyük imalat sanayiinde çalışanların sayısı da 2.450'den 4.100'e çıkmıştır. İlde atölye, imalathaneler ve fabrikalarda çalışan nüfusun büyük çoğunluğunu erkekler oluşturur.

Gaziantep imalat sanayiinde atölye iş kolları. ev imalatından sonra en yaygın olanıdır. Tornacılar, demirciler, kasacılar, oto tamircileri, oto boyacıları, kaportacıları, dökümcüler, karoserciler, marangozlar, terziler ve bu gibi diğer meslekler sahipleri atölyelerinde imalathanelerinde çalışırlar. 1970 li yıllardaki Gaziantep'te faaliyet gösteren fabrikaların imalatını da başlıca sekiz bölümde toplamak mümkündür:

1- Gıda Sanayii, 2- İçki Sanayii, 3- Dokuma ve Giyim Eşyaları Endüstrisi, 4- Ağaç İşleri ve Ambalaj Sanayii, 5- Deri, Plastik ve Sun'i Kösele Endüstrisi, 6- Kimya Sanayii, 7- Madeni Eşya Sanayii, 8- Makina İmalat ve Oto Sanayii.

Dokuma-Giyim Sanayii en çok işçi çalıştıran, en yüksek katma değerini yarattığı daldı. Dokuma ve giyim sanayiinin, pamuk ipliği, pamuklu dokuma, idrofil pamuk, ipekli dokuma, kilim ve halı, tül perde, tanel, triko, mahliç, pamuk, nakış konfeksiyon alt dallarında faaliyet gösterilmekteydi. 1972 yılında ilde bulunan 8 pamuk ipliği fabrikasında 1400 işçi çalışıyordu.

1972 yılında Gaziantep'te pamuk ipliği ile çalışan ve imalathane niteliğinde 265 işyerinde 700 motorlu tezgahta işçi ve çırak 1000 kişi çalışıyordu. Pamuklu dokuma imal eden işyerlerinde, karyola örtüleri, havlular hamam takımları, bornozlar, yatak yüzü, yorgan örtüleri gibi çeşitli pamuklu dokumaların imalatı yapılmaktaydı.

İlde yine aynı yılda kilim ve tüysüz halı dokuyan 300 işyerinde 412 motorlu tezgahta 2.105 işçi çalışıyordu. 300 işyerinde günde 200 ton kilim ipi sarf edilip, 4.210 adet tüysüz halı çıkarılıyordu. Şehirde dokuma ve kilim iplerini boyayan kilimciler kooperatifine kayıtlı 200 boyahane vardı. 200 boyahanede 800 işçi çalışıyordu. 450 ton kapasiteli iki pamuklu idrofil fabrikasında 300 ton idrofil pamuk üretiliyordu. Trikotaj imalathane sayısı 200'e çıkmıştı. 40 ünite çorap imalathanesinde 250 işçi çalışıyordu. Buralarda günde yaklaşık 12.000 çorap imal edilmekteydi. Gaziantep ilinde yerli tip ipekli dokuma imal eden 700 tezgahtan çoğu köylerde kurulmuştur.

Türkiye çapından büyük kuruluşlardan biri olan Soymer Tül ve Dantel Fabrikası'nda sentetik ipliklerden desenli tül perdeler, jarse, elbise kumaşları, araba döşemeleri, fantazi danteller ve kadife kumaşlar imal edilmekteydi.

1979 yılında dokuma giyim sanayiinde faaliyet gösteren ve tamamı özel kesime ait olan 37 büyük işletmede 2.823 kişi çalışmaktaydı. Toplam il imalat sanayiinde çalışanların %45,5'i dokuma dalında yer alıyordu. Bu bölümün önde gelen kuruluşları, Veliç İplik Fabrikası, Gateks-Gaziantep Tekstil Fabrikaları ve Sanko Konfeksiyon Fabrikası'dır.

İmalat sanayiinde katma değer açısından ikinci önemli dal gıda-içki sanayiidir. 1979 yılında bu alanda çalışan 27 işletme vardı. (4'ü kamu, 23'ü özel işletmedir.) Bu işletmelerde toplam 1500 işçi çalışıyordu. Gaziantep'te,

tahıl, baklagiller, üzüm , zeytin ve fıstık üretiminin önemli bir yer tutmasıyla birlikte ulaşım imkanlarının düzenli olması tarımsal hammaddelerin ilde toplanmasını sağlamaktadır. Gıda sanayii ilde eskiden beri temel üretim dalını oluşturmaktadır.

Gıda sanayiinde un ve unlu maddelerin üretimi önemli yer tutar. Gaziantep un fabrikaları Türkiye'nin en büyük un sanayii kuruluşlarındandır. İl ihtiyacından çok fazla miktarda elde edilen unlar, Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu' satılmaktadır. Makarna üretimi bakımından da ilin Türkiye açısından da önemli bir yeri vardır. 1976'da üç makarna fabrikasının yılda toplam 25.000 ton kapasitesi vardır. Türkiye makarna üretim kapasitesinin %14'ünü oluşturuyordu. 1981'de iki yeni makarna fabrikası üretime geçince ilin makarna üretim kapasitesi de (yılda) 40 bin tona çıkmıştır.

İlde zeytinyağı üretimi Nizip ve Kilis çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu dalda çalışan çok sayıda atölye ve orta büyüklükteki işletmeler vardır. Bu alanda Nizip'teki Ülfet Zeytinyağı Fabrikası, 10 büyük presiyle günde 80 ton zeeltin işleyen ve 150 işçi çalıştıran büyük bir kuruluştur. İlde üretilen zeytinyağının büyük bir bölümü izmir tüccarlarının eliyle italya'ya satılıyordu.

Gaziantep'te gıda sanayiinde çalışan pekçok kişi ve kuruluş vardır. Kasapların yaptıkları et sucuk imalatı, yumurta üretimi, hayvan ürünlerinden süt,yoğurt, yağ, peynir imalatı, baklava,kadayıf ve pasta imalatı, her çeşit kuru meyva imalatı, kırmızı mercimek imalatı, nişasta, bulgur imalatı, helva, tahin pekmez ve pekmez ürünlerinin imalatı, baklagil hazırlama ve ambalajlama imalatı,fıstık ve fıstık kavlatma işi gibi birçok dalda gıda sanayiinde canlı bir çalışma sürdürülmektedir.

Gaziantep geniş bağ alanlarıyla Türkiye üzüm ürünleri bakımından 4. sırada yer alıyordu.Tekel'in Gaziantep ve Kilis İçki Fabrikaları yılda 2 milyon litre şarap üretecek kapasitedeydi. İlde 7 içki fabrikası vardı. Gaziantep'in geniş bağ alanlarından elde edilen üzüm üretiminden pekmez ve tatlı ürünü olarak pekçok yiyecek türü yapılmaktadır

Bu dalda ilin geleneksel sanayii ürünlerinden olan sabun ve deterjan üretimi yapılıyordu. Sabun üretimi ilin geleneksel bir iş koludur. 1979'da il imalat sanayii katma değerinin yaklaşık %10'unun yaratıldığı bu dalda plastik madde üretimiyle uğraşan 19 firmada 310 kişi çalışmaktaydı. Plastik sanayiinde hortum, plastik ayakkabı, masura, bidon, yapay kösele üretimi yapılmaktadır. Sabun yapımında kalıp, sabunun yanısıra krem ve deterjanda üretiliyordu.

Ayrıca bu dalda 1970'de imalata geçen Özrenk Kimya sanayii Fabrikası yün ve pamuk imal etmekteydi. Nizip'te zeytin çekirdeğinden ve kabuğundan yağ alınması işlemi yapan pirina fabrikaları vardı. Gaziantep'te 1972'de imalata geçen modern yem fabrikası kurulmuştu. Oğuzeli ilçesinde de gözlük camı imal eden Optik Cam Fabrikası vardır.

Gaziantep Çimento Fabrikası yılda 600,000 tonluk kapasitesi olup 600 dolayında işçi çalışıyordu. Büyük bir kuruluş durumunda olan Gaziantep Çimento Fabrikası Türkiye'deki 16 kamu çimento fabrikasının toplam kapasitesinin %10'ununu oluşturuyordu. Tesis, kullandığı hammaddeyi fabrikaya 450 m. uzaklıktaki kalker ve kil ocaklarından sağlıyordu. Fabrika 1971'den itibaren ihkacata başlamıştır.

Gaziantep imalat sanayiinde faaliyet gösteren (1979'da) 110 büyük işletmeden 10'u orman ürünleri, kağıt, metal-ana ve metal eşya - makina imalat sanayiinde yer almaktaydı. Orman ürünlerinde 1, kağıt sanayiinde 2, metal -ana sanayiinde 2 ve metal eşya imalat sanayiinde 5 özel kuruluş vardır. Bu işyerinde toplam 700 işçi çalışıyordu. Metal eşya - makine imalat sanayiinde faaliyet gösteren iki tesiste yürüyen merdiven yapılmaktaydı. Alman teknik işbirliğiyle kurulan bu tesisler yılda 150 yürüyen merdiven üretecek kapasitedeydi.

Gaziantep'te, ağaç işleri ve ambalaj sanayiinde çalışan mobilya atölyeleri ve marangozlar, tahta sandık imal eden işyerleri, ambalaj ve teneke atölyeleri, mukavva kutu imal eden işyerleri, plastik torba fabrikaları vardı. Deri, plastik ve suni kösele sanayii dalında çalışan kösele sanayii

merkezi, plastik ayakkabı imalatı, suni kösele fabrikaları bulunmaktaydı. Ayrıca makina imalat ve oto sanayii ilde oldukça gelişmiş durumdaydı.

Gaziantep Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da otoların ve değer makinelerin tamir merkeziydi. İl oto parçaları imalinde Türkiye'nin büyük merkezleri arasındaydı. Gaziantep'te pekçok torna atölyesinde Avrupa malları ayarında siparişler yapılmaktaydı. Oto tamirciliği ilde hayli ilerlemiş durumdadır. Bu dallarda iş yapan pekçok işyeri bulunuyordu.

1971'de borç anlaşması yapılan ve 1972'de yapımına başlanan organize sanayii bölgesi 1973'te açıldı. Gaziantep -Adana karayolunun 13.km.sinde, Başpınar yöresinde 221 hektarı bir alan üzerine kurulan organize sanayii bölgesinin 192 hektarını sanayi alanı oluşturuyordu. 211 parsel ayrılan bölgede 413.660 metrekare genişleme alanı ve yaklaşık 10 km. yol vardı.

Kanalizasyon, elektrik, su postane, telefon gibi alt yapı tesisleri ve banka, sağlık merkezi, yönetim binaları bulunan bölgeye 1976 yılında 16 firma yerleşmişti.

Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi'nin kurmak üzere hükümet, Birleşmiş Milletler uzmanlarıyla ilk girişimlerde bulundu. Kısa adı KÜSGEM olan proje Gaziantep'te kurulacaktı. Projeyi yürütecek kurul, 1970'te Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı temsilcileriyle Türkiye Hükümeti Sanayii ve Ticaret Bakanları temsilcileri arasında Ankara'da imzalanan bir anlaşma ile kurulmuştur. Projenin özelliği Birleşmiş Milletler'in sanayi alanında Türkiye'de uyguladığı ilk proje olmasıydı.

Proje kapsamında kurulan küçük sanayi sitesi üç ana bölümden oluşuyordu. Bunlar, Örnek Sanayii Sitesi, Küçük Sanayi geliştirme Merkezi ve Sanayii Sitesi'ydi. Üç site için Gaziantep'in doğusunda Nizip yoluyla, Çimento Fabrikası arasında kalan Göllüce yöresinde 2 milyon metrekarelik bir alan ayrılmıştır. Örnek Sanayii Sitesinde 50 fabrikanın yapımına başlanmış ve 1978 sonunda bunlardan 12'sinde üretime geçilmişti.

Labaratuvar, konferans salonu, kafaterya,PTT, revir, polis karakolu, banka gibi pekçok hizmet binalarının bulunduğu KÜSGEM 160.000 metrekarelik bir alanda kurulmuştur. 1974'te uzmanlarıyla birlikte hizmet vermeye başlayan KÜSGEM amaçlanan hedefin gerisinde kalmıştır.

Gaziantep'te askeri ihtiyacı karşılamak amacıyla 1982'de bir kalıp fabrikasının kurulmasına başlanmıştır. Kısa adı Askalsan olan fabrikanın kuruluşuna Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası öncülük etmiştir. 200 milyon TL. sermaye ile kurulan fabrikanın 101 milyonluk bölümü Gaziantepli vatandaşlardan toplanmıştır. Şirketin sermayesinin 400 milyona çıkarılması için çalışılmıştır. Küçük Sanayi Geliştirme Merkezinde kurularak sanayi kalıbı üretilecektir. Şirkete üye olan diğer kuruluşlar: Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası, Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, il ve ilçe belediyeleri, Özel İdare, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası ve Türkiye İş Bankası A.Ş.'dir.

1980'li yıllarda küçük sanayide çalışan işletmeler sayısı açısından Gaziantep 8. büyük il durumundaydı. 1979'da yapılan araştırmaya göre ilde küçük sanayi dalında 25.000 kişi çalışıyordu. 1980 sanayi ve işyeri sayımı geçici sonuçlarına göre Gaziantep'te 852'si tek, 3.740'ı 2-9 arası kişi çalıştıran 4.592 küçük işletme vardı ilk küçük sanayide bulunan küçük işletmelerin %33 'ü metal eşya-makine imalatı, %32'si dokuma, %15'i gıda, %20 değer sanayi kollarında il çalışmaktaydı. Makina imalat sanayiindeki işletmelerin sayısı (1981'de) 133'tü. Bunlardan 32'si plastik, 24'ü tekstil,6'sı değirmen, 5'i biriket makinaleri ürettiyordu. Metal eşya dalında çalışan küçük işletmelerin sayısı da 600'ü geçiyordu. Oto sanayiinde faaliyet gösteren küçük işletmelerin sayısı ise 700 kadardı (1981).

Merkez ilçede oto tamiriyle ilgili çalışan atölyeler iki bölgede toplanmıştı. Birincisi Gazhane diye bilinen eski Fındıklı Garajı, Çukurova Garajı, Şenyurt Caddesi yöresinde, ikincisi ise Garajlar bölgesindedir. İpek yolu güzergahında yeni atölyeler açılmaktadır. Oto sanayiinde çalışan atölyeler 110 kadardı ve 400' ü aşkın işçi çalışıyordu. 100' ü aşkın atölye kaporta yapımında uzmanlaşmıştı.

Küçük işletmelerin %32'sinin toplandığı önemli dal da dokuma atölyeleriydi. Kilim, havlu, triko, çorap üretimi yapılmaktaydı. Kilimcilik oldukça gelişmiş durumdaydı. Gaziantep'te el tezgahı kullanan atölyeler genelde birinci ve ikinci sanayi bölgeleriyle Hapishane Caddesi üzerinde toplanmıştır. Motorlu tezgah kullanan atölyeler ise Birinci Sanayi Bölgesi olan Nizip Caddesi'nde bulunmaktadır.

Küçük sanayinin yaygın olduğu diğer dallar ise, gıda üretimi, değirmen, pekmez yapımı, bulgur, mercimek, kuru yemiş yapımı, mobilya yapımı ve marangoz atölyeleri, orman ürünlerinin yapımı, sabun yapımı ve biriket, tuğla yapımı gibi dallardır.

Evlerde kadınlar ve genç kızların yaptığı "Gaziantep El İşi" olarak bilinen işletmecilik oldukça yaygındır. İşlenen kumaş ve ipeklerin çoğu Suriye'den sağlanır. Yatak odası, oda takımı, masa, sehpa, tepsi, radyo örtüleri, başörtüler, bohçalar, mendiller gibi pekçok çeşitli işleme yapılmaktadır. Yine evlerde havlu, çorap, kilim ve ipekli dokuma işleri, fıstık çatlatma, pekmez yapımı, şıra, bastık, sucuk yapımı gibi çeşitli işler yapılmaktadır.

1970 nüfus sayımına göre Gaziantep şehrinde mevcut olan 63.577 kişinin doğrudan ticaretle uğraşan kısmı 6.161 kişiydi. İlde faal nüfusun yüzde 9,8'i ticaretle geçimini sağlıyordu. Ticaretle uğraşan 4.578'i kendi hesabına, 463 kişisi aile ticaret işinde, 982'si ise ücretli olarak çalışıyordu.

Gaziantep'te ticaret eskiden beri oldukça gelişmiş bir daldı. Ticari hayat geçmişte olduğu gibi bugün de önemini sürdürmektedir. İl ticaretini oldukça eskiye giden bir tarihi geçmişi vardır. Önemli kervan yollarının kavşak noktasında bulunan Gaziantep bölgelerarası bir ticaret ve konaklama merkeziydi. 1869'da Süveyş Kanalı açılınca bu önemi azaldı. Fakat yinede il, tarım ve dokuma ürünlerinin pazarlandığı önemli bir merkez olma özelliğini devam ettirdi.

Cumhuriyet öncesinde 19. yy. sonlarında Gaziantep, un, tütün, sabun, bakır eşya, deri ürünlere, antepfıstığı, canlı hayvan ve alkollü içkiler satar, sabun hammaddeyi ile dokumacılık için ipek ve iplik satın alırdı.

Ticaret genelde Ermenilerin elindeydi. Türkler daha çok komisyonculuk yapıyorlardı. Bu dönemlerde antepfıstığı, Amerika'ya, enfiye ve çiğnemelik olarak kullanılan Hasankeyf tütünü Mısır ve diğer Arap ülkelerine Sahtiyan adı verilen işlenmiş deri ve gül şeftali adı verilen kırmızı yemeni boyası Kuzey Afrika'ya, çehre adı verilen sarı boya ve meyankökü Avrupa'ya satılırdı.

Sanat ve ticareti elinde bulunduran Ermenilerin savaş sonrası şehirden ayrılmasıyla, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir durgunluk yaşandı. Gaziantep yıllarca Arap ülkelerinin tarım ve canlı hayvan ihtiyacını karşılamada bir merkez görevini yerine getirdi. Ancak Lozan Antlaşmasıyla birlikte çizilen sınırla pekçok Türk köyünün tarla, bahçe ve arazileri Suriye sınırı içinde kaldı ve savaş ekonomik bir durgunluk getirdi.

Ticaret ve sanat merkezi Halep'in Suriye'de kalması üzerine, Halep'in görevini Gaziantep üstlendi. Gaziantep doğunun tarım ürünlerini işleyen bir tarım merkezi, batının sanayi ürünlerine yönelen bir sanayi merkezi olma durumuna geçti. Dokuma, sabun, işlenmiş deri gibi ürünler Gaziantep tüccarınca pazarlanmaya başlandı.

1930'larda 80-100 bin baş canlı hayvan Mısır, Suriye ve Arap ülkelerine gönderdi. Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası 1899'da kurulmuştu. Kuruluş 1922'de yeniden düzenlendi. Aynı yıl Kilis, 1969'da Nizip, Ticaret ve Sanayi Odaları kuruldu.

Birecik Köprüsü'nün 1956'da açılması Gaziantep - Urfa bağlantısını, Gaziantep'le Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bağlantısını sağladı. 1954'te Narlı- Gaziantep Demiryolu açıldı. Bu demiryolu Gaziantep'le İç Anadolu'yu güneye bağlayan Bağdat - Berlin hattının, Doğu Anadolu ile bağlantısını kurdu. Güney ve Doğu Anadolu'nun tarım ürünleri Gaziantep'te işlenerek dağıtımına yapılmaya ve burası bölge pazarının merkezi olmaya başladı.

1978'e gelindeğinde ticaretin il gayrisafi hasılası içindeki payı %14,2 olmuştu. Bu durumda Gaziantep, ticari hayatı bakımından Türkiye'nin 8. önemli ili olmuştur. Bu yıllarda ticari kesimde 20 bin kişi çalışıyordu.

1980 yılı Sanayi ve iş yerleri sayımı geçici sonuçlarına göre ilde 7.902 ticaret kuruluşu vardı. 741'i toptan, 7.161'i perakende ticaretle uğraşıyordu. Bunlardan 1980 cirosu 5 milyon TL'nin üzerinde olan 600 kadar kuruluş vardı. Bu büyük ticaret kuruluşlarının 264'ü toptarcı, 361 perakendeci idi. 1981 yılı başında Gaziantep'te 68,3 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır. Satılan malların çoğunu canlı hayvan ve koyun eti oluşturuyor, fıstık, baklagiller, gıda ve dokuma sanayiinin ürünlerinin satımında da önemli bir yer tutuyordu.

Günümüzde Gaziantep sanayi ve ticaret alanında gelişmiş il'lerden birisidir. Bugün Türkiye'nin de önemli sanayi merkezlerinden birisi olan Gaziantep devlet yatırımların hiç yok denilecek kadar az olmasına rağmen bölgedeki sanayici iş adamlarının gayretleri ile önemli bir noktaya gelmiştir.

Gaziantep'te 1997 yılı itibarı ile bakıldığında, iki tane organize sanayi bölgesinin, Küçük Orta Ölçekli Sanayi bölgesinin, ve küçük sanayi sitesinin kurulmuş olduğunu görmekteyiz. Birinci sanayi bölgesi Adana karayolu üzerine kurulmuş olup 2.210.000 metre karelik bir alanda kurulmuş olup 136 tane fabrika burada faaliyet göstermektedir. İkinci sanayi bölgesi ise Kahramanmaraş yolu üzerinde 4.500.000 metre karelik bir alana kurulmuş bugün için bu alanın 300.000 metre karelik alanı faal durumdadır. Burada da 15 tane fabrika kurulu olup faaliyet göstermektedir.

Küçük Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri Gaziantep'te yedi değişik alanda kurulmuş olup buralarda da 4.515 civarında fabrika mevcuttur. Yine il'de Örnek sanayi sitesi Urfa yolu üzerine kurulmuş olup burada da 47 tane mevcut işyeri faaliyet göstermektedir. Gaziantep'te kurulu olan bu sanayi merkezleri değişik alanlarda faaliyet göstermektedir. Bu fabrika ve iş yerlerinin 567 tanesi oto yan sanayi alanında, 1.046 tanesi Makina imalat sanayinde, 1.257 tanesi Ahşap işleme ürünleri alanında, 725 tanesi Kimyevi ve plastik mamülleri alanında ve 246 tanese Deri işleme alanında faaliyet göstermektedir.

C-XX. YÜZYILDA GAZİANTEP'İN KÜLTÜR TARİHİ

1-XX. Yüzyıl Başından Cumhuriyetin İlanına Kadar İl'in Kültür Tarihi

1071 Malazgirt zaferini takiben, Selçuklu kumandanlarından Süleyman Şah'ın kumandasındaki Türk orduları tarafından feth edilen Gaziantep İline (1084 - 1085)yıllarında başlamak üzere büyük kütüphaneler halinde Türk boyları yerleştirilmiştir. XI. asrın sonunda Gaziantep ili baştan başa Türk yurdu haline gelmiş bulunuyordu. Büyük Selçuklu Devletinin takip ettiği siyaset ve meydana gelen olaylar sebebiyle Gaziantep ilinin güneyinde Halep çevresi ile doğusundaki Güneydoğu bölgelerine, büyük Türk kütüphanelerinin yerleştirilmesi mümkün olamamıştır. Gaziantep'teki Türkler güney komşusu Arap kültürü ve doğudan gelen İran kültürü ile dokuz asır süren çetin bir savaş vermiş Arap ve İran kültürlerinin Anadolunun içlerine doğru ilerlemelerine engel olmuşlardır. Diğer bir ifade ile Gaziantep'teki Türk boyları, Anadolu Türklerinin güney kültür kalesi olmuştur. Bu zaman zarfında Gaziantep'te bulunan kültür ve milli eğitim müesseseleri cumhuriyet devrine gelinceye kadar, kendine has bir kültür ve milli eğitim politikası gütmeyi başarabilmişler ve milli varlıklarını koruyabilmişlerdir.

1096 - 1270 yıllarında Haclı seferleri sırasında Halep Atabeyleri idaresinde Gaziantep Türkleri birleşerek, Antakya Hıristiyan Krallığı , Urfa - Maraş Hıristiyan kontluklarına karşı varlıklarını korumuşlar, Antep'te çok sayıda medreseler açarak değerli elamanlar yetiştirmişlerdir.

1242 -1516 Son yıllarda Milli Kütüphanede toplanan Gaziantep şer'i mahkeme sicillerinin önemli bir miktarı daha önce Gaziantep müzesinde korunmaktaydı. Bunlardan da anlaşıldığı kadarıyla Antep halkı yüzyıllar boyunca Milli Eğitim kuruluşlarına sayısız bağışlarda bulunmuş, kurdukları bir çok vakıf kanalı ile de ilime ve ilimle uğraşanlara büyük önem vermişlerdir.¹⁶²

Antep'te üniversite seviyesinde eğitim ve öğretim yapan Tabakhane, Dülükbaba, Camurcu medreselerinin 13,14 ve 15. yüzyıl kaynaklarında sık sık adı geçmektedir. 16,17, ve 18. yüzyıllarda Antep'teki başlıca medreseler:

¹⁶² Gaziantep İl Yıllığı 1973,İpek matbası Gaziantep -

Aliyünnacar Medresesi, Molla Ramazan, Hüseyin Ağa Medresesi, Tabak Medresesi, Hacı Osman, Mevlevi, Hacı Ömer, Paşa ve Müftü Medreseleri, Eb-ül -Hüda medresesi, Aydın Baba, Ahmet Celebi, Saraçhane, Bekirbey ve Tekye camii medreseleridir. Şemseddin Sami'nin Kamusül-- Alem adlı eserinde Antep'te 21 medrese isminden bahsedilmektedir.¹⁶³

1648'de Antep'e gelen Evliya Celebi de Antep medreselerini övmektedir.¹⁶⁴ Medreseler içinde çok geniş ve teşkilatlı olanları da vardı. Melela; Hüseyin Ağa medresesi doğu hududu bugünkü Mehmet Nuripaşa camisine, batı hududu Belediye tiyatrosu binasına kadar uzanıyordu.

Osmanlı devletinin son zamanlarında Antep'te faaliyet gösteren medreseler, medreselerin ilgası sırasındaki sayısı 18 civarındaydı. Bunlar yüzyıllar boyunca eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

1839 Tanzimat fermanında yabancı devletler ve azınlıklar eğitim ve öğretim alanında bir çok imtiyazlar kazanmıştı. Gaziantep'te Ermeni azınlığı Amerikan Bord şirketinin ve Fransızların bir çok misyoner teşkilatlarının desteği ile ilk öğretimden yüksek öğretime kadar bir çok okullar açmışlardır. Bu gün dahi devlet dairesi , okul , hapisane gibi büyük işlerde kullanılan binalar yapmışlardır.

Antep'liler yoksul düşmesine rağmen bütün varlığı ile 1895 yılında kurulan " Maarif-i Mahalliye " isimli özel eğitim derneğini destekledi. 1911 yılında Maarif-i Mahalliye'ye paralel olarak ikinci bir eğitim derneği daha " Aynül Maarif " ismi ile kuruldu.¹⁶⁵

a-Okullar ve Medreseler

(1322-1324) Miladi 1905-1907 yıllarında Halep Salnamelerine göre Ayntab'ta bulunan okullar şu şekilde verilmektedir.¹⁶⁶

¹⁶³ Şemseddin Sami, *Kamusu'l Alem*, C.V, s. 3232; *Gaziantep İl Yıllığı* 1973, s. 57

¹⁶⁴ Evliya Celebi, *Seyahatname*, İstanbul 1985, s. 51

¹⁶⁵ *Gaziantep İl Yıllığı* 1973, s. 58

¹⁶⁶ *Vilayet-i Halep Salnamesi, (1322-1324)*, s. 238

	Mektebin Adı	Nevi (Cinsi)	Ö.Sayısı 1905	Ö. Sayısı 1907	Mevkii (Yeri)
1	Protestan Mektebi	Erkek	139	165	Kolej
2	" "	Kız	81	92	Kolej
3	" "	Erkek	37	43	Mardin Dağı
4	" "	Kız	59	68	Mardin Dağı
5	" "	Erkek	312	380	Kayacık
6	" "	Kız	291	315	Kayacık
7	" "	Erkek	133	160	Gurbi zincirli
8	Latin Mektebi	Erkek	235	130	Dersanta
9	" "	Kız	100	120	Dersanta
10	Ermeni Nersisiyen	Erkek	300	350	Çukur
11	" Kertasares	Kız	65	60	Çukur
12	" Varteniyen	Erkek	110	112	Hayık zemyen
13	" Etnanakam	Erkek	150	170	"
14	" Eytamhanesi	Erkek	25	40	"
15	" Hayıkanışyan	Kız	250	320	"
16	" İbtidai	Erkek	135	180	Gurbi zincirli
17	" Merviyen	Erkek	60	65	Alaybey
18	" İbtidai	Kız	30	30	Tarlai atik
19	" Hurpismiyan	Kız	45	55	İbni eyup
	Toplam		2.557	2.855	

XX. yüzyılın başlarında Antep'te eğitim ve öğretimin yapıldığı pek çok okuldan bahsedilmektedir. 1322-1324 (1905-1907) tarihli Halep Vilayet Salnamelerinden edindiğimiz bilgileri göre bu yıllarda Antep'te Gaymüslimlere ait 19 tane mektepten bahsedilmektedir. Bunlardan yedi tanesi Protestan mektebi olup, dört tanesi erkekler, üç tanesinde kızlar için eğitim ve öğretim yapmaktaydı. Yine biri erkek biri kız olmak üzere iki tane

Latin mektebi ve on tane de Ermenilere ait dördü kız, altısı erkek olmak üzere mekteblerin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu okullarda toplam olarak 1905 yılında 2.557, 1907 yılında ise 2.855 öğrencinin okuduğu bilinmektedir. Yukardaki tabloda ayrıntıları ile verilmiştir.

Hicri (1322-1324), Miladi 1905-1907 yıllarındaki Türk okulları ve öğrenci durumu ise şu şekildedir.¹⁶⁷

	Okulun Adı	Ö. Sayısı 1322/1905	Ö. Sayısı 1324/1907
1	Hamidiye Mektebi	80	75
2	Mecidiye "	140	125
3	Mahmudiye "	135	115
4	Süleymaniye "	70	85
5	Selimiye "	110	115
6	Osmaniye "	70	75
7	Orhaniye "	107	65
8	Orul Karyesi "	50	65
9	Lohan Karyesi "	-	65
	Toplam	762	827

Aynı yıllarda (1905-1907) Türk'lere ait dokuz tane okul mevcut idi. Bunlar Hamidiye, Mecidiye, Mahmudiye, Süleymaniye, Selimiye, Osmaniye, Orhaniye, Orul Karyesi ve Lohan Karyesi mektepleri idi. Buralarda da 1905 yılında 762 kişi 1907 yılında ise 827 kişi eğitim ve öğretim görmekteydi.

b-İbadethaneler ve Kütüphaneler

Gaziantep'te camii, medrese, tekke, mevlevihane gibi yerlerin bitişiğinde vakıflar yolu ile kütüphane binaları da yapılmıştır. Evliya Celebi Seyahatnamesinde Şemseddin Sami'nin Kamüs'ül Alem'inde bir de genel

¹⁶⁷ Vilayet-i Halep Sainamesi, (1322-1324), s. 236-237-238

kütüphaneden bahsedilmektedir.¹⁶⁸ 16 ile 19 yüzyılda Gaziantep'te bulunan meşhur kitaplıkları; Fethite medresesi, Tabakhane, Şih medresesi, Tahtani, Allyünnacar, Müftü medresesi kitaplıklarıdır.

Halep Salnamelerine göre 1905 yılında Gaziantep şehrinde mevcut olan kitaplıklar; Zülkadriye, Ser peşa, Ahmet Celebi, Mevlevihane, Osmaniye, Zülmiye, Hüseyinpaşa kütüphaneleridir. Kütüphanelerin çoğu zelzele, savaşlar, yangın gibi sebebler ile harap olmuştur. Bu kütüphanelerden; Zülkadriye, Hüseyin paşa, Mevlevihane, Zülmiye kitaplıklarında toplam olarak 1.650¹⁶⁹ cilt kitabın bulunduğu bilinmektedir.

Halep Salnamelerinde (H.1322) yılına ait kütüphanelerin ismi ve kitap sayısı aşağıdaki şekildedir.¹⁷⁰

Zülkadriye	3.500
Seferpaşa	1.500
Mehmet celebi	1.000
Mevlevihane	1.000
Osmaniye	800
Hüseyin Paşa	800
Zülmiye	500
Toplam	9.100

Hicri 1322 (1905) yılındaki Halep Vilayet Salnamesindeki bilgilere göre Antep'te toplam olarak yedi tane kütüphanenin mevcut olduğu söylenmektedir. Bu kütüphanelerde toplam olarak 9.100 adet kitabın mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Otarihlerde il'de kayıtlı olmayan çok sayıda küçük okuma yerlerinin ve bol miktarda kitapların olduğu kanatında olduğumuzu söylemek gerektir.

Antep'te İslam hakimiyeti ile birlikte Antep'teki surların ve su yollarının tamir edildiğini giriş kısmında kısaca bahsetmiş idik. Bu manada il'e çok sayıda ibadathanelerin de yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu gün Antep'te o yıllardan başlayarak yapılan ve hala ayakta olan bir çok camii

¹⁶⁸ Şemseddin Sami, *Kamüs'ül Alem*, C.V, s. 3232 ; Evliya Celebi, *Seyahatname*, s. 51

¹⁶⁹ *Vilayet-i Halep Salnamesi*, (1324) 1905, s. 745

¹⁷⁰ *Vilayet-i Halep Salnamesi*, (1322-1905), s. 243

mevcuttur. XX. yüzyılın başlarına kadar Antep'te bbelli başlı 29 tane büyük caminin varlığı bilinmektedir. Bunların en eskisinin M. 639 yılında yapıldığı söylenen Ömeriye camisidir. Biz burada bu camilerin isim ve yapılış tarihini vermekle yetineceğiz.

1- Alaybey Camii 1503- 1578 yılları arasında yaşayan ve mezarı caminin avlusunda bulunan Çelebi adında bir zat tarafından yaptırılmıştır.

2- Ahmet Çelebi Camii, Miladi 1667 yılında Şih Ramazan Efendi tarafından yaptırılmıştır.

3- Kanalı Camii, 1813 yılında Hacı Abdullah adında bir yeniçeri ağası tarafından yaptırılmıştır.

4- Kılınçoğlu Camii, diğer adı Narlı Kuledir. Kılınçoğlu Hamza Bey yaptırmıştır.

5- Karagöz Camii,17. yüzyılda Battal Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır.

6 -Karatarla Camii, 16. yüzyılda Kervan Bey ailesine bağlı Halil Çavuş tarafından yaptırılmıştır.

7- Şirvani (İki Şerif) Camii, 1676 yılında Halep Valisi bulunan Şirvani (diğer adı boynu yaralı) Paşa tarafından yaptırılmıştır.

8- Ömeriye Camii, 639 miladi yılında Hz. Ömer adına (daha önce tapınak iken) yapılmıştır.

9- Eyupoğlu Camii,14. yüzyılda memlük devleti kadı askerlerinden Eyyupoğlu Ahmet tarafından yapılmıştır.

10- Esenbek Camii, Osmanlı devletinden önce yeraltında kayadan oyma olarak yapılmıştır.1719 yılında halk tarafından onarılmıştır.

11- Ağa Camii, 1554-1559 yılında Sancak Beyi olan Ferruh Ağa yaptırmıştır.

12- Tahtani (Tahtalı) Camii, 1555-1571 yılında Maraş Beylerbeyi tarafından Camiye cevrilmiştir.(Şeri mahkeme sicili)

13-Aliiddevli Camii, (Halk buna Alidola) demektedir. 1906 yılında onarlan bu cami Zülkadir beyliği yapan Bozkur adındaki bir zaat tarafından yaptırılmıştır.

14- Handan Bey Camii, 16. yüzyılda Antep sancak Beyi Handan Bey tarafından mescit olarak, sonradan Tüzünler tarafından camiye çevrilmiştir.

15- Bekir Bey Camii, 1604 yılında Hacı Ali oğlu Ebubekir adında bir yeniçeri ağası tarafından yaptırılmıştır.

16- Bostancı (Bosnalı) Camii, Muhsin Zade Abdullah Paşa'nın Maraş beyliği sırasında yapılmıştır.

17- Hüseyin Paşa Camii, 1819 yılında Darendeli Hüseyin Paşa tarafından yapılmıştır.

18- Ayşe Bacı Camii, 1721-1722 yıllarında Boyacı Mahaltesinde Mehmet oğlu Hacı Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır.

19- Ömer Şih Camii, 1685 yılında Apar Zade Hacı Mehmet tarafından yapılmıştır.

20- Hacı Nasır Camii, 1557 yılında Antep emini olan Hacı Nasır tarafından yapılmıştır.

21- Hacı Veli Camii, 1914 yılında halk tarafından onarılmıştır. Daha öncelerine ait bir kayda raslanmamıştır.

22- Boyacı- Kadı Kemalettin Camii, 1642 yılında Boyacı Yusuf ve Kadı Kemalettin tarafından yaptırılmıştır.

23- Tabak Efendi Camii, 1700 yılında Murat Efendi adında bir zat tarafından yaptırılmıştır.

24- Şah Veli Camii, önceleri mescit iken 1584 yılında başlanarak 1590 yılında biten bu camii Şah Veli yaptırmıştır.

25- Mevlevihane Camii, daha önceleri burası Sultan Murat tarafından Mevlevi Şeyhi Şaban Dede'ye hediye olarak yapılmıştır. (1638) Sonradan bina eklenerek camie çevrilmiştir.

26- Nuri Mehmet Paşa Camii, 1785 yılında Budaklardan Antep müsellimi bulunan Nuri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kendisinde içinde boğdurularak öldürülmüştür. Mezarı buradadır.

27- Kozluca Camii, Zaim Ahmet Ağa tarafından 1698 tarihinde mescit olarak yaptırılmış sonradan Mehmet Ali adında bir zat minber eklemiştir.

28- Kesik Baş Camii, Aslı Samsat'tan gelen Nurali Ağa adında bir zat tarafından 17. yüzyıl da yaptırılmıştır.

29- Ali Nacar Camii, 14. yüzyılda mescit kien 1722 yılında Kepkep Oğullarından Hacı Mustafa tarafından camii olarak yenilenmiştir.

c-Tekke ve Zaviyeler

30 Kasım 1925 yılında Tarikatların ve Şeyhliklerin faaliyetlerine son verilmesi, Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından önceki yıllarda Türkiye'nin bir çok yerinde olduğu gibi Gaziantep'te de bazı Tekke ve Zaviyeler mevcud idi. Bu Tekkelerde toplumun manevi yönünü güçlendirmek ve topluma imanlı, dürüst insanlar yetiştirmek için bazı faaliyetler sürdürülmekte idi.

Halep Vilayet Salnamelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre Antep'te ,1305 yılında dört, 1308 yılında yedi, 1308 den 1322 yılına kadar tekke sayısı yedi olarak devam etmiş 1322 yılına gelindiğinde 16 ya yükselmiş ve 1324 yılında ise tekrar bu sayı ona düşmüştür.¹⁷¹

Ayrıca Kamus-ul Alam'da da Tekke sayısı yedi olarak verilmektedir.¹⁷²

2-Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadar İl'in Kültür Tarihi

a-Okullar

Cumhuriyet devrinde Gaziantep ilindeki ilkokul durumu da şu şekildedir.¹⁷³

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1923-1924	63	136	2.696
1937-1938	76	172	8.614
1957-1958	193	369	27.889
1966-1967	435	1.550	65.842

¹⁷¹ Vilayet-i Halep Salnamesi 1305, s.65; Vilayet-i Haleb Salnamelerinin 1308, s. 165; 1313, s.184; 1316, s. 199; 1318, s. 232; 1317, s. 204; 1318, s. 232; 1319, s. 229; 1322, s. 240; 1324, s. 242 de bilgi verilmektedir.

¹⁷² Şemseddin Sami, Kamusu'l- A'lam , C.V, s. 3232

¹⁷³ Gaziantep İl Yıllığı, 1968, Ankara 1969, s. 167

Cumhuriyetin ilanından önce eğitim ve öğretime önem verilen Antep'te 1923 yılından sonrada imkanlar ölçüsünde önem verildiği bilinmektedir. Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi 1924 yılında 63 olan okul sayısı, 1938'de 76'ya 1958 de 193'e, 1962 de de 435'e yükselmiştir. Aynı şekilde öğretmen ve öğrenci sayısında artmıştır. Zira 1924 te 136 olan öğretmen ve 2.696 olan öğrenci sayısı, 1938 de 172 öğretmen 8.614 öğrenci ve 1967 de de 1.550 öğretmen 65.842 öğrenciye ulaşmıştır ki bu artış daha sonraki yıllarda da aynı hızla artmaya devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gaziantep şehrinde bir tek ortaokul vardı. Gaziantep'te ilk lise ancak 1933 yılında açılmıştır. Gaziantep Erkek Sanat Enstitüsü 1945'te, Ticaret Lisesi ve Kız Ortaokulu 1949'da, Gaziantep Kız Enstitüsü 1954 yılında öğrenime başlayabilmiştir. Gaziantep ilinde 1966 yılında orta dereceli okulların sayısı 21'e yükselmiş, öğretmen sayısı 381'e , öğrenci sayısında 12.521 kişiye çıkmıştır.¹⁷⁴

1965 yılındaki nüfus sayımına göre Gaziantep ili ile şehir ve köylerde 6 ve daha büyük yaştakilerin okur yazar durumu aşağıdaki şekildedir. Tablodaki verilen yüzde oranı okur yazar olanların oranıdır.¹⁷⁵

İlçenin Adı	Nüfusu	Okuma yazma bilen	Okuma yazma bilmeyen	% oranı
Merkez	188.770	79.753	108.932	42.2
Araban	15.340	3.852	11.460	25.1
İslahiye	46.873	17.284	29.622	36.8
Kilis	59.367	21.587	38.274	36
Nizip	58.881	18.578	40.199	31.5
Oğuzeli	25.997	8.266	17.696	31.8
Yavuzeli	10.696	2.083	8.613	19.4
Toplam	406.424	151.367	254.900	37.2

¹⁷⁴ Gaziantep İl Yıllığı, 1968, s. 166-167

¹⁷⁵ Gaziantep İl Yıllığı, 1968, s.179

1972 1973 Öğretim yılı başındaki Antep'teki öğrenim kuruluşlarının genel durumu şu şekildeydi.¹⁷⁶

İlçeler	Yüksek Okul	Lise	Meslek Lisesi	Orta Okul	ilk okul
Merkez	1	6	6	5	157
Araban	-	-	-	1	36
İslahiye	-	1	1	2	81
Kilis	-	1	3	3	91
Nizip	-	1	1	4	96
Oğuzeli	-	-	-	3	68
Yavuzeli	-	-	-	1	25
Toplam	1	9	11	17	554

1982-73 yıllarına gelindiğinde tabloda da görüldüğü gibi Gaziantep'te bir yüksek okul, dokuz lise, onbir meslek lisesi, onyeddi ortaokul ve beşyüellidört tane de ilkokul'a sahip olunmuş ve buralarda eğitim ve öğretim görülmüştür.

1935 yılından 1970 yılına kadarki dönemde Gaziantep'teki 6 yaş üzeri nüfusun okur yazar durumu aşağıdaki şekilde oluşmuştur.¹⁷⁷

Yıllar	Nüfus 6 yaş Üzeri			Okur Yazar			%	
	Erkek	Kadın	Top.	Erkek	Kadın	top.	Erkek	Kadın
1935	108.712	106.441	215.153	20.453	3.659	24.072	18.8	3.4
1940	111.528	110.025	221.853	27.466	5.445	32.911	24.4	4.4
1945	114.945	113.609	228.554	34.480	7.271	41.751	29.9	6.4
1950	137229	137.737	274.700	46.700	11.100	57.800	35.2	8.7
1955	153.871	146.071	299.942	62.570	15.485	78.055	40.6	10.6

¹⁷⁶ Gaziantep İli Yıllığı 1973 , s. 59

¹⁷⁷ Gaziantep İli Yıllığı 1973, s. 60

1960	180.381	171.664	352.045	76.100	19.625	95.625	42.1	11.9
1965	218.299	198.125	406.424	11.6527	34.840	151.367	55.6	17.8
1970	241.195	241.148	482.343	15.5876	69.658	225.534	64.6	28.9

1965 yılında yapılan nüfus sayımına göre Gaziantep ilindeki okuma yazma oranı yukardaki şekilde ortaya çıkmıştır. 1965 yılında 406.424 toplam nüfusa sahip olan Gaziantep'in okuma yazma bilenlerinin sayısı 151.367 kişi olup oranı %37.2, okur yazar olmayanların sayısı 254.900 olup oranı %62.8 dir. Ayrıca tabloya bakıldığına gözülecektir ki okuma yazma oranı merkezi erlerde ve nüfusoğunluğu olan yerlerde diğer yerlere oranla biraz daha fazladır. Mesela merkezde bu oran %42.2 iken Arabanda %21.1, İslahiye de %36.8, Yavuzelinde ise % 19.4 oranındadır.

1996 yılı itibarı ile Gaziantepteki okullarda öğrenim gören öğrencilerin kademeleri ve sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir

	İlköğretimde Okuyanlar			Lisede Okuyanlar		
	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy	Toplam
Gaziantep						
Şahinbey	84.348	4.453	88.801	14.409	-	14.409
Şehitkamil	55.219	8.501	63.720	9.732	25	9.757
Araban	2.116	3.893	6.009	526	-	526
İslahiye	6.261	5.806	12.067	2.496	643	3.139
Karkamış	704	1.553	2.257	190	-	190
Nizip	16.192	7.108	23.300	3.408	119	3.527
Nurdağı	2.162	3.472	5.634	721	128	849
Oğuzeli	1.836	4.101	5.937	303	-	303
Yavuzeli	1.338	2.752	4.090	233	-	233
Toplam	170.176	41.639	211.815	32.018	915	32.933

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Gaziantep'teki 1996 yılına ait okullarla ilgili bilgileri yukardaki tabloda özetlenmiş bulunmaktadır. Bu bilgileri Gaziantep Mili Eğitim Müdürlüğünden alınmıştır. bu bilgilere göre İl'de toplam 211.815 ilköğretim öğrencisi, 32.933 tanede lise öğrencisi okullarda okumaktadır. Bu öğrencilerin ilkokulda okuyanlarının 170.176 kerkezlerde, 41639 tanesi de köy ilkokullarında okumaktadır.Lisede ise şehir merkezlerinde okuyan öğrencilerin sayısı 32.018, köylerdeki liselerde ise 915 kişiden oluşmaktadır.

İl Milli Eğitim Müdürlüğünden aldığımız bilgilere göre Gaziantep'te 1997 yılında 88 tane Ana Okulunda 154 öğretmen ve okullarda 2.744 öğrencinin olduğu yönündedir. Yine İl'de 843 ilkokul olduğu ve bu okullarad 4.380 öğretmenin eşliğinde 183.321 öğrencinin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 123'ü Ortaokul , 65'ide Lise olmak üzer 188 tane orta öğrenim okulunun bulunduğu bunlardan iki tanesinin özel lise diğerlerinin devlet okulu olduğu anlaşılmaktadır. Bu okullardan orta kısımda 693 öğretmen ve 47.505 öğrenci, lise kısmında ise 1.1415 öğretmen ve 30.866 öğrencinin eğitim ve öğretim gördüğü ortaya çıkmıştır. İl'de bu eğitim kuruluşlarının yanında 12 tane Üniversite Hazırlık Kursu, 5 tane Yabancı dil ve Bilgisayar Kursu, 23 tane Sürücü Kursu, 1 tane Polis Koleji bulunmaktadır. İl'deki Üniversite çok eski yıllardan beri bulunmakla beraber daha önceleri Ankara Orta Doğu Üniversitesine bağlı bir fakülte iken 1982 yılında Üniversitenin kurulması ile burası Gaziantep Üniversitesi adını almıştır. Bu gün Gaziantep Üniversitesi beş fakülte iki Yüksek Okul ve üç Enstitü ile Gaziantep ve Türkiye'nin değişik bölgelerinden gelen öğrencilere eğitim ve öğretim vermektedir.

b-Kütüphaneler ve İbadethaneler

Cumhuriyet devrinde ilk kütüphane 1932 yılında Gaziantep Halk Evi'nde açılmıştır. Halk evi kitapları hazineye intikal ettikten sonra 1955 yılında kurulan ilk halk kütüphanesine devredilmiştir.

Bundan başka 1952-1953 yıllarında Belediye tarafından şehitler kütüphanesi kurulmuştur. 1958 yılında Gaziantep kütüphaneleri tesis ve

yaşatma derneği faaliyete geçti. Özel dernek ve belediyenin iş birliği ile 1959 da Çınarlı kütüphanesi 1968 de de Pir Sefa kitaplığı, tabakhane ve Karşıyaka kitaplıkları açıldı.¹⁷⁸

1990 yılında yapılan istatistiklere göre Gaziantep'te Şahinbey'de;3 Şehitkamilde; 1, Araban, İslahiye, Nizib, Oğuzeli ve Kilis'te birer kütüphane mevcut olup toplam olarak 71.544 adet kitap mevcuttur.Bunlar 37.319 adet Şahinbey'de, 4.763 Şehitkamil'de, 4.468 adet Araban'da, 4.340 adet İslahiye'de, 11.062 adet Kilis'te,7.590 adet Nizip'te ve 2.002 adette Oğuzeli kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁷⁹

1990 yılı istatistikleri yine bu kütüphanelerden faydalanan kişi sayısını da şu şekilde vermektedir; Şahinbey'de 11.804 erkek, 7.892 kadın olmak üzere 19.696 kişi, Kilis'te ise 6.331 erkek, 7.256 kadın olmak üzere toplam olarak 13.587 kişi faydalanmıştır.¹⁸⁰

Cumhuriyet döneminde Gaziantep'in bu gün içinde bulunduğu kültürel ortamı hazırlayan, iki büyük dernek olmuştur. Bunlardan birincisi Gaziantep Halkevi, ikincisi ise Gaziantep Kültür Derneğidir.¹⁸¹ Cumhuriyet döneminde yoğun kültür yaşantısı Halk Evlerinin kurulması ile başlamıştır.¹⁸²

Türk Ocaklarının 10 nisan 1931 de yapılan olağanüstü kurultayında alınan bir karar ile fesh edilmesinin ardından 10-18 mayıs 1931 de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası üçüncü büyük kongresinde Halkevlerinin kurulmasına karar vermişti. Bunun akabinde 19 şubat 1932 de 14 il'de Halkevleri şubelerini açtı. Gaziantep Halkevi de bundan 4 ay sonra 24 haziran 1932 yılında açılmıştır.¹⁸³

Gaziantep Halkevi uzun yıllar bölgeye kültür ışığı saçmış, milli birliğin kuvvetlenmesinde önemli rol oynamıştır. Halkevleri Güzel sanatların,araştırma ve yayın faaliyetlerinin, kütüphaneciliğin ve diğer sosyal

¹⁷⁸ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 76

¹⁷⁹ DiE, Kültür İstatistikleri 1990, Ankara 1992, s. 16

¹⁸⁰ DiE, a.g.e, s. 34

¹⁸¹ Uğurof Barlas, Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl, Karabük 1970, s. 96

¹⁸² C. Cahit Güzelbey, Gaziantep'ten Kesitler, Gaziantep 1992, s. 187

¹⁸³ Anıl Çeçen, Halkevleri, Ankara 1990, s. 96

faliyetlerin yayılmasında önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁸⁴ Halkevi, dil edebiyat ve tarih şubesi mensubları, Gaziantep tarihi, coğrafyası ve folklorü konusunda geniş bir araştırma ve derleme çalışmalarına girmiş ve bunları da mahalli gazetelerde yayınlamışlardır.¹⁸⁵ Halkevleri kendi bünyesinde Temsil Şubesi, Sosyal Yardım, Kütüphane ve Neşriyat, Köcülük, Müze ve Sergi, Dil ve Edebiyat Tarih, Güzel Sanatlar, spor, ve Halk Dersaneleri ve Kursları Şubeleri gibi birimler oluşturarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Gaziantep'te günümüzde ibadethane olarak kullanılan camiler oldukça önem verilmektedir. Daha önceki dönemlere ait yerde anlattığımız camilerin hemen hemen tamamı günümüzde kullanıldığı gibi cumhuriyet döneminde de vatandaş devlet işbirliği ile çok sayıda camii yapılmıştır. Bugün sadece Gaziantep merkezde 169 tane cami mevcut olup vatandaşa hizmet vermektedir. Gaziantep genelindeki camii sayısına baktığımızda 851 tane ccaminin olduğunu il müftülüğünden öğrenmiş bulunmaktayız. Yine alınan bilgilere göre İl'de 32 tane Kur'an Kursu 5 tane İmamhatip Lisesi, ve 800 vıvarında da din görevlisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

c-Tarihi Eserler

Gaziantep ve çevresi Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'ı birbirine bağlayan geçtiği yerde bulunması münasebeti ile çok eski bir yerleşime sahiptir. Asırlardan beri önemli ticaret ve konaklama merkezi olan Gaziantep'in içerisinde yüzlerce höyük ve tarihi eserler bulunmaktadır. Tarihin ilk dönemine ait bir yerleşme merkezi olan bölgede yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu kalkolitik, Tunç, Hitit, Mitanni, Asur, Roma, Bizans dönemlerine ait tarihi kalıntılar çıkarılmıştır. Bunun dışında şehirde Selçuklular, Memlûklular, Dulkadiroğulları ve Osmanlılardan kalma pek çok tarihi yapılar vardır.

¹⁸⁴ Hulusi Yetkin, " Gaziantep Halkevi ve Gaziantep Kültür Derneğinin Takip Ettiği Yol", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Gaziantep 1962, C. 5, s. 132

¹⁸⁵ Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi Davaları*, Gaziantep 1968, s. 74

Gaziantep kalesi yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hititler döneminde iç kale yerleşmesinin çekirdeğini oluşturduğu sanılmaktadır. VI. yüzyılda Bizans imparatoru Justinianus zamanında onarım gördüğü bilinmektedir. 1481'de Mısır sultanı Kayıtbay kaleyi ikinci defa onartmıştır. 1557'de Kanuni Sultan Süleyman döneminde de onarım görmüştür. Melik Salih Ahmet Bin Melik Süleyman kaleye yeni burçlar eklemiştir. Kale içerisinde Cami ve Köşkler yaptırılmıştır. Kale daire planlı olup, çevresi 1.200 metredir. Büyük taşlardan örülmüş duvarlar 36 kula ve burçla desteklenmiştir. Günümüzde de onarılmış olan duvarlar oldukça sağlamdır. Kale içerisinde cami ve diğer yapıların kalıntılarına rastlanmaktadır.

Dülük : Gaziantep'in 10 km. kuzeyinde Dülük köyü ile Karahöyük köyü arasındadır. Hititler'den Roma dönemine kadar önemli bir dini merkez olarak kullanılmıştır. Hititler'in en büyük tanrılarında Taşhup'un " Beal Tapınağı " buradaydı Dülük Yunan ve Roma dönemlerinde de dini önemini sürdürmüş ve rahip yetiştirmiştir. Arkeolojik araştırmalarda çeşitli araçlar, mağaralar, kaya sığınakları belirlenmiştir. Dülük ve çevresinde Roma dönemine ait kaya ve yer mağaraları, mezar anıtları, yapı kalıntıları görülmektedir.

Gaziantep'te ilk Müze 1940 yılında kurulmuştur.¹⁸⁶ 1990 yılındaki yapılan araştırmalara göre Gaziantep'te müze sayısının 3 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu müzelerden iki tanesi Etroğrafya ve Antropoloji, biri ise genel müze konumundadır.¹⁸⁷ 1990 yılındaki istatistiklere göre Gaziantep'te bulunan müzelerde 38.774 adet eser bulunmaktadır. Bu eserlerden 37.785 tanesinin envanteri yapılmış, 989 tanesinin ise envanteri yapılmamıştır. Yine bu eserlerin 12.098 adedi arkeolojik, 1.889 tanesi etnoğrafik, 23.799 tanesi sikke, 4 tanesi tabelet, 963 tanesi mühür ve vesikalar ve 21 tanesi de el yazması kitablardan oluşmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Murut Katoğlu, " Düşünce Tarihi 1908-1980 " , Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul 1995, s. 465

¹⁸⁷ DİE, a.g.e, s. 34

¹⁸⁸ DİE, a.g.e, s. 47

d-Ziyaret Yerleri

Gaziantep ve çevresinde halkın önemli bir kesimi tarafından ziyaret edilen bir çok ziyaretgah bulunmaktadır. Bu ziyaretgahların büyük bir bölümünü türbe ve mezarlar teşkil etmektedir. Türbe ve mezar olarak yer alan ziyaretgahlardan bazıları efsanevi kimlik taşıırken, bazıları yakın tarihlerde vefat eden kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca eski Türk kültürünün izleri olarak yer-su inançları da görülmektedir.

Gaziantep ve çevresinde günümüz itibarı ile yer alan önemli ziyaretgahlar şunlardır: Yuşa Peygamber, Pirsefa, Dülük Baba, Değirmenli Dede, Hökkeşiye, Hallaç Baba, Gazali, Şih Bilecen, Memik Dede, Belediye Mehmet, Sam Şeyhi, Şeyh Ahmet, Karadede, Şeyh Fethullah, Hacı Baba, Derviş Hacı, Kurban Baba, Aydın Baba, Loğ Baba, Şeyh Şaban, Sacaklızade, Gafur Baba, Ürtan Baba, Ahi Baba, Semah Dede, Hançerli Baba, Arap Baba, Ömer Baba, Şeyh Hamza, Emin Dede, Naib Baba, Şeyh Zeyd, Ahirben Dede, Hacı Ayşe hanım, Hayık Baba, Şeyh Zeynel Abidin, Düşük Dede, Kara Baba, Polat Dede, Şeyh İlyas gibi bir çok ziyaretgah bulunmaktadır¹⁸⁹.

Yukarıda ismini belirttiğimiz ziyaretgahlar toplumda geniş kitleler tarafından ilgi görmektedir. Bu ziyaret yerleri toplumun her kesiminden kişilerin çeşitli dilek ve istekleri için uğradıkları yerlerdir.

Gaziantep ve çevresinde günümüzde de ziyaret yeri olarak gündemde olan yerler özellikle, Yuşa peygamber ve Pir Sefa ve Araban ilçesi ziyaret köyünde bulunan Sait İbn-i Vakkas ziyaretleridir.

Biz burda özellikle günümüzde ziyaret edilen bu önemli üç merkez hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Yuşa peygamber ve Pir Sefa Gaziantep'te Boyacı Makelesinde Boyacı Cami'den Kavaflar çarşısına doğru uzanan sokakta (Pir Sefa) denilen mevkide gösterişsiz tek katlı bir bina vardır. Bu binada üst üste yapılmış iki

¹⁸⁹ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, Gaziantep 1990, s. 10 vd

oda içindeki iki türbe bulunmaktadır. Bunlardan üstteki mevkiye adını veren Pir Sefa alttaki ise Yuşa peygambere ait olduğu söylenmektedir.

1. Araştırma esnasında öğrendiğimize göre türbenin olduğu bu alan 1987 yılında Gaziantep İslami Hizmetler Vakfı tarafından inşa ve imar edilmiştir. Yuşa türbesi kemerleri kayadan oyma üstü kap-tonaz-çatılıdır. Türbenin bulunduğu yere birkaç basım merdivenle inilir. Kapısında, duvarlarında, Sandukasında yatanın hürriyetini aydınlatıcı hiç bir bilgi ve işaret yoktur. Yuşa peygamber, İsrailoğullarından olup dayısı Hazreti Musa'nın ölümünden üç gün sonra geçerek cesedini çölden çıkarır.Üzerinde köprü,kıyısında kayık bulunmayan Şeria Nehri'ni mucize ile geçtikten sonra Eriha şehri üzerine yürüyerek burasını alır. Böylece çöllerde dolaşan İsrailoğullarını göçebelikten kurtarır. Arz-ı Kenan'a yerleştirir. Hazreti Musa tarafından Mısır'dan alınıp Tih Sahrasına götürülen Hazreti Yusuf'un tabutunu Nablısı götürüp burada defneder. Bir ara Şam'ıda zappeden Hazreti Yuşa 28 seneulusunun başında kaldıktan sonra 110 yaşında ölür.¹⁹⁰

Birçok önemli şahsiyette olduğu gibi Yuşa peygamberinde gömülü olduğu yer hakkında değişik rivayetler vardır.Yuşa peygamberin Muarra, Nablıs veya Halep'te birinde gömülü olduğunu ifade eden görüşlerde vardır.¹⁹¹

1292(1875) de Maariff Nezareti tarafından çıkarılan peygamberler tarihinde Yuşa'dan bahsedilirken,"Kabri Şerifi Ceddi Efraim Bin Yusuf Aleyhisselam kaprine karip mahalde yahut Nablıs civarında, bir rivayete göre Halep kurbunda veya Muarrada'dır." denilmektedir.¹⁹² Bu ibaredeki Halep kurbunda sözü dikkat çekmektedir. Halep'te Yuşa Türbesi diye bir mahal bulunmadığına göre bu sözlerde belkide Gaziantep'teki mezarı kastedilmiştir. Zira Halep Vilayeti Salnameleri Yuşa Türbesinin Antep'te olduğunu kaydetmektedir.¹⁹³

¹⁹⁰ C. C. Güzelbey,990, s. 11-12

¹⁹¹ C.Cahit Güzelbey, a.g.e, s. 12

¹⁹² 1875 Marif Nezareti bak.

¹⁹³ Vilayet-i Halep Salnamesi. ...

söylemiştir. İkincisi, Baki Erkama'nındır. Buna göre Pir Sefa Medineli'dir. Ensardandır. Gaziantep'in Müslümanlar tarafından Fethende Hazreti Ali kuvvetleri buraya gelmiş Karacomakla yan yana harp ederken uğradığı zorlu bur kılıç vuruşu ile gövdesi ikiye bölünmek suretiyle şehit olmuştur. Bunun üzerine Hazreti Ömer; Yuşa'nın bulunduğu yere defnedilerek (kendimi Peygamberimizi şanla komşu ettim) demiştir.¹⁹⁷

Evlia Çelebi Pir Sefa'dan bahsetmektedir İşte günümüzde Yuşa Türbesi ile beraber Pir Sefa Türbesi de aynı amaçlarla ziyaret edilmektedir.

Bunların dışında özellikle son zamanlarda revaşa olan bir başka rivayette de Gaziantep'in Araban ilçesinin Ziyaret köyünde Bulunan Sait İbn-i Ebi Vakkas Türbesidir. Sahabeden ve Aşere-i Mübeşşereden Sait İbn-i Ebi Vakkas,¹⁹⁸ Hazreti Ömer bahsini anlatırken dokunduğum gibi çevremizin fethi sırasında Yemen de bulunan kızı ile birlikte şehit düşmüştür. Aynı ve karşılıklı birer tepe üzerinde bulunan türbeleri Araban toprakları içindedir.¹⁹⁹ Bu türbe son zamanlarda Elazığlı bir vatandaş tarafından yeniden imar edilerek oraya bir külliye yaptırmıştır. Sebebini ise muhtar ve vatandaş, Elazığlı vatandaşın rüyasında burayı gördüğü ve daha sonrada çocuğu yokken bir erkek çocuğunun olmasını dilediğini dileğinin gerçekleşmesinden sonra kendisinin buraya gelerek burada imar işlerini yaptığı anlatılmaktadır.

e-Basın-Yayın

Gaziantep'teki kültür hayatı çok eskilere dayanmakla birlikte, basın yayın hayatına geçmesi biraz geç olmuştur. Gaziantep ile ilgili kültür malzemeleri derleme ve yayınlama çalışmalarını 1932-1949 yılları arasında Gaziantep Halkevi kitap saray ve yayın şubesi, 1957-1973 yıllarında da Gaziantep Kültür Derneği araştırma ve yayın şubeleri yürütmüştür.

¹⁹⁷ C.C. Güzelbey, a.g.e, s. 19-20

¹⁹⁸ İ. İshak (Nşr. M.Hamidullah) *Siret übnü İshak*, 1981 ? s. 120 ; İ. Hişam, *Siretin Nebeyiye 1*, Beyrut 1992, s. 202 ; İbnü'l Esir, *E. Kamil fit Tarih* ,11, s. 59 ; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara 1991.,s. 118

¹⁹⁹ C.C.Güzelbey, a.g.e, s. 30

Gaziantep Halkevi tarafından amatör araştırmacıların derlediği bilgiler kitaplar halinde ve Başpınar mecmuasında, mahalli gazetelerde yayınlanmıştır.Başpınar dergisi 1939 tarihinden 1950 yılına kadar 11 yıl s¼rekli olarak yayınlanmıştır. Bu dergide Gaziantep'le ilgili y¼zlerce araştırma araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır.

Gaziantep K¼lt¼r Derneğide basın ve yayın hayatında ¼nemli çalışmalar yapmıştır. Zira Kasım 1957 de yayına başlayan, Gaziantep K¼lt¼r Dergisi uzun yıllar devam etmiştir. 1972 yılına gelindiğinde 157. sayısına ulaşan dergi 14 b¼y¼k cilt ve 4.000 sayfadan oluşan b¼y¼k bir koleksiyon oluşmuştur.²⁰⁰

Gaziantep k¼lt¼r değnleği tarafından içinde k¼lt¼r malzemesi bulunan 60 çeşit kitap ve broř¼r yayınlanmıştır.M.Oğuz G¼đ¼ř¼n şahsi araştırmaları ile (Her Y¼n¼ ile Gaziantep'i tanıtıyoruz) dergisi 1962 yılından itibaren uzun s¼re yayın hayatına devam etmiştir.

1962 yılında TRT tarafından kurulan Gaziantep radyosu g¼nde 13 saat yayın yaparak iletişim ve haberleşmeye b¼y¼k ¼l¼de katkıda bulunmuştur.

Amarikan bord misyonu tarafından Gaziantep'e kuurulan Amarikan Koleji'nde 1831 yılında Antepe ilk basımevi açılmıştır. 1923 yılına kadar faaliyet g¼steren bu matbaa okul kitapları, Ermenice, Arap ve Latince haflerle kitap ve gazeterin basımını yapmıştır. Diğer taraftan Gaziantep'te ilk T¼rk basımevi 1909 yılında R¼řt¼ Atalar tarafından kurulmuş ve bu matbaada Halk, Havadis, Halk Dili gazeteleri basılmıştır.Cumhuriyet devrinde açılıp ve sonradan kapanan 11 tane daha matbaa mevcuttur.

Cumhuriyetin 50. yıl d¼n¼m¼nde Gaziantep'te; Numune, Yeni, Haber, Gaziyurt,Uyanış, Emek, Huduteli ve Kent basımevleri mevcut idi.²⁰¹

Gaziantep'te ilk gazete 1872 senesinde Ayıntap adı ile Gaziantep Amarikan Koleji tarafından latin harfleri ile fakat dili t¼ke olarak yayınlanmıştır. 1886 -1896 yılları arasında Antep Tıp Fak¼ltesinde

²⁰⁰ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 98

²⁰¹ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 98-100

yayınlanan (Avedaper) gazeteside latin harfleri ile Türkçe olarak yayınlanmıştır.

1903 yılında Hüseyin Cemil Göğüş tarafından hazırlanan (Meclayı muarif) isimli gazete Güneydoğu Anadolu'da ilk Türk gaztesi olarak 8 sayı Gaziantep'te yayınlanmıştır.

1906 yılında İmam Baba isimindeki Siyasi Mizah, Türk gazetesi olarak 15 günde bir 12 sayı Celal Kadri Barlas ve Rafet Işırtma tarafından yayınlanmıştır. 1916-1919 yıllarında çıkan Ajans Haberleri gazetesi, Rüştü Hoca (Atalar) tarafından basılmıştır.

Osmanlı devrinde 1908-1918 yılları arasında (Türk tepe), (Genç), (Analı), (İmtiyaz), (Dünya Telgrafları) gibi gazetelerde Antep'te kısa ömürlü olarak yayınlanmıştır.

Kurtuluş Savaşında, Celal Kadri Barlas, Ali Kemal Göğüş, Hüseyin Cemal Göğüş tarafından Kasım 1918 den Şubat 1921 tarihine kadar (Antep Haberleri) aralıklarla yayınlanmıştır.²⁰²

Antep Türkleri heyeti merkeziyesi adına sahibi Ferit Arsan, sorumlu müdür Sabri Güzel, Dr. Hamit Uras tarafından, 8 şubat 1922 ila 1925 yılları arasında 285 sayı (Gazisancak) gazetesi yayınlanmıştır.Bu gazete cumhuriyetin ilk yıllarındaki Gaziantep'i en canlı şekilde yansıtmaktadır.

1924-1950 yılları arasında Halk Dili gazetesi yayınlanmıştır. Bu gazete de Atatürk devri antepile ilgili haberler ön plandadır.

1925 -1929 yılları arasında Havadis gazetesi de Antep'te yayınlanmıştır. 1928 -1924 yıllarında Kilis'te (Kilis) gazetesi, 1955-1960 yıllarında yine aynı isimle yayına devam etmiştir.

1930 - 1948 yılları arasında Gaziantep gazetesi, 1940-1946 yılları arasında C.H.P tarafından yayınlanan Yeni Gaziantep gazetesinde, Gaziantep'in kültürü ile ilgili bir çok yazılar çıkmıştır.

²⁰² Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 100

Yine Gaziantep 'te 1946 -1949 yılları arasında Güney Postası, 1950 - 1956 yıllarında Demokrat Ülkü, 1950 /-1960 arası Deamokrata Güven, 1950 - 1962 arasında Karayılan, 1950 -1955 de Genç Kilis, 1951 - 1954 arasında Gürses, 1948 - 1953 ve 1960 - 1962 arasında Gaziyurt gazetesi, 1953 -1960 arası Demokrat Ses, 1954-1956 da Gürses, 1955-1958 de Cenup, 1956-1962 de Cihan gazeteleri yayınlanmıştır. Ancak 1946 dan sonra mahalli gazetelerde siyasi haber ve yazılar ağır basmaktadır.

1952 - 1968 yılları arasında Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası Gaziantep'in ekonomik bilgilerini yansıtan bir mesleki gazete çıkarmıştır. Gaziantep Esnaf ve Sanatkarları Sesi 1955-1960, Yeni Ülkü 1956-1962, Gazikent 1957-1961, Meşale 1957-1963, Yeni Adım 1959-1960 gibi gazeteler çıkmakla beraber uzun ömürlü olamamışlardır.

Cumhuriyetin 50. yılında Gaiziantep'te yayınlanan gazeteleri şu şekilde sıralamak mümkündür.Sabah, Haber, Huduteli, Güneyde Uyanış, Kurtuluş, Güney Postası, Gaziantep Spor, Dahra, Nizip, İslahiyenin Sesi, Güneydoğu Tarım ve Ekonomi Gazetesidir.

Gaziantep'te ilin kültürünü, ekonomisini ve siyasi yönünü anlatan bir çok dergi de yayınlanmıştır 1912 -1966 yılları arasında kısa aralıklarla ve kısa ömürlüde olsa bu dergileri şöyle sıralamak mümkündür; Küçük Saylar, Başpınar, Her Yönüyle Antep'i tanıtıyoruz, Çocuk Dili, Lise, Dernek, Meşale, İlke, Güneydoğu, Yedi Alem, Sokak, Martı,Ticaretin Sesi, Haftalık Mektup, Kör Kadı, Mehtar, Alev ve Tıp isimli dergilerdir.²⁰³

1996 yılı itibarı ile Gaziantep'te yayın yapan gazeteler günlük ve haftalık olarak yayınlarına devam etmektedirler. 1996 da yayınları hala devam eden gazeteler; Yenigün, Meydan, Doğuş, Zafer, Son Havadis, Güneş, Adalet, Yeni Gazete, Günaydın, Sabah, Haber, Bulvar, Görüş 27, Gaziantep 27, Ekspres, Metropol, Olay, Barış, ve Şok gazeteleri yayınlarına devam etmektedirler. Ayrıca aylık olarak yayınlanan degiler ise ; Yorum,Analiz, Objektif ile sanayi ile ilgili olarak Gosiad adlı dergiler yayınlanmaktadır.

²⁰³ Gaziantep İl Yıllığı 1973, s. 99-101

1990 yılı istatistiklerine göre Gaziantep'te bir tiyatro,²⁰⁴ ve 12 tanede sinema bulunmaktadır. Bu sinemalardan 3 tanesi sinema olarak yapılmış olup 9 tanesi sunema olarak kiralanmıştır. Sinemalardan 10 tanesi kullanıma müsaid olup diğer iki tanesi müsaid değildir. Bu sinemalarda toplam olarak 6.495 adet koltuk mevcuttur. 1990 yılında bu sinemalarda 185.413 yerli ve 189.560 yabancı film seyircisi olmak üzere toplam 374.973 kişi faydalanmıştır.²⁰⁵

1997 yılında Gaziantep'te çok sayıda mahalli radyo yayın yapmakta olup ayrıca Olay , Yaprak, Kanal 27, Hisar ve GRT adlı televizyonlarda mahalli bazda yayın yapmaktadırlar. Bu televizyonların yayınlarının bir kısmı Gaziantep ve çevresinin yanında komşu illerin bazı alanlarındada seyredilmektedir.

²⁰⁴ DiE.a.g.e, s. 73

²⁰⁵ DiE.a.g.e, s. 81-83

II. BÖLÜM

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE GAZİANTEP'İN DİNİ YAPISI

A - GAZİANTEP'TE DİN VE MEZHEPLER

Din, insan ile beraber var olmuş ve insan ile varlığını devam ettiren bir olgudur. Bu itibarla en eski çağlardan beri değişik milletlerin hakimiyet sahasına giren Gaziantep'de farklı dinler tarih içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu dinlerden özellikle ilahi dinler bölgede etkili olmuşlardır. Tezimizin bu bölümünde bölgede geçmişten günümüze kadar görülen dinler hakkında kısa bilgi vereceğiz.

1 - Yahudilik ve Mezhepleri

Yahudilik M.Ö.XIII. asırda tarih sahnesine çıkan ilahi bir dinin adıdır. Geçmişten günümüze kadar taraftarı bulunan bu dinin özellikleri ve mezhepleri hakkında bilgiler vermeye çalışacağız..

Yahudilik, kelime olarak Hz. Yakub'un (İsrail) oğlu Yehuda'dan gelmektedir. Hz. Yakub'un on iki oğlunun soyuna ad olarak bir yandan "İsrail oğulları" denilirken, diğer taraftan on iki oğuldan dördüncüsü olan "Yuda" veya "Yehuda"nın ismine izafeten Yahudi" diye isimlendirilmiştir.¹ Ayrıca Filistin'in güney bölgesinde kurulan Yuda veya Yahuda Krallığı da bu ismin kaynağı olarak ileri sürülmüştür.²

Yine Yehud adı (İneğe veya öküze) tapmaktan rücu edip, tevbe ederek hidayeti bulmalarından dolayı verilen bir ismi has'ıdır. Bu ismi onra Hz. Musa'nın " Biz seni doğru yola ilettik "³ ayetine binaen vermiştir. Onlar Hz. Musa'nın ümmetidir ve kitapları Tevrat'tır. Bu kitap Sema'dan indirilen ilk kitaptır. Denilmiştir ki; Hz. Musa Tevrat'ın ve elvah (Levhaların) sırlarını Yuşa' b. Nun'a açıklayarak kendisinden sonra evlad-ı Harun'a bunu izah

¹ Hikmet Tanyu, **Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler I**, İstanbul 1979, s.23; H. Tanyu, "Yahudiler", İ.A. XIII, s. 339; Şaban Kuzgun, **Hazar ve Karay Türkleri**, Ankara 1993, s. 186; Günay Tümer, A. Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 1988, s.110

² H. Tanyu, a.g.m., s.339; M. Fatih Kesler, **Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar**, Ankara 1993, s.29 vd.

³ Kur'an-ı Kerim, el A'raf 156

etmesi için kendi yerine geçmesini vasiyet etmiştir. Dolayısı ile Harun vefat edince bu vesayet ve vedia (emanet) Yuşa' b. Nun'a intikal etmiştir. ⁴

Dini terim olarak Yahudilik; Allah (cc) tarafından Hz. Musa vasıtasıyla insanlara gönderilen ve tevhid inancına sahip olan dinin adıdır. Yahudiler tarihlerini Hz. İbrahim ile başlatmalarına rağmen, Hz. Musa'yı en büyük peygamber ve Tevratı da en büyük kutsal kitap olarak kabul ederler. Yahudilik, ahde dayanan ve yaşayan ilahi kaynaklı bir dindir. Bu din ahid dini olarak da bilinmektedir⁵. İsrail oğullarının başlarına gelen bütün sıkıntıların, onların bu ahde uymamalarından kaynaklandığı, hem kutsal kitaplarında hem de Kuran-ı Kerim'de belirtilmektedir.⁶

Yahudilik, başlangıçta beynelminel bir din iken daha sonraları, Yahudiler tarafından isminden de (Yahudilik veya İbranilik) anlaşılacağı gibi sadece İsrail oğullarına ait bir din haline getirilmiştir. Muharref Tevrat'da, Yahudiliğin, Yahudiler'e has bir din, Rabbin de yine onlara ait bir tanrı olduğu fikri beyan edilmektedir.⁷ Yahudiler, dinlerini sadece kendilerine tahsis etmeleri ile beraber, şeriatın da bir tane olduğuna inanırlar. Hz. Musa'dan önce herhangi bir şeriat olmadığı gibi, ondan sonra da yeni bir şeriatın geleceğine inanmazlar. Ancak İslami inanca göre, İslamiyet ve Hristiyanlık'dan önce hak bir din olarak gönderilen Yahudilik, bir takım tahrifat yüzünden hak özelliğini kaybetmiştir.⁸ Mesela, Hıncır (domuz) yemek Tevrat'ta da yasaklanıp haram kılınmış olmasına rağmen yahudiler bu yasağı tağyir etmişlerdir.⁹

Rivayetler, İsrail oğullarının M.Ö.2000-1900 yıllarında büyük ataları Hz. İbrahim ile tarih sahnesine çıktıklarını beyan etmektedir. Yahudiler'in eslaflı Hz. Peygamber zamanında onun izni ile Medine yakınlarında bazı kaleleri de inşa etmişlerdir. Nihayet onların Şam'a , daha sonra Yesrip'e göçleri

⁴ Abdulkerim eş- Şehristani, **el- Milel ve'n- Nihal**, (nşr, A. F. Muhammed), Beyrut 1992, s. 230 vd.

⁵ Şehristani, a.g.e, s. 229 vd

⁶ H. Tanyu, a.g.e., s. 32; G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.110; Yahudilerin başlarına gelen belaların sebebinin onların Allah'a verdikleri sözlere muhalefet etmeleri olduğunu Kur'an-ı Kerim belirtmektedir.Bkz. Alî İmran, (3) 77; Ayrıca bkz. **Kitab-ı Mukaddes Levili'ler**, XXVI/14-46; Şehristani, a.g.e, s. 229

⁷ M. F. Kesler, **Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar**, Ankara 1991, s.15, vd.; **Kitab-ı Mukaddes, Çıkış XIX/6; Levili'ler XIX/2; Mehmet Aydın, Din Fenomeni**, Konya 1993, s. 92

⁸ Şehristani, a.g.e, s, 229 vd.; G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.5

⁹ Şehristani, a.g.e, s. 229

emredildi de onlarda hicret ettiler.¹⁰ Ancak değişik dönemlerde istila ve sürgünlere maruz kalan Yahudiler, son olarak M.Ö.63'de Romalı'lar tarafından büyük zayıata uğratılmışlar, alimleri öldürülmüş, kitapları yakılmış, bir kısmı imparatorluğun uzak eyaletleri olan İspanya v.b. yerlere sürgün edilmişler. Böylece Yahudiler uzun bir süre Asya ve Avrupa'da dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Nitekim Anadolu'yu ele geçiren Selçuklular, Yahudi toplulukları ile karşılaşmışlardır. Aynı şekilde Osmanlıların ilk dönemlerinde de muhtelif şehirlerde Yahudi cemaatine rastlanmıştır.¹¹

Yahudiler gittikleri bu ülkeler içerisinde sadece halkı Hristiyan olmayan yerlerde rahat edebilmişlerdir. Hristiyanların Yahudilere, İsa peygamberlerin katili gözü ile bakmaları, ortaçağ boyunca aralarındaki mücadelelerin sürmesine sebep olmuştur. Netice olarak dini ve siyasi baskılara maruz kalan Yahudiler, Miladi XI - XIV. Asırlarda başta Fransa ve İspanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesinden kuzey Afrika ile Osmanlı ülkelerine göç etmişler. 1421-1451 tarihlerinden itibaren Türkiye'ye yerleşmeye başlayan Yahudilerin büyük kitleler halinde Türkiye'ye sığınmaları, daha ziyade XV. asrın başlarında olmuştur. Son olarak II. Dünya savaşında Almanya'nın baskı ve zulmünden kaçan Yahudiler de Türkiye'ye sığınmışlardır.¹²

Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'dır (Tora). Ancak Tevrat yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Tevratın tefsiri mahiyetinde yazılan ve Mişna ile Gemar'dan oluşan kitaba da Talmud denilir.¹³

Araştırmamızın içeriği itibarıyla geçmişte Gaziantep'de az da olsa Yahudi nüfusa rastlanmaktadır. Bu çerçevede Yahudilik hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Tarihin akışı içerisinde XVI. yüzyıldan XIX.yüzyılın sonlarına kadarki dönemde bölgede Yahudi nüfusun yasadığını belirten bilgiler bulunmamaktadır. Ancak XIX.yüzyılın sonu itibarı ile Antep yöresinin nüfusu hakkında bize bilgi veren çeşitli kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan V.Cuinet ve Şemseddin Sami Antep kaza nahiyelerindeki Yahudi nüfusunu

¹⁰ Şehristani. a.g.e, s. 229

¹¹ H. Tanyu, a.g.m., s. 341

¹² H. Tanyu, a.g.m., s. 341-342; Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul 1996, s.73

¹³ Şehristani, a.g.e, s. 229; Geniş bilgi için Bkz. Yaşar Kutluay, **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara 1967, s.114 vd.

857 olarak vermişlerdir. Bu nüfus toplam nüfusun %1 ini oluşturmaktadır. 1313 (1895) tarihli Halep vilayet salnamesine göre ise Antep kazasındaki Yahudi nüfus 732 (%0.9) olarak belirtilmektedir. Bölgedeki Yahudi nüfus XX.yüzyıla girerken önemli bir değişiklik arz etmemektedir. XX. yüzyılın ilk yıllarında (1318 Halep Vilayet Salnamesine göre)Antep kazasındaki Yahudi nüfus 743 olarak verilmekle beraber 1324 tarihli Halep Vilayet Salnamesi Yahudi nüfusu 696 olarak belirtmektedir. Bu nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı %08 kadardır.1914 nüfus istatistiklerine göre de Yahudi nüfus kaza toplam nüfusu içerisinde %08 (860) yer almaktadır.Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 de yapılan ilk nüfus sayımında Gaziantep merkez kazada 379,il genelinde ise 742 Yahudi nüfus bulunmaktadır. ¹⁴ 1935 nüfus sayımında ise il genelinde 543(%02) Yahudi nüfus kayıtlıdır. 1960 Genel nüfus sayımında ise il genelinde 141 Yahudi kayıtlıdır. 1965 yılında yapılan Genel nüfus sayımında kayıtlı olan Yahudi sayısı 152 dir .¹⁵ Daha sonraki dönemlerde Gaziantep'de Yahudi nüfusun yaşadığına dair bir kayıt bulunmadığı gibi günümüzde de bu il'de yaşayan Yahudi bulunmamaktadır.

Sözlü Tevrat'ın toplanması esnasında Yahudiler arasında çıkan ihtilaflar neticesinde mezhepler ortaya çıkmıştır Yahudiler de ilk mezhep M.Ö. IV. yüzyılda ortaya çıkan Şomronim mezhebidir. Asur imparatoru Sargon tarafından Filistin'den sürgün edilen Yahudiler'in yerine getirilen putperest insanların inancı ile Yahudilik inancının karışması sonucu bu mezhep teşekkül etmiştir. M.Ö. II. yüzyılda Peruşim, Sadokim ve İsiyim mezhepleri ortaya çıkmıştır. VIII. yüzyılda Yahudiler arasında ortaya çıkan görüş farklılıkları neticesinde; İseviye, Yudganiye, Muşkaniye, Ananiye¹⁶ ve Karaim mezhepleri teşekkül etmiştir. ¹⁷

2 - Hristiyanlık ve Mezhepleri

Hristiyanlık ilahi bir din olup, Allah tarafından (M.30-33) vahiy yoluyla Hz. İsa'ya bildirilen dinin adıdır. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra

¹⁴ 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fas:I, s. 219 vd.

¹⁵ 1965 Umumi Nüfus Tahriri, s.230 vd.

¹⁶ Şehristani, a.g.e, s. 238 vd.

¹⁷ Y. Kutluay, a.g.e., s.141-153; Ş. Kuzgun, a.g.e., s.189-193

Havariler'in gayreti ile yayılmıştır. Bu dinden zamanla itikadi ve ameli konularda ihtilaflar olmuş, neticede çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır.¹⁸

a - Hristiyanlık

Hristiyan kelimesi, Yunanca Khristiob kelimesinden gelmektedir. Antakya'daki Yunanlılar bu kelimeyi kutsanmış, yağlanmış anlamına gelen Mesih kelimesinin yerine kullanmışlardır. Bu kelime Mesih'e bağlı anlamına da gelmektedir. Hristiyan kelimesinin İbranicesi Mesiha'dır ve yağlanmış anlamını ifade eder.¹⁹ Hristiyan kelimesi, bir lideri takip eden anlamında Yeni Ahitte de geçmektedir.²⁰ Kuran-ı Kerim'de Hristiyan için "Nasrâni", Hristiyanlar için "Nasarâ" kelimesi kullanılmaktadır.²¹

Hristiyanlık, Filistin bölgesinde doğan aslen Yahudi olan Hz. İsa'nın peygamberi olduğu ilahi bir din olup vahiy'e dayanır ve kutsal kitaba (İncil) sahiptir. Hz. İsa üç yıllık peygamberlik süresi içerisinde bir kısım taraftar (Havari) edinmiştir. Hristiyanlık günden güne yayılırken iki önemli muhalefet ile karşılaşmıştır. Birinci reaksiyon Yahudilerden, ikincisi de Filistin'i işgal altında tutan Romalılardan gelmişti. Birinciler din adına, diğerleri siyasi gelecek korkusuyla endişe ediyorlardı. Hz. İsa'nın bu dünyadan ayrıldıktan sonra kendisine inananların sayısı hızla artmıştır.

Hz. İsa zamanında azılı Hristiyan düşmanı olan Pavlus, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Hristiyanlığı kabul etmiş ve hararetli Hristiyan misyoneri olmuştur.²² Kısa bir süre sonra Yahudi Hristiyanlarla, pavlus'cu Hristiyanlar arasında ilk bunalım çıkmıştır. Bunalımın çözülmesi için Kudüs'te tarihin ilk havariler toplantısı yapılmıştır. M.S. 52 yılında yapılan bu toplantıda konu tam çözüme kavuşturulmamıştır.²³ Ancak Hristiyan cemaat hızla büyüyerek Anadolu,²⁴ Yunanistan, Mısır ve Roma'da Hristiyanlığın yayılmasını sağlamıştır. Nitekim Hristiyanlık Roma Kralı Konstantin (M.323) döneminde

¹⁸ Şehristani, a.g.e, s. 244 vd.

¹⁹ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s. 65; F. Kesler, a.g.e., s. 43

²⁰ Kitab-ı Mukaddes, **Resullerin İşleri** XI/26, XXVI/28

²¹ K. Kerim, Ali İmran, (3) 52,67; M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili I**, s.374; Şehristani, a.g.e, s. 244 vd.

²² Kitab-ı Mukaddes, **Resullerin İşleri**, IX/3-22

²³ Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi, İznikten II. Vatikan'a**, (nşr. M. Aydın) Ankara 1990, s.3.

²⁴ Bkz. Camii, **Osmanlı ülkesinde Hristiyan Türkler**, İstanbul 1338, s. 16 vd.

müsamaha görmüş, imparator Theodos (380) döneminde devletin resmi dini olarak ilan edilmiş ve diğer din mensupları dışlanmıştı.²⁵ Hristiyan dünyasındaki ilk fikir çatışması Teslis'in çözümü için Hristiyanlar, ilki İznik'te M.325'de sonuncusu da 1962-1965 da Vatıkanda olmak üzere bir çok konsil teşkil etmişlerdir.²⁶

Hristiyanlık, batıda XI. Yüzyılda tamamen yayılmıştır. Ancak bu dönemde Kilise, ortaya çıkan dini ve siyasi mücadeleler neticesinde 1054'de ikiye ayrılmıştır. Roma kilisesine "Katolik" (Cihan şumul anlamında), Bizans kilisesine de "Ortodoks" (öze bağlı, Sünni anlamında) denildi. Bu tarihten sonra Balkanlardaki Hristiyan toplulukların hemen hemen hepsi, Ortodoks mezhebine (kilisesine) bağlanmış, ancak Macarlar Katolik mezhebinde kalmışlardır. Protestanlık ise bir mezhep olarak XV. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Ortodoks mezhebini genellikle Rumlar oluşturduğu için, bu mezhebin kilisesine "Rum Kilisesi" ya da "Fener patrikhanesi" adı verilmiştir. Daha sonra batı kilisesi bünyesinde XVI. yüzyılda yeni bir bölünme meydana gelmiştir. Bu bölünmeden de protestanlık hareketi ortaya çıkmıştır.²⁷ Günümüzde bu üç büyük Hristiyan mezhebi ile beraber her mezhebin içinde de değişik temayüller mevcuttur. Biz öncelikle üç Hristiyan mezhebi hakkında kısa bilgi vereceğiz.

b - Hristiyan Mezhepleri

Hristiyanlık'ta itikadi ve ameli konularda değişik dönemlerde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüş ve düşünceler mezheplerin teşekkülünü sağlamıştır. Hristiyanlık'ta ortaya çıkan başlıca mezhepler şunlardır: Katolik, Ortodoks, Protestan ve Monofizit Kiliseler'dir.

1) Katolikler

Katolik mezhebi, Hristiyan mezhepleri arasında en çok müntesibi bulunan bir mezheptir. Merkeziyetçi bir yapıya sahip olan Katolik kilisesinin

²⁵ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Ankara 1995, s. 21 vd.

²⁶ Şehristani, a.g.e, s.245 vd.; Francis Dvornik a.g.e., s.6, vd.

²⁷ Bilal Eryılmaz, a.g.e., s.30; M. Aydın, a.g.e., s.113.

merkezini Vatikan teşkil etmektedir. Merkezîyetçi yönetimin başında Papa bulunmaktadır, o, Roma Piskopusu olarak, Petrus'un halefi ve Hz. İsa'nın vekili durumundadır. O, yeryüzünde Allah'ın temsilcisidir ve yanılmazdır. Katolik kilisesindeki temel hiyerarşi şöyledir : Papa, Kardinaller, Piskoposlar, Rahipler ve diğerleri. Papa, Kardinaller tarafından seçilir. Papa'ya bağlı, o'nun başkanlığında Vatikan'da toplanan bir kutsal meclis, bir de Piskoposlar Meclisi vardır.²⁸

Katolik mezhebinin temel özelliklerinden bazıları şunlardır.

1 - Katolik mezhebinin en yüksek ruhani lideri Papa olup, O, Petrus'un halefi, İsa'nın yeryüzündeki vekilidir.

2 - Roma, şehri Katolik Hristiyanlığın merkezidir. Manevi üstünlüğü vardır.

3 - Evrensel kurtuluş sadece Katolik mezhebinin prensiplerine bağlanmakla elde edilir.

4 - Katolik kilisesi vahy'in kaynağı olarak kutsal kitap ile beraber kutsal geleneğe de çok önem verir. Çünkü her ikisi de aynı kaynaktan fışkırır.²⁹

5 - Kutsal Ruh'un, babadan ve oğuldan birlikte çıktığına inanılır.

6 - Katolik kilisesi, Rahiplerin bekârlığını zaruri görmektedir....³⁰

Osmanlı devletinin Katoliklerle münasebeti İstanbul'un fethiyle başlamıştır. Ancak Katolik mezhebinin merkezi Osmanlı toprakları dışında olduğu için, Fatih onlara millet statüsü vermemiştir.³¹

Katolik nüfusunun Gaziantep ve çevresindeki varlığı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.Çünkü daha önceki dönemlerde yapılan nüfus istatistiklerinde katolik nüfus ayrıca belirtilmemiştir. V. Cuiet 1892 tarihi itibari ile Antep kaza merkezindeki Katolik nüfusu 500 olarak vermekle beraber ayrıca katolik mezhebine mensup 2000 Ermeninin bulunduğunu belirtmektedir.Kaza genel nüfusu içerisinde gayrimüslim nüfus mezheplere göre belirtilmemiştir.Şemseddin Sami de aynı dönem ile ilgili olarak aynı bilgileri vermektedir.1313(1895)Halep vilayet Salnamesi Gaziantep'deki

²⁸ M. Aydın a.g.e., s.14 vd., Ahmet Kahraman, **Dinler Tarihi**, İstanbul 1993, s. 235 vd.

²⁹ M. Aydın, **Hristiyan İlahiyatı**, s.33.

³⁰ M. Aydın a.g.e., s.18-20.

³¹ B. Eryılmaz, a.g.e., s.69.

Katolik nüfusu 329, 1318 1900)Halep Salnamesine göre 349,1324 (1906) Salnamesine göre ise 477 katolik nüfusun varlığından bahsedilmektedir. Ancak Salnamelerde belirtilen Katolik nüfus Ermenilerden oluşmaktadır.1914 Nüfus istatistiğine göre Antep kazasında bulunan 110810 toplam nüfusun 393 ünü Ermeni katolikler teşkil etmektedir. 1927 genel nüfus sayımında 6, 1935 genel nüfus sayımı 11, 1960 G.N.S. sonuçlarına göre 28, 1965 G.N.S.'ye göre ise 22 kişi kayıtlıdır. Günümüz itibari ile Gaziantep nüfusuna kayıtlı bazı Katolikler bulunmasına rağmen ilde yaşayan Katolik nüfus bulunmamaktadır.

2) Ortodokslar

Ortodoks, doğru görüş ve inanç anlamına gelir. Roma'nın üstünlük iddiasına karşı Bizans Patrikliği, kendisinin doğru yolda bulunduğunu belirtmek üzere bu ismi almıştır. 1054'deki Doğu-Batı ayrılığından sonra Bizans, Ortodoks'luğun merkezi olmuştur. Ortodoks dünyasında büyük Patriklik vardır. Bunlar : İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs, Moskova, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan patrikliğidir. Ayrıca Baş Piskopos ile yönetilen kiliseler vardır.³² Ortodoks mezhebinin genel özellikleri şunlardır.

- 1 - Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığına inanırlar.
- 2 - Papanın yanılmazlığını kabul etmemektedirler.
- 3 - Ortodoks kilisesi, kendilerini "ilk bin yılın" kilisesi olarak görmektedir.
- 4 - Rahipler istedikleri zaman evlenebilirler.
- 5 - İlk yedi konsili kabul ederler.

Ortodoks mezhebine mensup Hristiyanların Gaziantep ve çevresindeki varlığı Roma İmparatorluğu döneminde başlamaktadır. Ancak XIX.yüzyılın sonlarına kadar yapılan nüfus tahrirlerinde kaza nüfusu mezheplere göre tasnif edilmediği için ortodoks mezhebine mensup nüfusu tesbit etmek mümkün değildir. Antep kazasındaki Ortodoks nüfus ile ilgili olarak V. Cuiet ve Şemseddin Sami sadece kaza merkezindeki nüfus olarak 1500 Rum Ortodoks'un varlığından bahsetmektedir.1313(1895) ve 1318(1900)tarihli

³² G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.161. M. Aydın, **Hristiyan İlahiyatı**, s. 48 vd.

Halep Vilayet Salnamelerinde Antep kazasında Ortodoks nüfusun varlığından bahsedilmemektedir. Ancak 1324 (1906) tarihli Halep Salnamesi 89924 olarak belirttiği Antep kaza nüfusu içerisinde Ortodoks nüfusu 54 olarak belirtmektedir. 1914 Osmanlı Nüfus İstatistiklerinde ise Rum Ortodoks nüfus 67 olarak verilmektedir. 1927 Genel Nüfus Sayımına göre Antep kaza merkezinde bir ortodoks olup kazalarında ise Ortodoks nüfus bulunmamaktadır. 1935 G.N.S.'na göre ise Gaziantep vilayetinde 10 ,1960 G.N.S.'na göre 80,1965 G.N.S.na göre 8 Ortodoks nüfus bulunmaktadır.

3- Protestanlar

Protestanlık, XVI. yüzyılda batı Hristiyanlığı bünyesinde kendini gösteren bir reform hareketidir. Protestan kelimesi, kamuoyu tarafından reform taraftarlarına verilmiş bir isimdir. Kelime 1529'dan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Anglikonlar, Protestan kelimesi yerine "Anglikan" kelimesini tercih etmektedirler.³³

Protestan Mezhebinin lideri olan Martin Luther (1489-1546), Roma Katolik kilisesinin günahları bağışlaması, bunu mali bir kaynak haline getirmesi, kutsal kitap yorumu, ayin dilinin latince olması gibi hususlara karşı çıkarak ilk itirazı başlatmıştır. Bunun neticesinde Protestan kiliseler ortaya çıkmıştır.³⁴ Doğuda Din'in oynadığı rolü geç de olsa kavrayan Fransızlar Katoliklerin, Rumlar ise Ortodokslar'ın hamisi sıfatıyla Osmanlı topraklarında kendi çıkarlarını ve siyasi nüfuzlarını artırmak için çalışıyordu. Ancak İngiltere için himaye edeceği bir topluluğun olmaması nedeniyle, Osmanlı topraklarında bir Protestan cemaati meydana getirmeye teşebbüs etmiştir. Bunun için Protestan papazlar göndererek misyonerlik faaliyetlerini başlatmış ve bunu Almanya'da desteklemiştir.³⁵ Protestan mezhebinin özelliklerinden bazıları şunlardır:

- 1 - Cemaatin olduğu yerde, Kilisenin de olması gerekir:
- 2 - Ruhbaniyete yer vermezler.

³³ M. Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s.129 vd.

³⁴ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s. 162.

³⁵ B. Eryılmaz, a.g.e., s.74 vd.; M. Aydın, a.g.e., s. 91 vd.

3 - Papaz'ın üstün otoritesini kabul etmezler.

4 - Kurtuluşun ameller ile değil iman ile mümkün olduğuna inanırlar.³⁶

Protestan mezhebinin Gaziantep de ne zaman yayıldığı bilinmemekle beraber, bunların geçmişte bölgede uzun süre yaşadığı kesindir. Ancak yapılan tahrirlerde Hristiyan mezhepleri belirtilmediği için sayı olarak ifade etmek zordur.V.Cuinet ve Şemseddin Sami Antep kazasındaki Protestan nüfus ile ilgili olarak 594 Ermeni Protestan'ın mevcudiyetinden bahsetmektedirler. 1313 (1895) Halep Vilayet Salnamesinde Protestan nüfus 3528 olarak verilirken,1318 (1900) tarihli Halep Salnamesinde 3871, 1324 (1906) tarihli salnamede ise 4584 olarak verilmektedir. 1914 Osmanlı Nüfus İstatistiklerinde Antep kazasında 4635 Protestan nüfusun varlığından bahsedilmektedir.1927 G.N.S.'na göre 23 Protestan'ın bulunduğu ve bunların tamamının il merkezinde yaşadığı belirtilmektedir. 1935 G.N.S.'na göre 27, 1960 G.N.S.'na göre 20, 1965 G.N.S.'na göre 23 Protestan nüfusun Gaziantep'de yaşadığı görülmektedir. Günümüzde il nüfus kayıtlarında Protestan nüfus bulunmadığı gibi burada yaşayan nüfus ta yoktur.

4) Monofizit Kiliseler

Hz. İsa'da ilahi ve insani tabiatın birleşerek tek tabiat olduğunu savunan ve bu noktada diğer kiliselerden ayrılmış bulunan kiliseler monofizit diye adlandırılır. Bunlar bağımsız ve özerk özelliklere sahip olup, Ermeni, Süryani, Habeş ve Kıpti kiliseleridir. Gaziantep ve çevresindeki varlıkları itibarı ile Ermeniler ve Süryaniler hakkında bilgi vereceğiz.

a) Ermeniler

M.Ö. 2000'lerde Balkanlar'dan başlayan göç neticesinde bölgeye gelen kavimlerle yerli kavimlerin kültürlerinin münasebet ve karışımı ile muhtemelen M.Ö. VI. - IV. yüzyıllarda ortaya çıkan gruplardan birisini Ermenilerin oluşturduğu kanaati hakimdir. M.S. III. yüzyılda S. Gregoire tarafında Hristiyanlaştırılan bu grup, Romalılar'ın yardımı ile kilise etrafında

³⁶ M. Aydın, a.g.e., s.138.

teşkilatlanarak dini bir cemaat halini almışlardır. Bu cemaat zamanla kurucusu olan Gregor'un ismine izafeten Gregoryen mezhebi adı ile anılmaya başlamıştır. M.S. V. yüzyıldan itibaren bölgede hakimiyet kurmak isteyen Bizans ve Sasaniler'in baskılarına uzun süre maruz kalmışlardır.³⁷ Anadolu'ya akınlarda bulunan Selçuklular, Ermeniler'le iyi ilişkiler içerisine girmiş, neticede Ermeniler Selçuklular'ı adeta kurtarıcı olarak karşılamışlardır.³⁸ Türkler'in Malazgirt zaferi sonucunda Anadolu'ya gelmeleri ile Ermeniler mezhep baskılarından kurtulmuşlardır.³⁹

Ermeniler, Hristiyanlığın yayıldığı ilk yıllarda, Barthelemy (Bartholemeus: M. 46-60) tarafından aydınlatıldıklarını; 301 yılında da Saint Grigor'in öncülüğünde toptan Hristiyanlığı benimsediklerini kabul ederler. Aziz Grigos ilk Ermeni Kilisesini Ecmiyazin'de kurar ve onu 25 yıl yönetir. Bu kilisenin Ermeniler için büyük önemi vardır. Halihazırda Ecmiyazin kilisesi Ermeni kilisesinin merkezi durumundadır.⁴⁰

Ermeniler de Süryaniler gibi Hz. İsa'nın sadece ilahi tabiata sahip olduğuna inanıyorlar. Ermeniler bölgede Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar'ın uzun süre baskılarına maruz kalmışlardır.

Gaziantep ve çevresinde geçmişten günümüze kadar yaşayan gayrimüslim nüfus içerisinde en kalabalık grubu Ermeniler oluşturmuşlardır. Gregoryan mezhebine tabi olan Ermeniler'in Bizans döneminden beri bölgede yaşadıkları bilinmektedir.1881/1882-1893 Osmanlı Genel Nüfus sayımına göre Adana vilayetine bağlı olan İslahiye'nin 8648 olan toplam nüfusu içerisinde 293 gayrimüslim nüfusun tamamının Ermeni olduğu kayıtlıdır. Bu dönemde yapılan nüfus sayımında Antep kaza nüfusu Halep vilayeti içerisinde gösterilmiştir. V. Cuinet, Antep kaza merkez nüfusu 43150 olarak belirtirken bunun içerisinde 4640 kadarının Ermeni olduğunu ve bunlardan 2046 kadarının Gregoryan mezhebine mensup olduklarını belirtiyor. 1313 (1895) Halep Vilayet Salnamesine göre Antep kazasında

³⁷ Salim Cöhce, "Ermeni Kimliği Hakkında Bir Değerlendirme", **Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu**, (Kars 17-21 Haziran 1991), s. 95

³⁸ Ali Şevim, **Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983, s.18, vd.; Salim Cöhce, a.g.m. s.96

³⁹ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.165 vd.; A. Küçük, a.g.e., s. 57 vd.

⁴⁰ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.165 vd.; Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara 1997, s.138 vd.

toplam 11862 Ermeni bulunmaktadır. Bu nüfus kaza genel nüfusunun %14 kadarını teşkil etmektedir. 1318 (1900) tarihli Halep vilayet Salnamesine göre Antep kazasında 12147 Ermeni nüfus bulunmaktadır. Bu nüfus da kaza genel nüfusunun %14 ünü oluşturmaktadır. 1324 (1906) tarihli Halep Salnamesi ise toplam Ermeni nüfusunu 14379 (%15) olarak vermektedir. Ermeni nüfusu 1914 Nüfus İstatistiklerine göre (%13) 14466 olarak belirtilmiştir. 1927 G.N.S.'na göre Antep ilinde toplam 8 Ermeni nüfus kayıtlı olup bu nüfusun da tamamı il merkez nüfusuna kayıtlıdır. 1935 Nüfus Sayımına göre Antep nüfusuna kayıtlı Ermeni bulunmamaktadır. Ancak 1960 Nüfus sayımına göre Gaziantep ili nüfusuna kayıtlı 21 Ermeni Gregoryan 1965 Nüfus Sayımına göre 13 Ermeni Gregoryan bulunmaktadır. Günümüz itibarı ile Gaziantep ilinde kayıtlı Ermeni nüfusa rastlanılmamıştır.

b) Süryaniler

Süryani'ler, Suriye'de yaşadıkları için bu isimle anılmışlardır. Ayrıca Süryani tabiri ile ilgili çeşitli görüşler olmakla beraber kelimenin ağırlıklı olarak bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'dan geldiği kanaati hakimdir. Ancak Süryani kelimesi günümüzde çeşitli ırklara mensup olmalarına rağmen bir Hristiyan mezhebi ve Kilisesi taraftarlarının adı olarak kullanılmaktadır.⁴¹ Süryani'lerin Mezopotamya'nın kuzeyindeki dağlık bölgelerin halkları olduğu ve bunların MS. 38 yılında Havari Petrus, arkadaşı Tomas ve Şakirdler'inden Hristiyanlığı öğrendikleri belirtilir. Hristiyan olmaları ile beraber daha önce kullandıkları Arami ismini kendileri için kullanmayıp, bunu putperest kalanlara bıraktılar ve bir mezhebi ifade etmek üzere Süryani ismini benimsediler. Ancak diğer Hristiyan kiliseler Süryani'lere "Yakubiler" veya "Monofizitler" adını vermişlerdir. Monofizit görüşü, İsa'nın bir tek tabiata sahip olduğunu savunuyordu.⁴²

Süryani'ler kendilerini ilk Hristiyan, en eski Ortodoks bir cemaat olarak nitelendiriyorlar. En büyük ruhani liderleri Patriktir. İlk merkezleri Antakya'dır.

⁴¹ Geniş Bilgi için bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul 1983, s. 35 vd.; Mithat Sertoğlu, *Süryani Türklerinin Siyasi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul 1974, s. 11 vd.; Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1987, s.1 vd.

⁴² Günay Tümer, A.Küçük, a.g.e., s.16; Ahmet Kahraman, a.g.e., s. 237 vd.

Daha sonra Malatya ve Diyarbakır'ı da merkez olarak kullanmışlardır. Süryani'lerin inanç ve ibadet özellikleri bulunmaktadır. Bunlar İznik, İstanbul ve Efes konsilleri dışındaki konsilleri kabul etmezler. Süryani kilisesi ilk önce teşekkül ettiği için "Kadim" ünvanı almıştır.⁴³

XIX.yüzyılın sonlarına kadar kaynaklarda genel Hristiyan nüfus içerisinde müteala edildikleri için Gaziantep'teki Süryani nüfus ile ilgili bilgi vermemiz zorlaşmaktadır. Ancak V.Cuinet 1892 yılları itibarı ile Süryani nüfusu 5167 olarak belirtmiştir.1313 (1895), 1318 (1900),tarihli Halep vilayet Salnamelerine göre Antep de Süryani nüfus bulunmamaktadır.Ancak 1324 (1906)tarihli salname de ise Süryani nüfus 9 olarak verilmektedir.Daha sonraki dönemlerde yapılan nüfus istatistiklerinde Gaziantep ili nüfusuna kayıtlı Süryani bulunmamaktadır. Günümüz itibarı ile Gaziantep il nüfusuna kayıtlıSüryani bulunmamaktadır.

3 - İslam Dini

İslamiyet VII. yüzyılda Cenabı Allah tarafından Hz. Muhammed (S.A.V.)'ye gönderilen dinin adıdır. İslamiyet kısa sürede yeryüzüne yayılmıştır. Ancak İslamiyetin zuhurundan belli süre sonra Müslümanlar arasında inanç ve ameli konularda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüş sahipleri zamanla düşüncelerini sistemleştirmişler ve mezhep nitelikleri kazanmışlardır. Biz İslam dini ve ameli konularda ortaya çıkan mezhepler hakkında bilgi vereceğiz.

a - İslamiyet

İslam, VII. yüzyılın başlarında Hz. Muhammed (S.A.V.) tarafından tebliğ edilen son ilahi dine verilen isimdir. Kelime olarak İslam, teslim olmak, itaat etmek, boyun eğmek, huzur bulmak anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise, Hz. Peygamberin (S.A.V.) haber verdiği şeyleri kabul etme ve onlara bütün varlığıyla teslim olma demektir.⁴⁴

⁴³ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.164; A. Karaman, a.g.e., s.238

⁴⁴ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.184; Besim Darkot, "İslam", İ.A. V, s. 1093

Hız. Muhammed, 23 yıllık süre (610-632) içerisinde Allah'tan peyderpey gelen vahiyleri tebliğ ederek risaletini tamamlamıştır.

İslam dini üç ana esastan oluşmaktadır. İtikadî, Amelî ve Ahlakî esaslardır. İslam, evrensel özelliği ile bütün insanlığa hitap ettiği gibi, son peygamber olarak Hız. Muhammed'i, en yüksek otorite olarak da Kur'an-ı kabul etmektedir. Peygamberimizin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan Sünnet'i islamın ikinci derece kaynağıdır. Sünnetten sonra sırasıyla İcma, Kıyas ve örf islamın kaynakları arasında yer almaktadır. İslam dini bütün özellikleri ile varlığını muhafaza eden tek ilahi dindir. Günümüz dünya nüfusunun %20'sinin benimseyip inandığı bir dindir.⁴⁵

İslam dini içerisinde Emeviler ve Abbasiler döneminde ortaya çıkan siyasi akımlarla beraber, yine bu dönemde inanç ve ibadet konularında değişik mezhepler ortaya çıkmıştır. İnanç sahasında ehli sünnet çizgide olan mezhep (Eşarilik, Maturidilik) ehli sünnet dışında ise Mütezile mezhebi yer almıştır. İbadet konularında; Hanefi, Şafi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ehli sünnet çizgide yer almışlardır.

İslamiyet, II. Halife Hız.Ömer döneminde Anadolu'ya yapılan gazalar ile doğu ve güneydoğu Anadolu'da tanınmaya başlamıştır. Daha sonra I. Muaviye döneminde bölgede Müslümanlar varlıklarını daha etkin bir şekilde hissettirmişlerdir.

XIX.yüzyılın sonlarına kadar yapılan nüfus tahrirlerinde Antep ile ilgili net bilgiler bulunmadığı için bölgenin müslüman nüfusu ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.V.Cuinet Antep kaza toplam nüfunu 86988 vermiş ve bu nüfusun 65085 (%75) kadarının müslüman olduğunu belirtmiştir. 1313 Halep Vilayet salnamesi Antep kazasındaki müslüman nüfusu %80.8, 1318 tarihli salname %80.3, 1324 tarihli salname ise %77.7 olarak vermektedir. Müslüman nüfus oranında daha sonraki dönemlerde de sürekli artış olmuştur. Nitekim bu oran 1914 istatistiklerinde %81, 1927 G.N.S.'ında %99.6,1935 G.N.S.'ında %99.7,1960 G.N.S.'ına göre bu oran %100 seviyesine ulaşmıştır. Günümüz itibari ile de bu oran %100 dür.

⁴⁵ Mehmet Aydın, *Din Fenomeni*, Konya 1993, s.379 vd.

b - İslam Mezhepleri

Peygamber Hz. Muhammed (S.A.V.)'in vefatından (M.632) sonra Müslümanlar İslam dinini anlama ve yaşama noktasında ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilafta Sünni geleneğe bağlı olanlara Sünni Mezhepleri ismi verilmiştir. Sünni geleneğe az da olsa muhalefet eden Müslümanlara Şii v.b. isimler verilmiştir.

1) Sünni Mezhepleri

Ehli sünnet çizgisinde hareket eden ve bunu konuda hassasiyet içerisinde olan Müslümanların müntesibi olduğu mezheplerdir. Bu mezhepler Hanefi, Şafi, Hanbeli ve Maliki olarak isimlendirilirler. Biz Gaziantep ilinde müntesibi bulunan Hanefi ve Şafii mezhepleri hakkında bilgi vereceğiz.

a) Hanefi Mezhebi

Ehli sünnet itikada bağlı Müslümanlar'ın büyük bir kısmının tabi olduğu Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife'dir. Asıl adı Numan b. Sâbit 80-150 (699-767) olan İmamı Azam Kufe'de doğup büyümüş, küçük yaştan itibaren dini ilimlerle uğraşmıştır. Dini ilimlerden Fıkıh sahasında derinleşmiştir. Kendisi de ölünceye kadar talebe yetiştirmekle meşgul olmuştur.⁴⁶

İmam-ı Azam mezhebi için metod olarak kitap, sünnet, sahabelerin sözleri, kıyas, istihsan, icma ve örfü esas almıştır. ⁴⁷ Ebu Hanife'nin talebeleri çok olduğu için, ölümünden sonra mezhep büyük bir hızla yayılmıştır. Talebelerin akla ve örfü önem vermeleri mezhebin gelişip yayılmasında etkili olmuştur. Hanefi mezhebi Abbasiler döneminde bir süre rağbet görmüştür. Mezhep asıl yayılmayı Selçuklular ve Osmanlılar zamanında İmparatorluğa dahil ülkelerin resmi mezhebi olarak tanınmasıyla gerçekleştirmiştir.⁴⁸ Günümüzde Anadolu, Türkistan, Kafkasya, Azarbeycan,

⁴⁶ Muhammed Ebu Zehra, **İslamda Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (nşr. A. Şener), İstanbul 1983, s. 207 vd.; A. Hamdi Akseki, **İslam Dini**, Ankara 1986, s.43; Ethem Ruhi Fıçlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara 1986, s. 60 vd.

⁴⁷ Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s. 238 vd.

⁴⁸ Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s.251 vd.; E. Ruhi Fıçlalı, a.g.e., s. 61

Afganistan, Pakistan, Maveraünnehir, Hindistan, Suriye, vb. yerlerde hakim mezhep durumundadır. Müslümanların çoğunluğunun tabi olduğu mezheptir.⁴⁹

1997 yılı itibariyle Gaziantep ve çevresinde yaptığımız araştırmada Hanefi mezhebi mensuplarının %90 oranında bir nüfusa sahip olduklarını tesbit ettik. Şafi mezhebi il merkezinde %3 oranında bulunmaktadır. Bunlar 1960 sonrasında ekonomik sebepler ile gerçekleşen göçler sonucu olmuştur. Maliki ve Hanbeli mezheplerine mensup kimse bulunmamaktadır.

b) Şafii Mezhebi

Şafi mezhebinin kurucusu olan İmam Şafii'nin asıl adı Muhammed b.İdris eş-Şafii el-Kuraşî'dir. Babasının Kureyşli olduğu, Yemen'de doğan İmam Şafii'nin Askalan ve Gazze'de büyüdüğü belirtilmektedir. Daha sonra Mekke'de ilim hayatına başlayan İmam Şafii, fıkıh iliminde derinleşmiştir. İmam Şafii'nin bir çok eseri bulunmaktadır.⁵⁰

İmam Şafii, fıkıhını beş kaynaktan beslemiştir. O dini ilimlerin ana kaynağı olarak birinci sırada Kur'an olmak üzere sırasıyla sünnet, icma, sahabelerin sözleri ve kıyas'ı kabul etmiştir. Şafii mezhebi Irak, Horosan, Maveraünnehir, Şam ve Mısır bölgesinde yayıldığı gibi Doğu Anadolu'nun bazı şehirlerinde de yaygındır.⁵¹Gaziantep ve çevresinde geçmişte Şafii nüfusuna rastlanmamaktadır.

2) Şii Mezhepleri

Şii mezhepleri bazı ameli konularda sünni mezheplere muhalefet ettikleri için tarihte ehli sünnet mezheplerinden ayrı olarak müteala edilmişlerdir. Şii mezhebinin bir çok kolu bulunmaktadır. Ancak biz ildeki varlıkları itibariyle mevcut Şii mezhepleri hakkında bilgi vereceğiz. İl'de mevcut şii mezhepleri Alevilik* ve Bahailik'tir.

⁴⁹ Besim Darkot, a.g.m., s. 1095

⁵⁰ Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s. 309 vd.; W. Heffening, "Şafii", İ.A. XI, s. 268 vd.

⁵¹ Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s. 358 vd.; B. Darkot, a.g.m., s. 1095; Biz buradaki tasnifte her ne kadar Aleviliği bir mezhep olarak belirtiyor isek de, aslında Alevilik bir mezhep değildir. Biz bu tasnifi Terminoloji sıkıntısından dolayı yaptık.

a) Alevilik

"Alevi" kelime olarak Arapçada "Ali'ye" mensup "Ali'ye ait" anlamlarına gelir. Mezhepler tarihinde ise "Ali'yi sevmek, saymak ve ona bağlı olmak" anlamlarında kullanılmıştır. Bu sebeple Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye "Alevi" denir.⁵²

Kelime anlamının dışında "Alevi" tabiri, Hz. Ali'yi en üstün sahabi olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra O'nun, Allah'ın ve Hz. Peygamberin tayini ile Halife olması gerektiğini kabul edenler için "şia" ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece bu zümreler, Hz. Ali'ye sevgi ve bağlılığın ötesinde, onun soyunun adına ayrı bir hareketin siyasi mümesilliğini de üstlenmiş olmaktadır. Siyasi hareketlere dayalı olarak ortaya çıkan Şii topluluklar düşüncelerine göre zeydiyye, İsmailiyye, İmâmiyye, Nusayriyye v.b. isimlerle tanınmışlardır. Bu düşüncelerin Türk Aleviliği ile hiç bir ilgisi yoktur. Çünkü Türk Aleviler Şia'ya hiçbir zaman itibar etmemişlerdir.⁵³

Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali sevgisi yanında Onun Ehli Beyti'ne de sevgi sonsuzdur. Anadolu Aleviliğinin kökleri, tarihi bir vakıa olarak, Türkler'in İslamı tanımaya başladıkları dönemlere kadar uzanan bazı, siyasi, tarihi, coğrafi, içtimai, iktisadi ve kültürel şartlara dayanmaktadır. Aleviliği anlamak için İslam tarihindeki ilk siyasi ve dini ayrılıkları iyi bilmek gerekir. Anadolu Aleviliğine, sözlü ve yazılı geleneğimizde Bektaşilik ve Kızılbaşlık gibi isimler de verilmiştir.⁵⁴ Bektaşilik ve Kızılbaşlığı geniş olarak ele alacağımız için, burada üzerinde durmuyoruz. Ancak kaynaklar, şehirlerde yaşayan Aleviler'in Bektaşi, köylerde yaşayanların ise çoğunlukla Kızılbaş Aleviler olduğunu belirtmektedirler. Fakat, biz yaptığımız saha araştırmalarında bu düşüncenin aksine şehir ve köylerde Bektaşi ve Kızılbaşlar'ın karışık yaşadıklarını müşahade ettik.

⁵² E. Ruhi Fıçlalı, a.g.e., s. 233; E. Ruhi Fıçlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, İstanbul 1994, s. 7

⁵³ E. Ruhi Fıçlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, s. 118, 234; Şia'nın anlamı ve mahiyeti hak. bkz. E. Ruhi Fıçlalı, **İmamiye Şiası**, İstanbul 1984, s. 9 vd.

⁵⁴ E. Ruhi Fıçlalı, **Türkiyede Alevilik Bektaşilik**, s. 8 vd.

b) Bahailik

Başlangıçta Şiranlı Ali Muhammed tarafından kurulan Bâbilik daha sonra Bahailik ismiyle devam etmiştir. Ali Muhammed Şii tarikatının (şeyhilik) bir mensubu ve Kazım Reşti'nin önde gelen müritlerindedir. Kazım Reşti'nin ölümü üzerine Ali Muhammed halef olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵

Mirza Ali Muhammed, önce mehdi olduğu iddiasında bulunmuş daha sonra da peygamber olduğunu ilan etmiştir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyetten aldıkları esaslarla ortaya koydukları düşünceleri ayrı bir din gibi gösteren Bahailer, iddialarını bir takım itikadi ve ibadet ile ilgili hükümlerle sürdürmüşlerdir.⁵⁶

Bahailere göre Allah'a, kitaplarına, resullerine, kıyamet'e bab ve Bahâ'ya inanmak, iman esaslarındandır. Ayrıca namaz, oruç, hac, zekat, kutsal ayetlerin okunması gibi bazı ameli ve şer'i hükümlerde mevcuttur.⁵⁷

Mirza Hüseyin Ali tarafından temeli atılan Bahailiğin gelişmesi ve genişlemesi oğlu Abbas Efendi ve onun büyük torunu Şevki Efendi zamanında olmuştur. Günümüzde dünyanın muhtelif yerlerinde "Meşrikü'l Ezkar" adı verilen altı Bahai mabedi bulunmaktadır. Bu mabedlerin çevresinde okul yetimler yurdu, hastahane vb. müesseseler yer almaktadır. Bu müesseseler ve çeşitli konferanslarla, islam kültür ve eğitiminden yoksun yarı aydın tabaka üzerinde kısmen de olsa etkili olmak suretiyle yayılmaktadırlar.⁵⁸

Son yıllarda Türkiye'de yoğun propaganda faaliyetlerine başlayan Bahailer, çeşitli illerde taraftar edinmişlerdir. Gaziantep'te de Bahailerin bir takım çalışmaları mevcut olmakla beraber ciddi bir taraftar buldukları söylenemez.

⁵⁵ E. Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, s. 210 vd.; Şeyhiler hakkında bakınız: Cİ. Huart, "Şeyhiler", *İ.A. XI*, s. 479 vd.

⁵⁶ E.R. Fırlalı, a.g.e., s.211-116; E.R. Fırlalı, *Babilik ve Bahailik*, Ankara 1994, s.59

⁵⁷ E.R. Fırlalı, "*Babilik ve Bahailik*", s.59-70

⁵⁸ E.R. Fırlalı, "Babilik ve Bahailik", s. 83 vd., Aynı Müellif, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*,s.216-219

B-TARİHİ SEYİR İÇİNDE DİNİ HAREKETLİLİKLER

Yavuz Sultan Selimin Mısır seferi sırasında (1516) Osmanlı topraklarına katılan Antep, 1521'de Dulkadirli Beyliğinin ortadan kaldırılması ile kurulan Maraş Eyaletinin bir sancağı olmuştur.

Osmanlılar XVI. yüzyılda Gaziantep'de 1536, 1543 ve 1574 olmak üzere üç tahrir yapmışlardır. Bu tahrirlere göre Antep dört nahiyeden oluşmaktadır. Bunlar merkez nahiye, Telbaşır, Nehrülceviz ve Derbsak (Gündüzlü) nahiyeleridir. 1536 Tahririnde Antep şehir nüfusu 9.288 olarak belirtilmiş ancak köylerin nüfusları belirtilmemiştir.1543 Tahririnde antep şehir nüfusu 9.872, köylerin nüfusu 26.195 olarak verilmektedir.1574 Tahrirlerinde ise Antep şehir nüfusu 14.847, köyleri nüfusu 30.820 olarak belirtilmektedir⁵⁹.

Gaziantep ilinin XVI. yüzyıldaki nüfusu aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Yıllar	1536	1543	1574
Şehir Nüfusu	9.288	9.872	14.847
Köy Nüfusu	–	26.195	30.820
Toplam Nüfus	9.288	36.067	45.667

Yukarıda XVI. yüzyılda yapılan Tahrirlere dayanarak verdiğimiz nüfusun, dini özelliklerini belirtmek mümkün değildir. Çünkü Tahrirlerde nüfusun dini özellikleri belirtilmemelidir. Ancak bu dönemde Antep sancağının toplam nüfusu (1543 de) 36.000 civarında olup bu nüfus içerisinde şehir nüfusu % 27.37, Köy nüfusu ise % 72.63 oranındadır.1574 Tahrirlerinde ise Şehir nüfusu % 32.5 köy nüfusu da % 67.5 oranını teşkil etmektedir.

⁵⁹ Hüseyin Özdeğer, XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul, 1982, s. 115

XVII. yüzyılın ortalarında Antep'e uğrayan Evliya Çelebi, Antep sancağına bağlı 107 köyün bulunduğunu söylemekte, ayrıca sancağa bağlı Antep, Tılbaşir, Birecik gibi kazaların varlığından bahsetmektedir. Evliya Çelebi şehir nüfusu ile ilgili net bir bilgi vermemekle beraber, şehirde hane sayısı olarak belirttiği 8067 ve Cami ile Mescit olarak belirttiği 140 rakamları Antep'in bu dönemde önemli bir yerleşim merkezi olduğunu ve önemli oranda nüfusa (40.000) sahip olduğunu tahmin ediyoruz.

Yine bu dönemde Evliya Çelebi, şehirde mevcut olan eğitim kurumlarından bahsederken 140 Çocuk Mektebi, bir çok Medrese ve 3.900 Dükkanın varlığından bahsetmeside şehrin yoğun bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Evliya Çelebi Antep sancağında 4 tane Kale'nin bulunduğunu söylerken Kalelerin içinde bir çok Ev , Cami, Hamam, buğday anbarı gibi yapıların bulunduğunu belirtmektedir. Bütün bu bilgilere rağmen bu kalelerde yaşayan halkın nüfus durumu hakkında bir bilgi verilmemiştir⁶⁰.

XIX. yüzyılın ilk yarısı itibarı ile Antep'in dini ve sosyal yapısını bize yansıtmak üzere sahip değiliz. Ancak XIX yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili Antep'in dini ve sosyal özelliklerini belirten bir çok eser bulunmaktadır.

1881/ 82- 1893 tarihlerinde yapılan Osmanlı Genel Nüfus Sayımına göre; Antep Halep merkez sancağına bağlı bir kaza olduğu için nüfusu da Halep sancak nüfusu içerisinde verilmiştir. Bu nüfus sayımında Halep merkez sancağının toplam nüfusu 516.273 kişidir. Bu nüfusun ise büyük çoğunluğunu Müslümanlar (454.561) oluştururken, geriye kalan nüfusu da (61.712) gayrimüslimlerden meydana gelmektedir⁶¹.

Yine bu dönemde Adana vilayetinin Cebel-i Bereket sancağına bağlı bir kaza olan İslahiye'nin toplam nüfusu 8.648 dir. Bu nüfusun 8.355'i Müslüman, geriye kalan 293 kişisi de gayrimüslim Ermenilerden oluşmaktadır⁶².

V. Cuinet XIX. yüzyılın sonları itibarı ile Antep kaza nüfusunu 65.085 Müslüman, 21.046 Hristiyan ve 857 Yahudi olmak üzere toplam 86.988

⁶⁰ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. IX-X, İstanbul, 1985, s. 49-50

⁶¹ Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, Medison, 1985, s. 132-133

⁶² K. H. Karpat, a.g.e, s. 126-127

olarak belirtmektedir⁶³. V. Cuinet, Antep kaza merkez nüfusunu ve dinlere göre dağılımını şu şekilde belirtmektedir⁶⁴.

Dini Guruplar	Nüfusları
Müslüman	30.486
Süryani	5.167
Grekok Ortodoks	1.500
Katolik	500
Ermeni Gregoryan	2.046
Ermeni Katolik	2.000
Ermeni Protestan	594
Yahudi	857
Toplam	43.150

Cuinet'in belirttiği kaza genel nüfusu içerisinde Müslümanlar % 74.8, gayrimüslümler % 25.2 oranını teşkil etmektedir. Antep kaza merkez nüfusu itibarı ilede Müslümanlar % 70.6, gayrimüslümler % 29.4 oranındadır.

Şemseddin Sami'nin 1896 tarihi itibarı ile verdiği bilgilere göre, Antep kazasında 8 nahiye ve 346 köy bulunmaktadır. Kazanın toplam nüfusu 86.988 olarak verilmiştir. Bu nüfusun 65.085'i Müslüman, 21.046'sını ise muhtelif Hristiyan mezhep mensupları oluşturmaktadır. Ayrıca kazada 865 Yahudi nüfus bulunmaktadır⁶⁵.

Yukarıda V. Cuinet ve Ş. Sami'nin Antep'in nüfus ve dini özellikleri ile ilgili verdiği bilgiler tamamen uygunluk arz etmektedir. Bu bilgileri değerlendirdiğimiz zaman, kaza nüfusunun % 74.8'ini Müslümanlar, % 24.2'sini Hristiyanlar, % 1'ini de Yahudilerin oluşturduğunu görüyoruz.

⁶³ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, C. II, Paris, 1891, s. 188

⁶⁴ V. Cuinet, *a.g.e.*, C. II, s. 189

⁶⁵ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-İ-İlam*, C.V, İstanbul, 1314, s. 3232

1313 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, Halep vilayetine bağlı olan Antep kazasının idari durumunu şu şekilde vermektedir. Kazaya bağlı toplam 8 nahiyeye ve 201 köy bulunmaktadır. Bu idari durumu taplo halinde şöyle özetleyebiliriz.

Antep Kazasının Nahiyeleri	Köy sayısı
Telbaşir	77
Kızılhisar	12
Orul	19
Reşi	8
Cekde	27
Çarpın	16
Kızık	12
Hezek	30
Toplam 8	201

Nüfus Idaresi Kayıtlarından Çıkarılan 1313 (1895) Tarihli Antep Kazasının Nüfus Cetveli⁶⁶

DİNİ	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	33.445	34.568	68.013
Katolik Ermeni	159	170	329
Ermeni	5.514	6.019	11.533
Protestan	1.723	1.805	3.528
Yahudi	360	372	732
TOPLAM	41.201	42.934	84.135

⁶⁶ Salname-i Vilayeti Haleb, 1313, s.187

1313 Halep vilayet salnamesi Antep kaza nüfusunu 84.135 olarak vermektedir. Bu nüfusu dinler itişbarı ile dağılımı şu şekildedir. Kaza nüfusunun 68.013 (% 80.8) kadarını Müslümanlar, 15.390 (% 18.3) kadarını Hristiyanlar, 732 (% 0.9) kadarınıda Yahudiler teşkil etmektedir. Bu dönemde Müslümanlar Antep nüfusunun büyük çoğunluğunu (% 80.8) oluşturuyorlar. V. Cuiet ve Ş. Sami'nin verdiği rakamlarda salnamenin verdiği oranlara yakındır.

Nüfus İdaresi Kaydından Çıkarılan 1316 (1898) Ayntab Kazasının Nüfus Cetveli⁶⁷

DINI	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	33.336	34.178	67.514
Ermeni Katolik	166	168	334
Ermeni	6.821	5.968	12.789
Protestan	1.843	1.843	3.686
Yahudi	370	360	730
TOPLAM	42.536	42.517	85.053

1316 tarihli Halep Vilayet Salnamesi Antep kaza nüfusunu 85.053 olarak vermiş ve bu nüfusun dini durumunu da şöyle özetlemiştir. Buna göre Antep kaza nüfusunun 67.514 (% 79.3) 'ünü müslümanlar, 16.809 (% 19.9)'unu da gayrimüslim olan Hristiyanlar , 730 (% 0.8) kadarını da Yahudiler oluşturmaktadır. Bu yıllarda müslümanlar kaza nüfusunun % 80' e yakınına meydana getirmektedir.

" Kaza-i Ayıntap⁶⁸

Mahelle :84

Karye :190

⁶⁷ Salname-i Vilayeti Haleb, 1316,s.202

⁶⁸ Salname-i Vilayeti Haleb.1286,s142-143

Kaza-i mezkurun merkezi olan Ayıntap şehri seksendört mahalleden ve Orul,Reş,Kızılhisarı Kebir,Hezek,Çarpın,Cağdın,Kızık ve Tılbaşar namsekiz nahiyeye itibarı ile mecmu kaza yüzdoksan karyeden ibarettir.

İbni Eyüp	İbni Kur	Akyol	İbnişükür	Eblahan
Ehlicefa	Emrekli	İmambölüğü	Boyacı	Bostancı
Bek	Garipbeg	Yehavra	Tövbe	Tarlayı Atik
Nişancı	Tarlayı	Cedid	Cukur	Cevizlice
Çıkmak Bölüğü	Cabi	Hamamcı Hanesi	Hacıhalil	Hayıkmüslüman
Hacıvahap	Hacıbaki	Hayıkbaba	Hayıkzımmıyan	Hızır Cavuş
Delbis	Düğmeci bölüğü	Sinek toylu	Sinek Nakkaş	Senkihoşkadem
Sefer	Başa	Şarkıyan	Garip şarkıyan	Şeyh salman
Şihican	Suya batmaz	daracık sokak	tışlacı	Araphanesi
Gafir hanesi	kara bölüğü	Karaca bölüğü	Kayseriyye	Kılıçoğlu
Kocaoğlan	Kanalıcı	Kayacık	Karasakal	Kayasakal
Kozanlı	Kızıl mescit	Kastel	Karamaan	Kazazbölüğü
Kube sokağı	Garip cevizli	Garip zencirli	Garip bostancı	Gariptarlaicedid
Garip Ahmetceli	Garip Alennecar	Garipibnişukur	Garipkayacık	Kepkep
Gülşehanesi	Gurtenbiyan	Kürtünciyan	Körükciyan	Kercahin
Mağarabaşı	Musulluzade		Nergishane	Yalnızhane
Bayrak bölüğü	Bayrak bölüğü	Yahni	Emirzade	Garip Kozanlı

KÖY İSMLERİNİN CETVELİ

Orul Nahiyesi

Orul	Hıyam	Keret	Ağcakent	Kızılcakent
Tılfar	Cided	Kefercebhel	Battalhöyük	Arıl
Görenez	Tahtemur	Küllülü	Taşlıca	İbrahimşehir

Keferbostan	Niyamlı	Romanlı	Hayminesin	Aşayır karyesi
		Kıllılı aşireti		

Çarpın Nahiyesi

Isbatrın	Çarpın	Ibrahimli		
Büyükaraplar	Şukur	Turnalık	Çakal	
	Isbatrın mezrası	Zülfükar	Semadin	

Cekda Nahiyesi

Gücüğe	Dülük	Cubakir	Mertmenge	Bedir Köyü
Göksünçük	Beylerbeyi	Sam	Su boğazı	
Çekde		Araplar Fevgani	Araplar tahtani	
Kerbilci	Karahöyük	Atabeg	Karacaviran	
Tabya	Acaburç	Yalangoz	İncesu	
Meragoz	Sülekli	Kantara	Karacaburç	
Çuba	Hamurkesen	-	-	

Büyük Kızılhisar Nahiyesi

Kızılhisar	Sazgın	Hacar	Nurgana
Babelki	Kilsecik	Çağdın	Şevdin
Ulumasere	Küçük masere	Mezmohor	-

Reşi Nahiyesi

Torlu	Kertişe	Çanaklı	Çağota
Köşetam	Mağaraderesi	Derbil	Mahlerik ovası

Hezek Nahiyesi

Burcu rasas	Kilebin	Lohan	Morcalı
Küllüce	Seker	Pavrağa	Ufacık
Kayakendi	Kiliseçik		Yeniyapan
Sebke	Dostelli	Burti	Benişli
Yılan köyü	Hezek	Karadinek	Narlıca
Tahnitan	Yaylacık	Carmil	Akpınar
Gercekin	Mehreman	Zemgin	Zevkir
Karakuyu	Küçükkızılhisar	-	-

Kızık Nahiyesi

Kuşlu	Karadenik	Uğrıca	Dalisa	Çaykuyu
Dunarlı	Negersin	Üç kilise	Damlıca	

Tılbaşar Nahiyesi

Elmalı	Ağcamezra	İkizkuyu	Uruş	Ağaca
Bostancık	Büğdüz	Beşdel	Bakıra	Barna
Beledin		Beşgöz		Beniş
Birhafi	Tenip	Güzel	Tılbaşar	Tılbaşar mezrası
Tilseved	Tutluca	Çapalı	Hartıba	
Hameyli	Harar	Dahni	Dikmetaş	Direkli
Zanbır	Zağıye	Sevindi	Semavin	Sarın

Dokurcum	Zıranbı	Arkık	Karacomak	Kozluca
	Kazıklı	Kumru	Kantara	Karacavirankebir
Karacaviran sağır	Kılavuz	Kıban	Kılcan	Kindıra
Kıneyik	Kedever	Kemnun	Kütosman	Güneyse
Kerer	Küleçik	Kürin	Gebe	Göçbegi
Mezmez	Mülk	Vasılı	Hülümen	Yona
Yürekil	Yegi	Yaban	Tekice	
		Rumevlek		

XX. yüzyılın ilk yılları itibarı ile Antep kaza nüfusu ve bu nüfusun dinlere göre dağılımı hususunda Vilayet salnameleri ve nüfus istatistiklerinde gerekli bilgileri görmek mümkündür.

Nüfus İdaresi Kayıtlarından Çıkarılan 1318 (1900) Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli⁶⁹ aşağıdaki tabloda verilmiştir.

DİNİ	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	34.381	34.191	69.032
Ermeni Katolik	187	162	349
Ermeni	6.205	5.593	11.798
Protestan	1.949	1.922	3.871
Latın	29	79	108
Yahudi	376	367	743
TOPLAM	43.587	42.314	85.901

⁶⁹ Salname-i Vilayeti Haleb, 1318, s.235

1318 Halep vilayet salnamesi, Antep kaza nüfusunu 85.901 olarak vermektedir. Bu nüfusun dinlere göre dağılımı ise, kaza nüfusunun 69.032 (% 80.3)'ünü Müslümanlar, 16.126 (% 18.7)'sini Hristiyanlar, 743 (% 0.86) sınıda Yahudiler meydana getirmektedir. Burada da görüldüğü gibi Müslümanlar yoğun bir nüfusa sahiptir.

Nüfus İdaresi Kaydından Çıkarılan 1319 (1901) Tarihli Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli⁷⁰

DINI	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	34.557	34.280	68.837
Ermeni Katolik	187	162	349
Ermeni	6.164	5.921	12.085
Protestan	1.919	1.921	3.840
Latin	29	79	108
Kıbtî	40	43	83
Yahudi	376	367	743
TOPLAM	43.272	42.773	86.045

1319 tarihli Halep Vilayet Salnamesi Antep kaza nüfusunu 86.045 olarak belirtmektedir. Belirtilen bu nüfus içerisinde 68.837 (% 80) Müslüman, 16.465 (% 19.1) Hristiyan ve 743 (% 0.9) de Yahudi yaşamaktadır.

Nüfus İdaresi Kayıtlarından Çıkarılan 1322 (1904) Ayıntab Kazasının Nüfus Cetveli⁷¹

DINI	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	35.160	33.745	68.905
Ermeni	6.317	5.604	11.921

⁷⁰ - Salname-i Vilayeti Haleb, 1319,s. 232

⁷¹ Salname-i Vilayeti Haleb, 1322,s,248

Katolik	186	158	344
Protestan	2.008	1.937	3.945
Latin	29	79	108
Yahudi	383	376	759
TOPLAM	44.083	41.899	85.982

1322 tarihli Halep Vilayet Salnamesine göre Antep kaza nüfusu 85.982 olarak verilmektedir. Bu nüfusun 44.083'ünü kadınlar ,41.899'unu da erkekler oluşturmaktadır. Kaza nüfusunu dinlere göre değerlendirdiğimiz zaman toplam nüfusun % 80 (68.905)'ini Müslümanlar, % 19.1 (16.318)'ini Hristiyanlar, % 0.9 (759)'unu da Yahudiler teşkil etmektedir.

Nüfus İdaresi Kayıtlarından Çıkarılan 1324 (1906) Ayıntap Kazasının Nüfus Cetveli⁷²

DİNİ	KADIN	ERKEK	TOPLAM
İslam	32.569	37.351	69.920
Rum Ortodoks	27	27	54
Ermeni Katolik	298	209	477
Latin	148	188	336
Süryani	5	4	9
Protestan	2.222	2.362	4.584
Yahudi	332	364	696
Kipti	0	16	16
Ermeni	6.500	7.402	13.902
TOPLAM	42.071	47.923	89.994

⁷² Salname-i Vilayeti Halep, 1324, s..

1324 tarihli Halep Vilayet Salnamesi, Antep kaza nüfusunu 89.994 olarak vermektedir. Bu nüfusun 42.071'ini kadınlar 47.923'ünü de erkekler teşkil etmektedir. Kaza nüfusunu dinler itibarı ile değerlendirdiğimiz zaman, toplam kaza nüfusunun 69.920 (% 77.7)' sini Müslümanlar 19.378 (% 21.5)'ini Hristiyanlar, 696 (% 0.8)'ini de Yahudilerin oluşturduğunu görüyoruz. Burada Müslüman nüfus çoğunluğu oluşturmaktadır. Bütün bu verilerden toplam nüfus içerisinde Müslüman nüfusun % 80 çivarındaki oranını sürekli koruduğunu görüyoruz.

1914 yılında yapılan nüfus istatistiğine göre, Antep Halep vilayeti merkez sancağının kazası durumundadır. Söz konusu istatistiğe göre, Halep vilayetinin nüfusu ve bu nüfusun dinlere göre dağılımı şu şekildedir⁷³.

İslam	Grek	Ermeni	Yahudi	R.Katolik	E.Katolik	Protestan	Latin
573.320	13772	35.104	12.193	8.182	5.739	8643	1776
Süryani	Keldani	Yakubi	Yezidi	Çingene	Bulgar		
2.956	365	309	316	159	1.956		

Yukardaki tabloda Halep vilayetinin toplam 664.790 nüfusa sahip olduğunu görüyoruz. Bu nüfus içerisinde Müslümanlar %86.2 (573.320) oranında, Hristiyanlar %11.9 (79.277) oranında, Yahudiler ise %1.8 (12.193) oranındadır. Bu istatistiğe göre Halep vilayetinin toplam nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu açıkça görülmektedir.

1914 nüfus istatistiğinde Antep kaza nüfusu toplam 110.810 olarak belirtilmektedir. Bu nüfusun dinlere göre dağılımı şu şekilde gösterilmiştir⁷⁴.

İslam	Grek	Ermeni	Yahudi	R.Katolik
89.769	67	14.466	860	7
E.Katolik	Protestan	Latin	Çingene	
393	4.635	610	3	

⁷³ Kemal H. Karpat, a.g.e, s. 188-189

⁷⁴ K. H. Karpat, a.g.e, s. 175-176

Tabloda belirtilen 110.810 nüfusun %81 (89.769)'ini Müslümanlar, %18,2 (20.181)'sini Hristiyanlar, %0.8 (860)'ini de Yahudiler teşkil etmektedir.

Burada da müslüman nüfusun %80 civarında olduğunu görüyoruz. Gerçek şu ki; Antep kazasında Müslüman nüfus bu oranını sürekli koruduğu gibi, 1920 sorasında da Müslüman nüfus oranında önemli artış olmuştur.

1914 resmi nüfus sayımından sonra 1927 yılına kadar herhangi bir nüfus sayımı yapılmadığı gibi Antep'le ilgili bu konuda herhangi bir araştırma da yapılmamıştır. Nitekim 1927 genel nüfus sayımında il nüfusunun dinlere göre dağılımı geniş bir şekilde verilmektedir. Bu dönemde Gaziantep iline Besni, Kilis ve Nizip kazaları bağlıdır. Buna göre Gaziantep il merkez nüfusu 39.988 kişidir. Bu nüfusun 39.578 kişisi Müslüman, 29 kişisi Hristiyan ve 379 kişisi Yahudidir⁷⁵.

İl merkezi itibarı ile nüfusun %98.9'unu Müslümanlar, %1'ini Yahudiler, %0.1 oranını da Hristiyanlar teşkil etmektedirler. Gaziantep merkez ilçeye bağlı belde ve köylerde ise 49.400 kişi yaşamakta olup bu nüfusun 49.399 (%100)'unu Müslümanlar teşkil etmektedir. Bu dönemde belde ve köy nüfusuna kayıtlı sadece 1 Ermeni bulunmaktadır⁷⁶.

1927 Genel Nüfus Sayımına göre Gaziantep ilinl kazaları ile birlikte ele alacak olursak, İl'de toplam 215.762 nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun 214.963 (%99.6)'ünü Müslümanlar, 742 (%0.36)'sini Yahudiler, 55 (%0.03)'ini Hristiyanlar oluşturmakta ve 2 kişinin de dini bilinmemektedir⁷⁷.

Gaziantep il merkez nüfusunun dinlere göre dağılımını gösteren tablo aşağıda verilmiştir

İslam	Katolik	Protesta n	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Yahudi	Dini Mechul	Toplam
39.578	6	23	1	8	1	379	2	39.988

⁷⁵ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1927 Genel Nüfus Tahriri, Ankara, 1929, s. 215

⁷⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü, 1927 Genel Nüfus Tahriri, s. 215

1927 tarihinde Gaziantep merkeze bağılı belde ve köylerin dinlere göre dağılımı aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Dini	Nüfusu
İslam	49.399
Ermeni	1
Toplam	49.400

1927 tarihindeki Gaziantep'in toblam nüfusunun dinlere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir.

İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Yahudi	Dini Meçhul	Toplam
214.963	16	24	1	12	2	742	2	215.762

Gaziantep ilinin 1935 yılı itibarı ile merkez nüfusu 50.965, il toplam nüfusu 207.912 kişiden ibarettir. İl merkez nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildedir⁷⁸.

Dinler	Erkek	Kadın	Toplam	% Oranı
İslam	26.596	24.064	50.660	%99.4
Katolik	1	3	4	%0.01
Ortodoks	2	1	3	%0.01
Protestan	7	18	25	%0.05
Hristiyan	1	-	1	%00
Yahudi	111	161	272	%0.5
Toplam	26.718	24.247	50.965	%100

⁷⁷ I.U.M, 1927 Genel Nüfus Tahriri, s. 215-216

⁷⁸ 1935 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1937, s. 25

Yukarda verilen rakamlara baktığımız zaman, 1935 Genel Nüfus Sayımına göre il merkez nüfusunun %99.4'ünün Müslüman, %0.5 oranında Yahudi ve %0.1 oranında da Hristiyan nüfusun bulunduğunu görüyoruz.

1935 Genel Nüfus Sayımına göre Gaziantep ilinin genel olarak nüfusu ve bu nüfusun dinlere göre dağılımı şu şekildedir⁷⁹.

Dinler	Erkek	Kadın	Toplam	% Oranı
İslam	145.444	137.291	282.735	99.7
Hristiyan	1	-	1	0
Katolik	6	5	11	0
Ortodoks	6	4	10	0
Protestan	9	18	27	0
Musevi	246	297	543	0.2
Diğerleri	99	80	179	0.1
Toplam	145.811	137.695	283.506	100

Gaziantep il genel nüfusunun %99.7 (282.735)'ini Müslümanlar,%0.2 (543)'ünü Yahudiler, %0.1 (228)'inide Hristiyan ve diğerleri oluşturmaktadır. Bu istatistikler bu dönemde Gaziantep ve çevresinde Ermeni nüfusun bulunmadığını gösterdiği gibi,diğer gayrimüslim grupların da çok az (%0.3) oranında nüfusa sahip olduğunu belirtmektedir.

⁷⁹ 1935 G. N. S. Sonuçları, İ.U.M, s.109

1960 Yılında Gaziantep'in Nüfusu ve Dini Yapısı⁸⁰

DİNİ	SAYISI
İslam	434.271
Gregoryan	21
Hristiyan Ortodoks	80
Katolik	28
Protostan	20
Mezhebi meçhul	11
Yahudi	141
Dinsiz	2
Diğer	5
TOPLAM	434.579

1960 Yılında yapılan ve Gaziantep'in genel nüfusu ile birlikte sosyal ve dini nüfusunu da veren istatistikde de görüleceği gibi bu yılda İl'in toplam nüfusu 434.579 kişiden ibarettir. Bu nüfusun 434.271 kişisini Müslümanların, geriye kalan 308 kişisini de Gayrimüslimler oluşturmaktadır. Gayrimüslim nüfusun da 169 kişisini Hristiyanlar, 141 kişisini Yahudi'ler, 18 kişisini de Mezhebi meçhul, dinsizve diğerleri oluşturmaktadır. Yani oran olarak baktığımızda toplam nüfusun % 100'üne yakını Müslümanlar oluşturmaktadırlar.

⁸⁰ D.İ.E, 23.10. 1960. Genel Nüfus Sayımı , Ankara, 1960, s. 70

1965 Yılında Gaziantep'in Nüfusu ve Dini Yapısı⁸¹

DİNİ	Sayısı
İslam	510.780
Gregoryan	13
Katolik	17
Hristiyan Ortodoks	8
Protestan	23
Mezhebi Mechul	9
Yahudi	152
Bilinmeyen	18
Diğer Dinler	6
Toplam	511.026

1965 Genel Nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi Gaziantep'in toplam nüfusunun 511.026 olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun 510.780 kişisini Müslümanlar oluştururken, ancak 246 kişisini Gayrimüslimler oluşturmaktadırlar ki bu toplam nüfus içerisinde yok denilecek kadar azdır. Kaldı ki bu 246 kişinin de 70 kişisini Hristiyanlar, 152 kişisini Yahudiler ve 24 kişisini de dini bilinmeyenler oluşturmaktadır. Daha önceki yıllara oranla bakıldığında her geçen gün Gaziantep'teki Gayrimüslim nüfusun il' çeşitle şekillerde ayrılarak yok olduğuna şahit olmaktadır.

Peter A. Andrews, 1989 yılında yayınladığı " Etnich Groups in the Republic of Turkey" adlı eserinde Gaziantep ilinin ilçe ve köyleri dinler ve mezhepler itibarı ile şöyle tasnif etmektedir⁸².

Yerleşim Yeri	Köy Sayısı	Hanefi	Şafii	Alevi	Caferi
Merkez	139	139	1	-	1
Araban	27	23	-	-	3
İslahiye	65	66	-	-	1
Kilis	107	106	1	-	1
Nizip	118	x	-	-	-
Oğuzeli	87	87	-	-	-
Yavuzeli	29	23	-	8	-

⁸¹ D.İ.E, 24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1965, s. 228-229

⁸² Peter Alford Andrews, *Etnich Groups in the Republic of Turkey*, Weisbaden, 1989, p. 187

Peter Andrews'in yukarıda belirttiği bilgiler gerçeği tam olarak ifade etmemektedir. Çünkü Gaziantep ve çevresinde Caferi köy bulunmadığı halde 6 köy Caferi olarak verilmektedir. Ayrıca Alevi köyler eksik belirtilmiş ve Şafii köy bulunmadığı halde 2 Şafii köy belirtmiştir. Netice olarak Türkiye'nin dini yapısı ile ilgili son yıllarda yazılmış olan bu araştırmayı ihtiyatla karşılamamız gerekmektedir. Ancak şu kadarını söylemek gereklidir ki Peter Andrews'in yaptığı araştırmada da görüleceği gibi 1989 yılında Gaziantep ve civarında Gayrimüslim nüfus bulunmamaktadır. Her ne kadar ticari, siyasi ve spor amaçlı olsa illerde Gayrimüslim nüfus bulunsada bunlar ciddiye alınacak rakamlar olmayıp 15- 20'lerle ifade edilecek kadar azdır.

III. BÖLÜM

GAZİANTEP'İN DİNİ DURUMU

A-ŞEHİR MERKEZİNDE DİNİ HAREKETLİLİK

Gaziantep İli'nin 1990 yılı itibari ile toplam nüfusu 1.140.594 olup, yüzölçümü 7.642 km² dir. Ancak 1995 tarihinde Kilis'in il olması sebebi ile, Antep'in nüfus ve yüzölçümünde değişiklikler olmuştur. Biz yapmış olduğumuz saha çalışmaları neticesinde, İl'in 1997 yılı itibari ile toplam nüfusunun 1.290.194. kişi civarında olduğunu tesbit ettik. Günümüzde Gaziantep ilinin idari yapısı aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

SIRA NO	İLÇENİN ADI	KÖY SAYISI	MAHALLE SAYISI	MEZRA SAYISI
1	ŞAHİNBEY	75	86	10
2	ŞEHİTKAMİL	71	45	14
3	NİZİP	79	20	25
4	ARABAN	39	8	6
5	OĞUZELİ	73	4	60
6	İSLAHİYE	42	15	4
7	YAVUZELİ	38	5	16
8	KARKAMIŞ	36	3	1
9	NURDAĞI	28	5	19
Toplam	-	481	191	155

Tabloda görüldüğü gibi Gaziantep ilinin toplam ilçe sayısı 9 olup bu ilçelerde 191 mahalle ve ilçelere bağlı 481 köy ile 155 mezra bulunmaktadır. Bu genel bilgilerden sonra, Gaziantep ilinin günümüzdeki nüfus durumunu dinler ve mezhepler açısından ele alıp inceleyeceğiz. Bu tespiti yaparken çalışmamızda merkez ilçeler ve bu ilçelere bağlı belde ve köylerin nüfusları

hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra diğer ilçeleri ve bağlı köylerin nüfusları hakkında da bilgi vermeye çalışacağız.

a- Gaziantep Merkez ilçeler

Gaziantep şehir merkezindeki nüfusun artması sonucunda, ilçe merkezi büyük şehir olma özelliğine kavuşmuş ve 20 Haziran 1987 gün ve 3398 sayılı kanunla Gaziantep il merkezinde Şahinbey ve Şehitkamil adlarıyla iki ilçe kurularak büyük şehir statüsüne kavuşturulmuştur. Gaziantep il merkezinin günümüz dini coğrafyasını araştırırken merkez ilçeleri ayrı ayrı incelemeyi çalışmamızın daha sağlıklı olması açısından uygun gördük. Bunun için merkez ilçelerde mevcut mahalleleri bu mahallelerin nüfusları, verilen nüfusların din ve mezhep itibarı ile dağılımları verilerek bunun nüfusa oranı ortaya konulmaya çalışılacaktır. İlçelere bağlı belde, ve köy nüfuslarında da aynı metod izlenecektir.

aa- Şahinbey İlçesi

Gaziantep merkezini oluşturan ilçelerden olan Şahinbey ilçe merkezinde 86 mahalle bulunmakta ve burada yaşayan halkın toplam nüfüsü 1997 itibarı ile tahmini 504.575 kişidir. Şahinbey ilçesine bağlı 75 köy, 10 mezra ve 3 tane belde olup, buralarda toplam 43.019 kişinin yaşadığı tahmin edilmekte olup ilçe genelinin toplam tahmini nüfusu 544.596 civarındadır. Şahinbey ilçe merkezinin mahallelere göre nüfusu ve bu nüfusun din ve mezheplere göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

Şahinbey İlçesinin Mahalleleri

	Mahalle Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafi	%	Alevi	%
1	Akyol	5.544	5.544	100	-	-	-	-
2	Alaybey	3.328	3.328	100	-	-	-	-
3	Alleben	8.014	8.014	100	-	-	-	-

4	Alibaba	4.032	3.412	84.63	-	-	620	15.37
5	Altmışıncıyıl	12.540	12.505	99.73	-	-	35	0.27
6	Aydınbaba	2.650	1.050	39.63	-	-	1.600	60.37
7	Bahçelievler	4.928	4.928	100	-	-	-	-
8	Barış	11.520	4.570	39.63	-	-	6.950	60.37
9	Bey	2.645	2.645	100	-	-	-	-
10	Beydili	13.680	10.880	79.54	-	-	2.800	20.46
11	Bekirbey	5.520	5.520	100	-	-	-	-
12	Beyazlar	9.172	8.267	91.14	-	-	905	9.86
13	Binevler	16.560	16.560	100	-	-	-	-
14	Bostancı	2.465	2.465	100	-	-	-	-
15	Boyacı	4.224	4.193	99.04	-	-	27	0.6
16	Bozoklar	6.200	5.575	89.92	-	-	625	10.08
17	Cabi	2.375	2.341	98.6	-	-	34	1.4
18	Cengiztopel	13.550	7.815	57.7	-	-	5.735	42.3
19	Cemalgürsel	4.620	4.395	94.1	-	-	225	4.9
20	Cumhuriyet	12.240	9.090	74.3	-	-	3.150	25.7
21	Çamlıca	5.280	4.960	94	-	-	320	6
22	Çukur	500	500	100	-	-	-	-
23	Daracık	1.980	1.980	100	-	-	-	-
24	Dumlupınar	2.860	880	31	-	-	1.980	69
25	Delbes	825	825	100	-	-	-	-
26	Düğmeci	1.050	1.050	100	-	-	-	-
27	Düztepe	16.560	5.796	35	-	-	10.764	65
28	Etiler	5.940	5.670	95.46	-	-	270	4.54
29	Eyüpoğlu	3600	3.600	100	-	-	-	-
30	Gündoğdu	1.270	1.270	100	-	-	-	-
31	Gültepe	2.520	2.520	100	-	-	-	-
32	Gümüştekin	8.014	7.164	89.4	-	-	850	10.6
33	Güzelvadi	5.750	5.165	89.9	-	-	585	10.1
34	Hoşgör	4.224	4.224	100	-	-	-	-
35	İnönü	7.855	7.430	84.6	-	-	425	5.4
36	İsmetpaşa	3.200	3.200	100	-	-	-	-
37	İstiklal	16.440	14.456	88	-	-	1.984	12
38	Kahvelipınar	2.250	1.034	46	-	-	1.216	54
39	Kanalıcı	2.100	2.100	100	-	-	-	-

40	Karagöz	1.300	1.300	100	-	-	-	-
41	Karatarla	320	320	100	-	-	-	-
42	Karayılan	9.360	8.410	89.9	-	-	950	10.1
43	Kavaklık	8.580	8.409	98	-	-	171	2
44	Kepenek	2.520	2.520	100	-	-	-	-
45	Kıbrıs	13.770	8.576	62.3	-	-	5.194	37.7
46	Kılınçoğlu	2.200	2.200	100	-	-	-	-
47	Kocaoğlan	1.630	1.630	100	-	-	-	-
48	Kolejtepe	12.744	12.744	100	-	-	-	-
49	Konak	19.050	17.150	90	-	-	1.900	10
50	Kozanlı	2.020	2.020	100	-	-	-	-
51	Kozluca	5.630	5.360	95.3	-	-	270	4.7
52	Kurbanbaba	9.548	9.548	100	-	-	-	-
53	Kurtuluş	2.584	2.584	100	-	-	-	-
54	Nuripazarbaşı	9.614	6.923	73	-	-	2.691	27
55	Ocaklar	15.850	14.118	89.4	-	-	1.732	10.6
56	Oğuzlar	1.850	350	19	-	-	1.500	81
57	Onur	7.260	7.215	99.4	-	-	45	0.6
58	Öğretmenevleri	9.570	9.570	100	-	-	-	-
59	Özdemirbey	1.730	1.730	100	-	-	-	-
60	Perilikaya	8.000	7.835	98	-	-	165	2
61	Saçaklı	1.950	1.950	100	-	-	-	-
62	Sakarya	6.670	6.670	100	-	-	-	-
63	Savcılı	3.150	3.150	100	-	-	-	-
64	Serinevler	4.440	4.406	99.3	-	-	34	0.7
65	Seferpaşa	2.370	2.370	100	-	-	-	-
66	Sultanselim	5.850	5.410	92.5	-	-	440	7.5
67	Suyabatmaz	1.265	1.265	100	-	-	-	-
68	Süleymanşah	5.150	5.150	100	-	-	-	-
69	Şahinbey	1.010	1.010	100	-	-	-	-
70	Şahveli	2.540	2.502	98.5	-	-	38	1.5
71	Şekeroğlu	930	930	100	-	-	-	-
72	Şenyurt	5.760	5.703	99	-	-	57	1
73	Tepebaşı	1.645	1.645	100	-	-	-	-
74	Tıslaki	2.960	2.960	100	-	-	-	-
75	Turanemeksiz	9.630	7.740	80.4	-	-	1.890	19.6

76	Türkmenler	8.575	8.455	98.6	-	-	120	1.4
77	Türktepe	2.030	2.030	100	-	-	-	-
78	Ulucanlar	1.740	1.676	96.4	-	-	64	3.6
79	Üçoklar	13.176	13.116	99.6	-	-	60	0.4
80	Ünaldı	7.250	7.250	100	-	-	-	-
81	Yavuzlar	4.020	4.020	100	-	-	-	-
82	Yazıcık	3.695	3.655	99	-	-	40	1
83	Yeşilevler	7.420	7.420	100	-	-	-	-
84	23 Nisan	2.576	2.478	96.2	-	-	98	3.8
85	25 Aralık	4.928	4.880	99	-	-	48	1
86	Yukarıbayır	10.690	9.200	83.6	-	-	1.760	16.4
	Toplam	504.575	444298	88.05	-	-	60.277	11.94

Şahinbey ilçe merkezinin 1997 itibarı ile tahmini nüfusu 504.575 olarak tesbit edilmiştir. İlçenin dini yapısı ile ilgili yaptığımız saha araştırmasında ilçede yaşayan gayrimüslim nüfus bulunmadığı gibi, ilçe nüfus kayıtlarında da gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır. İlçe merkez nüfusunun tamamının islam dinine mensup kişilerden oluştuğunu tespit ettik. İlçe nüfusunu mezhep itibarıyla değerlendirdiğimiz zaman toplam nüfusun yaklaşık 444.298 kadarının Hanefi mezhebi mensubu (% 88), nüfusun yaklaşık 60.277 (% 12) kadarının da Alevi vatandaşlarımızdan oluştuğu görülmüştür.

Şahinbey ilçesine bağlı belde statüsünde üç yerleşim merkezi bulunmaktadır. Bu beldelerin 1997 yılı itibarı ile yaklaşık tahmini nüfusu 6.428 dir. Bu nüfusun din ve mezhepler itibarıyla dağılımı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Beldenin Adı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Cevizli	2.227	2.227	2.227	100	-	-
Burç	2.516	1.821	1.821	100	-	-
Büyükşahinbey	4.683	2.380	2.380	100	-	-
Toplam	9.426	6.428	6.428	100	-	-

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi Şahinbey ilçesine bağlı beldelerde gayrimüslim nüfusun bulunmadığını, beldelerde yaşayan nüfusun tamamının müslümanlardan oluştuğunu anlaşılmış olup, bunların da tamamı Hanefi mezhebine mensuplarından müteşekkil olduğu görülmüştür.

Şahinbey ilçesine bağlı Köyler

Şahinbey ilçesine bağlı toplam 75 tane köy bulunmaktadır. Bu köylerin 1997 yılı itibarı ile tahmini toplam nüfusu 33.593 dür. İnanç coğrafyası çerçevesinde yaptığımız incelemelerde köylerin nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı aşağıdaki tabloda verilmektedir. Aşağıdaki tabloda bazı köylerin 1990 yılı nüfus bilgileri eksik verilmiştir. Bunun sebebi bu köylerin daha önceleri mezra konumunda olmaları veya 1990 yılından sonra yerleşim alanı olarak seçilmiş olmalarındandır.

	Köyün Adı	Nüfus 1990	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Akbayır	351	340	340	100	-	-
2	Akbulut	104	201	201	100	-	-
3	Akpınar	249	308	308	100	-	-
4	Akyazı		205	205	100	-	-
5	Almalı	419	584	584	100	-	-
6	Bağlarbaşı	763	784	784	100	-	-
7	Bayramlı	610	587	587	100	-	-
8	Bekişli	319	327	327	100	-	-
9	Belenköy	460	556	556	100	-	-
10	Beşkuyu	317	347	347	100	-	-
11	Bostancık	346	363	-	-	363	100
12	Bozca	295	308	308	100	-	-

13	Budak	200	195	195	100	-	-
14	Burçkarakuyu	179	154	154	100	-	-
15	Çapalı	208	292	-	-	292	100
16	Çevreli	121	176	176	100	-	-
17	Çimenli	562	550	550	100	-	-
18	Çörekli	64	562	562	100	-	-
19	Çubukdiken	336	374	374	100	-	-
20	Cebeler	269	297	297	100	-	-
21	Damlacık	369				-	-
22	Deredüzü	396	457	457	100	-	-
23	Doğanca	344	354	354	100	-	-
24	Dokur	247	312	312	100	-	-
25	Durantaş	506	640	640	100	-	-
26	Ekinli	359	244	244	100	-	-
27	Geneyik	539	563	563	100	-	-
28	Gerciğın	313	500	500	100	-	-
29	Güllüce	198	226	226	100	-	-
30	Gülpınar	530	653	653	100	-	-
31	Hacı Arslan	25	33	33	100	-	-
32	Hacıköprü		187	-	-	187	100
33	Hacıköy	140	140	140	100	-	-
34	Kaleboynu	252	294	294	100	-	-
35	Kapcağız	765	752	752	100	-	-
36	Karacomak	271	349	-	-	175	100
37	Kazıklı	625	937	-	-	785	100
38	Kavşak	252	259	259	100	-	-
39	Kayakent	37	59	59	100	-	-

40	Kerer	231	205	205	100	-	-
41	Killik	282	213	-	-	213	100
42	Kumruhamurkesen	139	165	165	100	-	-
43	Kuşcu	152	180	180	100	-	-
44	Kurtuluş	1.310	1.603	1.603	100	-	-
45	K.Kızılhisar	1.114	1.600	1.600	100	-	-
46	Külecik	67	83	83	100	-	-
47	Kürüm	415	385	385	100	-	-
48	Morçalı	107	180	180	100	-	-
49	Muhacirosman	463	477	477	100	-	-
50	Narlıca	198	202	202	100	-	-
51	Ortaklar	184	158	158	100	-	-
52	Ozanlı	195	195	195	100	-	-
53	Pancarlı	97	129	-	-	129	100
54	Sarıbaşak	620	778	778	100	-	-
55	Sarıkaya	1.026	961	961	100	-	-
56	Sarısalkım	2.031	1.764	1.764	100	-	-
57	Sarıt	911	1.005	1.005	100	-	-
58	Serince	745	1.045	1.045	100	-	-
59	Sırasöğüt	771	827	827	100	-	-
60	Şahinbey	533	635	635	100	-	-
61	Tiyekli	191	224	224	100	-	-
62	Törelı	186	145	145	100	-	-
63	Türküzü		99	99	100	-	-
64	Ufacık	160	160	160	100	-	-
65	Uğurtepe	154	149	149	100	-	-

66	Yağdöver	294	440	440	100	-	-
67	Yaycı	292	327	327	100	-	-
68	Yaylacık	221	286	286	100	-	-
69	Yamaçtepe	97	125	125	100	-	-
70	Yazıbağı	153	187	187	100	-	-
71	Yeşilkent	1.226	1.989	1.989	100	-	-
72	Yeşilköy	134	171	171	100	-	-
73	Yığmatepe	497	565	565	100	-	-
74	Yoğuntaş	76	127	127	100	-	-
75	Zeytinli	683	972	972	100	-	-
	Toplam		33.593	31.449	93.6	2.144	6.38

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Şahinbey ilçesine bağlı köylerde gayri müslim nüfus bulunmamaktadır. Köy nüfuslarının tamamını müslümanlar teşkil etmektedir. Bu nüfusu mezhep bazında incelediğimizde yaklaşık olarak 31.449 (% 93.6) kadarının hanefi mezhebi mensubu 2.144 (% 6.4) kadarında Alevilerden oluştuğunu görüyoruz.

Şahinbey ilçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	384.510	504.575	444.298	88.05	60.277	11.95
Beldeler	9.426	6.428	6.428	100	-	-
Köyler	28.735	33.593	31.449	93.6	2.144	6.38
Toplam	422.671	544.596	482.175	88.53	62.421	11.46

Şahinbey merkez ilçesini, mahalle, belde ve köyleri itibarıyla değerlendirdiğimiz zaman, ilçenin 1997 yılı itibarı ile tahmini nüfusu 544.596 kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır.

İlçede gayrimüslüm nüfus bulunmayıp nüfusun tamamını müslümlar oluşturmaktadır. Bu müslüman nüfusun mezheplere göre dağılımı yaklaşık olarak şöyledir. Toplam nüfusun 482.175 (% 88.53)'ünü hanefi mezhebi mensupları, 62.421 (% 11.46)'sını da Aleviler oluşturmaktadır.

bb- Şehitkamil İlçesi

Gaziantep ilçe merkezini oluşturan ilçelerden ikincisi olan Şehitkamil ilçesinde, 45 mahalle bulunmakta ve bu mahallelerde yaşayan halkın nüfusu 1997 itibarı ile yaklaşık 354.411 kişi olarak tespit edilmiştir. Şehitkamil ilçesine 71 köy ile 14 mezra ve 2 belde bağlı bulunmaktadır. Beldelerde toplam olarak 5.719 kişi , köylerde ise 47.470 kişi yaşamaktadır. Köy ve beldeleri ile beraber ilçenin toplam nüfusu 407.600 kişidir. Şehitkamil ilçesi merkez mahalleleri ile ilçeye bağlı yerleşim yerlerinde yaşayan halkın nüfus durumu ile dini yapısı aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Şehitkamil İlçesi Mahalleleri

	Mahalle Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafi	%	Alevi	%
1	Aydınlar	1.100	1.100	100	-	-	-	-
2	Aydıntepe	4.704	3.869	82	640	13	195	5
3	Boyno	17.145	13.917	81	3.100	18	128	1
4	Budak	8.450	6.300	74.5	2.150	24.5	-	
5	Çıksorut	6.600	6.440	97.5	-	-	160	2.5
6	Çakmak	4.732	4.274	90	458	10	-	-
7	Çağlayan	7.265	6.887	95	325	4	53	1
8	Değirmişem	15.180	13.380	88	1.800	12	-	-
9	Dülükbaba	9.555	9.322	97.5	145	1.5	88	1
10	Emek	9.980	8.822	88	1.100	11	58	1
11	Eydibaba	5.104	4.616	90	450	8.8	38	1.2

12	Fevzipaşa	3.580	3.415	95	165	5	-	
13	Güvenevler	6.650	6.614	99	-	-	34	1
14	Göllüce	12.370	11.320	91.5	1.050	9.5	-	
15	Güzelyurt	7.380	6.787	92	560	7.6	33	0.4
16	Girne	13.212	11.312	85.6	1.900	14	36	0.4
17	Göztepe	10.650	9.650	99.1	1.000	0.9	-	
18	Gazikent	15.000	12.900	85	2.300	15	-	
19	Hürriyet	7.115	6.615	83	500	7	-	-
20	Hacıbaba	11.328	9.633	84.2	1.600	14	95	0.8
21	Hasırcıoğlu	12.704	10.804	85	1.900	15	-	
22	İncilipınar	2.100	2.100	100	-	-	-	-
23	Kocatepe	13.516	11.016	81.6	2.500	18.4	-	-
24	Kayaönü	13.020	9.963	76.5	3.060	23.5	-	-
25	Karaoğlan	6.376	6.279	98.5	-	-	97	1.5
26	Karşıyaka	8.075	6.214	77	1.800	22	61	1
27	Mücahitler	2.700	2.550	94.5	150	5.5	-	-
28	Mithatpaşa	6.710	6.710	100	-	-	-	-
29	Münüfpaşa	5.632	5.447	96.7	185	2.3	-	-
30	Mevlana	8.000	6.800	85	1.200	15	-	-
31	Nurtepe	5.144	3.244	63	1.900	37	-	-
32	Özgürlük	9.120	6.860	75	2.030	22	230	3
33	Pancarlı	650	650	100	-	-	-	-
34	Sarıgüllük	11.780	11.153	94.6	570	4.8	57	0.6
35	8 Şubat	3.450	3.297	95.6	-	-	153	4.4
36	Gazi	4.895	4.404	90	420	8.5	71	1.5
37	Ulus	2.720	2.720	100	-	-	-	-
38	Umut	6.600	6.120	93	480	7	-	-
39	Yunusemre	5.700	5.465	95.8	198	3.4	37	0.8
40	Yaprak	2.545	2.545	100	-	-	-	-
41	Yeşilova	5.280	5.237	99	-	-	43	1
42	Yenimahalle	13.810	11.296	82	2.400	17	114	1
43	Zeytinli	6.900	6.685	97	-	-	215	3
44	29 Ekim	8.640	8.439	97.6	85	1	116	1.3
45	Karacaoğlan	5.744	5.641	98.3	-	-	103	1.7
46	Cezaevi	550	550					
	Toplam	354.411	312362	88.13	39813	11.23	2.236	0.63

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Şehitkamil ilçe merkezinde gayri müslim nüfusun yaşamadığını, nüfusun tamamının müslümanlardan oluştuğunu tesbit ettik. Müslüman nüfusu mezheblere göre tasnif ettiğimiz zaman toplam nüfustan yaklaşık olarak 312.362 (% 88) kadarını Hanefiler, 39.813 (% 11.3) kadarını Şafiiler ve 2.236 (% 6) kadarını da Aleviler oluşturmaktadır. Hanefi mezhebi mensuplarının toplam nüfusun % 90'ına yakınıni teşkil ettiklerini görmekteyiz.

Şehitkamil ilçesine bağlı belde olarak iki belde bulunmaktadır. Bu beldelerin 1997 yılına göre tahmini nüfusu 5.719'dur. Bu nüfusun din ve mezhepler itibarıyla değerlendirdiğimiz zaman nüfusun tamamını müslümanların oluşturduğunu ve bu müslümanlarında tamamının Hanefi mezhebine mensup olduklarını görüyoruz. Bununla ilgili bilgiler aşağıda tabloda verilmiştir.

Beldelerin Adı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Arıl	2.187	2.250	2.250	100	-	-
Aktoprak	3.154	3.469	3.469	100	-	-
Toplam	5.341	5.719	5.719	100	-	-

Şehitkamil ilçesine bağlı 71 tane köy bulunmaktadır. Bu köylerin 1997 yılı itibarı ile yaklaşık tahmini nüfusu 47.470'dir. Tezimiz ile ilgili yaptığımız saha araştırmasında bu köylerin nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı aşağıda görüldüğü gibidir.

Köyler

	Köy Adı	Nüfus 1990	1997 Tahmini Nüfus	Hanefi	%
1	Acaroba	361	328	328	100
2	Ağaçlı	158	483	483	100

3	Akcaburç	483	504	504	100
4	Akcagöze	705	629	629	100
5	Aktoprak	3.154	3.469	3.469	100
6	Atabek	908	943	943	100
7	Atalar	1.197	1.370	1.370	100
8	Bağbaşı	1.323	1.425	1.425	100
9	Battal	958	802	802	100
10	Bayatlı	568	642	642	100
11	Bedirköy	543	502	502	100
12	Beyreli	792	847	847	100
13	Bilek	1.414	1.059	1.059	100
14	Bozovası	250	235	235	100
15	Çaykuyu	367	656	656	100
16	Çerityeniyapan	657	532	532	100
17	Dımışkılı	338	328	328	100
18	Durnalık	383	284	284	100
19	Dündarlı	193	195	195	100
20	Dülük	1.157	1.364	1.364	100
21	Erikli	560	533	533	100
22	Eskişarkaya	442	451	451	100
23	Göksüncük	961	1.231	1.231	100
24	Günbulur	384	386	386	100
25	Güngürge	639	630	630	100
26	Işıklı	1.893	1.915	1.915	100
27	İbrahimşehir	544	229	229	100
28	İncesu	573	552	552	100
29	İskenderli	125	136	136	100

30	Kabasakız	440	354	354	100
31	Karacaburç	760	734	734	100
32	Karacaören	142	174	174	100
33	Karadede	332	387	387	100
34	Karahüyük	799	889	889	100
35	Karakesek	705	750	750	100
36	Karasakal	238	238	238	100
37	Karayusuflu	196	396	396	100
38	Karpuzkaya	351	370	370	100
39	Kirlialıcı	441	465	465	100
40	Kızıkhmurkesen	467	541	541	100
41	Koçlu	690	697	697	100
42	Kozluyazı	325	361	361	100
43	Köksalan	740	753	753	100
44	Küllü	722	661	661	100
45	Medegöz	183	197	197	100
46	Öğümsöğüt	741	761	761	100
47	Öğündük	321	321	321	100
48	Samköyü	2.475	2.354	2.354	100
49	Sammezrası	802	936	936	100
50	Sarılar	658	543	543	100
51	Seymenli	125	326	326	100
52	Sinanköy	836	836	836	100
53	Sofalıcı	414	336	336	100
54	Suboğazi	614	635	635	100
55	Sülüklü	291	315	315	100
56	Taşlıca	997	914	914	100

57	Tekirsin	560	700	700	100
58	Tokdemir	682	579	579	100
59	Tuğlu	375	456	456	100
60	Tükyurdu	185	385	385	100
61	Uğruca	511	521	521	100
62	Üçgöze	386	397	397	100
63	Ülkerli	235	250	250	100
64	Yalangoz	556	590	590	100
65	Yamacoba	1.023	1.076	1.076	100
66	Yayıktaş	218	218	218	100
67	Yenişarkaya	432	410	410	100
68	Yeşilce	504	482	482	100
69	Yığınlı	815	756	756	100
70	Y.Beylerbeyi	1.794	1.364	1.364	100
71	Zükfekar	158	382	382	100
	Toplam		47.470	47.470	100

Yukarıda tabloda görüldüğü gibi Şehitkamil ilçesine bağlı köylerde nüfusun tamamını müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman nüfusunda tamamını Hanefi mezhebi mensupları oluşturmaktadır.

Şehitkamil İlçe Nüfusunun Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafi	%	Alevi	%
Merkez	218.924	354.411	312.362	88.13	39813	11.2	2.236	0.63
Beldeler	5.341	5.719	5.719	100	-	-	-	-

Köyler	42.912	47.470	47.470	100	-	-	-	-
Toplam	267.177	407.600	365.551	89.6	39813	9.76	2.236	0.54

Şehitkamil ilçe nüfusunu mahalle, belde ve köy itibarıyla dinlere göre değerlendirdiğimiz zaman ilçe nüfusunun tamamının (407.600) müslüman olduğunu ve ilçe genelinde gayri müslim nüfusun yaşamadığı tesbit edilmiştir. Müslüman nüfusun mezheplere göre dağılımı konusu tabloda da görüldüğü gibi toplam nüfusun 365.551 (& 89.6)'sını Hanefiler, 39.813 (% 9.7)'sini Şafiler, 2.236 (% 0.54)' ünü de Aleviler teşkil etmektedir.

B- GAZİANTEP'İN ÇEVRESİ

a-Araban İlçesi

Gaziantep'in kuzeydoğusunda yer alan Araban ilçesinin doğusunda Şanlı Urfa, batısında Kahramanmaraş, kuzeyinde Adıyaman ve güneyinde Yavuzeli ilçesi yer almaktadır. İlçe 496 km² yüz ölçümüne sahip olup 1990 genel nüfus sayımına göre 36.773 nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 14.275'i ilçe merkezinde, 22.498'i de belde ve köylerde yaşamaktadır.

İlçenin tarihi ile ilgili bilgilere ulaşılamamakla beraber yer yer tarihi eserlere rastlanması burasının eski bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Araban,1957 yılında ilçe statüsüne kavuşmuş ve aynı yıl belediye teşkilatı kurulmuştur. İlçe Gaziantep- Adıyaman karayolu üzerinde yer almakta olup Adıyaman iline daha yakın olduğu için ticari faaliyetlerini bu il ile sürdürmektedir. İlçenin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İlçede ticari hayat canlı olduğu için ,ilçe merkez nüfusu 1980 yılında 8.213 iken 1990 yılında iki kat artarak 14.275 seviyesine ulaşmıştır.

1990 yılı itibarı ile ilçede 8 mahalle, 1 belde, 39 köy ve 6 mezra bulunmaktadır.Biz araştırmamızda 1997 yılı itibarı ile ilçe nüfusunu tespit etmeye çalıştık. Bunun için belediye bina sayımı, Sağlık Müdürlüğünün E.T.F. çalışmaları ve 1995 seçmen sayılarını değerlendirdik. Netice olarak

Araban ilçe merkez nüfusunu 10.295, ilçeye bağlı belde ve köylerin nüfusunu da 22.498 kişi olarak tespi ettik.

İlçenin günümüz dini coğrafyası şu şekildedir. İlçe nüfus kayıtlarında gayrimüslüm bulunmadığı gibi, günümüzde de ilçede yaşayan gayrimüslüm bulunmamaktadır. İlçede yaşayan nüfusun tamamını islam dini mensupları oluşturmaktadır. Merkez ilçede yaşayan nüfusun % 100 müslüman olduğunu ve Hanefi mezhebine mensup olduklarını görmekteyiz. İlçeye bağlı belde ve köylerin, mezheplere göre dağılımı ise bir belde ve 34 köyde tamamen Hanefilerin üç'ünde tamamıyla Alevirin birinde de Hanefi ve Aleviler karışık olarak yaşadıkları görülmektedir. Buna göre ilçeye bağlı köy nüfuslarının % 94'ünü Hanefiler, % 6 sini ise Aleviler teşkil etmektedir.

İlçeyi genel olarak değerlendirdiğimiz zaman toplam nüfusun % .96 sını Hanefi % 4' ününde Alevi olduğunu görüyoruz. İlçede Şaafi mezhebi mensubu bulunmamaktadır. Araban merkez ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre durumu aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde verilmektedir.

Araban İlçesinin Mahalleleri

	Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Bağlıca	213	213	100	-	-
2	Dumlupınar	1.339	1.339	100	-	-
3	Fevziçakmak	2.296	2.296	100	-	-
4	Kale	969	969	100	-	-
5	Mehmetgökçek	1.455	1.455	100	-	-
6	Turgutözal	1.150	1.150	100	-	-
7	Yenialtuntaş	1.193	1.193	100	-	-
8	Yeşilova	1.680	1.680	100	-	-
	Toplam	10.295	10.295	100	-	-

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Araban ilçe merkezinde gayri müslim nüfus bulunmamaktadır. İlçe merkez nüfusunun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır. Yaptığımız araştırmada nüfusun mezheplere göre dağılımı konusunda elde ettiğimiz sonuç nüfusun tamamının 10.295 (% 100) Hanefi mezhebi mensuplarından oluştuğudur.

Araban ilçesine bağlı bir belde bulunmaktadır. bu beldenin toplam nüfusu 2.592, olup bu nüfusun tamamının müslüman ve Hanefi mezhebi mensubu olduklarını görülmektedir..

Elif	1990 Nüfusu	1997Tahmini Nufusu	Hanefi	%	Alevi	%
Toplam	2.082	2.592	2.592	100	-	-

Araban ilçesine bağlı 39 tane köy bulunmaktadır. Bu köylerin nüfusları ve nüfusun din ve mezheplere göre dağılımını gösteren tablo aşağıdadır.

	KÖYÜN ADI	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Akbudak	1.355	1.355	100	-	-
2	Akkoç	126	126	100	-	-
3	Aşağıkaravaiz	543	543	100	-	-
4	Aşağıyufkalı	139	139	100	-	-
5	Başpınar	583	-	-	583	100
6	Beydili	758	758	100	-	-
7	Birlik	-	-	-	-	-
8	Çiftekoz	257	257	100	-	-
9	Dağdağancık	695	695	100	-	-
10	Doğan	110	110	100	-	-
11	Elifköy	-	-	-	-	-
12	Emirhaydar	483	483	100	-	-
13	Erenbağı	193	193	100	-	-
14	Esentepe	467	467	100	-	-
15	Eskialtıntaş	224	224	100	-	-
16	Fakılı	539	539	100	-	-

17	Fıstıklıdağ	654	654	100	-	-
18	Gelinbuğday	194	194	100	-	-
19	Gökcepayam	671	671	100	-	-
20	Gözey	349	349	100	-	-
21	Güllüce	315	315	100	-	-
22	Gümüşpınar	161	140	87	21	13
23	Hasanoğlu	323	-	-	323	100
24	Hisarköy	789	789	100	-	-
25	Karababa	254	-	-	254	100
26	Karacaören	163	163	100	-	-
27	Köklüce	959	959	100	-	-
28	Körhacıobası	459	459	100	-	-
29	Muratlı	467	467	100	-	-
30	Nurettinköy	146	146	100	-	-
31	Sarıkaya	774	774	100	-	-
32	Sarıtepe	482	482	100	-	-
33	Tarlabaşı	106	106	100	-	-
34	Taşdeğirmen	314	314	100	-	-
35	Yaylacık	714	714	100	-	-
36	Yolveren	417	417	100	-	-
37	Y.karavaiz	1.656	1.656	100	-	-
38	Y.Yufkalı	173	173	100	-	-
39	Ziyaret	222	222	100	-	-
	Toplam	19.826	18.645	94	1.181	6

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Araban ilçesine bağlı 39 köyün toplam nüfusu 1997 yılı itibarıyla tahminen 19.826 kişidir. Bu köylerde yaşayan gayri müslim nüfus bulunmamaktadır. Nüfusun tamamını müslümanlar oluşturmaktadır. Müslümanlardan oluşan bu nüfusun yaklaşık 18.645 (% 94)'ünü Hanefi mezhebi mensubları, 1.181 (% 6)'sında Aleviler oluşturmaktadır.

Araban İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	14.275	10.295	10.295	100	-	-
Beldeler	2.082	2.595	2.595	100	-	-
Köyler	20.773	19.826	18.645	94	1.181	6
Toplam	36.773	32.714	31.533	96	1.181	4

Araban ilçesinin genel durumuna bakıldığında tabloda belirtildiği gibi ilçe nüfusunun 1997 yılı itibarıyla tahmini olarak 32.714 olarak tesbit edilmiştir. İlçe nüfusunun tamamını islam dini mensupları oluşturmaktadır. Bu nüfusu mezheblere göre değerlendirdiğimiz zaman, toplam nüfustan yaklaşık olarak 31.533 (% 96)'sını Hanefiler, 1.181 (% 4)'ünü de Aleviler oluşturmaktadır.

3- İslahiye İlçesi

İlçe ismini 1864 tarihinde Derviş Paşa komutasında Osmanlı ordusunun yöredeki islah çalışmaları sırasında almıştır. İslahiyenin tarihi çok eski dönemlere dayanmakta olup, yörede bulunan çok sayıdaki höyük bölgenin tarihi hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Günümüzde İslahiye ilçe merkezinde 15 mahalle ve merkeze bağlı 42 köy ile 4 mezra ve 1 buçak ile 3 kasaba bulunmaktadır. İlçe merkezi ile ilçeye bağlı yerleşim yerlerinde 1990 genel nüfus sayımına göre 72.235 kişi yaşamaktadır. Biz yapmış olduğumuz saha çalışması esnasında ilçenin toplam nüfusunu 1997 itibarı ile tahmini olarak 75.064 olarak tespit ettik. Merkez ve merkeze bağlı yerlerde yaşayan halkın 1997 yılı nüfus durumu ile dini yapılarını aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak veriyoruz.

İslahiye İlçesinin Mahalleleri

	Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Atatürk	2.142	2.142	100	-	-
2	Aydınlık	1.995	1.195	100	-	-
3	Bahcelievler	1.273	1.273	100	-	-
4	Beyler	2.708	2.708	100	-	-
5	Burhaniye	598	598	100	-	-
6	Cevdet paşa	2.250	2.250	100	-	-
7	Cumhuriyet	1.183	1.183	100	-	-
8	Çamlıca	2.571	2.571	100	-	-
9	Çay	1.876	1.876	100	-	-
10	Derviş paşa	3.469	3.469	100	-	-
11	Erenler	1.071	206	19.2	865	80.8
12	Fevzi çakmak	2.435	2.435	100	-	-
13	Hürriyet	4.752	4.752	100	-	-
14	Pınarbaşı	2.490	2.490	100	-	-
15	Yenimahalle	2.464	2.464	100	-	-
16	Cezaevi	16	-	-	-	-
	Toplam	33.293	32.428	97.4	865	2.6

İslahiye ilçe merkezinde toplam olarak 15 mahalle bulunmaktadır. İlçe merkezinde gayri müslim nüfus bulunmamaktadır. İlçe merkez nüfusunu mezheblere göre değerlendirdiğimizde toplam nüfusun 32.428 (% 97.4 9'ünü Hanefiler, 865 (% 2.6)'sında Aleviler teşkil etmektedir.

İslahiye ilçesine bağlı 4 belde bulunmaktadır. Bu beldelerin nüfusu ve nüfusun mezheblere göre dağılımını gösteren tablolar aşağıda çıkarılmıştır.

İslahiye İlçesine Bağlı Beldeler

Beldeler	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Altınüzüm		6.295	6.295	100	-	-
Boğaziçi		3.432	3.432	100	-	-
Fevzipaşa		4.378	4.378	100	-	-
Yeşilyurt		2.585	2.585	100	-	-
Toplam		16.690	16.690	100	-	-

Yukardaki tabloda da görüldüğü gibi İslahiye ilçesine bağlı beldelerin 1997 yılına göre tahmini nüfusu 16.690 civarındadır. Bu nüfusun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır. Müslüman nüfusun hepsinin Hanefi mezhebi mensubu olduğunu görülmektedir.

Yine İslahiye ilçesine bağlı olan 41 tane köy bulunmaktadır. Bu köylerin nüfusları ve mezheb yapıları da aşağıdaki tabloda verilmektedir.

	KÖYÜN ADI	Nüfusu 1990	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Ağalarobası	265	341	341	100	-	-
2	Alaca	364	425	425	100	-	-
3	Arpalı	260	304	304	100	-	-
4	Ağabey	293	342	342	100	-	-
5	Aşağıbilenler	571	710	710	100	-	-
6	Akınyolu	1.993	965	965	100	-	-
7	Bayraktepe		539	539	100	-	--

8	Burunsuzlar	896	1.045	1.045	100	-	-
9	Çubuk	267	311	311	100	-	-
10	Çınarlı	333	388	388	100	-	-
11	Çolaklar	119	119	119	100	-	-
12	Çerçili	328	383	383	100	-	-
13	Değirmençik	463	399	399	100	-	-
14	Esenler		455	455	100	-	-
15	Güllühüyük	745	869	869	100	-	-
16	Hanağzı	240	279	279	100	-	-
17	Hasanlıök	946	1.103	1.103	100	-	-
18	idilli	893	1.042	1.042	100	-	-
19	Kabaklar	423	493	-	-	493	100
20	Kazıklı	568	706	706	100	-	-
21	Kalaycık	438	489	489	100	-	-
22	Karacaören	376	433	433	100	-	-
23	Karapınar	854	774	774	100	-	-
24	Kayabaşı	1.200	1.399	1.399	100	-	-
25	Kozdere	1.652	1.276	1.276	100	-	-
26	Kırıkçalı	445	515	515	100	-	-
27	Köklü	367	428	428	100	-	-
28	Koçcağız	233	272	272	100	-	-
29	Karakaya	355	336	336	100	-	-
30	Kuşcumustafa	110	140	140	100	-	-
31	Ortaklı	692	807	807	100	-	-
32	Örtülü	631	539	539	100	-	-
33	Tandır	814	950	950	100	-	-
34	Telli	203	237	237	100	-	-

35	Türkbahçe	676	748	748	100	-	-
36	Yeniceli	786	920	920	100	-	-
37	Yesemek	577	677	677	100	-	-
38	Yeşilburun	364	425	425	100	-	-
39	Yukarıbilenler	618	891	891	100	-	-
40	Yolbaşı	930	1.025	1.025	100	-	-
41	Zincirli	289	573	573	100	-	-
	Toplam		25.081	24.588	98	493	2

Tabloda da görüldüğü gibi İslahiye ilçesine bağlı köylerin nüfusunun tamamını müslümanlar teşkil etmektedir. 41 tane köydeki müslüman nüfusun 1 tanesinde Aleviler diğer 40 köyde ise Hanefiler oturmaktadır. Nüfus olarak yaptığımızda %98' ini Hanefiler, % 2'sinide Aleviler oluşturmaktadır.

İslahiye İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	34.607	33.293	32.428	97.4	865	2.6
Beldeler	14.808	16.690	16.690	100	-	-
Köyler	22.820	25.081	24.588	98	493	2
Toplam	72.235	75.064	73.706	98.1	1.358	1.9

Yukarıdaki tabloda İslahiye ilçesinin dini durumu genel olarak özetlenmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi ilçede gayri müslim nüfus bulunmamaktadır. Ancak Tamamını müslümanların oluşturduğu ilçede

mezheb farklılığı vardırki onlarında oranı şu şekildedir. Toplam nüfusun 73.706 (% 98)'ini Hanefiler, 1.358 (% 2)'sini de Aleviler oluşturmaktadır.

c- Karkamış İlçesi

Karkamış'ın tarihi çok eski olup Eti'lere kadar uzanmaktadır. Eti İmparatorluğu döneminde Karkamış bu İmparatorluğun önemli merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir.

Karkamış Nizip ilçesine bağlı bir belde iken 1990 yılında buradan ayrılarak ilçe olmuştur. İlçenin 1990 nüfus sayımına göre toplam nüfusu 15.380 idi. Bu nüfusun 3.430'u şehir merkezinde yaşarken 11.950'si köylerde yaşamakta idi.

Günümüzde Karkamış ilçe merkezinde 3 mahalle bulunmakta olup, merkeze bağlı 38 köy ve 1 mezarası vardır. Biz yapmış olduğumuz saha araştırmasında ilçenin toplam nüfusunu 15.040 olarak tespit ettik. Bu nüfusun 5.136'sı merkezde, 9.904'ü de köylerde yaşamaktadır. Karkamışın gerek merkezde, gerekse de köylerindeki yaşayan nüfusunun tamamını Hanefi mezhebine mensup Müslümanlar oluşturmaktadır. İlçe merkezinde ve köylerinde gayrimüslüm nüfus bulunmadığı gibi, Şaafi mezhebine mensup Müslümanda bulunmamaktadır. Karkamış ilçesinin merkez mahalleleri ile köylerinde yaşayanların nüfus durumu ile dini yapıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Karkamış İlçesinin Mahalleleri

Mahallenini Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%
Çarşı .	1.498	1.498	100
Karşıyaka	3.544	3.544	100
Lojmanlar	946	946	100
Toplam	5.136	5.136	100

Karkamış ilçe merkezinde bulunan üç mahallede 1997 yılı itibarı ile tahmini olarak 5.136 nüfus tesbit ettik. Bu nüfusu inanç coğrafyası yönünden değerlendirdiğimiz zaman ilçe merkez nüfusunun tamamının müslüman ve Hanefi mezhebi mensubları olduğunu görüyoruz.

Karkamış ilçesine bağlı 36 köy bulunmaktadır. Bu köylerin nüfus dağılımı ve nüfusun inanç yapısını gösteren tablo aşağıda çıkarılmıştır.

	KÖYÜN ADI	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%
1	Akçeköy	395	397	397	100
2	Alacalı	582	376	376	100
3	Alagöz	241	232	232	100
4	Arıkdere	345	348	348	100
5	Ayyıldız	188	186	186	100
6	Balaban	107	107	107	100
7	Beşkılıç	35	109	109	100
8	Çiftlik	1.220	1.028	1.028	100
9	Eceler	366	356	356	100
10	Ekinci	37	63	63	100
11	Elifoğlu	1.097	861	861	100
12	Erenyolu	350	242	242	100
13	Gürçay	252	253	253	100
14	Karacurun	310	298	298	100
15	Karanfil	214	180	180	100
16	Kelekli	1.025	813	813	100
17	Kepirler	170	74	74	100
18	Korkmazlar	152	94	94	100
19	Kıvırcık	286	289	289	100

20	Kuruyazı	151	118	118	100
21	Öncüler	232	228	228	100
22	Örmetaş	128	55	55	100
23	Savaş	105	24	24	100
24	Soylu	569	416	416	100
25	Subağı	186	175	175	100
26	Şenlik	57	49	49	100
27	Teketaşı	146	116	116	100
28	Tosunlu	316	241	241	100
29	Türkyurdu	100	38	38	100
30	Yarımca	42	12	12	100
31	Yaşarköy	414	406	406	100
32	Yeşerti	769	658	658	100
33	Yolağzı	481	359	359	100
34	Yurtbağı	235	217	217	100
35	Yazır	326	285	285	100
36	Zöhrecik	223	201	201	100
	Toplam		9.904	9.904	100

Karkamış İlçesinin Mahalleleri

Mahallenini Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%
Çarşı .	1.498	1.498	100
Karşıyaka	3.544	3.544	100
Lojmanlar	946	946	100
Toplam	5.136	5.136	100

Karkamış ilçe merkezinde bulunan üç mahallede 1997 yılı itibarı ile tahmini olarak 5.136 nüfus tesbit ettik. Bu nüfusu inanç coğrafyası yönünden değerlendirdiğimiz zaman ilçe merkez nüfusunun tamamının müslüman ve Hanefi mezhebi mensubları olduğunu görüyoruz.

Karkamış ilçesine bağlı 36 köy bulunmaktadır. Bu köylerin nüfus dağılımı ve nüfusun inanç yapısını gösteren tablo aşağıda çıkarılmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi ilçeye bağlı köylerin nüfuslarının tamamı müslüman ve Hanefi mezhebi mensublarıdır.

Karkamış İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	3.430	5.136	5.136	100	—	—
Köyler	11.950	9.904	9.904	100	—	—
Toplam	15.380	15.040	15.040	100	—	—

Karkamış ilçesini genel olarak değerlendirdiğimiz zaman ilçenin 1997 yılı itibarı ile tahmini nüfusu 15.040 dır. Bu nüfusun tamamını müslümanlar oluşturmaktadır. Yine bu nüfusun tamamını Hanefi mezhebi mensubları oluşturmaktadır.

ç- Nizip İlçesi

Halep vilayetinin Urfa sancağında ve Urfa'nın 98 km Garbi cenubisinde olarak Fırat'ın sahil yemininde 6 km lik mesafede vaki olan bir küçük kasaba olup İbrahim paşanın kumandası altında Mısır askeriyeye Asakiri osmaniye

arasında vaki bulunan büyük bir muharebenin vuku bulduğu yer olmakla meşhurdur¹

Nizip, Güney Doğu Anadolu bölgesinin orta Fırat bölümünde Gaziantep iline bağlı bir ilçe merkezidir. Doğudan Fırat nehri sınır olmak üzere Şanlı Urfa iline bağlı Birecik ilcesiyle ,güneyden Suriye sınırıyla, batıdan Gaziantep il merkezi ve kuzeyden Yavuzeli ilcesiyle çevrelenmiştir. Nizip doğuyu batıya bağlayan E 24 karayolu kenarında olup,Gaziantep ilinin 45 km. doğusunda,Türkiye Suriye sınırınının 32 km. kuzeyinde ve Fırat nehrinin 15 km. batısındadır. Barak ovasının kuzeyinde kurulmuş olan ilçe, kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru eğilimlidir.

Nizip ilçesinin yüzölçümü 900 km² olup 1990 genel nüfus sayımına göre toplam nüfusu 106.381'dir. Bu nüfusu 58.604'ü ilçe merkezinde, 47.777'si de belde ve köylerde yaşamaktadır. Nizip'in eski adının Nezip veya Nısıp'dan geldiği kaynaklarda belirtilmektedir. İlçenin tarihi hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, ilçe çivarında yer alan Kargamış ve Belkız harebeleri bölge tarihinin eskilere dayandığını göstermektedir.

İlçe idari yönden uzun süre Urfa ilinin Birecik ilçesine bağlı küçük bir kasaba iken, İstiklal Harbi sonrasında Gaziantep'e bağlanmıştır.Cumhuriyetin ilanından sonra Nizip iktisadi ve kültürel alanda da önemli kalkınma hamleleri içine girmiştir.İlçede tarım ve sanayi başlıca gecim kaynağını oluşturmaktadır.1985 genel nüfus sayımına göre toplam 112.644 nüfusa sahip olan ilçe, 1990'da nüfusu azalarak 106.381'e düşmüştür.

Araştırmamızda ilçenin günümüz dini yapısını tespit etmeye çalışırken,1996 yılı itibarıile ilçenin tahmini nüfusunuda ortaya koyduk. Bunun için Belediye bina sayımı , Sağlık Müdürlüğünün ETF çalışmaları ve 1995 genel seçimlerindeki seçmen sayılarını değerlendik.Neticede ilçe merkez nüfusunun 1997 itibarıyla tahmini olarak 81.727 olduğunu, ilçeye bağlı belde ve köy nüfuslarınınında 43.674 olduğunu tesbit ettik.

¹ Şemseddin Sami, **Kamusu'l A'lam** VI, s. 4573

Nizip ilçesinin günümüz itibarı ile dini yapısı şu şekildedir. İlçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslüm bulunmadığı gibi, günümüzde de ilçede yaşayan gayrimüslüm bulunmamaktadır. İlçe nüfusunun tamamını İslam dini mensupları oluşturmaktadır. Müslüman nüfusu mezheplere göre değerlendirdiğimiz zaman, ilçe merkez nüfusunun % 96.8'i kadarı Hanefi, %0.3 kadarı Alevi, % 2.9 kadarı da Şaafi mezhebi mensuplarından oluşmaktadır. İlçeye bağlı belde ve köy nüfuslarının ise, %98.3'ü Hanefiler, % 1.9'unu ise Aleviler teşkil etmektedir. İlçeyi genel olarak değerlendirdiğimiz zaman toplam nüfusun % 97.2'sini Hanefiler, % 0.9'unu Aleviler, %1.9'unu ise Şafii'ler oluşturmaktadır. İlçe merkezinde Hanefi, Şafii ve Aleviler birlikte yaşamaktadırlar. Belde ve köy olarak da sadece Hanefilerin yaşadığı köy sayısı 78, sadece Alevilerin yaşadığı köy sayısı 1 dir. İlçeye bağlı belde ve köylerde Şafii mezhebi mensubu bulunmamaktadır. Aşağıdaki tabloda ilçe merkezi ile ilçeye bağlı yerleşim yerlerindeki 1997 itibarı ile nüfus durumları ve dini durumları ayrıntılı olarak verilmiştir.

Nizip ilçesinin Mahalleleri

	Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafii	%	Alevi	%
1	Menderes	2.432	2.382	96	50	4	-	-
2	Belkıs	7.158	6.938	96.9	175	2.4	45	0.5
3	Fevkani	5.000	4.650	93	320	6.4	30	0.6
4	İstiklal	4.666	4.456	95.4	210	4.6	-	-
5	Zeytinlik	4.800	4.680	97.5	120	2.5	-	-
6	Karşıyaka	3.050	3.020	99	30	1	-	-
7	Saha	1.885	1.775	94	110	6	-	-
8	Cumhuriyet	6.200	6.090	98.2	85	1.3	25	0.5
9	Şahinbey	5.750	5.385	93.6	350	6	15	0.4
10	Mimarsinan	2.150	2.005	93.2	145	6.8	-	-
11	Fatih Sultan	2.520	2.485	98.6	35	1.4	-	-
12	Fevzi Paşa	4.636	4.441	95.7	165	3.5	30	0.8

13	Pazar Camii	2.970	2.820	95	150	5	-	-
14	Şihlan	3.250	3.190	98	60	2	-	-
15	Tahtani	3.800	3.740	98	40	1.3	20	0.7
16	Namık Kemal	5.080	4.985	98	70	1.3	25	0.7
17	Hafız Paşa	6.124	5.989	97.7	120	1.95	15	0.3
18	Kıbrıs	3.356	3.251	96.8	60	1.7	45	1.5
19	Yunus Emre	2.700	2.680	99	20	1	-	-
20	Istasyon	4.200	4.0/80	97	120	3	-	-
	Toplam	81.727	79.042	96.8	2.435	2.9	250	0.3

Nizip ilçe merkezi 20 mahalleden oluşmaktadır. İlçe merkezinin toplam nüfusu 81.727 dir. Bu nüfusun tamamını müslümanlar teşkil etmektedir. İlçe merkez nüfusunu mezheplere göre değerlendirdiğimiz zaman toplam nüfusun 79.042'sini Hanefiler, 2.435'ini Şafiler, 250 kadarını da Aleviler oluşturmaktadır.

Nizip İlçesinin Beldeleri

Beldenin Adı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%
Salkım	2.204	2.351	2.351	100
Sekili	4.116	2.193	2.193	100
Uluyatır	3.939	4.576	4.576	100
Kocatepe	2.035	1.820	1.820	100
Toplam	12.294	10.940	100	100

Nizip İlçesine bağlı olan dört belde de toplam olarak tahminen 10.940 kişi yaşamakta olup bu nüfusun tamamı müslüman ve Hanefi mezhebi mensubudur. Nizip ilçesine bağlı 79 köy bulunmaktadır. Bu köylerin tahmini nüfusu ve dini coğrafyasını gösteren tablo aşağıda çıkarılmıştır.

	Köyün Adı	Nüfusu 1990	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Adaklı	1.648	1.665	1.665	100	-	-
2	Akcakent	1.164	1.035	1.035	100	-	-
3	Akkuyu	198	222	222	100	-	-
4	Alahacı	834	1.062	1.062	100	-	-
5	Altıdağ	515	512	512	100	-	-
6	Aşağıbayındır	335	411	411	100	-	-
7	Aşağıcardak	1.055	1.005	1.005	100	-	-
8	Bağlıca	490	549	549	100	-	-
9	Bahceli	410	348	348	100	-	-
10	Ballı	417	363	363	100	-	-
11	Boyluca	520	420	420	100	-	-
12	Bozalıoğlu	67	37	37	100	-	-
13	Çakmaktepe	267	306	306	100	-	-
14	Çanakçı	724	609	609	100	-	-
15	Çatalca	328	224	224	100	-	-
16	Dayıdağı	602	614	614	100	-	-
17	Daşhüyük	240	244	244	100	-	-
18	Doğrular	109	50	50	100	-	-
19	Duraklı	578	649	649	100	-	-
20	Dutlu	534	530	530	100	-	-
21	Düzbayır	95	182	182	100	-	-
22	Erenköy	866	775	775	100	-	-
23	Eskikonak	119	118	118	100	-	-
24	Gaziler	385	406	406	100	-	-
25	Gevence	977	932	932	100	-	-

26	Gökceli	943	718	718	100	-	-
27	Güder	555	475	475	100	-	-
28	Gülkaya	248	243	243	100	-	-
29	Gümüştün	279	276	276	100	-	-
30	Günaltı	803	757	757	100	-	-
31	Gürbaşak	439	660	660	100	-	-
32	Güzelköy	88	91	91	100	-	-
33	Hancağız	184	53	53	100	-	-
34	Hazimoğlu	82	44	44	100	-	-
35	İkizce	981	1.140	1.140	100	-	-
36	İntepe	487	505	505	100	-	-
37	Kaleköy	96	81	81	100	-	-
38	Kalemeydanı	148	87	87	100	-	-
39	Kamışlı	344	453	453	100	-	-
40	Karaburç	621	524	524	100	-	-
41	Kavunlu(Belkıs)	553	378	378	100	-	-
42	Kayalar	242	264	264	100	-	-
43	Keklik	469	294	294	100	-	-
44	Kesiktaş	328	305	305	100	-	-
45	Kıraçgülü	107	100	100	100	-	-
46	Kıratlı	830	731	731	100	-	-
47	KızılcaKent	539	414	414	100	-	-
48	Kızılin	300	280	280	100	-	-
49	Korucak	221	235	235	100	-	-
50	Köseler	649	742	-	100	742	100
51	Kumlu	818	342	342	100	-	-

52	Kurucahüyük	167	172	172	100	-	-
53	Mağaracık	72	24	24	100	-	-
54	Mehmetobası	452	406	406	100	-	-
55	Mercanlı	37	10	10	100	-	-
56	Mihrap	219	265	265	100	-	-
57	Nahrtepe	96	63	63	100	-	-
58	Oğuzlar	287	253	253	100	-	-
59	Özyurt	221	201	201	100	-	-
60	Samanköy	320	264	264	100	-	-
61	Samanlı	66	55	55	100	-	-
62	Saray	577	460	460	100	-	-
63	Sarıkoç	152	101	101	100	-	-
64	Söğütlü	206	229	229	100	-	-
65	Suboyu	1.179	1.332	1.332	100	-	-
66	Tanır	179	142	142	100	-	-
67	Tatlıcak	1.716	1.380	1.380	100	-	-
68	Toydemir	228	113	113	100	-	-
69	Tuluktaş	215	165	165	100	-	-
70	Turlu	658	316	316	100	-	-
71	Turnalı	70	58	58	100	-	-
72	Yağcılar	92	84	84	100	-	-
73	Yağmuralan	636	638	638	100	-	-
74	Yarıntepe	312	310	310	100	-	-
75	Yeniyapan	130	126	126	100	-	-
76	Yeniyazı	1.376	1.324	1.324	100	-	-
77	Yolçatı	126	42	42	100	-	-
78	Yukarıbayındır	533	559	559	100	-	-
79	Yukarıçardak	303	212	212	100	-	-
	Toplam		33.476	32.734	98.8	742	2.2

Nizip ilçesine bağlı 79 köyde 1997 yılı itibarıyla tahmini olarak 33.476 kişinin yaşadığını tesbit ettik. Bu nüfusun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır. Mezheb yönünden yaptığımız incelemede bir köyün Alevi olduğunu diğer 78 köyün ise Hanefi olduğunu ortaya koyduk. Yüzdeler oran olarak baktığımızda köylerin toplam nüfusunun % 97.8'ini Hanefiler, % 2.2'sini de Aleviler oluşturmaktadır.

Nizip İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafi	%	Alevi	%
Merkez	81.727	79.042	96.7	2.435	2.9	250	0.4
Beldeler	10.940	10.940	100	-	-	-	-
Köyler	32.734	31.992	97.7	-	-	742	2.3
Toplam	125.401	121.974	97.2	2.435	1.9	992	0.9

Nizip ilçesinin dini coğrafyasını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman ilçede gayrimüslim nüfusun yaşamadığı, ilçe nüfusunun tamamının müslüman olduğunu görüyoruz. Yukarıda da görüldüğü gibi mezheb olarak ilçe nüfusunun % 97.2'sini Hanefiler, % 1.9'unu Şafiler ve %0.9'unu da Aleviler oluşturmaktadır.

d- Nurdağı İlçesi

Nurdağı, 1990 yılında İslahiyeden ayrılarak ilçe olmuştur. Nurdağı yöresinin tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte, burada Eti'ler döneminden kalma tarihi kalıntılar bulunmaktadır. İlçenin 1990 Genel Nüfus Sayımına göre toplam nüfusu 31.609 olup, bu nüfusun 7.048'i ilçe merkezinde ve 24.561'i de belde ve köylerde yaşamaktadır.

Biz yaptığımız araştırmada ilçenin 1997 yılı itibarı ile toplam nüfusunu tahmini olarak 31.520 olarak tespit ettik. Bu nüfusun 8.072 kadarı ilçe

merkezinde yaşarken 23.448 kadarı da belde ve köylerinde yaşamaktadır. İlçe merkezinde, belde ve köylerinde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu Hanefi mezhebine mensub Müslümanlar oluşturmaktadır. Günümüzde ilçede gayrimüslüm nüfus bulunmadığı gibi Şafii mezhebi mensubu da bulunmamaktadır. İlçe merkezi ve ilçeye bağlı yerde yaşayan halkın 1996 nüfus durumu ile dini yapıları aşağıdaki tablolarla ayrıntılı olarak verilmiştir.

İlçe Merkezi

Mahalleler	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Arslanlı	1.377	1.377	100	-	-
Atatürk	644	644	100	-	-
Başpınar	2.537	2.537	100	-	-
Kurudere	709	709	100	-	-
Yenimahalle	2.805	2.805	100	-	-
Toplam	8.072	8.072	100	-	-

Nurdağı ilçe merkezini oluşturan beş mahalle de 1997 yılı itibarıyla tahmini olarak 8.072 nüfusun bulunduğunu tesbit ettik. Bu nüfusun tamamını Hanefi mezhebi mensubu müslümanlar oluşturmaktadır.

İlçeye Bağlı Beldeler

Beldeler	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Sakcagözü	4.579	4.917	3.786	77	1.131	23
Şatırhöyük	3.011	2.395	2.107	88	288	12
Toplam	7.590	7.312	5.893	80.59	1.419	19.41

Nurdağına bağlı iki beldede tahmini nüfus 7.312 civarındadır. Bu nüfusun tamamını müslümanlar oluşturmaktadır. Ancak mezheb itibarıyla bakıldığında nüfusun % 80.6'sını Hanefiler, % 19.4'ünü de Aleviler teşkil etmektedir.

Nurdağı ilçesine bağlı olarak 28 köy bulunmaktadır. Bu köylerin nüfusunu ve dini yapısını gösteren tablo aşağıda çıkarılmıştır.

	KÖYLERİN ADI	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Balıkalın	233	168	168	100	-	-
2	Belpınar	451	417	417	100	-	-
3	Çakmak	455	483	483	100	-	-
4	Durmuşlar	252	404	404	100	-	-
5	Emirler	237	186	-	-	186	100
6	Gedikli	1.190	742	742	100	-	-
7	Gökçedere	692	656	656	100	-	-
8	Gözlühüyük	1.018	1.203	1.203	100	-	-
9	Hamidiye	923	541	541	100	-	-
10	Hisar	1.460	1.431	1.050	73	381	7
11	İcerisu	517	508	508	100	-	-
12	İkizkuyu	276	528	372	70	156	30
13	İncegedik	280	197	197	100	-	-
14	İncirli	916	846	846	100	-	-
15	Karaburçlu	191	177	177	100	-	-
16	Kartal	1.415	1.660	1.660	100	-	-
17	Katranlı	292	219	219	100	-	-
18	Karışkal	947	637	416	65	221	35
19	Kırkpınar	544	520	520	100	-	-

20	Kömürler	540	493	493	100	-	-
21	Kuzuluk	355	477	477	100	-	-
22	Mesthüyük		293	293	100	-	-
23	Noğaylar	1.060	960	960	100	-	-
24	Olucak	836	689	689	100	-	-
25	Terken	480	613	613	100	-	-
26	Toplamalar	775	685	685	100	-	-
27	Tüllüce	-	403	403	100	-	-
28	Naimler	-					
	Toplam		16.136	15.378	95.3	758	4.7

Yukarıda görüldüğü gibi ilçeye bağlı köylerin toplam nüfusu yaklaşık olarak 16.136 olarak tesbit edilmiştir. Bu nüfusun tamamını islam dini mensubları oluşturuyor. Müslüman nüfusun büyük çoğunluğuda % 95.3 Hanefiler, % 4.7 side Alevilerden meydana gelmektedir.

Nurdağı İlçesi Genel Nüfusu ve Dini Yapısı

Yerleşim Yeri	1990 Nüfusu	1997	Hanefi	%	Alevi	%
		Tahmini Nüfusu				
Merkez	7.048	8.072	8.072	100	-	-
Sakcagözü	4.579	4.917	3.786	77	1.131	23
Şatırhöyük	3.011	2.395	2.107	88	288	12
Köyler	16.971	16.136	15.378	95.3	758	4.7
Toplam	31.609	31.520	29.343	93	2.177	7

Nurdağı ilçe nüfusunun dini coğrafyasını genel olarak şöyle tesbit ettik. İlçe nüfusunun tamamı müslüman olup bunun 29.349 (% 93)'ü Hanefi, 2.177 (% 7)'side Alevidir.

e- Oğuzeli İlçesi

Oğuzeli ilçesi Gaziantep'in güneyinde yer almaktadır. İlçenin doğusunda Nizip ve Kargamış ilçeleri,batısında ve kuzeyinde Gaziantep merkez ilçeleri, güneybatısında Kilis ili yer almaktadır. İlçenin güneyi ise Suriye sınırına dayanmaktadır.İlçe 474 km² yüzölçümüne sahiptir.

Oğuzelinin tarihi ile ilgili önemli bilgiler bulunmamakla beraber, ilçede bulunan bazı höyükler ilçe tarihinin eski çağlara dayandığını kanıtlamaktadır. İlçe merkezinde 4 mahalle ve ilçeye bağlı 1 kasaba 73 köy ve 60 mezra bulunmaktadır. İlçenin 1985 Genel Nüfus Sayımına göre nüfusu 41.477 iken, 1990 Genel Nüfus Sayımında bu sayı 42.661'e çıkmıştır. Bu nüfusun 9.983'ü ilçe merkezinde ,32.678'de belde ve köylerde oturmaktadır.Günümüz itibarı ile Oğuzelinin dini yapısını tespit etmeye çalışırken 1997 yılı itibarı ile ilçenin tahmini nüfusunu da ortaya koyduk. Nüfus tespiti için belediye bina sayımı, Sağlık Müdürlüğünün ETF çalışmaları ve 1995 seçmen sayılarını değerlendirdik.Neticede Oğuzeli merkez nüfusu 10.679,ve köy nüfusları da 23.814 olmak üzere toplam nüfusunu 34.493 olarak tespit ettik Burada nüfusun daha önceki nüfusun altında olmasının sebebi Oğuzeli'nin Elbeyli Bucağının Kilis'e bağlanması ve Gaziantep şehir merkezine olan göçlerdir. İlçenin günümüz dini yapısına gelince, 1996 yılı itibarı ile ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslüm bulunmadığı gibi ilçede yaşayan gayrimüslim de mevcut değildir. İlçe nüfusunun % 100'ünü Müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman nüfusu mezhep itibarı ile değerlendirdiğimiz zaman ilçe merkez nüfusunun %98.9'ünü Hanefi, %1.1' sını Alevi'ler oluştururken belde ve köy nüfuslarında %97.6 'sını Hanefi, % 2.4'ünü de Aleviler oluşturmaktadır. ilçe toplam nüfusunun % 97.6'sını hanefi'ler , % 2.1'ini de Aleviler teşkil etmektedir. ilçede hanefilerin yaşadığı köy sayısı 71, Alevilerin yaşadığı köy

sayısı 2'dir. Bu köylerden Doğanpınar 'da Hanefi ve Aleviler karışık olarak yaşamaktadır. İlçe merkez ve köylerinde Şafii nüfus mevcut değildir.

Oğuzeli ilçe merkezi dört mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerin dini coğrafyasını gösteren tablo aşağıdaki şekildedir.

İlçenini Mahalleleri

Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Bulduk	3.438	3.438	100	-	0
Güllük	1.013	1.013	100	-	0
Kurtuluş	4.881	4.763	97.5	118	2.5
Subaşı	1.347	1.347	100	-	0
Toplam	10.679	10.561	98.90	118	1.10

Tabloda görüldüğü gibi ilçe merkez nüfusunun tamamının müslümanlardan oluştuğunu tesbit ettik. Bu nüfusun % 98.9'u Hanefi, % 1.1'i de Alevilerden meydana gelmektedir.

Oğuzeli İlçesine Bağlı Yeşildere Beldesi

Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%
Tepebaşı	985	985	100
Yenimahalle	1.216	1.216	100
Toplam	2.201	2.201	100

Oğuzeli ilçesine bağlı Yeşildere beldesinin nüfusunun tamamını müslüman ve Hanefi mezhebi mensubları oluşturmaktadır. Oğuzeli ilçesine bağlı 73 tane köy mevcut olup bunlarla ilgili nüfus ve dini durum aşağıdaki tabloda verilmiştir.

	KÖYÜN ADI	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Altınyurt	814	708	708	100	-	-
2	A. Güneyse	68	36	36	100	-	-
3	A.Yeniyapan	403	572	572	100	-	-
4	Arslanlı	348	388	388	100	-	-
5	Asmacık	179	162	162	100	-	-
6	Akcamezra	286	261	261	100	-	-
7	Aydıkaya	167	246	246	100	-	-
8	Acar köy		165	165	100	-	-
9	Anbarcık	128	97	97	100	-	-
10	Beşdeli	52	103	103	100	-	-
11	Belören	183	205	205	100	-	-
12	B.Karacaviran	535	550	550	100	-	-
13	Çalalsu	912	852	852	100	-	-
14	Çaybaşı	561	500	500	100	-	-
15	Çaybeyi	434	439	439	100	-	-
16	Çatalçam	367	208	208	100	-	-
17	Çavuşbaşı	111	41	41	100	-	-
18	Devehöyük	144	62	62	100	-	-
19	Demirkonak	220	225	225	100	-	-

20	Dibecik	426	417	417	100	-	-
21	Dikmetaş	62	266	266	100	-	-
22	Direkli	228	227	227	100	-	-
23	Duruköy	90	38	38	100	-	-
24	Dokuzyol	895	785	785	100	-	-
25	Doğanpınar	1.108	823	420	51	403	49
26	K.Karacaviran	343	360	360	100	-	-
27	Ekinveren	398	393	393	100	-	-
28	Ermiş	442	127	127	100	-	-
29	Gebe	403	259	259	100	-	-
30	Gündoğan	753	528	528	100	-	-
31	Güveçli	43	43	43	100	-	-
32	Güzelce	71	214	214	100	-	-
33	Gedik		336	336	100	-	-
34	Hatunlu	240	215	215	100	-	-
35	Hötoğlu	271	278	278	100	-	-
36	İnkılap	86	89	89	100	-	-
37	İnceyol	240	226	226	100	-	-
38	İkizkuyu	171	310	310	100	-	-
39	Kayalıpınar	289	249	249	100	-	-
40	Kaşyolu	433	340	340	100	-	-
41	Kavunluk	289	245	245	100	-	-
42	Kayacık	234	192	192	100	-	-
43	Kabacağağaç	100	88	88	100	-	-
44	Karaburun	92	71	71	100	-	-
45	Karadibek	166	324	324	100	-	-
46	Keçili	307	48	48	100	-	-

47	Kersentaş	263	185	185	100	-	-
48	Keçikuyusu	157	150	150	100	-	-
49	Kılavuz	119	359	359	100	-	-
50	Kovanlı	202	183	-	-	183	100
51	Kuruçay	98	221	221	100	-	-
52	Karaman		430	430	100	-	-
53	Koçaklar		156	156	100	-	-
54	Sazgın	607	456	456	100	-	-
55	Ş.Küçük .Karacaviran	343	226	226	100	-	-
56	Sergili	253	228	228	100	-	-
57	Sevindi	247	221	221	100	-	-
58	Sütlüce	18	18	18	100	-	-
59	Taşlı	102	77	77	100	-	-
60	Taşçanak	53	23	23	100	-	-
61	Taşyazı	128	148	148	100	-	-
62	Tınazdere	595	561	561	100	-	-
63	Tutluca	591	530	530	100	-	-
64	Tüzel	164	112	112	100	-	-
65	Ulaşlı	156	146	146	100	-	-
66	Uğurova		515	515	100	-	-
67	Üçkubbe	194	319	319	100	-	--
68	Üçdamlar	120	128	128	100	-	-
69	Yazılı	1.369	1.211	1.211	100	-	-
70	Yalnızbağ	172	172	172	100	-	-
71	Yakacık	700	613	613	100	-	-
72	Yeniköy	28	528	528	100	-	-
73	Yukarı Güneyse	500	386	386	100	-	-
	TOPLAM		21.613	21.027	99.6	586	0.4

Oğuzeli ilçesine bağlı 73 köyün toplam nüfusunu 1997 yılı itibarıyla tahmini olarak 21.613 kişi tesbit ettik. Bu nüfusun tamamını müslümanlar oluşturmaktadır. Müslüman nüfusu mezheblere göre incelediğimizde toplam nüfusun % 99.6'sını Hanefiler, % 0.4'ünün de Alevilerden müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır.

Oguzeli İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	9.983	10.679	10.561	98.90	118	1.10
Beldeler	2.600	2.201	2.201	100	-	-
Köyler	30.078	21.613	21.027	97.4	586	2.6
Toplam	42.661	34.493	33.789	97.96	704	2.04

Oğuzeli ilçesinin genel durumuna bakıldığında toplam nüfusunun 33.789 kişiden ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusun da tamamı müslüman olup % 97.96'sı Hanefi mezhebi, % 2.04'de Alevilerden oluşmaktadır.

f- Yavuzeli İlçesi

Yavuzeli ilçesinde merkezde 5 mahalle bulunmakta ve merkeze bağlı 38 köy ile 16 mezra mevcuttur. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre ilçenin toplam nüfusu 23.955 olup bu nüfusun 6.874'ü ilçe merkezinde ve 17.091'i köylerde yaşamaktadır. Yaptığımız saha çalışması neticesinde ilçenin 1996 itibarı ile toplam nüfusunu 23.766 olarak tespit ettik. Bu nüfusun 4.458'i ilçe merkezinde, 19.308'i de köylerde yaşamaktadır. İlçe merkezi ile diğer yerleşim yerlerinin 1997 yılı itibarı ile nüfusu ve dini yapısını aşağıdaki tablolarla detaylı olarak verdik.

Yavuzeli İlçesinin Mahalleleri

Mahallenin Adı	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Cumhuriyet	894	860	96	34	4
Çingife	324	311	95.9	13	4.1
Fevziçakmak	1.608	1.560	97	48	3
Hürriyet	1.177	1.112	94.4	65	3.6
Sultanselim	455	455	100	-	-
Toplam	4.458	4.298	96.4	160	3.6

Yavuzeli ilçe merkezinde yaşayan toplam tahmini nüfus 4.458 kişi olup bu nüfusun 4.298 (%96.4)'ü Hanefi, 160 (%3.6)'sıda yine Alevi vatandaşlarımızdan oluşmaktadır.

Yavuzelinin ilçesine bağlı olarak toplam 39 tane köy olup bunların nüfusu ve dini durumları aşağıdaki şekildedir.

	KÖYÜN ADI	Nüfusu 1990	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
1	Akbayır		235	235	100	-	-
2	A.höçüklü	543	630	630	100	-	-
3	A.kekliktepe	180	198	198	100	-	-
4	A.kayabaşı	180	180	-	-	180	100
5	Bağtepe	306	400	400	100	-	-
6	Bakırca	673	917	917	100	-	-
7	Ballık	699	787	787	100	-	-
8	Beğendik	320	425	425	100	-	-

9	B.Karakuyu	1.519	1.440	1.440	100	-	-
10	Bülbül		193	193	100	-	-
11	Çiltoprak	251	283	283	100	-	-
12	Çimenli		121	121	100	-	-
13	Değirmitaş	454	492	492	100	-	-
14	Düzce		145	145	100	-	-
15	Göçmez	779	979	-	-	979	100
16	Hacımallı	986	851	851	100	-	-
17	Havuzköy	260	282	282	100	-	-
18	Ilıcak	244	247	247	100	-	-
19	Karabey	436	316	316	100	-	-
20	Karahüseyinli	206	184	184	100	-	-
21	Kasaba	292	414	414	100	-	-
22	Kıroğlu		358	358	100	-	-
23	Keşreobası	282	282	282	100	-	-
24	Kuzuyatağı	1.355	1.478	-	-	1.478	100
25	K.Karakuyu	474	510	510	100	-	-
26	Nohutalan	157	179	179	100	-	-
27	Örenli		176	176	100	-	-
28	Saraymağara	766	715	715	100	-	-
29	Sarıbuğday	318	354	354	100	-	-
30	Sarılar	1.227	1.672	-	-	1.672	100
31	Süleymanobası	815	844	844	100	-	--
32	Şenlikce	575	250	-	-	250	100
33	Tokaçlı	546	441	441	100	-	-
34	Tosbağlı	292	-	-	-	-	-
35	Üçgöl	566	560	560	100	-	-

36	Yarımca	240	299	-	-	299	100
37	Yörelî	792	735	735	100	-	-
38	Y.Yeniköy	338	404	-	-	404	100
39	Y.Kekliktepe		232	232	100	-	-
	Toplam		19.308	14.046	72.74	5.262	27.26

Yavuzeli ilçesine bağlı olan 39 köyün 1997 tarihi itibarıyla toplam tahmini nüfusu 19.308 olarak tesbit edilmiştir. Bu nüfus mezhebler açısından değerlerdirildiği zaman toplam nüfusun 14.046 (% 72.74)'ü Hanefilerden, 5.262 (% 27.27)'si de Alevilerden oluşmaktadır. İlçeye bağlı köylerden 33 tanesinde Hanefiler, 6 tanesinde de Aleviler yaşamaktadır.

Yavuzeli İlçesinin Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Alevi	%
Merkez	6.864	4.458	4.298	96.4	160	3.6
Köyler	17.091	19.308	14.046	72.74	5.262	27.26
Toplam	23.955	23.766	18.344	77.2	5.422	22.8

Yavuzeli ilçesinin dini coğrafyasını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman, 23.766 olan toplam nüfusun 18.344 (% 77.2)'sini Hanefiler oluştururken 5.422 (% 22.8)'ini de Aleviler teşkil etmektedir. İlçedeki Alevi nüfus ilçe merkezinde % 3.6'lık bir oran teşkil ederken köylerde % 27.26'lık bir oran teşkil etmektedir.

Gaziantep İlinin Nüfus ve Dini Yapısının Genel Durumu

Yerleşim Alanı	1990 Nüfusu	1997 Tahmini Nüfusu	Hanefi	%	Şafii	%	Alevi	%
Şahinbey	422.671	544.596	482.175	88.53	-	-	62.421	11.46

Şehitkamil	267.177	407.600	365.551	89.6	39.813	9.76	2.236	0.54
Oğuzeli	42.661	34.493	33.789	97.96	-	-	704	2.04
Yavuzeli	23.955	23.766	18.344	77.2	-	-	5.422	22.8
Nizip	106.381	125.401	121.974	97.2	2.435	1.9	992	0.9
Karkamış	15.380	15.040	15.040	100	-	-	-	-
Araban	36.773	32.714	31.533	96	-	-	1.181	4
Nurdağı	31.609	31.520	29.343	93	-	-	2.177	7
İslahiye	72.235	75.064	73.706	98.1	-	-	1.358	1.9
TOPLAM	1.018.842	1.290.194	1.171.455	90.79	42.248	3.27	76.491	5.92

Gaziantep ilinin dini yapısını genel olarak değerlendirdiğimiz zaman 1.290.194 olan toplam tahmini nüfusun 1.171.455 (% 90.79)'unu Hanefiler, 42.248 (% 3.27)'sini Şafiiler ve 76.491 (% 5.92)'sini de Alevilerin oluşturduğunu görmekteyiz. Tablolarda da görüldüğü gibi bütün ilçelerde Hanefi mezhebi mensubları büyük bir oran oluşturmaktadır. Şafii nüfusa bakıldığında sadece Şehitkamil ilçesi ile Nizip ilçesinde oldukları görülmektedir. Bunlarında daha ziyade doğu anadolu bölgesinden göçerek buralara geldiğini söylememiz mümkündür. Alavi nüfus ise daha ziyade Şahinbey ilçesinde yoğunlaşmakta olup diğer ilçelerden de en çok Yavuzeli ilçesinin köylerinde olduğunu görmekteyiz.

C - TARİKAT VE CEMAATLER

Gaziantep ili tarikat ve cemaatler açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Önemli tarikatların tamamı temsil edildiği gibi bazı tarikatlar bir kaç dergah ile temsil edilmektedirler. İl, dini cemaatler itibarı ile de çeşitlilik arz etmektedir. Çünkü Türkiye'de bulunan bütün dini cemaatlerin Gaziantep yöresinde temsilcilerini görmek mümkündür.

1 - Tarikatlar

Dini yaşama tarzı olarak gören tarikatların, İslam Toplumundaki varlığı sahabe dönemine dayanmaktadır. Tarikatlar dinin mistik yönünü oluşturduğu için her dönemde ilgi görmüşlerdir. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Günümüz itibarıyla Gaziantep merkez ve çevresinde İslam dinine

mensup kişilerin müntesibi olduğu iki grup tarikat vardır. Bunlar Sünni tarikatlar ve Alevi Tarikatlarıdır.

a - Sünni Tarikatlar

Bunlar Ehli Sünnet çizgisinde olan, ibadet konusunda çok hassas davranan tarikatlardır. Bu sınıfa giren tarikatlar, çeşitli eserlerde silsilelerini Hz. Ebubeker veya Hz Ali'ye dayandırılmaktadır.² Ana ilkeleri yüce Allah'ı çok anmak sureti ile nefsi terbiye ve ahlaken yücelmeyi şiar edinmişlerdir. Bu tarikatlar kurucuları ve özellikleri itibariyle farklılık arz etmektedirler. Gaziantep, Ehli Sünnet itikada mensup tarikatların tamamının temsil edildiği bir ilimizdir. Bunların bir kısmı dergah seviyesinde bir kısmı da temsilci veya mürid seviyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlar incelemeye çalışılacaktır.

1) Nakşilik

Tarikat, ismini kurucusu ve ilk şeyhi Bahâ ed-Din Nakşibend Muhammed b. Muhammed al-Buhari'den (1318-1389) almıştır. Baha ed-Din Buhara civarında Kasr-ı Arifan köyünde doğmuştur. Küçük yaştan itibaren ilim tahsilinde bulunmuştur. 18 yaşından itibaren muhtelif tasavvuf erbabının sohbetlerine katılarak feyz almıştır. Kendisinin Abdul-Halik el-Gucdüvani'nin manevi etkisinde kalarak zikri hafiye (gizli zikir) seçtiği rivayet edilir. Çok mütevazi bir hayat süren Baha ed-Din Nakşibend'in virdleri ve nakledilen sohbetlerinin dışında eseri bulunmamaktadır.³

Nakşibend'e izafe edilen ve onun adıyla şöhret bulan bu tarikatın izlerine Gazneliler devrinde (962-1183) rastlanmaktadır. Ancak Nakşibendilik gerçek hüviyetini Yusuf al-Hamadani'den sonra almıştır. Hamadani'nin Halifelerinden Ahmed Yesevi Maverünnehr'de, Abdu'l-Halik el-Gucdüvani de Harezmi ve Horasan da tarikatın yayılmasına yardım etmiş ancak Gücdüvani'nin gizli zikri, Ahmet Yesevi'nin sesli zikri seçmesi ile tarikat iki

² Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul 1990, s. 175

³ Tahsin Yazıcı, "*Nakşibend*" mad. İ.A. İstanbul 1993, C.IX, s.52-54; M. İz, a.g.e., s. 211-212

kola ayrılmıştır. İşte Nakşibend, kendi döneminde zayıflamış olan Gucdüvani düşüncesini canlandırmıştır.⁴

Baha al-Din Nakşiben üveysilik ve râbıta gibi iki umde ile tarikatını takviye ettikten sonra, tarikat silsilesini de Hz. Ebu Bekir'e bağlamak sureti ile şiiilik tesirlerine yer vermemiştir. Bahaeddin Nakşibend ile büyük kuvvet kazanan bu tarikat, Orta Asya, Horasan ve havâlisinin sünnileşmesine büyük katkı sağlamıştır. Nakşibendi tarikatı Hindistan, Hicaz, Irak ve Suriye'de yayıldığı gibi, Şeyh "Abdullah İlahi Simâvi (öl.896=1490/1491) vasıtası ile Anadolu'da yayılma imkanını bulmuştur.⁵

Günümüzde Gaziantep'de Nakşibendî tarikatını Türkiye çapında temsil eden önemli Dergahların temsilcilerini görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi Adıyaman Menzil'de bulunmaktadır. Menzil şeyhi Muhammed Raşid Erol'un 1994 yılında vefat etmesiyle kardeşi Abdülbaki Erol yerine geçmiştir.⁶ Bu tarikat özellikle 1980-1990 yıllarında Gaziantep'de halk arasında büyük rağbet görmüştür. Dah sonraki yıllarda bu ilginin azalmaya başladığını görmekteyiz. Bu tarikat mensupları son zamanlarda kurdukları Rahmet Vakfı etrafında kenetlenmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Şahinbey ilçesinde ve Nizip ilçesinde dergahları bulunmaktadır. Gaziantep'de Menzil Nakşiliğine bağlı her meslekten kişiler bulunmaktadır. Hali hazırda şehir merkezinde Nakşibendi tarikatına mensup 1000 civarında hane bulunmaktadır. Bunlardan 600 hane kadarı Adıyaman Menzil'e bağlı, 350 hane kadarı İstanbul'da bulunan Mahmud Efendi'ye (İsmail Ağa Dergahı) bağlı, 50 hane kadarı da (İskender paşa dergahına) M.Zahit Kotku'nun yerine geçen M.Esad Coşan'ın müritleridir. İskender Paşa Dergahı'nın Gaziantep'de temsilcisi bulunmaktadır. Türkiye çapında yayın yapan "İslam", "Kadın ve Aile" adında iki dergileri vardır. Bu tarikat mensuplarının ilde önemli bir dergahı bulunmamakla beraber özellikle Cuma akşamları sırayla taraftarların evlerinde toplanıp, sohbet ve zikir yapmaktadırlar. Ayrıca Mahmud Efendi'ye

⁴ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991, s.116-118; T. Yazıcı, *a.g.m.*, s.53

⁵ T. Yazıcı, *a.g.m.*, s.54; Niyazi Usta, *Menzil Nakşiliği*, Sosyolojik Bir Araştırma, Ankara 1997, s.53-55; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 148-153

⁶ Geniş bilgi için bkz. N. Usta, *a.g.e.*, s.55-58

bağlı olarak bir dergah vardır. Mahmut Efendinin müridleri arasında kadınlar da erkekler kadar oran teşkil etmektedir. Yayın olarak Furkan dergisi bulunmaktadır.

Gaziantep'in ilçelerinde az da olsa Nakşibendi tarikatı mensubu görmek mümkündür. Bunlar özellikle, Nizip ve İslahiye ilçeleri ile kısmende Oğuzeli ilçesinde bulunmaktadır. Bu tarikat mensupları diğer ilçelerde yok denecek kadar azdır.

Darende somuncu baba Dergahı : Şeyh Hamid-i Veli 730-815 (1331-412), Somuncu Baba lakabıyla tanınmaktadır. Somuncu Baba, önce Bursa'da daha sonra Aksaray'da ve son olarak da Darende de Tekkesini kurmuştur. Darende ilçesindeki dergahı uzun süre Hulusi Ateş temsil etmiş, kendisinin 1987 yılında vefatı üzerine oğlu Hamidettin Ateş, vasiyeti ile yerine geçmiştir. Hala da devam etmektedir. Aslında kaynaklarda Somuncu Baba'nın Melami olduğu belirtilmektedir.⁷ Ancak günümüzde bu dergaha mensup olanlar kendilerinin manen Nakşi olduklarını ve zikirlerini Nakşiler'e göre yaptıklarını belirtiyorlar. Bu dergahın Gaziantep merkezde 10-15 hane kadar taraftarı var, Bizzat Şeyh'in başkanlığını yaptığı vakıfları (Hulusi Efendi Vakfı) bulunmaktadır. Bu vakfın Gaziantep'de olduğu gibi Malatya, Maraş, Adana, Ankara, ve İstanbul'da şubeleri bulunmaktadır. Söz konusu illerde de tarikatın müritleri mevcuttur.

Nakşi Tarikatı şeyhlerinden biri olarak başlangıçta ortaya çıkan ve daha sonra Mehdi olduğu iddasında bulunan İskender Evranosoğlu'nun cemaati de Gaziantep'de bulunmaktadır. Tarikat mensupları İ. Evranosoğlu'nun Adıyaman Menzil Şeyhi'nden el aldığını ve daha sonra kutup derecesine yükseldiğini belirtmektedirler. Günümüzde İ. Evranosoğlu'nun, Mehdi olduğunu hem kendisi hem de müritleri ifade etmektedirler. Bunların merkezi Denizli ilinde olup Gaziantep il merkezinde de 10-15 hane kadar taraftarı mevcuttur. Gaziantep merkezinde "Mihir Vakfı Bürosu" ve aynı zamanda dergah olarak kullanılan yerleri bulunmaktadır.

⁷ Ahmet Akgündüz, **Somuncu Baba**, İstanbul 1992, s.31-32, Ethem Cebecioğlu, **Hacı Bayram Veli**, Ankara 1991, s.43; İ. Gündüz, a.g.e, s. 47-48

2) Kadirilik

Kadirilik; Abdül Kadir el-Geylani (Cilani)'ye izafeten isimlendirilen bir tarikattır. Nesebi Hz. Ali (r.a)'a dayanan Abdül Kadir Geylani, İran'ın Gilan şehrinde 474,472 (1077-1078) tarihinde dünyaya gelmiştir. Abdülkadir 18 yaşında iken ilim tahsili için Bağdad'a gitmiş, uzun süre ilim tahsilinde bulunmuştur. Usul-ü Fıkıh ve Tasavvuf'a dair kitaplar yazdığı da rivayet edilir. Abdülkadir Geylani 562/1167 tarihinde vefat etmiş olup Kabri Bağdad'da Babül-Derc medresesindedir.⁸

Kadiri Tarikatı mensupları, kendilerini ismen Bağdad'daki Abdül-Kadir türbesine (dergahına) bağlı saymaktadırlar ve icazetnameleri de buradan almaktadırlar. Tarikat, Hindistan, Kuzey Afrika, Hicaz v.b. bölgelerde yayıldığı gibi Anadolu'ya ve İstanbul'a Kadiri-hankah adı ile bilinen Tophane dergahının kurucusu İsmail Rumi tarafından sokulmuştur.⁹

Kadiri tarikatında Mübayaa denilen, Şeyh ile Mürid arasında akdedilen bir anlaşma ve biat söz konusudur. Zikrin sesli ve sessiz olmasının önemli olmadığını, ikisinin de getireceği faydanın aynı olduğunu belirtirler. Önce lisan ile başlayan zikir, daha sonra nefis, kalb, ruh, sır, hafi ve hafiyü'l hafi tarzında gelişir. Kadiriler günümüzde zikirlerini sesli olarak yaparlar. Kadiriler Tarikat silsilelerini Hz. Ali (R.A) ile peygamberimiz Hz. Muhammed'e bağlamaktadırlar.¹⁰

Günümüz itibarıyla Gaziantep'de Kadiri tarikatına mensup bir çok dergah bulunmaktadır. Günümüzde Kadiri Tarikatı Şeyh'lerinden olup Trabzon'da ikamet eden Haydar Baş grubunun da müritleri Gaziantep'de bulunduğu gibi bu şeyh'in temsilcisi de bulunmaktadır. Bunlar mahalli olarak kurdukları Radyo Öğüt ile beraber umumi olan Mesaj TV ile hizmetlerini sürdürüyorlar. Bu Şeyh'e intisab eden kişiler genellikle yüksek tahsilli kişilerdir. Bunlar Gaziantep'de 140 hane civarındadır.

Gaziantep'te bulunan Kadiri Şeyhi Hilmi Baba'ya tabi cemaat bulunmaktadır. Kendisi Danacı köyünde ikamet etmektedir. Köyde büyük bir

⁸ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul 1984, s.275-281; D.S. Margoliouth, "**Kadiriye**" mad. I.A., C.VI, s.50-54; M. İz, a.g.e, s. 184-186

⁹ D.S. Margoliouth, **a.g.m.**, s.52; İ. Gündüz, a.g.e, s. 28 vd

¹⁰ S. Eraydın, **a.g.e.**, s.278-281

dergahı bulunmaktadır. Antep çevresinden olduğu gibi çevre il ve ilçelerden de ziyaretçiler gelmektedir. Ziyaretçiler özellikle çeşitli hastalıklardan kurtulmak için gelmektedirler. Bütün bunların dışında küçük çapta tarikat faaliyetleri yürüten kişilerin bulunduğu da bir gerçektir.

3) Rıfailik

Bu tarikatın kurucusu Ahmet Rıfaidir. Kendisi Basra bölgesinde Hasan köyünde 512 (1118) yılında doğmuştur. Çeşitli illerde ilim tahsil etmiş ve 540 (1145) de tarikat şeyhi olmuştur.¹¹

Bu tarikat mensupları daha çok kendilerine şiş vurmak, ayakta sesli bir şekilde zikir çekmek gibi davranışlarla toplumda tanınmaktadırlar. Gaziantep ve çevresinde bu tarikata mensup kişiler pek azdır..

4) Aczimendilik

Aczimendi tarikatı mensupları, kendilerinin Nurcu (cemaatından) olduklarını ancak, Said Nursi'nin eserlerinde belirtmesine rağmen Nurcular tarafından bu tarikatın kurulmasının ihmal edildiğini belirtmektedirler. 1990 yılı başlarında Elazığ'da Müslim Gündüz'ün liderliğinde kurulmuştur. Bunlar Said Nursinin kitaplarını okudukları gibi, sesli zikirde çekerler. Gaziantep ve çevresinde Aczimendi tarikatı çok ilgi görmemekle beraber geçmişte il merkezinde bir dergah açtıkları dana sonra tarikatın etkinliğini kaybetmesiyle beraber kapatıldığı tespit edilmiştir.

b - Alevi Tarikatlar

Anadolu'da çeşitli bölgelerde olduğu gibi Gaziantep ve çevresinde de Alevi tarikatları içerisinde ağırlıklı olarak Bektaşilik ve Kızılbaşlık Tarikatları mevcuttur. Biz bu iki tarikatı ve özelliklerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

¹¹ M. İz, a.g.e., s. 189-190

1) Bektaşilik

İslam kültüründe oniki esas tarikatten biri olarak kabul edilen Bektaşilik, müşid olarak Hz. Muhammed (S.A.V)'i, rehber olarak Hz. Ali (r.a.)'yi pir olarak da Hacı Bektaş Veli (k.s.)'yi tanır.¹²

Hünkar Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi Ocağı'na mensup Horasan erenlerinden büyük bir isim olmasına rağmen hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli Horasan hükümdarı İbrahim es-Sâni Seyyid muhammed ile Şeyh Ahmed adlı Nişaburlu bir âlim zatın kızı olan Hatem (Hatme)'in oğludur. Asıl adı da Bektaş'tır. Bektaşi kaynaklarında sık sık hünkar lakabı ile anılmıştır. Hacı lakabı ise, vilayetname de zikredilen bir keramet sonucu ortaya çıkmıştır. O, 606/1209-1210 yılında doğmuş, 670/1270-1271 yılında vefat etmiştir. Tahsilini Nişaburda yapan Hacı Bektaş Veli, Yesevi Ocağı'nda da feyz almıştır. Bektaşilik silsile itibarıyla Hz. Peygambere Hz. Ali ile ulaşmaktadır.¹³

Bektaşiliğin teşekkülünün, XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan şiddetli sosyal, siyasi ve dini hareketlerle (Babai İsyanı) bağlantılı olduğu bir gerçektir.¹⁴ Daha sonra XIV. asırda Anadolu'da Haydariler, Kalenderiler ve Abdallar gibi, muhtelif heterodoxe tarikatler ile birlikte görülen Bektaşilik, XV. - XVI. asırlarda özellikle yeniçeri ocağı'nda, resmi bir kült mahiyeti aldıktan sonra büyük nüfuz kazanarak, devletin resmi himayesine girmiş ve böylece isimleri farklı olmasına rağmen, akideleri aynı olan çeşitli derviş zümrelerini de bünyesine almıştır.¹⁵

Ancak günümüzdeki hüviyetiyle bilinen asıl Bektaşilik, 923(1516) yılında öldüğü ileri sürülen Balım Sultan'ın, tarikatın başına geçmesi ile şekillenmiştir. Bu sebeple Balım Sultan II. Pir olarak kabul edilmektedir.¹⁶

¹² Ethem Ruhi Fıçlalı, **Türkiyede Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul 1994 (3. Baskı), s.132; Abdulkadir Sezgin, **Alevilik Deyince**, İstanbul 1996, s. 46-47

¹³ Ethem Ruhi Fıçlalı, **a.g.e.**, s.136-158; Baha Said, Hacı Bektaş Veli'nin Doğumu, Anadolu'ya gelişi ve Vefatı ile ilgili görüşler ileri sürmektedir.Bkz. Baha Said, **"Bektaşiler"**, Türk Yurdu, C.V, S.26, (Şubat 1927), s.141-143

¹⁴ M. Fuat Köprülü, **Türk edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, s.207-209

¹⁵ M. Fuat Köprülü, **"Bektaş"** mad., I.A., C.II, s.461; İrene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, (Nşr. Turan Alptekin), İstanbul 1994, s. 21 vd.

¹⁶ John Kingsley Birge, **Bektaşilik Tarihi**, (Nşr. Reha Çamuroğlu), İstanbul 1991, s. 64-66M. Fuat Köprülü, **a.g.m.**, s.462; E. Ruhi Fıçlalı, **a.g.e.**, s.196-205

Bektaşilik, Kalenderilikten etkilenmiş olması hasebiyle daha başından beri Sünni İslam'ın itikad ve ibadet esasları karşısında kayıtsız bir tutum sergilemiştir. Konu ile ilgili ip uçlarını Bektaşî menkıbelerinde görmek mümkündür. Bektaşîliğin ibadet anlayışı en eski ve temel ayin olan Ayin-i Cem'de kendini gösterir. Bunun özü İslamiyetten önce Türklerde görülen dini toplantılardır.¹⁷ Günümüzde yaptığımız tespitlere göre Bektaşîlerin önemli kısmı ibadete ilgisiz davrandığı için, Bektaşîlik ile Kızılbaşlığı ayırt etmek çok zordur. Çünkü yaşantı itibarıyla pratikte aynı çizgide bulunmaktadır. Fakat bazı Bektaşîler bu çizginin dışında olup namaz ve diğer ibadetler konusunda hassas davranmaktadırlar. Bunlar Gaziantep merkez Şahinbey ilçesinde ve bazı köylerinde bulunmaktadır. Bunlardan bazıları beş vakit namazı kılmakta, bazıları da Cuma ve Bayram Namazlarını kılmaktadırlar. Kurban bayramında da mutlaka kurban keserler. Ölen kişilerin arkasından mutlaka mevlid okuturlar. Ayin-i cemlerini belli yerlerde (Dergah) yapıyorlar ve Cem'de çalgı çalarlar.

2) Kızılbaşlık

Kızılbaş; Şii mezhebinin gulatından olan bir kolun mensubu, Kızıltaç ve elbise giyen anlamındadır. Safeviler döneminde Hayderiye silsilesi tarafından kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁸

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarında ve günümüzde halk arasında yanlış ve menfi anlamda kullanılan bu kelime, Türk Tarihinde Kırmızı börk veya başlık giyen sünni-Alevi bütün Türkmenlere verilen bir isimdir. Bu isim birçok yere isim olarak verildiği gibi, değişik dönemlerde başlık olarak da kullanılmıştır. Nitekim uhud savaşında peygamberimizin güçlü askerlerinde Ebu Ducâne kırmızı sarığı ile hayatını peygamberin uğruna feda ettiği için kızılbaş adını almış. Yine Hz. Ali kendisi ve askerleri kızıl şal bağlamışlar.¹⁹

¹⁷ M. Fuat Köprülü, a.g.e., s.33-37; A.Yaşar Ocak, "Bektaşîlik" mad., T.D.İ.A.V., C.V., s.376

¹⁸ A. Gölpınar, "Kızılbaş" mad.İ.A.C., VI, s.789

¹⁹ E. Ruhi Fiğlalı, Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik, s.9-12; Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik, İstanbul 1977, s.84-88

Kızılbaşlar, Şah Safi ed-Din Erdebili'yi pir tanımakla beraber, Erdebiliyye tarikatının kurulduğu ilk devirlerdeki sünni ve sufi özellikleri taşımamaktadır. Kızılbaşlık ile Bektaşilik öz itibarıyla farklılık arzederler. Çünkü Bektaşilik bir tarikattır. Ancak Kızılbaşlık daha ziyade bir mezhep niteliğindedir. Ancak günümüzde Kızılbaşlar iki kısma ayrılmışlardır, bir kısmı ocaklarına bağlı olanlar, diğer bir kısmını da Bektaşi çelebilerine uyanlar teşkil etmektedir.²⁰

Kızılbaşlıkta inanç daha ziyade göreneğe ve ananeye dayanır, ibadet'e ait hükümleri de te'vil ederler. Fakat mezhebin hükümlerini yerine getirme konusunda çok titizlik gösterirler. Örnek olarak Hz. Ali ve evladını sevmeye titiz davranırlar, alış verişte hile, kadın boşamak, zina gibi davranışları büyük günah sayarlar, bu davranışları yapanlar cemiyetten soyutlanır. Belli başlı ibadet ve erkanları şunlardır. Muharrem ayında Hz. Hüseyin'i anmak için 12 gün oruç tutarlar. Kışın Şubat ayında üç gün Hızır orucu tutarlar. İbadet ayları kış aylarıdır. Çift ve harman zamanları geçtikten sonra dedeler köy köy gezip halk için dini ayinler icra ederler. Bu ibadetlerden başka Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa Vb. büyük zatların türbelerini sıklıkla ziyaret ederler.²¹ Ayrıca kendi köylerine yakın ağaç, taş, türbe (mezar) gibi ziyaretgahlara da gidip kurbanlar kesip dileklerde bulunduktan sonra evlerine dönerler. Bu son saydığımız ziyaretler için özellikle Perşembe ve Pazar günlerini seçtikleri ve her mevsimde bu ziyaretlerin yapıldığını tespit ettik. Aleviler'de Ocak statü belirleyici olduğu için, dini lider kimliğini peygamber soyuna dayandırmak sureti ile etkili olmaya çalışmaktadır.²²

2 - Cemaatler

Gaziantep il genelinde mevcut tarikatların dışında ehli sünnet itikad'a mensup bir çok dini grup bulunmaktadır. bunlar, halk tarafından Dini cemaatler olarak isimlendirilmektedir. İl'deki mevcut cemaatleri düşünce ve faaliyetlerine göre üç grupta inceleyebiliriz.

²⁰ A. Gölpınarlı, a.g.m.,İ.A, C.VI, s.790-795

²¹ A. Gölpınarlı, a.g.m.,İ.A, C.VI, s.795

²² Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi (Ocaklar-Dedeler-Soy Ağaçları), İstanbul 1992, s.151-152

a - Geleneksel cemaatler

Tarikatlar bahsinde geniş bilgi verdiğimiz için tekrar açıklamaya gerek yoktur.

b -İdeolojik Cemaatler

Geleneksel İslam'a bağlı olan ve Müslümanlar'a, dini öğrenme ve yaşama noktalarında destek olmaya çalışan cemaatlardır. Bunlar son yıllarda Müslümanlar'ı iktisadi faaliyetlerde de teşkilatlandırdıklarını gönüyoruz. Bu cemaatler: halk tarafından Nur talebeleri, Süleymancılar, Işıklılar ve Mücadeleciler olarak isimlendiriliyorlar.

1) Nurcular

Said Nursi'nin öğreticisi etrafında kenetlenen kişilerdir. Halk arasında bunların tamamına Nurcu ismi kullanılmaktadır. Ancak Nur talebeleri, hizmet anlayışı veya Risaleleri farklı yorumlamalarından dolayı kendi içinde ayrı ayrı gruplara ayrılmışlardır.

Yazıcı Nurcular : Bunlar, Said Nursi'nin eserlerini Arap harfleri ile yazıp çoğaltmanın büyük fazilet olduğuna inanmaktadırlar. Bunun için risaleleri Arap alfabesi ile sürekli bir şekilde yazıyorlar. Bu geleneği, sürdüren nurculardan Gaziantep'e bağlı ilçelerde bulunmamakla beraber il merkezinde az da olsa görmek mümkündür.

Okuyucu Nurcular : Bunlar da kendi aralarında Yeni Asyacılar, Kırkinci Hoca Grubu, Okuyucular, Fethullah hoca grubu olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Yeni Asya'cılar olarak nitelendirilenler isminden de anlaşılacağı gibi, çıkardıkları gazeteye çok önem verdikleri için bu isimle anılmaktadır. Bu gazete ile nurculuk davasına büyük hizmet verdiklerine inanıyorlar. Ayrıca nurculuk öğretisi ile beraber, eğitim hizmetlerine de yurt ve yurt niteliğinde düzenledikleri evler ile katkıda bulunuyorlar.

Kırkinci Hoca grubu, gazete konusunda 1982 yılında Yeni Asyacılar'dan ayrılmışlardır. Bunların temel hedefi vakıflar kurmak suretiyle eğitim-öğretim hizmetlerinde bulunmak ve bu sırada Risaleler'in çokca okunmasını

sağlamaktır. Gaziantep'te bazı vakıf, mahalli radyo ve gazete gibi, kuruluşların yanında ticarethaneleri de bulunmaktadır. Gaziantep'in değişik mahallelerinde bulunan vakıf evlerinde; orta, lise ve üniversite seviyesinde gençlere hizmet veriyorlar. Bu öğrenciler okul derslerinin yanında Risale-i Nur'u da çok okuyorlar. Haftanın belli günlerinde evlerde toplu halde Risale-i Nur külliyatından pasajlar okumak suretiyle toplantılar tertip etmektedirler

Okuyucu Nurcular : Said Nursi'nin ölümünden kısa bir süre sonra ortaya çıkmış günümüze kadar özelliğini kaybetmeyen gruptur. Bunların temel özelliği Risale-i Nur'un dışında pek kitap okumazlar, Risale-i Nur dersleri 3-4 saat aralıksız devam eder. Bunlar da kurdukları vakıf evlerinde eğitim öğretimin her kademesinden öğrencilere hizmet vermektedirler.

Fethullah Hoca Grubu : Nurcular içerisinde en büyük kitleyi oluşturmaktadır. Bunlar Fethullah Gülen (Emekli vaiz) Hoca'nın vaazlarını dinleyip, onunla beraber hareket insanlardır. Bunlar Risale-i Nur'u Fethullah hocanın bakış açısıyla okuyorlar, yani Risalelerden çok Fethullah hoca'nın eserlerini tekrar tekrar okumak, onun vaaz kasetlerini dinlemek, izlemek gibi davranışlarda bulunuyorlar.

Bunların samanyolu T.V. zaman, gazetesi ve sızıntı dergisi gibi Türkiye çapında yayın organları olduğu gibi mahalli T.V. ve radyoları da mevcuttur. Nurcu gruplardan her grup kendi içinde her hafta özellikle Cuma akşamları kendilerine ait evlerde toplanmak sureti ile Risale-i Nur okumaktadırlar. İldeki tahmini hane sayıları 80-100 civarındadır.

2) Süleymancılar

Bu cemaat ismini lideri olan Süleyman Hilmi Tuna'dan almaktadır. Temel hedeflerinde (ortaya çıkışından günümüze kadar) hiç bir değişiklik olmamıştır. Amaçları Kur'an-ı Kerim'in okunmasını öğretmektir ve bunun için Kur'an kursları inşa edip, köy, kasaba ve şehir'den gelen çocuklara Kur'an öğretmek, kabiliyetli olanları Hafız olarak yetiştirmektedir. Süleymancılar,

Tarikat olarak nitelendirilmelerine rağmen²³ S.H. Tunahan'ın kızı ve damadı tarafından yapılan açıklamalarında bu görüş red edilmiştir.²⁴

Süleymancılar'da 1980 sonrasında Yurtlarını üniversite öğrencilerine yönelik hizmete sokmuşlar, başlangıçta Kur'anı Kerim okumanın dışındaki ilimlere sıcak bakmayan bu cemaat, 1980'lerden sonra bu zihniyetini değiştirmiştir. Bu grubun basın yayın hayatında hiç faaliyeti yoktur, ancak ticari alanda bunlar da faaliyetler yürütüyorlar. İldeki faaliyetleri hemen hemen her dönem devam etmiştir. Başta il merkezi olmak üzere ,Nizip İslahiye, Oğuzeli ve Araban ilçelerinde de faaliyetleri devam etmekte olup il genelinde 700-750 hane civarında oldukları tahmin edilmektedir.

3) Işıkcılar

Hüseyin Hilmi Işık Hocanın soy isminden dolayı bu ismi almaktadırlar. Bunların Gaziantep'teki faaliyetleri yaklaşık 27 yıldır devam etmektedir. Günümüzde ışıkçılar cemaatinin başında H.Hilmi Işık hoca'nın damadı Dr. Enver Ören bulunmaktadır. bu cemaat faaliyetlerine 1980'li yılların başından beri ticaret ile başladığı için son zamanlarda Holding haline gelerek bu gücünü kanıtlamıştır. T.V., Gazete, Dergi, Finans kurumu, Eğitim, Sağlık, Gıda, Tekstil, Reklam, Otomobil v.b. alanlarda hizmet vermektedirler. Gaziantep'te bu kuruluşların çoğunun şubesi bulunmaktadır. Bu grup mensuplarının çoğu memurdur. Üniversite öğrencileri de bulunmaktadır. Bunlar tasavvufa önem vermelerine rağmen klasik tarikatlar içerisinde yer almamaktadırlar. Ancak haftanın belli günlerinde grup mensubu kişi, sırasıyla taraftarların evlerinde toplanıp, H. Hilmi Işık'ın eserlerini okuyarak sohbet yapmaktadırlar. Üniversite öğrencilerine hizmet veren bir tane yurtları da (ihlas Yurdu) bulunmaktadır. 1970'li yıllarda kapalı bir cemaat olarak ortaya çıkan ve sadece H. Hilmi Işık'ın kitaplarının basımı ve dağıtımı ile ilgilenen Işıkcılar, 1980 sonrasında ticari faaliyetlerde başarı göstererek, bu kitapların basım ve dağıtım işlerini geri planda gerçekleştirmektedirler. Bu cemaat,

²³ Uğur Mumcu, **Rabıta**, (13.baskı) İstanbul 1994, s.108

²⁴ Uğur Mumcu, **a.g.e.**, s.112-118

ibadet konusunda çok hassas olduğu gibi milli duygulara da sahiptirler. Gaziantep'te de bir çok alanda faaliyetleri sürmektedir.

4) Mücadeleciler

Milli mücadele grubu 1980 öncesinde uzun süre kendilerini bu isimle ifade etmişlerdir. 1980 sonrasında partileşen cemaatin Gaziantep ilinde fazla taraftarı bulunmamaktadır. Günümüz itibarı ile Gaziantep'te sahip oldukları vakıf (Anadolu Vakfı) etrafında kenetlenmektedirler. Eğitim alanında faaliyet gösteren bu cemaat, Gaziantep'te eğitim alanında etkin değildir. Taraftarları genelde kültürlü kişilerdir.

5 - Diğerleri

İdeolojik cemaatler, birçok noktada geleneksel islami düşünce tarzından ayrılmaktadırlar. Bunların, geleneksel islami anlayışa karşı oluşları ve onu bazı noktalarda şirk ile itham etmeleri, zamanla bu geleneği toptan reddediş yol açmıştır. Bu cemaatler asrı saadeti model alırlarken yaşanan zamanı gözardı ederek, o dönemi yaşamaya çalışmaktadırlar. Bunların faaliyetleri dışa dönük olduğu için şekilcilik hakimdir.²⁵ İdeolojik Cemaatler savundukları fikir, lider ve benimsedikleri ülkelerle isimlendirilmektedirler. Darul Harbci, Cumasız, İrancı, Vehhabi, Teymiyeci, Mealci, Hizbullah, İctihatçı, vs. gibi isimlerle anılmaktadırlar.²⁶

Gaziantep il merkezi, ideolojik cemaatların varlığı açısından çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan bazıları halk arasında birkaç isimle isimlendirilmektedir. Örneğin, Daru'l Harbci'lar Cuma namazı kılmadıkları için, Cumasızlar olarak da isimlendiriliyorlar. Gaziantep'te ideolojik cemaat olarak nitelendireceğimiz ve aktif olarak çalışan ve taraftarı cemaatleri görmek mümkündür. Halihazırda bu cemaatlar çeşitli vakıf, TV, Radyo, ticarethane vb. Kuruluşları bünyelerinde bulundurmaktadırlar.

²⁵ Hüsniye Canbay Tatar, **Şehirleşme ve Dini Cemaatler (malatya Uygulaması)** İnönü Ü.Sos.Bil.E.Malatya 1996 (Basılmamış Dok. Tezi), s.131-133

²⁶ H. Canbay, Tatar, a.g.e., s.134-135

Bu cemaatler tarikatlara girmeyi küfür, mevlid'i şirk olarak nitelendirdikleri gibi mezheplere karşı tavır içerisindedirler. Cami görevlilerinin arkasında namaz kılmazlar. Kendilerine ait mescitlerde Cuma Namazı kılarlar. Oruç ayında, Oruç'a bir gün önceden başlarlar, Bayramı'da bir gün önce yapmak suretiyle muhalefet ederler. Kur'an ve bazı tercüme eserlerin dışında kitap okumazlar. Uzun süre Cuma namazlarını kılmayan bu gruplar daha sonra cuma namazını kılma konusunda ikna olmuşlardır.

İdeolojik cemaatlerin tamamı ılıman cemaatlerle (Nurcu, Süleymancı...) mücadele ederek onları pasiflikle suçlamaktadırlar. İdeolojik cemaatler kendi aralarında Kur'an'a bağlı olanlarla, Kur'an'a ve sünnete bağlı olanlar; Türkiye'yi Darul Harb kabul edenler, etmeyenler, İran metodunu benimseyenler, Sudi Arabistan'da geçerli İslam'ı benimseyenler olarak gruplara ayırmaktadırlar.²⁷ Radikal cemaatlerin ilçeler itibariyle fazla taraftarı yoktur.

²⁷ H. Canbay, Tatar, a.g.e., s.159

SONUÇ

Gaziantep ili jeopolitik ve stratejik konumu itibarıyla önemli bir noktada bulunduğu için tarihin en eski çağlarından beri önemini koruyagelmiş bir merkez konumundadır. Tarih boyunca Hitit, Asur, Pers, Roma ve Bizans gibi çeşitli kavimlerin değişik dönemlerde hakimiyetine giren Gaziantep, hakimiyet kuran milletlerin de bir takım kültürel özelliklerini uzun dönem yaşatabilmiştir. Asur ticaret kolonisi devrinde, güvenilir yol bulmak isteyen tüccarlar kuzey yolundan ziyade güney yolunu kullanarak Bilecik civarından Fırat'ı aşmışlar Gaziantep - Maraş üzerinden Kaniş'e uzanan yolu tercih etmişlerdir. Antep'in önemi bundan da anlaşılmaktadır. Zira günümüzde bu kavim ve toplulukların izlerini az da olsa görmek mümkündür.

VI. yüzyılın sonları ile VII. yüzyıldan itibaren bölgeyi kontrolleri altına alan İslam orduları bölgede huzuru sağladıkları gibi aynı zaman da bölgedeki surların ve su yollarının da tamiratını yaparak burada yaşayan din ve mezhep mensuplarına hoşgörü ile davranmışlardır. VIII. ve IX. yüzyıllardan itibaren Bizans'sa karşı gaza yapmak için Anadoluya gelen Türkler bölgede Bizans idaresinin nüfusunun da azalması ile buralarda hakimiyet kurmaya başlamışlarsa da, ancak Türklerin Antep ve civarına sürekli ve sistemli olarak yerleşmeye başlamaları XI. yüzyılın ortalarına doğru olmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi ile Osmanlı Devletinegeçen Antep, Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra Vilayet-i Arap'a bağlanmış daha sonraki düzenlemelerde de Halep vilayetine bağlı olarak kalmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren özellikle Türkmen boylarının Antep ve çevresine yerleştirilmesinin sebebi Suriyedeki Şammar ve Aneze adlı arap aşiretlerin kuzeye doğru ilerleyerek Suriye üzerinden Antep ve bölgesini tehdit etmelerinden olmuştur.

Gaziantep ve çevresinde İslamiyetin hakimiyetinden önce özellikle, Yahudilik, Hristiyanlık ve Eski Anadolu ve İran dinlerinin izlerini görmek mümkündür. Bununla beraber islamiyetin bölgedeki hakimiyetinden sonra bölgede gayrimüslim nüfusun hızlı bir şekilde azaldığını ve zamanla yok olduğunu görmekteyiz.

Dini yapı ile ilgili bilgi veren V. Cuinet XIX. yüzyılın sonları itibarıyla Antep kaza nüfusunu 65.085' i Müslüman, 21.046'sı Hristiyan ve 857'si de yahudu olmak üzere 86.988 olarak vermektedir. Bu durum bölgedeki toplam nüfusun % 74.8'ini Müslümanların, % 25.2'sinde Gayrimüslimlerin oluşturmaktadır. Antep kaza merkezinde ise 43.150 kişinin, 30.486'sını Müslümanlar, 5.167'sini Süryaniler, 1.500'ünü Grek Ortadoks'lar, 500'ünü Katolikler, 2.046'sını Ermeni Gregoryan'lar, 2000'ini Ermeni Katolikler, 594'ünü Ermeni Protestanlar ve 857'sini de Yahudi'ler oluşturmaktadır. Antep'in merkezine baktığımızda Müslümanların oranı % 70.6, Gayrimüslimlerin oranı ise %29.4' tür.

XX. yüzyılın başından günümüze gelinceye kadar da Gaziantep'te değişik din ve Mezhep mensuplarının yaşadığı bilinmektedir. 1318 (1900) tarihli Haleb Vilayet Salnamesinde verilen bilgilede göre Antep'te toplam nüfusun 85.901 olduğu ve bunun 69.032 kişinin Müslüman, 16.869 kişinin Hristiyan ve Yahudi olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi XIX. yüzyılın sonlarında % 29.4 olan gayrimüslim nüfus 1900 yılında % 20'ye gerilemiştir. Aynı şekilde % 70.6 olan Müslüman nüfus ise % 80'lere kadar çıkmıştır. 1914 yılında yapılan istatistiklere göre ise Antep kaza nüfusunun 110.810'a yükseldiği görülmektedir. Müslüman nüfusun artışı bu yıllarda da devam etmektedir. 110.810 kişinin 89.769 (% 81)' ini Müslümanlar oluşturken, 20.181 (% 18.2) sini Hristiyanlar, 860 (% 0.8)' ini de Yahudiler oluşturmaktadır. Bu yıllardan sonra Gaziantep'in nüfusu devamlı olarak Müslümanların lehine olarak artmış ve gayrimüslim nüfus devamlı azalarak zaman içerisinde tamamen yok olmuştur. Zira 1927 yılında Gaziantep il merkez nüfusu 39.988 kişi olup bunu ancak 29 kişisi Hristiyan ve 379 kişiside Yahudi'dir. Buradan da anlaşılacağı gibi daha ziyade Hristiyan nüfus göç yolu ile buraları terk etmiştir. Çünkü 1927 yılı genel nüfus sayımında 215.762 olan Gaziantep nüfusunun 214.963 (%99.6)' sını Müslümanlar oluşturmaktadır. Geriye kalan 724 kişisi Yahudi ve 55 kişisi de Hristiyandır. 1935 nüfus sayımı sonuçlarında 283.506 olan Gaziantep nüfusunun % 99.7' sini Müslümanlar oluştururken ancak % 0.2' sini Yahudiler, % 0.1' ini de Hristiyanlar

oluşturmaktadır. 1960 yılı tesbitlerinde de toplam olarak 434.579 olan Gaziantep nüfusunun 434.271'ini Müslümanlar, 140 kişisini Yahudiler ve 149 kişisini de Hristiyanlar oluşturmaktadır. Burada da oran % 100 civarındadır. 1970'li yıllardan sonra Gaziantep'te gayrimüslim nüfus kalmamıştır.

Yaptığımız araştırmada günümüz itibarıyla bakıldığında Gaziantep'te gayrimüslim nüfusun kaydına rastlanılmamaktadır. İl'in % 100'ü Müslüman olup değişik islam mezheplerine mensup oldukları ortaya çıkmıştır. Burada bakıldığında büyük oranda Hanefi mezhebi mensupları oluştururken bir miktar Alevi ve biraz da olsa Şafii nüfusun varlığı ortadadır. Dokuz ilçeye sahip olan Gaziantep'te ulaşabildiğimiz tahmini nüfus 1.290.194 civarında olup bunun 1.171.455 (% 90.79)'unu Hanefiler, 76.491 (% 5.92)'sini Aleviler, 42.248 (% 3.27)'sini de şafiler oluşturmaktadır. Toplam olarak 481 adet köye sahip olan Gaziantep'te 456 köyde Hanefiler, 20 köyde Aleviler yaşarken 5 köyde de Hanefi ve Aleviler karışık olarak yaşamaktadırlar.

Günümüz itibarı ele Gaziantep ilini mezheplere göre değerlendirecek olursak durum şu şekildedir. Merkez ilçelerden Şahinbey'de % 88.53 Hanefi, % 11.46 Aleviler oluştururken, merkez Şehitkamil ilçesinde ise %89.6'sını Hanefiler, %9.76'sını Şafiler ve % 0.54'ünü da Aleviler oluşturmaktadır. Araştırmamızda bu bölgedeki Şafii nüfusun hemen hemen tamamının Doğu Anadolu illerinden göç ederek geldiklerini tesbit ettik. Diğer ilçelere bakıldığında Oğuzelinde %97.96 oranında Hanefiler yaşarken, Alevilerin yoğunluğu %2.04 oranındadır. Burada Hanefi nüfusediğer ilçelere göre göre oldukça yoğundur. Yavuzeli ilçesine baktığımızda burada da ilçe nüfusunun %77.2'sini Hanefiler oluştururken %22.8'ini de Aleviler oluşturmaktadır. Görüleceği gibi Alevi nüfusun en yoğun olduğu yer Yavuzeli ilçesidir. Nizip ilçesi de son zamanlarda göç alan ilçelerimizden birisi olup burada da ilçe toplam nüfusunun %97.2 Hanefi, %1.9 Şafii ve %0.9'unu da Alevi nüfus vardır. Karkamış ilçesinde nüfusun tamamını Hanefi mezhebi mensupları oluşturmaktadır. Araban ilçesinde ise %96 oranında Hanefi ve %4 oranında da Aleviler mevcuttur. Burada da Aleviler daha ziyade köylerde oturmaktadırlar. Nurdağı ilçesinde %93 oranında Hanefiler %7 oranında da

Aleviler vardır. Bu ilçede de Aleviler köylerde yaşamaktadır. İslahiye ilçesinde ise %98.1 oranında Hanefiler yaşarken %1.9 oranında da Aleviler yaşamaktadırlar.

Yaptığımız tespitlere göre il genelinde sunni ve alivi toplulukların kültürlerinde önemli bir farklılık bulunmadığı ve kültür birliği içerisinde olduğu yönündedir. Hatta Alevilerin dini yaşama noktasında ibadetlere ilgisiz oldukları fikrinin de isabetli olmadığı tespit edilmiştir. Alevilerin bir kısmının beş vakit namaz kıldığı , bir kısmının cuma ve bayram namazı kıldığı bir gerçektir. Oruç ve kurban konusunda da titiz davrandıkları tespit edilmiştir. Alevi vatandaşların itikadi konularda da çok hassas davrandıkları tespit edilmiştir. İbadet konularında sunnilerin de çok titiz olmadıklarını büyük çoğunluğunun sadece cuma namazı kıldıkları müşahede edilmiştir. Yaptığımız gözlemler ve cami görevlilerinden aldığımız bilgilere göre il ve ilçe merkezlerindeki büyük camiler hariç, vakit namazlarında çoğu camilerde cemaat sayısının 15-25 arasında olduğu hatta bazı camilerde bu sayıdan daha az olduğu yönünde bilgilere ulaşılmıştır.

Gaziantep tarikat ve cemaatlar açısından da çeşitlilik arz etmekle beraber, il'de önemli bir yoğunluğa sahip değildir. Ançak il merkezinde bir çok cemaatin temsilcilerini görmek mümkündür. Biz bu araştırmamızda sosyal yapı ile beraber iktisadi ve kültürel yapıyı da inceledik. Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarında her alanda olduğu gibi iktisadi ve kültürel sahada da önemli sıkıntılar yaşanmıştır. Kurtuluş savaşı yıllarında İl'de sanayi müesseseleri yok denecek kadar azdı.

Cumhuriyetin ilanından sonra gösterilen olağanüstü cabalar neticesinde Gaziantep'te yatırım hamlesi başlatılmış ve sanayi alanında önemli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Günümüz itibarıyla Gaziantep Türkiye Cumhuriyetinin önemli sanayi şehirleri arsında yer almaktadır. Kültürel yapıya baktığımız zaman yine aynı manzara ile karşılaşılıyor. Cumhuriyet öncesinde eğitim sistemi tamamen bozulduğu için İl'de okuma yazma oranı çok düşüktür. Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda İl'de okuma yazma oranı çok düşüktür.

Daha sonraki yıllarda bu oran gösterilen çabaların neticesinde sürekli artış göstermiştir. Neticede okuma yazma oranı %95 civarına yükselmiştir.

Biz bu çalışmamızda Gaziantep il nüfusunu rakamlar vererek din ve mezheplere göre tasnifini yapma düşüncesini taşımadık. Asıl amacımız İl'in dini tarihi ile beraber toplumun sahip olduğu bazı sosyal gerçekleri ortaya koymak suretiyle, sosyal, iktisadi ve kültürel yapıyı incelemeye çalışmaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABADİ, **Gaziantep Fedailerini**, (Gazi Ayıntab'ın Dört Muhasarası), Nşr. Necmettin, Bükünü dile çeviren, Hüseyin Fevzi Ayberk, İstanbul, 1970
- ABADİ, **Türk Verdünü Gaziantep**, (Nşr. Neçmettin), Gaziantep 1959
- ABDULKERİM EŞ- ŞEHRİSTANİ, **el- Milel ve'n- Nihal**, (nşr, A. Fehmi Muhammed), Beyrut 1992
- ADAMOF. E.E., **Anadolu'nun Taksimi Planı, Rus Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgeleriyle** (Çev:Hüseyin Rahmi), İstanbul 1972
- Adım Adım Türkiye Külliyesi**, Ankara, 1958
- AHMET. F-B: T., **Türkiye'ede Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, İstanbul 1976
- AKBIYIK. Y., **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş)**, Ankara 1990
- AKDAĞ, M., **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559)**, İstanbul 1995, s. 149
- AKSEKİ, A. H., **İslam Dini**, Ankara 1986
- AKSU, S., "Güneydoğu Anadolu Zeytinciliği", **Gaziantep Kültür**, IV/4, (10 Ekim 1961), Gaziantep 1961, s. 224
- ARAGÜGÜŞ; S., KORAL,C., **Gaziantep Şehri ve Vilayetinin Tarihi Durumu**, Gaziantep 1958
- ARSAN. N., **Atatürk'ün Tamin Telgraf ve Beyannameleri, IV**, Ankara 1984
- ATATÜRK, M. K, **Nutuk II**, İstanbul 1934
- AYDIN, M., **Din Fenomeni**, Konya 1993
- AYDIN, M., **Hristiyan İlahiyatı ?**
- AYDIN, M., **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, Ankara 1995
- BARLAS. U., **Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl, Karabük 1970**
- BAYKARA,T., **Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş I.**, Ankara 1988
- BAYTOK. T., **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970
- BAYUR, Y. H., **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara 1973

- BAYUR. Y.H., *Türk İnkılabı Tarihi*, III/2, Ankara 1983,
- BIYIKLIOĞLU, T., *Türk İstiklal Harbi. I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara 1962
- BİÇİK, M.; "Selçuklular Zamanında Gaziantep", *Türk Dünyası Tarihi Dergisi*, s. 42-43, İstanbul 1995
- BİRGE, J. K, *Bektaşilik Tarihi*, (Nşr. Reha Çamuroğlu), İstanbul 1991
- CAMİLİ, *Osmanlı ülkesinde Hristiyan Türkler*, İstanbul 1338, s. 16
- ÇAY, A., " Milli Mücadelede Gaziantep ", *Şahinbey Semineri Bildiri Kitabı*, Ankara 1988
- ÇEÇEN. A., *Halkevleri*, Ankara 1990
- ÇELİK, M., *Süryani Kilisesi Tarihi*, İstanbul 1987
- CL. HUART "Şeyhiler" İ.A. XI, İstanbul 1993, s.479-481
- CÖHÇE, S., "Ermeni Kimliği Hakkında Bir Değerlendirme", *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, (Kars 17-21 Haziran 1991), Ankara 1992, s. 95-100
- DARKOT, B., "İslam", İ.A. V/2, İstanbul 1993, s.1093-1103
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, 23.10. 1960. *Genel Nüfus Sayımı*, Ankara 1960
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Kültür İstatistikleri 1990*, Ankara 1992,
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Gaziantep*, Ankara 1997
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Milletvekili Genel Seçim Sonuçları,24.12.1995*, Ankara 1996
- DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri, 1909, 1913 ve 1914*, Ankara 1997
- Documents On British Foreign Policy 1919-1939*, Fist series (DBFP) volüm IV. 1919, s. 588;
- DVORNİK, F., *Konsiller Tarihi, İznikten II. Vatikan'a*, (nşr. M. Aydın), Ankara 1990

- EBUL KASIM UBEYDULLAH B. ABDULLAH İBN HURDADBİH, *el Mesalik ve'l Memalik*, (Nşr. M.J. DE GOEJE), tarihsiz
- ENER. K., *Çukurovanın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*, İstanbul 1963
- ERYILMAZ, B., *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1996
- ERZEN, A., *Doğu Anadolu ve Urartılar*, Ankara 1992
- Esaret Hatıraları*, (nşr. N. Sefercioğlu), İstanbul 1978
- EVANS. L., *Türkiye'nin Paylaşması 1914-1924* (Nşr. Tefvik Alanay) İstanbul 1972
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, IX,X*, İstanbul, 1985
- FIĞLALI, E. R., *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara 1986,
- FIĞLALI, E.R., *Babilik ve Bahailik*, Ankara 1994
- FIĞLALI, E.R., *İmamiye Şiası*, İstanbul 1984
- FIĞLALI, E.R., *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1994
- Gaziantep İl Yıllığı*, 1968, Ankara 1969
- Gaziantep İl Yıllığı*, Gaziantep 1973
- Genel Kurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi I*, Ankara 1962
- GÖĞÜŞ, M.O., *Gaziantep Savaşı*, Gaziantep ...
- GÖKBİLGİN, T., *Milli Mücadele Başlarken I*, Ankara 1959
- GÖKBİLGİN, T., *Milli Mücadele Başlarken II*, Ankara 1965
- GÖKÇEN; R., *Gaziantep ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi*, İstanbul 1991
- GÖMEÇ, S., *Milli Mücadelede Gaziantep*, Ankara 19891
- GÖNLÜBOL. M., Cem Sar vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 - 1990)*, Ankara 1993
- GÜNAY, T., KÜÇÜK, A., *Dinler Tarihi*, Ankara 1988
- GÜNDÜZ, İ., *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984
- GÜZELBEY, C. C., *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep 1990
- GÜZELBEY. C. C., *Gaziantep'ten Kesitler*, Ankara 1992
- GÜZELHAN M., *Ayıntap Tarihinden Notlar*, Gaziantep 1959

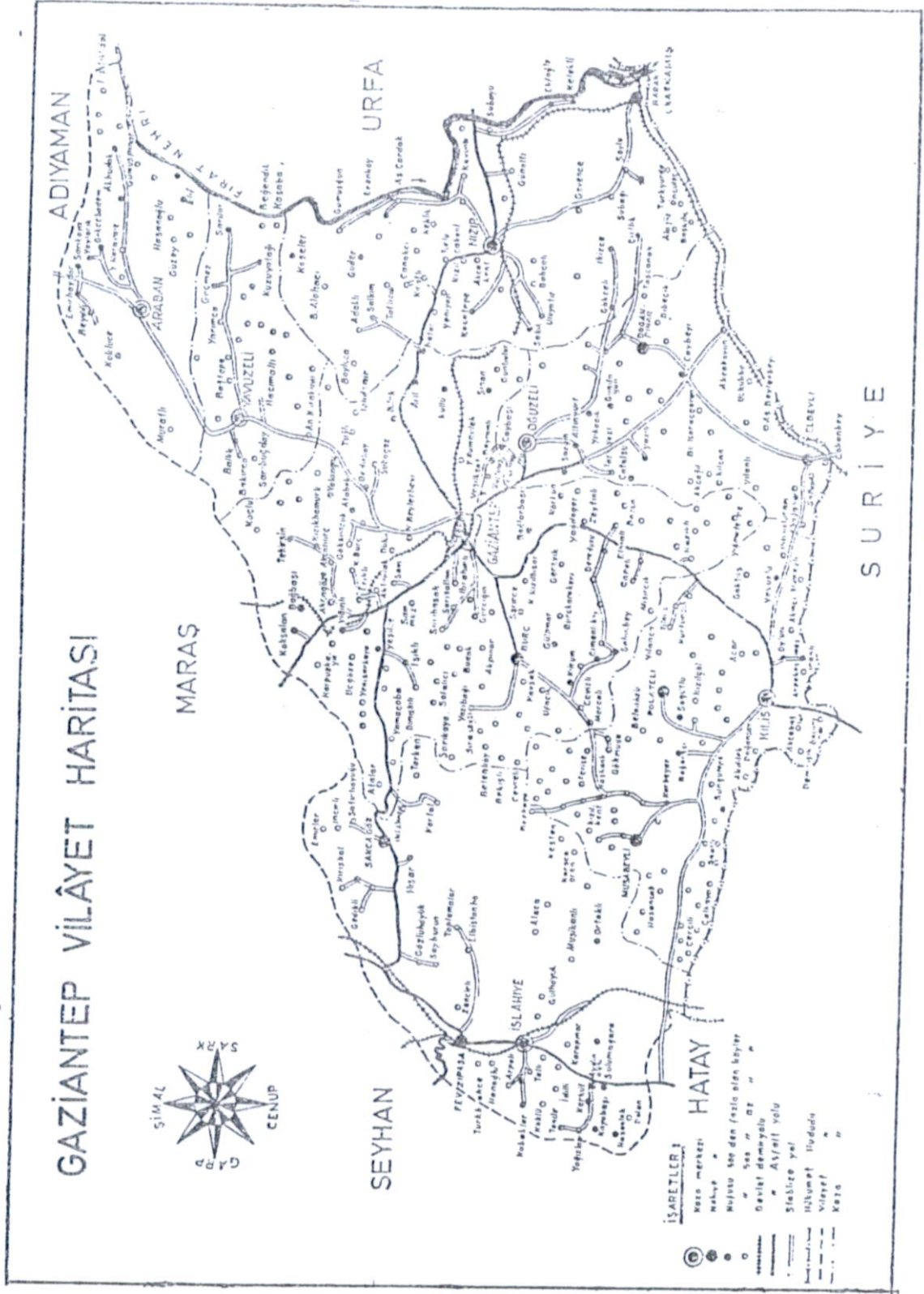
- HALLACOĞLU, Y., " XVII-XVIII Yüzyıllarda Gaziantep ve Yöresindeki Aşiretlerin Yerleştirilmesi," **Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü** , Ankara 1988
- HAMEVİ, Y., **Mu'cemu'l Buldan II**, (Nşr. F. Abdülaziz el- Cüнди), Beyrut 1990
- HEFFENİNG, W, "Şafii", **İ.A. XI**, İstanbul 1993, s.268-272
- HİZMETLİ,S., **İslam Tarihi**, Ankara 1991
- ILGAR. İ., " Türk İstiklal Harbi " **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi III**, S. 17, İstanbul 1969
- İBN HİŞAM, **Siretü'n Nebeyiye I**, (Nşr. M.es- Seka- İ.el-Ebyari- A. es Selbi) Beyrut 1992
- İBN İSHAK, **Siretü İbni İshak**, (Nşr. M.Hamidullah), 1981
- İBNÜ'L ADİM, **Buğyetü't Taleb fi Tarih-i Haleb**,
- İBNÜ'L ESİR, **El Kamil fit Tarih**, (Nşr. C. J. Tornberg), Beyrut 1979
- İMADÜDDİN İSMAIL B. MUHAMMED B. UMER EBİL FİDA, **Takvimü'l Büldan**, (nşr. J. T. Reinaud ve de Slane), Paris 1840
- İNAN, A., "Gaziantep Vilayetindeki İl - Beyliler" **Halk Bilgisi Haberleri**, S. 4, İstanbul 1934, s. 73-74
- İskenderon- Antakya Meselesi II**, Ankara 1936
- İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, **1927 Genel Nüfus Tahriri**, Ankara, 1929
- İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ,**1935 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları**, İstanbul 1937,
- İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ, **1965 Umumi Nüfus Tahriri**, Ankara 1965
- İZ, M., **Tasavvuf**, İstanbul 1990
- JAESCHKE, G., **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi I**, Ankara 1970
- KAHRAMAN, A., **Dinler Tarihi**, İstanbul 1993

- KALELİOĞLU, E., "Gaziantep Yöresinde Yerleşme Meskenler Nüfus ve Ekonomik Faliyetler", A.Ü.D.T.C.F.D, XXVIII/ 3-4, Ankara 1977, s. 39-98
- KARPAT, K. H., **Ottoman Population 1830-1914**, Medison 1985
- KARPAT, K., "Türkler (Cumhuriyet Dönemi)", İ.A.XII/2, İstanbul
- KATOĞLU, M., "Düşünce Tarihi 1908-1980" , **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul 1995, s. 465
- KESLER, M. F., **Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar**, Ankara 1993
- KINAL, F., **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara 1991
- Kitab-ı Mukaddes, Çıkış XIX/6; Levililer XIX/2**
- KOCATÜRK, U., **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi (1918-1938)**, Ankara 1973
- KÖPRÜLÜ, M. F., **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, İstanbul 1986
- KÜÇÜK, A., **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara 1997
- KUTLUAY, Y., **İslam ve Yahudi Mezhepleri**, Ankara 1967
- KUZGUN, Ş., **Hazar ve Karay Türkleri**, Ankara 1993
- LOHANLIZADE, N., **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası**, (Nşr. M. Sağlam), Gaziantep 1974
- MELEK, K., **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası**, İstanbul 1985
- MELİKOFF, İ., **Uyur İdik Uyardılır**, (Nşr. Turan Alptekin), İstanbul 1994
- MERAY, S.L- OLCAY, O., **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)** Ankara 1997
- MUHAMMED EBU ZEHRA, **İslamda Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (nşr. A. Şener), İstanbul 1983
- OLCAY, O., **Sevres Andlaşması'na Doğru - Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanaqları ve Bunlara İlişkin Belgeler -**, Ankara 1981
- ÖZÇELİK, İ., **Milli Mücadelede Urfa**, Ankara 1992

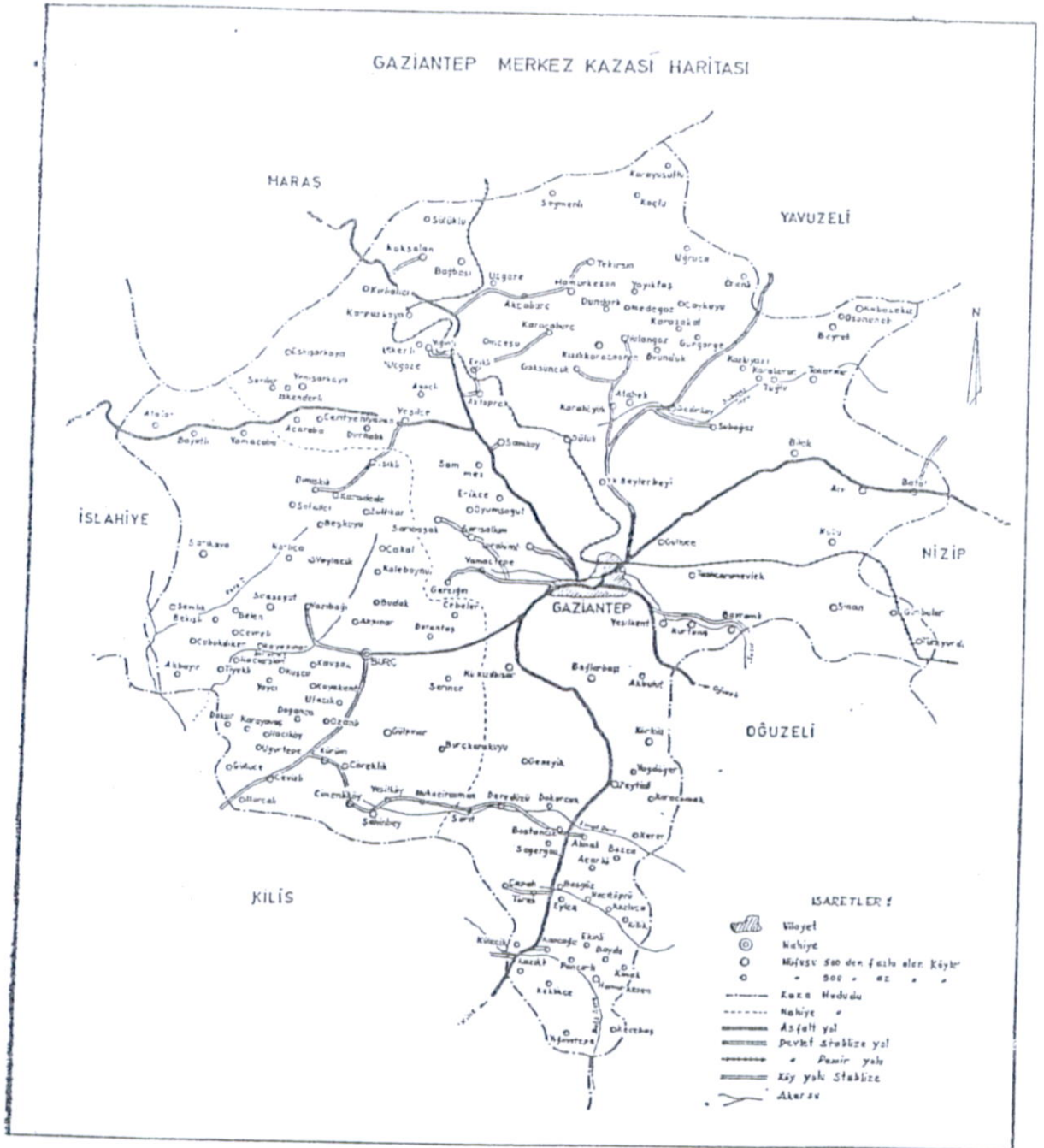
- ÖZDEĞER, H., XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, İstanbul 1982
- ÖZTÜRK, A., Milli Mücadele'de Gaziantep, Kayseri 1994
- PETER ALFORD ANDREWS, Ethnich Groups in the Republic of Turkey, Weisbaden 1989, p. 187
- Salname-i Vilayeti Haleb, 1313
- Salname-i Vilayeti Haleb, 1316
- Salname-i Vilayeti Haleb, 1319
- Salname-i Vilayeti Haleb, 1318
- Salname-i Vilayeti Haleb, 1322
- Salname-i Vilayeti Halep, 1324
- Salname-i Vilayeti Halep. 1286
- ŞALVUZ. İ. F., Kurtuluş Savaşı'ında Kahraman Çukurovalılar, İstanbul 1938
- SARAL, A. H., Türk İstiklal Harbi IV.cilt Güney Cephesi, Ankara 1966
- SARIKCIOĞLU, E., Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi. İstanbul 1983
- ŞEMSETTİN SAMİ, Kamusu'l A'lam. V, Ankara 1996
- SEVGEN, N., Anadolu Kaleleri, C.I., Ankara 1959
- SEVİM, A., Selçuklu Ermeni İlişkileri, Ankara 1983
- SEVİNÇ N., Gaziantep'te Yer Adları, Türk Aşiretleri, Türk Oymakları, İstanbul 1993
- SEZGİN.A., Alevilik Deyince, İstanbul 1996
- ŞİMŞİR. B., İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II Ankara 1975
- SONYEL. S. R., Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara 1986
- SÜMER, Faruk; Oğuzlar, İstanbul 1992
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi III
- T.H.(Besim Darkok ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu), "Ayıntab" İ.A. II, İstanbul 1993, s.64-67,
- TANSEL, S., Mondros'tan Mudanya'ya Kadar.II, Ankara 1978
- TANSEL, S., Yavuz Sultan Selim, Ankara 1969
- TANYU, H., "Yahudiler", İ.A. XIII, İstanbul 1988., s.339

- TANYU, H., *Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1979
- TUNAYA. T.Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul 1952
- TUNÇAY, M., " Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul 1995, s. 27-84
- TÜRKGELDİ, A, *Mondros ve Mudanya Mutarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948
- TÜRSAN. N., "Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı Stratejisi" *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri III*,Ankara, 1983
- ÜNLER, A. N., *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, İstanbul 1969
- ÜNLER. A.N., *Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması*, İstanbul 1969
- URFALI MATHEUS ; *Vakaynamesi*, (Nşr. H.D. Andreosyan, Notlar, Dulaurer- M. H. Yınanç) Ankara 1987
- UZEL, S., *Gaziantep Savaşının İçyüzü*, Ankara 1952
- UZUNÇARŞILI, İ. H, *Osmanlı Tarihi. II*, Ankara 1988
- VİTAL CUINET, *La Turquie d'Asie. II*, Paris 1891
- YAZIR, M. H., *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982
- YERASİMOS. S., *Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devrimi'nden Millî Mücadele'ye)* İstanbul 1977
- YETKİN, H., "Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler", *Yeni Gazete*, (29.4.1988), Gaziantep 1988, Y. 964
- YETKİN, H., *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep 1968
- YETKİN. H., " Gaziantep Halkevi ve Gaziantep Kültür Derneğinin Takip Ettiği Yol ", *Gaziantep Kültür Dergisi*, Gaziantep 1962, C. 5, s. 130-134
- YINANÇ, R., *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989
- YÜCEL, T., *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987
- EKLER**

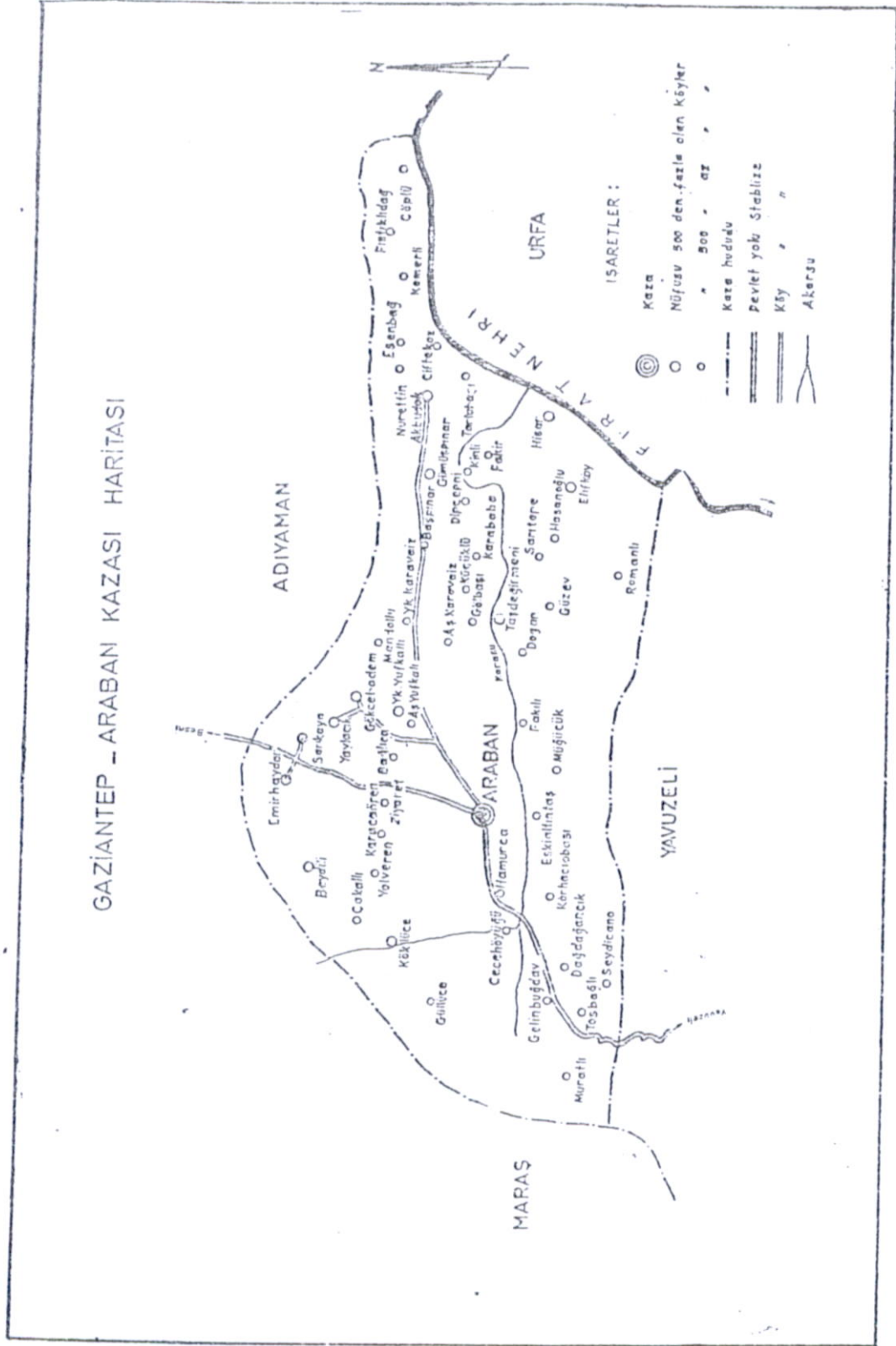
E K L E R

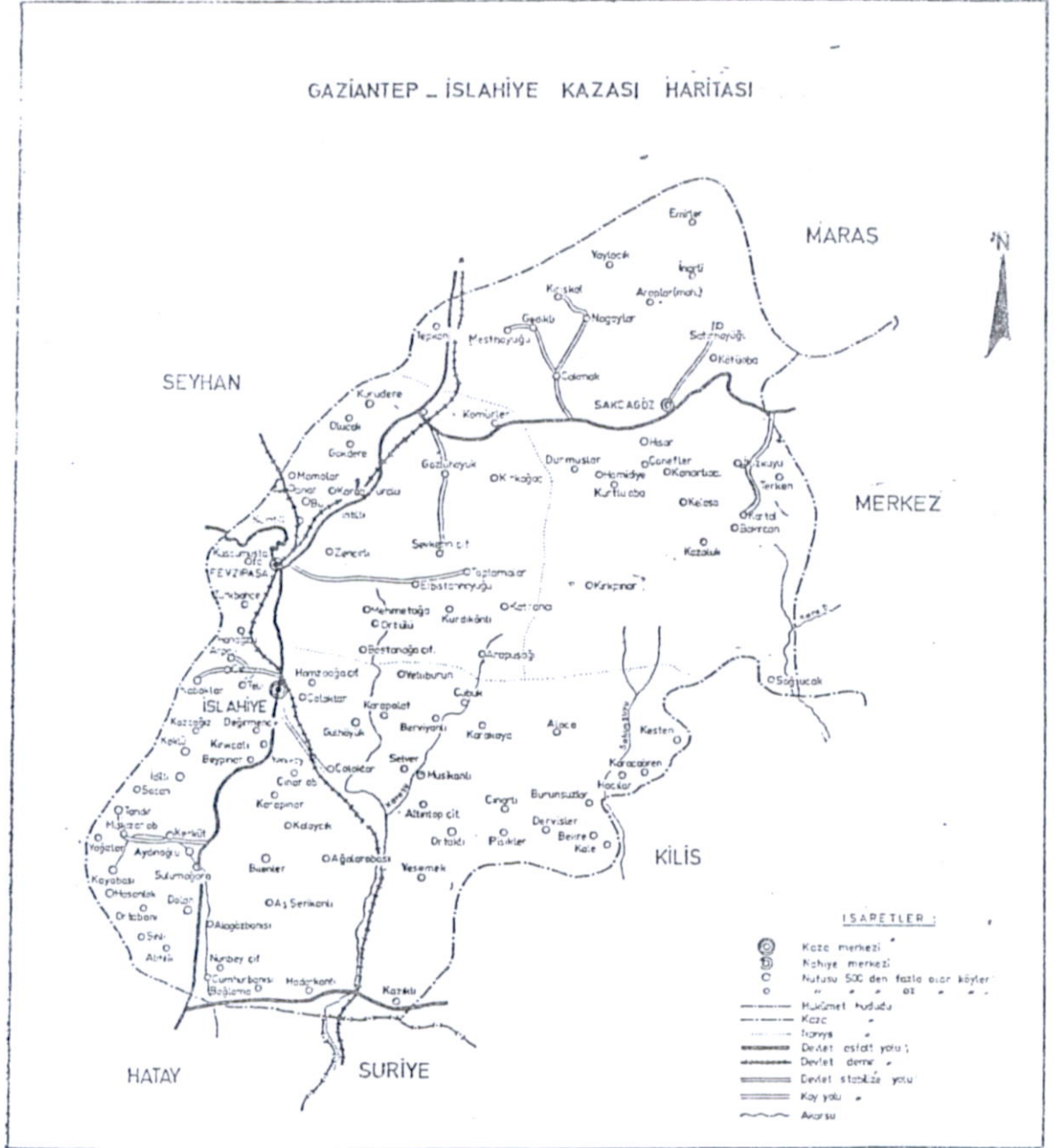
* Haritalar 1973 Gaziantep İl Yıllığından alınmıştır.

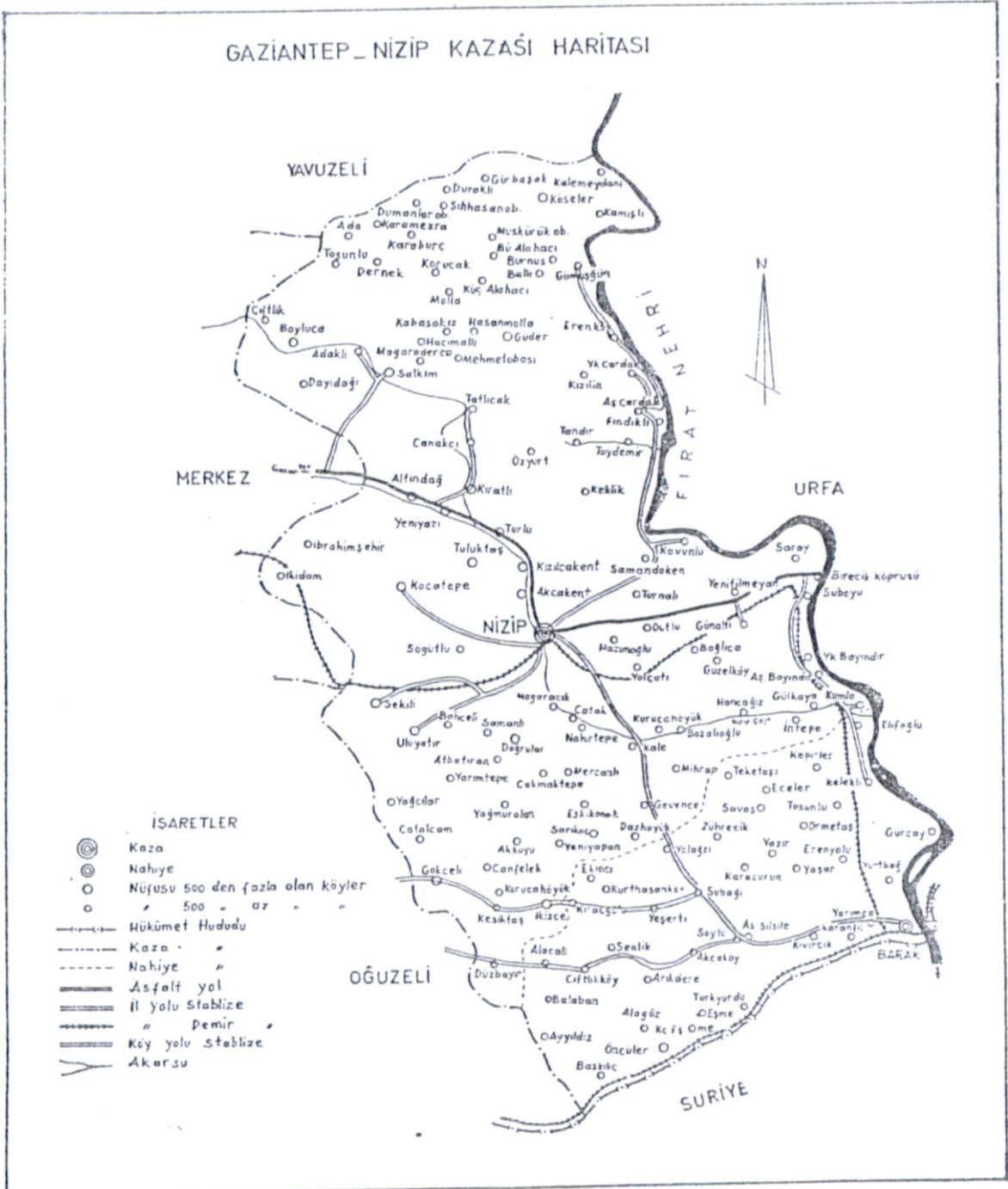

GAZİANTEP - ARABAN KAZASI HARİTASI

GAZİANTEP - İSLAHIYE KAZASI HARİTASI

GAZİANTEP- OĞUZELİ KAZASI HARİTASI

GAZIANTEP_YAVUZELİ KAZASI HARİTASI

